

MB
293.123

Péntek Imre

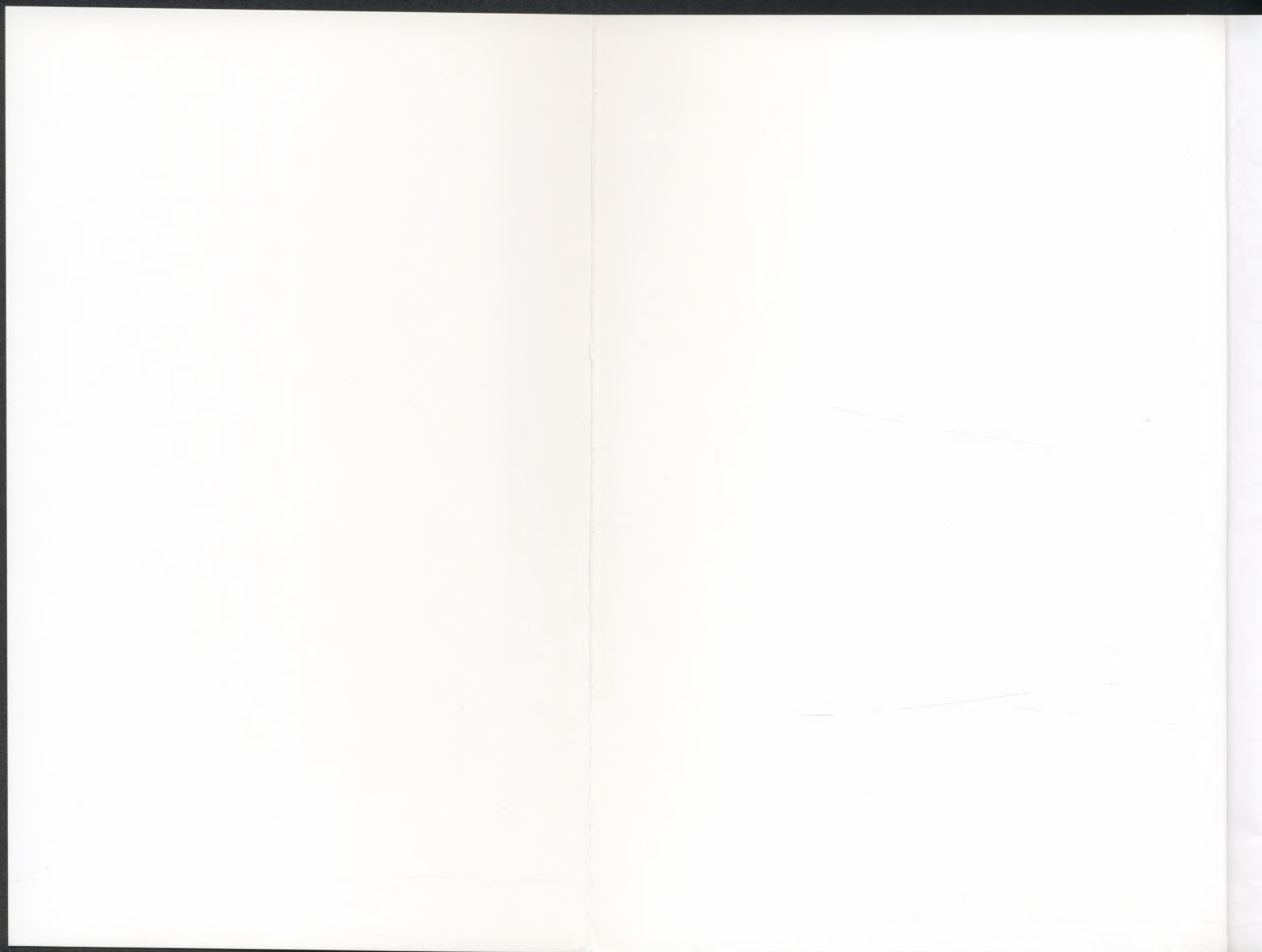
ELPERGŐ ÉVEK

Péntek Imre

Péntek Imre – Molnárként kezdte a pályáját. Kezdetben ezen a néven publikált, az Elérhetetlen földben is ezt a nevet használta. 1970-es években vette föl a Péntek nevet, azóta ezen a néven ismert. Ezen a néven jelent meg első kötete, s kapott Radnóti-díjat 1974-ben. Azóta 14 vers és prózakötete jelent meg, különböző kiadóknál. A szépirodalom mellett képzőművészettel is foglalkozik.

1994-ben József Attila-díjat kapott, 2022-ben Magyarország Babérkoszorúja címmel tüntették ki.

Péntek Imre
Elpergő évek

Péntek Imre

Elpergő évek

Veszprém, 2022

A borító Filep Sándor munkája alapján készült,
Péntek Imre portréja Filep Sándor festményének reprodukciója

Péntek Imre • Elpergő évek

© Péntek Imre

A kötet megjelenését támogatta:
a Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztette: Kilián László

Kiadja a Művészetek Háza Veszprém
Felelős kiadó: Grászli Bernadett

Tördelés: Dénes Tamás
Nyomás: OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

ISBN 978-615-5762-34-5
ISSN 1588 3086

Vár Ucca Műhely könyvek 67.

2022

MB 2022.123

FALUSI GYEREKKOR

A Ságvári utca elejét Lentiben az ötvenes években a Molnár család uralta. Majdnem egymás mellett kapott helyet a három testvér – István, János és Kálmán terebélyes téglaháza, egyelőre vakolatlanul. A vidám piros szín némi derűt csempészett a szürke út porába, amelyet felverték az erre járó fogatok. Néhány évvel később az egyetlen lánytestvér is ide költözött, amikor férje, a neves erdész, Muki bácsi is elérte a nyugdíjkorhatárt, és két kamasz fiával gyarapította a család létszámát. A hét testvér közül egy, a legkisebb maradt a régi házban, a szabó mesterséget gyakorolva, kettő pedig távolra szakadt. Egyik Győrben űzte a bőrös és lószerszám-készítő mesterséget, a maga módján sikeresen. Többször is megfordultam a Rába-parton lévő kis műhelyében, a másik igazi MÁV-világcsavargó lett, vagyis kocsikísérő, afféle utazó mindezen. Mint legidősebbnek nagy tekintélye volt, gyakran haza-hazatért, ilyenkor nálunk szállt meg, s esténként hallgathattuk meséit csodálatos kalandjairól, főként a Horthy-korban.

Nagyjából ez volt az apai családi háttér.

A régi M.-ház a község belsejében kapott helyet, ahol szabó nagybátyám tiszte volt eltartani a nagymamát. A szemben – elválasztatlan udvaron – a népes T. család lakott, akivel távoli rokonságot mutattak ki a hajdani viszonyokat jól ismerők. Ennek én már kis kölyökként komoly tanúságát kaptam: a diplomunk egyik színes üveg ablaka alatt a következő felirat díszelgett: Tüske Simon és Molnár Terézia. (Sajnos, az évszámra már nem emlékszem.) Bizonyára ezt az ablakot a házaspár ajándékozta a templomnak.

Az anyai ág Lentiszombathelyről eredt.

Nagyapám korán elesett a világháborúban, de akkor már megszületett a fiú és a lány, anyám féltestvérei. Ugyanis azt történt, hogy B. nagyapám testvére vette át a „pótapa” szerepét, aki afféle értelmiségi emberré küzdötte fel magát. A családi hagyomány

szerint a megyeházán dolgozott pénzügyi tanácsosként. (Ez csak jóval később lett világossá előttem.) A jó viszony, a gondoskodás eredménye lett egy leánygyermek, az anyám.

Szüleim házassága viszonylag későn történt, apám negyven körül járt, amikor megnősült, anyám viszont fiatal volt, a húsz évet alig hagyta el. A negyvenes években kezdtek építkezni, a viszonylagos konjunktúra idején, a tágas, három szobás épület, a megfelelő melléképületekkel, sokáig szolgálta a családot. Bár én még nem itt születtem, egyik rokonunk albérletében, de a gyerekkorom, eszmélkedésem ideje ide esett.

Mi is, mint a környékbeliek, a hegyre menekültünk a háborús körülmények elől. Volt egy kis paticsfalból vert házikó a lenti-hegyi szőlőnk végében, abban húztuk meg magunkat. A fűrésztelep hadiüzemnek számított, apám ott dolgozott, neki, szerencséjére nem kellett a frontra mennie. Ha ideje engedte, velünk volt. Ez is sokat számított az „ingázásban”. Közben másokat is befogadtunk, emlékszem, két éves múlhattam, a nők bekormozták az arcukat, és friss gyerekkakis pelenkát lengetve próbálták elriasztani az érdeklődő, nőre éhes orosz katonákat. Egy alkalommal anyámmal igyekeztünk a faluból a hegyre. Engem hol vitt, hol magam caplattam. Egy angol repülő talán szórakozásból – másra nem tudok gondolni – géppuska sorozatokkal próbált leteríteni bennünket. Szerencsére elértük az erdő szélét, ahol a zsidótemető sírkövei mögött húztuk meg magunkat. Ma is hallom a golyók pattogását, amint a márványt hasogatták. (Anyám szerint erre nem emlékezhetem.) A hegyen a pincében aludtam, s kora reggel elgyönyörködtem a tarka kilátásban, amelyet a Kerka völgye kínált. A kockás kis parcellák, mindegyik más színben, a magángazdálkodás ékítménye volt. (Már nem sokáig.)

Aztán ennek is vége lett. Visszatértek a normális hétköznapiak.

Apám – közben mint beszerezett szocdem – továbbra is a Fűrésztelepet boldogította, már termesterként. Tudott köbözni! Ki tudta számolni a terepre kihordott deszkák mennyiségét. És értett a fákhoz: az általa felrakatott máglyák ritkán lettek selejtesek. Később én hordtam neki az ebédet, amit nagyon élveztem, hisz lehetett pánvándlizni a kisvasúti vágányokon. Megcsodáltam

a hatalmas gőzgépet, amely a gatterokat hajtotta, feltárva előttem a rönkök deszkává alakulásának mágikus folyamatát. A gépész bácsira Istenként tekintettem, aki ezt a gépcsordát meg tudja zabolázni.

Ha visszagondolok ezekre az évek, az elzártág jut eszembe. Legalábbis nekem úgy tűnt, sem szüleimet, sem a rokonságot nem érdekelték a Nagy Változások. 1948 volt a fordulat éve. S bár a téteszesítésnek akkor még nem éreztük az előszelét, azért sokan ismerték a szovjet példát. Anyám makacsul a gazdálkodásban hitt: eladta szombathelyi örökségét, és L.-ben vett helyette földet. Tipikus kétlaki család lettünk: apám ipari szakmunkás, anyám háztartásbeli, vagyis gazdálkodott a meglévő földeken. Aminek – szerintem – én ittam meg a levét, mivel minden munkába kezdetől fogva bevontak. Nagyon utáltam a kapálást, a marokszedést vagy kévekötetést. Pedig nem volt kímélet: játék helyett nekem a földeken kellett helyt állnom. Anyám sokszor megírta a házi feladatokat, nekem a „tarlógráblát” kellett vonszolnom valamelyik földünkön. Később jött a cséplés: kezdetben a pelyvahordásban vették hasznomat, később, igaz már nyolcadikosként, a kéveadogatásra is alkalmasnak találtak. Lázadoztam, mindhiába. Közben átéltük a beszolgáltatást, amikor a szomszéd faluból vettük a tojáshoz, ezt-azt, amit produkálni kellett, hogy ne kerüljünk a szegénytáblára, a falu közepén. Emlékszem, egy alkalommal a megbeszélte címre igyekeztem a szomszéd faluba, hogy árpát hozzak haza biciklivel a beszolgáltatáshoz. A porta tárva-nyitva: a gazdát a padláson találtam, felakasztotta magát.

Persze, azért jutott idő játékra is: az előttünk lévő nagy tér, közepén a „csepefával”, rendkívül alkalmas volt mindenféle csínytevésre. A Molnár-gyerekek mellett megjelentek a Tüske-család csemetéi, akik szinte otthon voltak a szomszédos, átmenetileg elhanyagolt földjük miatt, és távolabbi kölykök is előkerültek. A tágas, rétszerű telek mellett ott volt az óvoda. Anyám, ki tudja, kinek a hatására, beadott, és még a Hófehérke és a hét törpe című darabban is felléptem, mint egy törpe, fotó is fennmaradt róla. Apám meséit szó szerint adtam tovább a gyerekeknek, ám erről – a mesélésről – leállítottak, mert a durva szavakat sem voltam

hajlandó mellőzni az előadásomból. A csepefa volt a centrum: aki oda nem tudott felmászni, azt kivetette magából a gyerektársadalom. Kissé távolabb volt a Tüskéék pajtája. A széna között el lehetett bújni, szinte megtalálhatatlanul. A kislányokkal „orvosost” játszottunk, ami nemi szerveink alapos vizsgálatával járt együtt.

Különösebben nem vertek, azt nem mondhatom, de voltak kirívó esetek, amikor megfelelő büntetést kellett produkálni. Néhány esetben kukoricára térdeltettek, a piszkos vödör mellé, a sarokba. Apám nagy türelmű embernek bizonyult, de egy alkalommal a seprűnyéllel próbált volna okítani, de persze anyám leállította az akciót. Az eset, el kell ismerni, kirívónak tekinthető: a velünk szemben lévő tágas teret szalma és szénabálákkal rakták tele, amit ideális játszótérre változtattunk a különféle járatok kialakításával. Ám kétségtelen túlzásba vihettük a dolgot, mert az egyik legnagyobb kazal összeomlott. A felelőst pedig nálunk keresték, miután mi laktunk legközelebb. Gondolom, a kislányok összeszólalkozott apámmal, aki aztán a seprűnyéllel akart elégtételt venni gaz gyermekén. Bár próbáltam elmondani, ki a felelős, természetesen, én nem, de erre senki nem volt kíváncsi. Igaz, kissé cinikusra vettem a szerepem – kétségtelen, a húsz-harminc gyerek nélkülem is megtette a magáét –, azért örültem, hogy a seprűnyél ütéseit elkezdtem. Anyám egyszer az üres disznóólba zárt be, akkor viszont úgy vágtam vissza, hogy nem akartam kijönni. De alapjában nem vertek, viszont megkövetelték az engedelmességet. A kötelességtudást. Apám ebből a szempontból mintaszerűen teljesített. Egy órával korábban kiment a „telepre”, és a munkásait már várta a szemléje utáni utasításaival. A faluban népszerű ember hírében állt a „Pista”. Tudta, hogyan kell dolgoztatni. Egyébként nem volt nagy kocsmába járó figura, energiát a kis szőlőnk művelésébe fektette. Bőven megtermett a fogyasztani való, s a fogyasztásban anyám is példásan helyt állt.

Ebben az időben, 53 után, csendes gyarapodást éltünk át: telenre disznót vágtunk, bútorokat vettünk, s apám egyik nagy bevásárlása egy világegyetem rádió volt. No, ennek az oka abban is keresendő, hogy ezen jobban lehetett fogni a Szabad Európát vagy Amerika Hangját. Mert azt hallgatta boldog-boldogtalan, még a fali kis kü-

tyüket is átalakították ügyes mesterek, hogy a Kossuthon kívül az uszító adó is bejöjjön rajta.

Az iskolában pedig folyt a tanítás. Egy ideig a templomi kórusba is jártam, sőt, jártunk, meg az iskolaiba is. Egyszer aztán egy fals hanggal, rossz ütemben léptem ki, úgy hogy nyilvánvaló volt, ki itt a nem idevaló – s ez után el is maradtam. Az egyházi énekar pedig egyre unalmasabbnak tűnt, innen is kikoptam. Zenei kultúrámat anyám igyekezett növelni, ezek után is, mert beíratott zongorázni tanulni. Egy idős pedagógus a megyeszékhelyről járt ki, a l-i nebulókat okítani, sajnos, elmondhatom, kétes sikerrel. A zongoraórára úgy készültünk, hogy a kezünket megmostuk az árkok esővizében, aztán uzsgyi. Sajnos, még kottát sem sikerült megtanulnom olvasni. Viszont lehet, hogy innen eredt a komoly zenei iránti rajongásom. (Vagy a rádióból?) Tény, hogy sohasem vonzott a könnyűzenének semmilyen változata – pedig anyám főzés közben gazdag repertoárt mutatott be nótázásából –, ahogy alkalmam nyílt, rögtön Beethovennel és Mozarttal töltöttem az időmet. (De ez még odébb van, az egyetemi évekről van szó.)

A horgászat és halászat viszont fő helyen szerepelt a família gyerekeinek életben. Kiskölyökként hüen követtük a Kerkán „kezező” idősebbeket, akik a szemünkben fél istenként kapkodták ki a vízből a jó fél karnyi halakat. Kidobták a partra, nekünk kellett megtalálni, felfűzni – rendszerint egy fűzagra – a paducokat, márnákat, domolykókat, keszegeket. A vége felé már szinte roskadoztunk a súly alatt.

De afféle bátorságpróba is volt ez. A Kerka-part kökénybokrokkal, mindenféle gyommal benőtt szegélyén siklók, gyíkok kúsztak-másztak, madarak riadoztak, s olykor a vízben kellett követni a kezező csapatot. Aki ezt nem bírta, kiesett. Nem történt semmi, csak a banda-hierarchiában egy-két fokkal kevesebbet ért. S az egész tevékenységet belengte az illegálitás szelíd bája... A hivatásos horgászok, az önkéntes rendőrök üldöztek bennünket. De ritkán találkoztunk. Ha igen, mi csak éppen ott fürödtünk. Előbb hálóval, kosárral próbálkoztunk. Később már ez sem kellett.

Egy alkalommal alkalmi készségemmel pecáztam a malom körül, és elkaptak. A távolabbi tócsában egész tisztos zsákmány gyűlt

össze. Mondtam elfogómnak, hogy akkor azokat is felfűzöm és... Kegyesen odaengedett a pár domolykóért, ami szakszerűen felfűztem, aztán gúnyosan meglegetve a fogást – és elszaladtam. Az önkéntes rendőr bejött az iskolába, és azt követelte, vitessen az igazgató intézetbe, e szörnyű bűnömért. Az igazgató viszont azt mondta: Elvtárs, az iskola egyik legjobb tanulóját, rajtanácselnököt? Egyszóval, megvédett. Máskor viszont kaptam tőle egy szörnyűséges pofont. És tehetetlen dühvel hallgattam.

Nos, ennek a története a következő. 1955-ben, hazánk felszabadulásának 10. évfordulóján engem jelölt az iskola, hogy vegyek részt a központi ünnepségen, vigyem fel az iskola zászlaját, adjam le, és egy könyvecskébe ezt aláírással fogják igazolni. A feladat egyszerűnek látszott, nagy becsvággyal utaztam Budapestre, ahol már várták a befogadó szülők a nekik szánt gyerekeket. Én egy csepeli munkást fogtam ki, aki másnap reggel nem a gyülekező helyre vitt – Meglesznek azok nélkülünk is! – felkiáltással a gyári ünnepségen vettünk részt, a hasonló korú fiával, ott leadtam a zászlót, de a kis igazolványba nem írt be senki semmit. Baj nélkül hazajutottam, de nem mertem az igazgató szeme elé kerülni. A bajt tetézte, hogy a kis igazolványt az iskola szemétdombján találta meg valaki, és leadta az igazgatónak. Aki beidézt az irodájába, és egy rettenetes pofonnal kezdte a beszélgetést. (Persze, akkor még fogalmam sem volt, mekkora baja lehetett volna ebből a melléfogásból.) Bőgve mindent bevallottam neki, és ő is belátta: bizony ezen már nem lehet segíteni. Elküldött, de úttörő karrieremnek vége szakadt. Hetedikes voltam, lemondtam a rajtanácselnök posztról, és a könyvekbe temetkeztem. Már amennyit ki tudtam hozni a könyvtárból, vagy megspórolt pénzemen vettem a barátaimmal. Az Olcsó Könyvtár sorozat darabjait, ami akkor a legjobb magyar és nemzetközi szerzőket dobta piacra néhány forintért. Én is gyűjtője lettem a sorozatnak, ám egy konfliktus ennek is véget vetett. Prosper Mérimée: *Szent Bertalan éjszakája* a véres párizsi események kavalkádjával anyám kezébe került, aki a könyvet elégette a sparheltben és kijelentette: ennek a könyvnek egy sora sem igaz. Szomorúan néztem az elhamvadó könyvet, s sajnáltam a három forintot is, amit érte adtam. Azt hiszem, anyám

is belátta ennek az akciónak értelmetlenségét, mert többé nem foglalkozott azzal, milyen könyveket hordok haza, s ha el is olvasta a könyveimet, ilyen látványos demonstrációra nem ragadtatta magát.

S különben is közeledett 1956. Bár az év kezdetén, L-ben senki sem számított semmire, békésen teltek napjaink. Egy dolog történt, ami említésre érdemes. A faluszéli patak hídjánál T. Z. barátommal izgatottan vizsgáltuk, hogy a híd alatti mélyedésben milyen szép, nagyra nőtt halak úszkálnak. És egymást szólongattuk, ide-oda futva. Egy ilyen átfutáskor elkapott engem az ÁVH-ás elvtárs oldalkocsis motorja, és ájultam zuhantam a földre. Állítólag vagy 50 métert tolt maga előtt a Csepel oldalkocsis motor. Egy tehenes fogaton tértem magamhoz az ájulásból, kérdezgetve, milyen nap van, hol vagyok, ahogy ilyenkor szokás. Később bevittek a kórházba is, de nem állapítottak meg semmi különöset, néhány horzsoláson kívül. De én éreztem, a memóriám már nem a régi. Ennek ellenére költői, írói pályáról álmodoztam, és néhány verset is írtam. Persze, ezek gyerekes dolgoknak számítottak, magányomban erről senkinek sem beszéltem. (De ha beszéltem is volna, bizonyára senki sem érti, mit akarok.) Egy biztos: én tudtam egyedül az osztályban, ki írta a Himnusz.

A gyerekkori szerelem is megkísértett, az orvos lányába szerettem bele, aki nem messze lakott tőlünk és a bátyjával jó barátok voltunk. Sokáig álmodtam vele, különös ifjúkori álmok voltak, amelynek beteljesülése egy-egy magömléssel zárult. Az orvoséknál ettem vajasmézes kenyeret először, a vajat én hordtam nekik tőlünk. Később ezt megpróbáltam lekváros-zsíros változatban népszerűsíteni barátaim között, de igazán senkit sem fogott meg az új ízvilág. Én egy ideig erőltettem, aztán abbahagytam, feledve az egészet.

‘56 őszén viszont már mi, gyerekek is éreztük, nagy dolgok vannak készülóban. Bár engem is lefoglaltak az alkalmazkodás gondjai, gimnazista és kollégista lettem, a hangulat engem is magával ragadott. Október 26-án a Zrínyi Gimnáziumba betört a változás szelleme: az osztályfőnökök vezetésével délelőtt felvonultunk, aztán – irány haza. Az állomás előtt még láttam, hogy a Gellénházáról jött olajos teherautó kínlódva rángatja a szovjet hősi em-

lékművet, aztán – egy óra alatt hazaértem – az I-i főtéren ugyanez a látvány fogadott. A szovjet hősi emlékművel birkózott egy teherautó, a tömeg ovációjától kísérve. A ledöntés nem sikerült, csak akkor, amikor hegesztőlánggal elvágta a betonba épített vasoszlopokat. (Később, magam is tanúja voltam, amikor pár nap múlva a ledöntött emlékműnél orosz katonákkal beszélgettünk, akik a következőt kérdezték: Szuez? Messze van még? Kissé gúnyosan próbáltuk elmagyarázni, bizony elég messze...)

A I-i történeteket részletesen megírták a helyi írástudók. Még arról az apró epizódról sem feledkeztek meg, hogy november elején a Fő tér deszkapalánkján mésszel írott feliratok jelentek meg: Ruszvik haza! Le a Kádár-kormány! Nos, ezeket mi követtük el a barátaimmal. Volt nagy felfordulás, keresték a tetteseket, de nem értek el semmit. Hozzátenném: egyikünk sem dicsekedett a tettével, mely a gyerekes csíny és a politikai cselekvés határmezsgyéjén ingadozott. (Bár láthattunk elég szovjet filmet, hasonló témában.) Emlékszem, akkor (én is) írtam néhány vershez hasonló szöveget egy irkámba, amit a kollégiumban meg is talált egy házkutatást végző munkásőr, a párnám alól húzta elő, de hagyta az egészet a fenébe. (Első lázadásomat megúsztam. Egy felsős leány naplójában a zalaegerszegi események viszont remekül fennmaradtak, később több kiadást érve meg.)

A forradalomnak még egy következménye lett.

Miután az osztrák határt lezárták a szovjet és magyar alakulatok, a menekülők zöme a Jugoszlávia felé fordult. Nálunk, L.-ben is megjelentek november végén. Egyik késő este dörömböltek az ablakon, s izgatott beszélgetést hallottam. Szállást kerestek, valaki ismerős hozzánk küldte őket. Senkinek meg nem fordult a fejében, hogy a rendőrségen jelentse az esetet. Nekünk sem. Apámnak voltak kapcsolatai a határzónát ismerő munkásokkal, meg is egyeztek hamarosan. De nem elégedtek meg, ők hárman, hogy megtalálták a kivezető utat, hanem visszamentek Pestre, s újabb öt-hat embert hoztak, akik jó pár napig nálunk laktak. Szerencsére, én visszamentem a kollégiumba, az eseményekről csak elmondásokból volt képem. A lényeg: sikerült átkelni a határon annak a kb. tíz embernek, akik nálunk vészelték át a menekülés napjait.

Egy évvel később tört ki a botrány, amikor két ilyen „embercsempész” berúgott a kocsmában, egymást vádolva ordítozott és feljelentették őket. Apámat is elővették, a tárgyaláson három hónapot kapott. Jó két évbe telt, amire megbocsátottak neki. S visszanyerte eredeti munkahelyét. Anyám persze virult, mert a földeken gazdálkodva, tarthattuk a helyzetünket. Csak az 58-as téesszesítés ütött be, amikor földjeink nagy részét elvitték a szervezők, a ház körüli maradékot kivéve. De arra már apám visszanyerte régi állását, s ismét ő lett a családfenntartó. S mivel időközben megszületett az öcsém, két gyermek tisztos atyja.

TANULMÁNYOK A ZRÍNYI GIMNÁZIUMBAN

A továbbtanulás ebben az időben (nálunk) természetesnek tűnt. Unokatestvéreim számosan koptatták a középiskolai padokat, s hamarosan – szinte magától értetődően – valamelyik egyetem hallgatói lettek. Egyik kedvenc unokanővérem az orvosira ment, a másik fiú a pécsi tanárképzőre, a harmadik szintén fiú a jogi egyetemet célozta meg. Később el-elcsodálkoztam, hogy némelyeknek milyen nehézséget jelentett a diploma megszerzése. Sokat vizsgáztattam a dolgozók gimnáziumában, s talán néhány embernek sikerült megerősítenem önbizalmát. Mert sok esetben ezen múlt, nem más. Néha tényleg döntőnek bizonyult az anyagi helyzet, de sokkal inkább családi zűrök, lélektani problémák, az elbizonytalanodás húzódott meg a háttérben. Anyám vállalta – elsősorban rajta múlt – a tanulással járó kiadásokat, de kijelentette: ha nem lesz kitűnő vagy jeles a bizonyítványom, akkor vége az idillnek. Nem tudják fizetni a költségeket. Ez a fenyegetésnek ható biztatás megtette a magáét, s a négy év alatt egyszer lettem négyes. A megveszékhely, Zalaegerszeg lakója lettem. (Az egyetemi felvételi – az más dolog volt.)

A kollégiumnak megvolt a maga „beltenyészete”. Törzstagsága. Magja. Én mindenképpen ehhez tartoztam. Nem voltam nagy hangadó, de akadtak ötleteim. S ezt nagyra értékelték évfolyamtársaim. Több nyári szünetben kirendeltek építőtáborba, rendszerint csatornaépítésre, vagyis árokásásra, de jó szívvel, könnyen elviseltem. Két hét? Mi az? Semmi. Rendszerint katonák felverte sátorokban laktunk, igazán katonás körülmények között. A fiatal altisztek, felügyelőink sem tudták, miként bánjanak velünk? De rendszerint egy-két üveg pia megtette a magáét, ami azért szükséges volt a szóértéshez. A feladatunk rendszerint az volt, hogy az elhanyagolt mezőrészekben lévő patakok árkait ássuk mélyebbre, vagy kössük össze. Ez rendszerint nem sikerült, mert a szelvé-

nyeket különböző brigádok foglalták el, akik hol gyengébben, hol erősebben tudták az ásót nyomni. Egyik helyen felgyúlt a víz, vagy alig folyt, s a mocsárrá vált sárban próbáltak előre haladni a szerencsétlen nebulók. Arra emlékszem, hogy a mi szelvényünkben – átlátva, hogy lényeges a folyamatos vízfolyás – volt egy fűztuskó, amit képtelenségnek tűnt eltávolítani. Vágtuk fejszével, csákánynyál, de nem bírtunk vele. A másik: mi igyekeztünk a víznek utat biztosítani, de ez előttünk lévőik rá sem hederítettek erre. Persze, hogy a mi szelvényünk is elmocsarasodott. Akkoriban én is úszóedzésről álmodoztam, de hamar kiderült, a térdem kiugrott az erőfeszítéstől. Úszókarrieremnek is vége szakadt. Ahogy én láttam, nem sok eredményre jutottunk. Viszont az egyetemi felvételinél ez is jelentett pontokat, úgy hogy, akiben élt az ambíció, az nem hagyta ki ezeket az „árokásó próbákat”. A KISZ-nek is volt ehhez köze, de már nem emlékszem, mi.

De térjünk vissza a kollégiumhoz. A zárdához, amit még Mindszenty építtetett. (Akkor még keveset tudtunk erről.) Két barátom nevét mindenképpen szeretném megemlíteni.

Az egyik P. I. volt, őrségi parasztyerek. Inkább nagygazda-csemete. Apja koronaőrként teljesített szolgálatot, leszerelése után csendőrként folytatta pályafutását. A rendszerváltás – ‘49 után – a Hortobágyra internálták őket. Néha Pista barátom mesélt erről. Hogyan terelték őket a pusztán a birkaállásba, hogy teremtsenek maguknak valami szállást, lakóhelyet. Idővel javultak a körülmények, de az a három év rettenetes volt. Őszintén szólva nem hatott meg bennünket ez az egész. Annyira képtelenül, hihetetlenül hangzott. ‘56-ban került a kollégiumba, év vesztesként. Kiválóan tanult, főként sokan azért tisztelték, mert a matematika és a fizika nem jelentett gondot neki. (Akkor még nem ismertem a szüleit, áldott jó lélek volt apja-anyja.) A másikat M. I.-nek hívták, ugyancsak kiválóan tanult, de egy mélyen vallásos lélek lakozott benne. Végül is elfogadtuk: visszahúzódását mindenki természetesnek tekintette. Nem piszkálta ezért senki.

Az osztály, ahova jártam, egy humán osztály volt. A többség tovább akart tanulni valami humán pályán, jogásznak, orvosnak, tanárnak készült. (Ahogy magam is.)

Oroszt és németet tanultuk, szerintem meglehetősen csekély határfokkal. A polgárgyerek szülei csemetéiket külön nyelvórákra járatták, de ez sem látszott meg rajtuk. A négyes-ötös szintet simán teljesítettük, már mint az elit, a többi nem számított.

Egy ideig szerelmes voltam D. A.-ba – aki rendkívül dekoratív jelenségnek számított – többen is szemet vetettek rá –, de finomkodása, elutasítása hosszú távon nem vonzotta kamasz-fantáziánkat. Maradtak a beteljesületlen vágyak. A négy év, kamaszcsinnyekkel teletűzdelt időszak, alvás a nagy hálóban, a magolás a tanulószobában, hazautazás a hét végén. Végül is az otthon kényelme csábított, de megkóstolt önállóság is sokunkat vonzott.

A magyart többen is szerettük. Tanárnőnk egy fiatal, pár éve végzett hölgy volt, az egyik lábára sántított, de rendkívül szép arcú, kedves, figyelmes teremtés. A felelések mellett díjazta a memóriát is, bár a jobbak közé tartoztam, gyakran én is megtanultam hosszú verseket, hogy javítsak pozíciómon. Később, már negyedikben hárman jártunk is hozzá osztálytársaim közül korrepetálásra; egyik, egy tehetséges fiú pécsi orvos lett, de az alkohol korán elvitte, a másik én voltam, a harmadik az osztály kedvence, mindig ő maradt utolsónak. Nos, ebből az „elmaradásból” házasság lett, a barátunk – részben a tanárnő segítségével elvégezte a jogot – kiváló rendőrségi nyomozó lett belőle. Tíz évek után találkoztam vele, már Z.-én, megismertem hátulról a buszon. Kiderült, hogy a tanárnő meghalt, ő pedig együtt él valakivel.

Megígértünk egymásnak fűt-fát, de nem lett belőle semmi. Tény, hogy M. segítése sokat jelentett tájékozódásban, olvasmányok ajánlásában. Bár én már szorgosan látogattam a városi könyvtárat, Swiftet, Baudelaire-t olvastam, vaskos angol regényeket, Italo Calvino-t, s a magam ízlése szerint képeztem magamat. Az érettségire készülve szerettem meg Madáchot, Móriczot, József Attilát már korábban megkedveltem. Valamit olvastam az olasz neorealizmusról, bár ez már lehet, hogy M. hatása volt. A kis nyüzsgő ambíció nem hagyott nyugodni, tanultam, amit lehetett. Lényegében nem történt semmi rendkívüli. Bátortalan kezdeményezéseim közé tartozott, hogy elküldtem kézzel írott verseimet a Zalai Hírlapnak, de nem kaptam választ. Sőt, indultam a Helikoni

versenyen is harmadikban, de innen sem érkezett visszajelzés. A poétai siker váratott magára.

Ha most emlékeimben kutatok, nem talállok semmi jót. Volt egy sötétkék öltönyöm, szabó nagybátyám azt alakította át érettségi ruhává. Ott vándliztunk a sor végén, az érettségi utáni évvárói menetben, P.-vel, akinek orvos családja biztos háttérrel jelentett a közepes tanulónak akár a továbbtanulásban, akár más téren, izzott a nap, izzadtunk mi is. A szokásos Z. és L. közti vicinális hazavitt, és én igyekeztem elfelejteni a Zrínyi Gimnáziumot. Kiben-miben bíztam, magam sem tudtam... Csak egy érzés mocorgott bennem: El innen. Mert ez az állapot, ami L.-ben, vagy Z.-ben vár rám, megőrjít. Egyébként érdekes: nem voltam kiborulás fajta. Ismertem ilyen gyerekeket, akik megengedhették maguknak az idegbetegséget, hogy ápolják, becézzék őket. Én ilyenre nem számíthattam. Egyébként a Hal jegyében születtem, s mint tudjuk, az ilyen csillagjegyű emberek hajlamosak a magányra. (Csak később tanultam meg, mit jelent a magány és az egyedüllét.)

Az osztálytalálkozókra sem mentem el. Pedig hívtak, s igyekeztem ilyenkor jó arcot vágni. Talán kétszer mégis igent mondtam, ahonnan már nem lett volna ildomos visszalépni. (Mind a kétszer megbántam, hogy engedtem a kísértésnek.)

EGYETEMI ÉVEK

Minden kezdet nehéz.

Főleg annak, aki a hatvanas években – az egyetemi felvételig igyekezve – nem a kollégiumban száll meg, hanem a bácsikájánál. Elesik egy csomó információtól. Az öregfiú, egykori MÁV kocsi-kísérő, a rokonság esze, leragadt a portán, elkezdett beszélgetni a hasonló korú idős úrral, én meg talpalhattam, hol lesz a felvételi írása. Anyám kívánsága volt ez, én pedig jó kisfiúként engedelmeskedtem. Már az is nagy kegy volt, hogy továbbtanulhattam, mikor hasonló jeles eredményt elért barátaim közül sokan erről kénytelenek voltak lemondani.

Miért akart I.-i, a zalaegerszegi Zrínyiben végzett gyerek magyar-filozófia szakra jelentkezni, már nem egészen világos előttem. Talán az olvasmányok. Rimbaud, Swift, Baudelaire és József Attila versei, szövegei térítettek el, valamilyen rendhagyó irányba. Általános iskolai magyar tanárnőmtől végzőskor kaptam egy Cserépfalvi Kiadású József Attila kötetet. Elégge megviseltnek látszott, de hamar felfedeztem: ez teljesebb, jobb, mint a fennforgó, kapható kötetek. Ebben voltak műfordítások is, például Rimbaud-tól a *Kenyérlesők*. Ez a versfordítás nagyon megragadott, s valami hasonlókat szerettem volna írni.

A fent emlegetett köteteket rajtam kívül kevesen forgatták a városi könyvtárban. Ki tudja, ezeken túl, milyen elvontságok gyötörtek bennem, hogy éppen így, ilyen módon törjön felszínre bennem szunnyadó hajlamom. Talán anyai nagyapám – aki valamilyen csoda folytán értelmiségivé vált, s akit nem ismertem – génjei öröklődtek bennem, s valamiképp ilyen módon törtek utat maguknak. De oda szándékoztam jelentkezni, az egészen biztos. Ám a tájékoztató papíron ezt a szakot nem találtam. Próbáltam utána járni, sikertelenül. Sebaj, behúztam a magyar-orsz szakot.

Ahogy sokan mások, a tétovák, a bizonytalanok. S készültem, ahogy tudtam a bölcsészkar próbákra. Ambícióim mélyén még

egy tényező lapult: hogy verseket írtam. S hogy a filozófia és a költészet között milyen összefüggés van, nem tudtam, ám sejtetem: a kettő nincs távol egymástól, nagyon is összetartozik. Bár a rokonságban voltak többen is, akiket felvettek az egyetemre, de miután jogásznak, orvosnak, mérnöknek tanultak, úgy gondoltam, tőlük aligha kaphatok bármi érvényes felvilágosítást. Osztálytársaimmal pedig nem voltam jó viszonyban. Tőlük aztán végképp nem akartam semmit kérdezni.

Bár tévedek: az előkészületek része volt, hogy gimnáziumi magyar tanárnőnk korrepetálást tartott hármunknak. Az egyik srác egy jó vágású, kissé túlérlett fiatalember volt, az osztály kedvence. A másik egy letenyei fiú, én I.-i – szóval teljesen összeállt a kép. A tanárnő fiatal volt és csinos. Idővel feltűnt nekünk, hogy a foglalkozás D.-nek nem fejeződött be, ő még maradt, további tortúrákra. Csak az érettségi után derült ki, ebből a pót-pótlásból – házasság lett. (A „fiúval” Z.-en találkoztam össze, főrendőr lett belőle, már nyugdíjas. Láttam, hogy kissé zavarba jött, mintha tartott volna a kérdezősködéstől – annyit tudott, hogy mi 2003-ban kerülhattünk vissza –, így hát nem erőltettem a dolgot. A tanárnő szerintem jól tanított, ami fő: megszerette velünk az irodalmat, s a kívülről mondott versekért egy kis ötöst adott, amiből három ért egy „nagyot”. Szomorúan hallottam, hogy egész korán meghalt.)

Ahogy haladtam felfelé a bölcsészkar lépcsőin, hamar világos volt minden. Az erősödő hangzavar nyomán simán megtaláltam a nagy előadót, ahol a felvételi zsongás közepébe érkeztem.

A felvétellel kapcsolatban két történet.

Magyar felvételi. Alig hihető: az akkori új golyóstollak még nem voltak olyan precízek és tökéletesek, mint a maiak. Én vettem egy újat, ami meglepetésemre – egyszerűen nem működött. Nagyon kínos volt. Kitől kérjek tollat? Hogyan és miként fogom megírni a dolgozatomat? Ott tétováztam a tömegben, és irigykedve néztem, némelyik felvételizőnek a kezében miként száguld a töltőtoll vagy a golyóstoll. Ahogy ott pillantgatok, észrevettem az előző padsor egyik tartójában ott fekszik egy használatlan töltőtoll. Erőt véve gyámoltalanságomon, megkérdeztem a gazdát: Nem adná-e kölcsön ezt az írószerszámot? Ha már úgy sem használja senki.

A fiú készséges volt, mondta, hogy elromlott, de hál' Isten, van másik tolla, ez meg itt... a fene enné meg. Nos, ezt a nem első osztályú kölcsöntollat kaptam meg én. Hát, mit mondjak? Minden szó megformálása egy kínszenvedés volt. De akkor már nem adtam fel – megfordult a fejemben – és elkezdem írni. Egy Móricz-novellaelemzés volt a feladat. Amíg a többiek írtak 10-12 oldalt, addig én keservesen három és felet. Hogy lesz ebből értékelhető eredmény? És legyintettem magamban.

Az orosz felvételi.

Nekem nem jutott orosz szótár. Nem voltam elég körültekintő, élelmes, ahogy anyám szokta mondani.

Mire feleszméltem, elfogytak a szótárak. És én így álltam neki a fordításnak. Magyarról oroszra és fordítva. És hálával gondoltam l.-i orosz tanáromra, H.-ra, aki belénk verte az orosz nyelvtant. Talán az utolsó órában vettem észre, az én szótáramat valaki elvitte, majd visszatette a tanári asztalra. Nos, Isten neki, volt időm, átnéztem a szótár segítségével a fordításokat, és alig találtam javítani valót. (Akkor még elevenen éltek bennem az orosz szavak, kifejezések.) S éreztem, nem érhet nagy csalódás.

Hazatérve vártam a jó szerencsét, azaz a felvételi eredményt. Óriási szerencse? – mindkét tárgyban jól szerepeltem, ami azt is jelentette: meghívtak a szóbelire. És a szóbelin még jobb benyomást keltem. A magyar felvételiztető megdicsért, milyen tömören, lényegre törően fogalmaztam. De még az olasz neorealizmusról is volt némi fogalmam. Az orosz felvételiztető pedig nyelvtani megoldásaimat dicsérte. És megjött az eredmény: fel vagyok véve. T. Z., B. L. és G. J. – legjobb l.-i barátaim – irigykedve figyelték készülődésemet. Lehangelő megjegyzéseket tettek, el is felejtessz minket, stb. Miközben ők az ipariskolába várták a behívót. Átjárt annak a tudata, hogy valóban, más világ veszi kezdetét. Valahogy idegenkedtem az ipar és kereskedelem környezetétől, mindig is untatott a köznapok praktikum. Elszakadni azoktól, akikkel együtt festettük ki a l.-i Főter deszka palánkjára az oroszok távozását követelő és a Kádár-kormányt gyalázó jelszavakat. Ma is összeszorul a gyomrom, ahogy négyen osontunk a gyér villanyfényben, és a mésszel töltött vödörben kotorásztunk az elcsórt pemzlivel. Senkinek sem szóltunk

erről. Azért féltünk és felmértük a veszélyt, amit nem is a magunk, a szüleink fejére hoztunk volna. Ám a gyerekkori szolidaritásnak is vannak határai – gondoltam, és visszahúzódva teljes erővel olvastam azokat a könyveket, amelyekre a bölcsészszakon szükségem lehet.

És eljött a várva várt pillanat: beköltöztünk a Ménesi úti Eötvös Kollégiumba. Hárman-négyen voltunk egy szobában – nem volt szokatlan, Egerszegen is kollégista voltam –, s hamarosan egyéniségekké vált az „arctalan sokaság”. Nem véletlenül, engem az írogató alakok érdekelték, mert én is írtam. Emlékszem, francia kockás ív papírokra róttam soraimat. Egy alkalommal, talán még harmadikosan, a keszthelyi Helikoni irodalmi pályázatra is beadtam írásaimat. Két töredék maradt meg bennem.

*„Alakulna fehér
libákból díszkíséret,
akik mindössze fél
percig búcsút
zengeének.”*

Miután apámat fél évre lecsukták '56-os menekültek rejtegetéséért, valami ilyes panasz szakadt ki belőlem:

*„csíp mint bolha,
rág mint a tetű,
büntetett
előéletű.”*

Első, komolyabb paksamétámat öcsém elvitte a Méh-be. Amivel hasítani igyekeztem volna társaim előtt. Gondosan elrejtettem a szekrény aljába, de ő megtalálta. Nem haragudhattam rá, hájrában volt az osztály. A veszteség kissé fájt, de ez a radikális „kritika” sem tudott megállítani. Írtam újra szövegeket, próbáltam összeszedni a maradékot, amire emlékeztem. Bizonyítanom kellett abban a kis csoportban, ahol csak egy dolog számított: a vers. Ezek az írogató figurák éjjelente használták a kollégium egyetlen, masszív Erika írógépét, tisztázták le műveiket. Ami nem volt egyszerű: két újjal gépelni, és a selyempapírt használni, indigóval, a másolatok elkészítése végett. Hamar megismertük egymást. Bella Istvánt, aki akkor már verseket publikált a Kortársban, Baranyi

Ferencet, aki akkor már Olaszországot is megjárta, mindketten rendszeresen megjelentek az Egyetemi Lapokban. Győri Lászlót is itt ismertem meg, Koncz Jóskát is. Valamilyen előélete mind-egyikünknek volt. Az írás megszállottjai, elkötelezettjei voltunk. Ha pedig művelni akartuk magunkat, már pedig ez is célunk volt, akkor a könyvtárban Sántha Ferenc kölcsönözte a könyveket. Akkor már megjelent a 20 óra és novelláskötete, a *Sokan voltunk*, s iszonyú tiszteltettel fordultunk hozzá. Kissé zavart is ez a sajátos viszony. Egyszóval, megvolt az épületnek a maga aurája, ami min- ket, vidéki gyerekeket teljesen elbűvölt. Pedig akkor még alig tud- tunk valamit a nagy múltú intézmény előzményeiről. Nekem sem volt fogalmam arról, hogy az egerszegi Keresztury Dezső volt az intézmény utolsó, valóban tudós tanára, hiteles igazgatója.

Egymás után formálódott előttem ki a „népész”, a „török”, a „kínai”. Mind jó ismerőseim, barátaim voltak. Mindannyian a szakjukról kapták a becéző gúnynevet. S törzshelyünk egy kiskoc- sma volt, a Bukarest, a kaja „utánpótlást” pedig a körtéri népbüfé oldotta meg. Egy üres főzelék és két kenyér – sok mindent jelen- tett ez az ifjú gyomornak. Nekem a Körtér még azt is jelentette, hogy itt laktak „pótszüleim”, két egyetemi tanár és leánya –akibe bizonyos mértékig szerelmes is voltam –, s gyakran időztem náluk, meghívtak vacsorára, és érdeklődtem „előmenetelemről” is. A le- ány kritikus szeretett volna lenni, s melegen érdeklődött Kabdebó Lóránt iránt, akinek volt valami speciális szeminárium. Termé- szetesen megmutattuk egymásnak írásainkat, ő a kritikáit, én a verseimet. Nagyon bosszantott, hogy engem is „népinek” tartott, amit én akkor hevesen elutasítottam.

A másik fiút Ambrus Péternek hívták, szintén a környéken la- kott. Egy időben – mondhatom – barátok voltunk. Szociológus akart lenni, s tulajdonképpen jól tanult. Persze, nekem fogalmam sem volt – egy ideig –, hogy a kommunista mozgalom muttere a nagymamája. Aki annak idején – többek közt – Kádárnak is hordta az ételt a börtönbe. Külön lakott, de gyakran meglátogatta lányát és unokáját. P. azt mesélte, hogy bármikor bemehetett Kádárhoz – ki volt adva az utasítás, ha jön – mindenkinek várakoznia kellett – a muttert fogadta.

P-vel együtt mentünk ki Lengyelországba, talán neki volt egy – oroszul – levelező fiatalember partnere. Meghívtak Varsóba, pazarul vendégül láttak, és amit csak lehetett megmutattak. Nagyon meglepett, hogy milyen vallásosak. Vasárnap reggel az egész család ment misére. S bár – akkor! – én is ateista voltam, elmentem velük. Kicsit P. bosszantására is. Itt láttam egy dokumentum filmet a Varsói felkelésről, s döbbsentem tapasztaltam: az egész nézőtér zokogott. Ellátogattunk a Hibridi nevű egyetemi klubba is, ahol a hatvanas években! nekünk szokatlan beat-kultúra viselkedési formáival, öltözkéivel találkoztunk. (Sajnos, mind a ketten eltűntek az életemből. Szerettem volna, ha Ilona jelentős kritikussá válik és Péter jó szociológus lesz. A P-nek *A dzsumbuj* című könyve komoly szakmai sikert aratott, talán még beszéltem is vele a megjelenés után, de kapcsolatunkat elsodorta az idő.)

Ez még szintén a Ménesi úton történt. Egy alkalommal valaki viccből felvett egy jókora bazaltkövet, hozta hazafelé. Ahogy ott nyögött, mondtam neki, add át nekem, majd én viszem tovább. A kő bekerült a kollégiumba, és a terv is megszületett: egy jeles, szorgalmas fiú párnáját kibéleljük ezzel a kővel és nagyot fogunk röhögni, amikor felfedezi a turpisságot. Az eset a klasszikus módon meg is történt. De ezen mások felbátorodtak, s elvitték a mi szobánkból másik szobába. A kő „vándorlása” megkezdődött, hol itt bukkant fel, hol ott.

Eltávolítása is – a legendák szerint – úgy történt, hogy egy buli alkalmával az erkélyről ledobta valaki... Nem sérült meg senki, de utána volt egy kis nyomozás... Természetesen, ez is csatlakozott a kollégiumi anekdotákhoz.

Az csak természetes volt, hogy évfolyamtársaink között voltak kínai és koreai fiatalok is. Megvolt a maguk rituáléja, gyűlések, felszólalások, önkritikák, amibe minket nem vontak bele. De a szobában – estefelé – mégis csak beszélgetni kezdtünk. Sok minden kiderült: a többségük harcolt a valamelyik háborúban, magas rangú, kitüntetett tisztek, akiket különös bizalom és tisztelet övezett hazájukban. Nos, nálunk ez nem működött: de nem is tartottak rá igényt. Hozzáteszem, szinte valamennyi jól megtanult magyarul, a kommunikáció nem volt probléma. Emlékszem, az egyik kínai fiú-

val szinte baráti viszonyba kerültem, s nagyon megsajnáltam, hogy az egyik nyáron nem mehetett haza. Elhívtam hozzánk, L.-be, ott töltött pár napot. Voltak kritikus megjegyzései, például az, hogy milyen könnyelműség és pazarlás a búza gyökerét benn hagyni a földben. Náluk otthon ezt kitépik és eltüzelik. Végzésünk után is tartottuk a kapcsolatot, miután ő pár évig a követségen dolgozott. De aztán beláttam: egy komoly pártkader nem tarthat nexust egy kétes, ellenzékieskedő irodalmárral.

Egy dolog viszont nagyon meglepett: a stréberek nyíltszíni és intenzív utálata. A hangadók a Zrínyi Katonai Főiskola és Kollégium növendékei voltak, idősebbek, érettebbek nálunk, akik pár év haladék után kerültek be a bölcsészkarra. Ezt a légkört ők terjesztették. Minek tanulsz? Ezeknek? (Volt ebben némi politikum is.)

Hogyan is fogalmazzam? Tanulni szégyen volt, tudni viszont – dicsőség. A csúcseredményt mellékesen, oda sem figyelve érni el. Csak hát nekünk, kis ugrifüleseknek ez még nem ment. De teljes gőzzel igyekeztünk a nagyok, akikre felnéztünk, nyomába...

Én még hallgattam Kniezsa professzor ósláv irodalmi előadásait, tanultam az Igor-éneket, és egyre mélyebbre merültem a szlavisztika rejtelseibe. Már-már úgy tűnt, elmerülök az orosz szakosok tömegében, amikor az „elemi ösztön” beteretelt a Filozófia könyvtárba. Szerencsére felfedeztem magamnak a földszinti sarokban, ahol egyrészt könnyedén hozzá lehetett férni kivételes olvasmányokhoz, másrészt olyan emberekkel ismerkedtem meg, mint Asperján György, Gombár Csaba, Farkas János és később Módos Péter, Kiss János, Haraszi Miklós és mások. Röviden felvilágosítottak, változtathatok szakot, csak le kell tenni a különbözeti vizsgákat. Nos, én belevágtam és a második évfolyamot már magyar-filozófia szakon folytattam. Tagja lettem annak kis elit csoportnak, amely ott alakulgatott a könyvtárban, ahova – mint kiderült – nagyon sokan jártak be. Bella István, aki kiválóan sakkozott, s ott – a könyvtárban – sem talált legyőzőre. Bódy Gábor, aki másodikban átment a Színművészeti Főiskolára – egyszóval nagy élet folyt a könyvtárban. A filozófia tanszék professzora, Sándor Pál is gyakran megfordult itt, s olykor még velünk is elbeszélgetett. (Egyébként a filozófiatörténet című tárgyat adta le, meglehetősen

poroszos módon.) Harangozó Márta és Dvorszky Hedvig művészettörténetet tanultak, s szintén gyakori vendégei voltak a könyvtárnak. Márta Asperján György barátnője, később felesége lett, de már az egyetemen is szorosan összetartoztak. Mindent összevéve, jó társaságba keveredtem, ahol pótolni lehetett sok mindent.

Kerestem valami kapaszkodót élményeimhez, s Győri Zsiga barátom *Dobol az eső, hogy esik* című, Bella Istvánra emlékező írásában találtam néhány mozzanatot. (Kortárs, 2010, április)

A következőket írja:

„A menzán örökké együtt ültünk, délben, este, az egész társaság: Bella, Asperján, Harangozó Márta, Péntek Imre (Filosz), Győri László (Zsiga), akkor bizony senki sem vezetett jelenléti ívet, el is vészett, hogy ki került volna föl rá, ma ki mehetne vizsgázni egy végső kollokviumon. Egy másik konszernnel ötvöződött össze, a leendő Kilencekével, sokszor nem is lehetett szétválasztani, ki mihez, ki kihez tartozik. A közönséges földi halandók, a mezei egyetemisták irigykedve, hüledezve nézték, micsoda makedón falanxba tömörül a mai magyar irodalom.”

Szerintem jelöltek voltunk akkor még jobbára, bár a tehetség jeleivel megátkozva vagy megáldva. Ezt akkor még csak sejtettük. A bizonyosság és bizonyosság még odébb volt.

Említettem, hogy a könyvtár tele volt olyan könyvekkel, amelyek a marxizáló kurzus kiadványainak csak „lábjegyzetei” voltak. Platón, Arisztotelész, Schopenhauer, Kant, Kierkegaard és mások. És a fordítások sem hiányoztak. (Volt, amelyik csak bizalmas kategóriában volt hozzáférhető.) Kis meghatottságot éreztem, amikor először magyarul olvastam Camus alapvető művét, a Szisüfosz mítoszáét. „Csak egyetlen igazán komoly filozófiai kérdés van: az öngyilkosság.” Ez az első mondat taglóüteként ért. Gondolom, nem csak engem. Az egzisztencializmus akkor „belső fogasztásra”, innen-onnan azért rendelkezésre állt... Sok-sok gondolata átment a kortárs irodalomba. A közvélekedésbe. Bezzeg Hegel és Lukács György összes művei rendelkezésre álltak, jobbnál-jobb fordításban.

Sándor Pálról jut eszembe egy történet.

Akkor még kezdő voltam filozófia szakon, amikor egy elég nehéz filozófiatörténeti téma került a szemináriumon napirendre. Az alkalmi kupaktanács összeült, és nem kis csodálkozásomra – rögtön az óra kezdetén – Asperján Gyuri barátunk jelentkezett szólása. – *Professzor úr! Írtam egy verset, szeretném felolvasni, nem vagyok biztos benne, hogy jó. Szeretném megosztani kis közösségünkkel.*

És szó szót követett, Asperján felolvasta a versét, amelyet párás vita követett. A kötelező téma szóba sem került, az óra pillanatokon belül elszállt. S mikor az óra után Gyurit kérdeztem, mi ez a nagy tolerancia, s következőt válaszolta: – *Az öreg fiú egy költőt már tönkre tett, József Attilát, még egynek már nem akar ártani.* (Csak később olvastam utána, egyike volt azoknak, akik rábeszéltek a költőt, hogy szocialista ellenes versét a harmincas években megsemmisítse. Találkozás egy legendával, amelynek egyik szereplője nem csak elméletben, gyakorlatban is élt.)

Győri László – akivel igen jó baráti viszonyba keveredtem –, a könyvtárszak bennfentesének számított. Többször laktunk egy szobában, az egyetemet is a Ráday utcai kollégiumban fejeztük be. Emlékszem, amikor felfeszítettük valamelyik egyetemi folyosón a megfelelő iratszékényt, hogy onnan eladható kiadványokat vigyünk az antikváriumba. Szerelmes természetének sok „érdekes” következménye lett. Jó vágású fiú volt, bár kissé alacsony. Ez egyébként cseppet sem zavarta. Egyik alkalommal belezúgott egy számomra nem is igen szép, nem is szimpatikus kolléganőjébe. Sok szerelmes vers született e plátói viszonyból. Köztük néhány nagyon jó, ami az első kötetébe bele is került. Szóval, egyik alkalommal valami csetepaté tört ki a szerelmes pár között, amiben egy üveg bor is szerepet játszott. Zsigánk – ez volt a beceneve, ahogy az enyém Filosz – ekkor ezt az üveget határozott mozdulattal kivágta az ablakon. Az üvegen át. Később megcsodáltuk, milyen határozott nyomot hagyott a dupla üvegben maga után. Ez még nem lett volna baj... Ám az üveg sajnálatosan egy munkás fejére esett, aki – szerencsére – kisebb balesetet szenvedett. Ekkor nyomozni kezdtek, ki lehetett az az elvetemült gazember, aki ilyen szörnyűségessé tette vetemedett? Kisebb konzultáció után arra jutottunk, hogy el kell menni a pszichiátriára, hogy kiderítsék,

nem beszámítható a páciens. Ha a nyomozás szálai netán elérnek eddig... Én kísértem el Zsigát az orvoshoz, a házi orvosunkhoz. Némi vizsgálódás után engem is berendeltek, kérdéseket tettek fel erről-arról. Majd ismét Zsiga következett. Hazafelé elmondta: az volt a véleménye az orvosnak, a barátja betegebb, mint maga. Nos, ezzel a diagnózissal remekül elvoltunk, a nyomozás lezárult, s már csak a hihetetlen történetek világában maradt meg a dicső dobás. Az ablaküvegen át.

Nos, nekem más dicsőség maradt, mely „otthonunk”, a Filozófia könyvtár fényét emelte. Volt évfolyamtársaink közt egy tabányai bányász fiú, valódi testépítő. Komoly deltákat sikerült összehoznia, amit még sajátos ruházatával is hangsúlyozott. (Akkor még nem így nevezték e szektát.) Nagyon jó viszonyba keveredtem vele. Egy unalmas alkalommal jött valaki azzal az ötlettel: járjuk tele plafont lábnyomokkal. Milyen jól nézne ki! Pár napig gondolkodtunk a megoldáson. T. volt a kulcsfigura. Összeraktuk az asztalokat, és ő tartott meg, amíg gumitalpas cipőmmel alaposan telejártam a plafont. Másnap lett nagy csodálkozás és felháborodás. Természetesen, mi az ötletadók és kivitelezők is követeltük a bűnösök megbüntetését. Kis botrány volt – a nagy bölcsész-kari hangzavarban. Bár rengeteg történet, mendemonda járta baráti körünkben, ezek megörökítése valahogy elmaradt.

Egy adalék, ami Tivadar barátomról és persze rólam szól. Akoriban súlyemeléssel foglalkoztam, a klasszikus nemekben – nyomás, szakítás, lökés –, és volt is alkalom rá, a Ménesi úti kollégium tornatermében. Tivadar szintén itt gyúrta magát minden nap, néhány hasonló megszállottal; szó, ami szó, közéjük tartoztam én is, ám belőlem hiányzott az elszánás, az elhivatottság. De azért ismerős és megbecsült alakja voltam e körnek. Tivadar gyakran látott el tanácsaival, kritizált, dicsért, mindent megtett, hogy egyre feljebb jussak. Amikor elérte – a szerinte kívánt szintet –, így szólt hozzám: „*Filoszkám, most már jöhetsz!*” Mi, hogy? – kérdeztem némi kíváncsisággal. „*Figyelj rám! Én jót akarok neked. Lejössz a konyhára, és beszállsz a csapatba. Vinni kell a kondérokot, a tűzhelyről a kiosztó helyre, a pultba. Az öregasszonyok nem bírják el, ez a mi szerencsénk* – csipentett a szemével és szőke frizuráján szinte

izzottak a fűrtök. – *Ez a mi munkánk, és nem is kevés. Ingyen kaja, amennyi beléd fér, a menzajegyedet pedig eladhatod.*”

Világos beszéd, és volt benne értelem. Délben és este a bölcészskari menzán mi voltunk a spiccen. Erre mondják: *Ha egy üzlet beindul...* Tivadar kiválóan megszervezte a csapatot, az időpontokat, s nem egyszer, 11 óra tájt, véletlenül mindkettőnknek el kell menni – halaszthatatlan ügyben. Meg kell adni, soha nem történt baleset. Amiről nekem tudnom kéne. A hatalmas kondérokot, a benne rotyogó étellel, mindig pontosan oda tettük, ahova az asszonyok kérték. Olyannyira bejött ez a dolog, hogy megkért néhányunkat a konyhások főnöke, vegyünk részt a balatoni kitelepülésen, miután ők adták földvári grandiózus nemzetközi KISZ-tábor konyháját. A feladat hasonló volt: a konyha és tábor bizony messze esett egymástól. S nekünk, kis kocsikkal oda kellett szállítani a forró kondérokot a tálaló helyre. Az ebédlőbe.

Nem voltunk valami szép látvány: a gondosan felrakott fazeakkal húzni, törekedni felfelé a parton, a táborig. Rengeteg autó, életveszélyes forgalom. De becsületünkre legyen mondvá, megoldottuk a dolgot. A délelőtt pedig – szakács pajtás utasításait követve – mint konyhai segéd munkások töltöttük az időt. A zöldséges ládák behordása, krumpli pucolás, kondérmosás – akadt bőven munka. A háttérben mindenütt Tivadar szervezése, bizalma, közreműködése állt. Jómaga, már évek óta nem a konyhában jeleskedett, a teljes ellátásért. Portás volt egy üdülőben, de a szemét elszállítása, a kocsik trógerolása és nehezebb munkákban való részvétel esetén – mint például a krumpliszsákok behurcolása – mindig szeretettel számítottunk rá. A szemét elszállítása volt a legcikisebb feladat. S ebben bizony Tivadarnak kulcsszerep jutott, mert a bűzlő és teli hordókat az út szélére kellett állítani.

Emlékszem egy esetre: megismerkedtünk két igen csinos kislánnyal, akikkel többször randiztunk a különböző kocsmákban, büfékben. *Hogy mit csinálunk itt? Hát matrózok vagyunk egy vitorlázson.* Ez sokkal előkelőbben hangzott, mint a konyhalegény. Barátaink egy kis kajáért többször adtak hálóhelyet, alkalmi pásztorórák lebonyolítására. A háttérben ennek előkészítése folyt. Egy alkalommal szintén birkóztunk a feladattal, vagyis a hordókat ci-

peltük az út szélére, amikor – munka közben – feltűnt a két kislány, a sétára csinosan kiöltözve. Éppen a csirkebelet raktuk kézzel a tároló hordóba. A csirkebelekkel a kezünkben próbáltunk valamit dadogni, de látvány magáért beszélt. Az idillnek sajnos azonnal vége szakadt. De nem sajnáltuk, fiatalok voltunk és bohók, a földvári nyár ezer lehetőséget kínált ismerkedésre, kalandra.

Tivadar alaposan kihasználta az időt. Nappal csónakmester volt a strandon, éjjel pedig portás – ahogy mondtam – egyik üdülőben. Jól tudott németül, s tüntetőleg magával hordta a súlyos Hegel vagy Kant kiadásokat. Egy alkalommal a csónakjában ült, és talán Hegelt olvasott. Feltűnően, az ott járó NDK-ás turistáknak is szemet szűrt a farmernadrágos, trikós fiatalember, amint elmélyedten egy vastag, keménytáblás könyvet olvas. Amelynek címolaláról virított G. W. F. Hegel neve. Valahogy szóba keveredtünk a csoporttal, sőt, Tivadart is bevontuk diskurzusba. Tivadar vette a lapot és a következőket mondta: *„Uraim, az még hagyján, hogy én hegeliánus vagyok, de nézzék azt a hálót teregető halászt. Megveszekedett kantianus, már évek óta vitázunk, de nem tudjuk meggyőzni egymást.”* A hatás nem maradt el. A csoport álmélkodva nézte a filozófus balatoni embereket.

Ez is része volt a bennfentes bölcsészkarinak. Volt, amikor Bölcs Bagolyban mulattuk az időt, az a la cart vendéglőben, de ez mind egy cég volt, teli ismerősökkel, barátokkal. A menzai csoportok, összejevetelek szerves részét alkották a korabeli társasági életnek.

A szerelmekről is essék némi szó.

Nekem a bölcsészkar egyik legszebb nőjével volt – majdnem viszonyom. Több hónapig jártam vele, mindenki engem irigyelt. Ugye, a túl szép nő esete... S persze, most velem járt, sokan akarták elcsábítani tőlem, az öntörvényű leányt. Pompázatos alakja, feltűnő keblei és csodaszép arca vonzotta a bajt és balhét. Amit egyébként sem került. Gyakran hazakísértem, csókolóztunk, némi pettingezésre is sor került. Szóval, reményteljes volt az eset. De lefeküdni? Hol? Bizony nem kínálkoztak a legjobb lehetőségek. Egyik alkalommal – hova menjünk szombat este? – kinézte a Kaspás utcai tánciskola nyílt összejevetelét. Éreztem én, hogy ebből

nem sok jó sül ki, ezért kis pénzemen a büfében bedobtam egy felest, hogy mégis, legyen valami önbizalmam. A szombati ösztánc jó benyomást keltett amúgy, szolid volt a hangulat. Amíg meg nem érkeztünk... Elmentem vécére, hogy egy kis önbizalmat keltsek. Magamban. Amikor visszatértem a parkettre – melynek sohasem voltam ördöge –, a következőket láttam: barátnőm hídban tornászik éppen, és egy kalefes haver ugrálja keresztül. Na, ezt azért mégsem – tolult fel bennem az önérzet, és félretoltam a Moszkva téri gyereket, és jómagam folytattam az ugrálást.

Ekkor már leállt a tánc, mindenki minket nézett. Tapsoltak, bízattak, ilyen muri – szemmel láthatóan – nem volt gyakori eset a tánciskolában. Én és J. egyre jobban belejöttünk a figurákba, s kétségtelenül sikert arattunk fellépésünkkel. A botrány a levegőben lógott.

A zajra és kiabálásra kijött irodájából a tánctanárnő, feldúlt arccal és néhány határozott karmozdulattal kiutasított a teremből. (Nem tudta szegény, milyen jól cselekszik velem...) Gőgösen elhagytuk a társaságot, és kerestünk valami olcsó kocsmát, ahol némi alkohollal kárpótoltuk magunkat.

EGY KIS KÖZJÁTÉK, TANÍTÁSSAL

A tanítás még nem lett volna baj. A baj abban jelentkezett, hogy dialektikus logikából megbuktam. Később a pótvizsgát letettem, de kértem évhalasztást. Mindez harmadik évben történt. Régi ter-
vünk volt ez, de valahogy nem mertük kivitelezni. S mi több: Győri barátom is hasonló cipőben járt, kivettünk egy albérletet a Szív utcában, és elkezdjük polgári életünket. Ő egy könyvtárban dolgozott, én pedig a Szentendre-izbégi általános iskolában kaptam állást, ahol magyart és orosz-tanítottam.

Be kell vallanom, nem tartoztam a legjobb hallgatók közé. Mint kiderült: az Eötvös Kollégium csak a kezdet, a próbaidő. Ha valaki nem érte el a 4.5-öt, akkor le kellett mondania a luxusról, amit a Ménesi út nyújtott. Talán egy évig sikerült tartanom magam, aztán első év végén csak 4.4 lettem. Búcsút kellett mondani a Körtérnek, a körtéri büfének, mindannak, amit kollégiumi bennfentesség jelentett. Előbb a Róbert Károly útra kerültem, majd a Fácánosba, az utolsó éveket a Rádayban töltöttük. Ahogy már írtam, Győri Lacival, azaz Zsigával egy szobában.

Próbáltam az iskolába beilleszkedni, alkalmazkodni, de csak fél sikert mondhattam magaménak. Hévvvel jártam be, rendszerint egy kolleganővel utaztam, nyolcra már ott kellett lennünk. Nem nagy élmény volt a tanítás. Sokkal fárasztóbb, mint gondoltam. Feltűnt, hogy minden tanárnál van egy bot. Mutatópálca, méter-rúd, valami ilyes válaszokat kaptam, amikor érdeklődtem. Mert a tanítás túl hangosan folyt, az biztos. Én is meg akartam ütni – legalábbis fenyegetni apró tanítványaimat –, de nem vitt rá a lélek, hogy akárkit is megüssek. Végül rájöttem a megoldásra: meséltem a gyerekeknek, én voltam a „mesélő bácsi”, az óra fele erre ment el. És furcsa módon, betartották a szabályt, talán betyárbecsületből, mert a tanítási részben tényleg figyeltek, feleltek, igyekeztek. Az orosz óra nehezebb volt: ott azzal vettem le a lábukról őket, hogy kijelentettem, minden mondat jó, csak nyelvtanilag helyes legyen.

A nagymama a szekrényben ül. Valami ilyen példamondatokkal operáltunk, s közben nagyokat nevettünk.

Ám volt egy eset, amit nem felejték el. Már lassan lejárt a szolgálati időm, amikor húsvéti szünet előtt, egy tanári összejövetelen szórakoztunk, és az egyik kolléga kért arra, hogy ugorjak be vizsgáztatni a levelezőket. Mert neki el kell menni. Én, mint jófiú, készségesen teljesítettem kívánságát. Amikor visszatértem, éppen az igazgatónőre kellett koccintani. Én is felvettem a poharam, jól emlékszem, tojáslikőr volt benne és kiittam az utolsó cseppig. Hazafelé a HÉV-en iszonyú hasmenés fogott el, nem tudtam mire vélni. Alig bírtam ki a híd lábánál lévő nyilvános vécéig. Majd azt hittem, ezzel vége. De nem, futásnak eredtem, hogy elérjek a következőig, majd az albérletig. És egész héten ment a hasam. Nyilván valami gyomorrontás, gondoltam, nem gyanakodtam én senkire. Következett a tavaszi szünet. S már el is felejtettem az iszonyú tortúrát, amin átmentem.

Az egyik kolléga szólt: – *Nem éreztél semmit a múltkor, amikor volt az a kis iszogatás? A húsvéti szünet előtt?*

– *Nem* – válaszoltam gyanútlanul.

– *Pedig annyi fenolftaleint töltött a Tóbiás a poharadba, hogy az egy tehenet is meghajtott volna.*

Ekkor eszméltem, mire föl is volt ez a kis „gyomorkeserves”. Ám nem szóltam semmit, igyekeztem bagatellizálni a dolgot. De közben járt a motollám.

Bosszút kell állnom – ez forgott az agyamban. De hogyan?

Végül a következőt találtam ki.

Egyik reggel bejöttem egészen korán, és felírtam az udvari hirdetőtáblára, hogy „Tóbiásnak lófasz a seggébe!” Én voltam, aki felfedeztem az orcátlan írást, leemeltem a táblát és nagy rüssel nyomozásra szólítottam fel az igazgatót. Egyébként mindenki egyetértett velem, hová vezet ez a hangnem? Meg kell torolni a szégyenteljes bűntényt. Az igazgatónő – mint férfit – engem bízott meg a nyomozás lefolytatásával. Én a következőt adtam elő: Mindenkiel leíratjuk az inkriminált mondatot, begyűjtjük a mintákat és ki fog derülni, ki a tettes. Nagy szimpátia övezte ötletemet és buzgóságomat, én pedig hozzáálltam a megvalósításhoz. Láttam,

hogy Tóbiás lemondana erről a nyomozati módszerről, de nem szólt, csak morgott a bajusza alatt.

Így ment ez néhány napon át, amikor egy közeli értekezlet előtt jeleztem: megvan a tettes. És ott bejelentettem: én írtam a táblára ezt a mondatot, mert bizony rosszul esett a fenolftalein, amit Tóbiás töltött a poharamba. Lett nagy felzúdulás. Volt, aki elképedt és volt, aki felháborodott. Én azt hittem, hogy jót derülünk az eseten, és Tóbiással iszunk egy fröccsöt valamelyik kocsmában. Sajnos, nem így történt.

Tóbiás örökre megsértődött, én pedig majdnem fegyelmit kaptam.

Mindegy, valahogy megúsztam a dolgot, s valami (belső) képet kaptam az iskoláról. A belső képhez tartozott az a szekrény, ahol a tantestületi piákat tárolták. A szekrény telis-tele volt a legkülönbözőbb alkoholfajtákkal, márkákkal. A „hozott anyag” egy része a szülőktől származott, de mi is szívesen hozzájárultunk a készlet gyarapításához.

Ennek az évfolyamcsúszásnak lett az eredménye, hogy a harmadik évfolyamot utolértem, egy másik csoportnak lettem a tagja, Gombár Csaba, Asperján Gyuri elhúztak előlem, s én Módos Péterrel, Harasztival, Bence Györggyel végeztem.

Két csoportképző elemet említettem: Asperján Györgyöt és Bella Istvánt. Egy harmadik is nyiladozott: Utassy Dzsó, Kiss Benedek, Mezey Katalin és Oláh János körül. Ez utóbbiból lett aztán a Kilencek csoport. De akkor még ennek híre-hamva sem volt, csupán egy fiatal költői kezdeményről beszélhattünk, amely a Tiszta szívvel mellett/után a helyét kereste. Ennek kiemelkedő vezéralakja egyre inkább Utassy volt. Markáns megjelenése, határozottsága és tájékozottsága mellet kiváló verseket húzott elő a zsebéből. Ha arra került sor. Az alkotókörben is komoly tekintélyre tett szert, Koczás tanár úr, a kör vezetője is nagyra becsülte. Én pedig egyik jó barátomnak tekintettem. Kapcsolatunk akkor mélyült el, amikor Horváth Erzsébetnek kezdett udvarolni. Horváth Erzszi rédicsei, a szomszéd falubeli lány volt, az apját, Eleket is jól ismertem. Az l.-i pálinkafőző alkalmazottja, főnöke volt, a Kerka-parton, a malom mellett. Oda jártunk fürdeni, onnan az ismeretség.

A Fácános kollégium egy elhagyott laktanya volt, nagy területen, a János-hegy alatt. Az '59-es járt ki oda, s némi gyaloglás után be is értünk a kerítésen belüli, tágas térségre. S mindenki megtalálta a helyét. S szerepét.

Utassy itt fogadott M. J.-vel, hogy ő bizony meg fog jelenni az Új Írásban. Titokban küldött egy csomó bök verset a szerkesztőségnek,

ilyeneket:

*„Nekünk utat
Kelet mutat,
ezért ugat
ránk a Nyugat.”*

S mit ad Isten, a szerkesztői üzenet rovatban gúnyosan idézték Utassy verseit. Dzsó vállat vont, különösebben nem érdekelte a dolog, a fogadást megnyerte. Viszont pályáját nem is az Új Írásban, hanem a Kortársban kezdte, ahol 1965-ben megjelent.

Ha úgy vesszük, kollégáim közül mindenki (a Kilencekre gondolok), publikált már, csak nekem nem sikerült ez a mutatvány. Bár verseket írtam, próbálkoztam novellákkal is, s azokon az író-olvasó találkozók, amelyen közösen léptünk fel, egyre inkább novellistiként tartottak számon. Szükség is volt erre, a műfaji kiegyensúlyozottság miatt. Mindenesetre én Török Endrében bíztam. Biztos, hogy tehetségesnek tartott, csak nem eléggé. Az általa felkarolt szerzők a Kortárs hasábjainak kaptak helyet. Ám én hiába vittem neki verset, prózát, a publikáció – az ő révén – nem jött össze. Pedig még a szakdolgozatomat is hozzá írtam. (Ezt ő veszítette el, nem én.) Nem haragszom rá, dehogy! Egyik legjobb tanár volt, akivel találkoztam. Hihetetlen érzéke volt a műelemzéshez, a kortárs művek értékének megállapításához. És nekünk, fiataloknak ez volt a legfontosabb.

Ahogy haladtunk az időben, talán negyedévesen kerültünk, a slepp, a Ráday-utcai kollégiumba. Itt luxus körülményeket találtunk. Egyik szárnyban a lányok, a másikban a fiúk. Kétágyas szobák, teljes szabad(os)ság. Emlékszem, Zsiga barátom egy dologban felülmúlhatatlan volt. Az üvegek összegyűjtésében és

visszavitelében. Néha arra ébredtem, hogy csorog a csap. Zsiga mosta a visszavitelre szánt, hányódó, kallódó üvegeket. „Mi van, te is kapsz majd egy pohárral” – dörögött, amikor (néha) szóvá tettem neki e fura foglalatosságot.

És alapvetően – neki volt igaza.

Közelgett a minta-tanítást lezáró vizsganap. Nem nagyon törődünk vele, főként mi, filozófia szakosok. Nekem Dante élete jutott a vizsgára. Nos, hogy nem volt sikeres, abból kitűnt, hogy elkértem a tízpercet is a diákjaimtól. Bizony, drámaian nem volt beosztva az idő, elnyújtott volt a bevezetés, a felelés elmaradt, a tárgyalásra meg szinte nem is jutott idő. A vizsgabizottság kettést adott azzal a feltétellel, hogy ezt a tárgyat – a magyart – nem fogom oktatni semmilyen iskolában. (Sokszor gondoltam erre a fogadalomra az L.-i gimnáziumban, amikor a tábla előtt mondatot elemeztem, vagy elemeztettem növendékeimmel. Újra meg kellett tanulnom a helyesírást, a magyar tananyagot. Szertelenségemet próbáltam valami rendszerbe foglalni, mérsékelt sikerrel. Mindenesetre, amikor eljöttem az iskolából, nagy megkönnyebbülést éreztem. Túl magas volt nekem a katedra. Az az egyértelműség, amit a tankönyvek és feletteseim elvártak. S még valami: képtelen voltam a középhez szólni, a fellegekben jártam, csak néhány diák értette szándékaimat.)

Így-úgy kiöltözve elmentünk a diplomaosztó ünnepségre, ahol könnyed mozdulattal átvettük a hivatalos okiratot, hogy diplomás emberek vagyunk (Utassynak volt egy nagy mondása ez alkalomból: *Szégyen erre az egyetemre, hogy el tudtam végezni.*). Az okirat rég elkallódott valahol, az indexemet sem találom legutóbbi költözésem óta. (Pedig hogy örültem, amikor felfedeztem: az okirat számát beleírták az indexbe.) Voltak rossz álmaim az egyetemmel kapcsolatban. Egy időben azt álmodtam, hogy nem tudtam befejezni a tanulást, a vizsgáim elmaradtak. Jártam az órákra, mindenki ismerősnek tűnt, de én sejtettem, nekem itt nem terem babér... Előbb-utóbb lelepleznek, s akkor jaj lesz nekem...

Visszanézve, talán többet kellett volna tanulni. Állhatatosabban. Ami ma is hiányzik: a nyelvtudás. Az angol nyelvvizsgán ámentem, de az után sem foglalkoztam eleget a nyelvtanulással.

Kísérleteztem a lengyellel, de a kitartásom kevésnek bizonyult. Emlékszem, volt egy időszak, amikor sokat fordítottam a Szovjet Irodalomnak. Jól fizettek, rangos szerzőgárda vállalta ezt a munkát. S milyen jó érzés volt az egykori orosz tanulmányokat feleleveníteni. S milyen jó érzés volt, amikor elégedetten hátra dőlve vizsgáltam soraimat, megfelel-e az eredeti szövegnek? De végső soron, ez nem volt az én asztalom. S a kudarcnak sok negatív következményét kellett elviselnem. A lányom viszont megtanult angolul. Köszönhetően Kabdebó Tamásnak, aki néhány éven át pótapja volt Newcastle-ban, Dublinban.

Az egyetemi évek végét érték. Rissz-rossz bőröndbe pakolva igyekeztem hazamenteni néhány könyvet, fehérneműt, ruhát. És egy nélkülözhetetlen sportszatyorba tömködve, ami még ezen felül összegyűlt. A z.-i állomáson elszakadt a bőrönd. Valahogy összemarkoltam széthulló pakkomat, és l.-i szárnyvonaton, a krumpliföldünk közelébe érve, kidobtam az egészet. A telkünk végébe. S az állomásról hazagyalogolva, kiballagtam elhullott holmijaimért.

AZ ELTEMETKEZÉS (SIKERTELEN) PROGRAMJA

1966. június eleje volt. (Legalábbis úgy emlékszem.) A régi bölcsészkar Pesti Barnabás utcai épületében, az Egyetemi Színpadon, egy műsor keretében műveikkel bemutatkoztak az alkotókör, jó részt végzős tagjai. Beadtuk a verset, prózát – amit akkoriban elkövettünk, s jónak gondoltunk – Török Endrének, tanárunknak, aki akkoriban foglalkozott velünk és a műsort megszerkesztette. S vártuk az eredményt. Ahogy én is. Titokban, a hátsó sorban, végighallgattam – a talán épp Ruszt József rendezte előadást –, s lehangoltan vettem tudomásul: kimaradtam. Sem a versem, sem prózám nem került a „kiválasztottak” közé... Akkor hát eldőlt a dolog. Nem maradok Pesten. Megyek vidékre, L.-be, szülővároskámba, a határszélre tanítani. Pár nap múlva bementem a zalaegerszegi művelődési osztályra, és bejelentettem: elfogadom a I.-i gimnáziumban felajánlott tanári állást... Kovács Lajos, egyik vezető ember, mentorom kissé furcsán nézett rám.

Megvallom, nem bántódtam nagyon. Bár írói karrieréről álmodtam – mint évfolyamtársaim közül sokan –, sorolhatom a neveket: Győri László, Koncz József, Utassy József, Kiss Benedek, Módos Péter, Asperján György, a befutottak, az ismertek közül Bella István – akiket akár barátainknak is mondhattam, hisz velük osztottam meg a kezdeti időszakban az Eötvös Kollégium egyetlen Erica írógépén, melyen első kéziratainkat lepötyögtettük – de nekem nem sikerült. Itthon várt egy biztos állás, s egy beteljesülő szerelem, D. Katival, akinek vadul és nem eredménytelenül udvaroltam. Bronzvörös haja és vadóc modora teljesen elkábított. És érdekes módon én is imponáltam neki – kétségtelenül felszedtem némi műveltséget a bölcsészkaron, amivel villogni tudtam az ottani baráti körben. Köztük egy-két név. T. Zoltán, akivel távoli rokonságban is voltunk, Bíró László, aki viszont a későbbiekben játszott meghatározó szerepet az életemben, Gróf Jani, aki fod-

rász lett, s a nők elkényeztették. Aztán itt volt az apai ág rokonsága, Kancsal Laci, ügyészhelyettes, akivel éjszakába nyúló vitákat folytattunk a „rendszer állásáról”. Katival is ebben a körben jöttem össze, sokszor találkoztunk, randiztunk, helyi bulikon és bálokon tettem neki a szépet – s egyre inkább éreztem, ez egy végzetes vonzalom, aminek be kell teljesülnie.

Amikor közöltem vele döntésemet, szinte a nyakamba ugrott. Öt évvel volt fiatalabb nálam, és az esti hazakíséréskor hozzám simult, csókjaink már megpecsételték a jövőnket. A szobafestő leánya – akkor érettségizett, neves helyi szépség – fogalmam sem volt, milyen gazdag – az én kedvesem lett, senki másé! Mit érdekelt a költészet, a filozófia, az áramlatok, viták a marxista táboron belül – magyar irodalom és filozófia szakon végeztem –, a beteljesülő szerelem elsodorta ezeket „komoly” dolgokat, még előttünk volt a nyár, a tanítás szeptemberben kezdődött, s ő is állást kapott, titkár lett egyik általános iskolában, szóval az anyagi háttér és biztonság is kezünkre játszott. Anyámat is – aki a család esze volt – meglepte ez a fordulat. (Egyébként örökké vitáztunk, torzsalkodtunk, de az ő támogatása nélkül sokkal nehezebb lett volna eljutni a diplomáig – később ezt el kellett ismernem –, s bizony a „rózsaszín csekkok havazása” nélkül – ahogy egyik versemben írtam –, aligha jutok el a vágyott célig. Szóval, úgy látszott, ezt ő is kénytelen volt belátni, kedvezően alakulnak a dolgok.)

Akkor nem gondoltam bele, 10 éve verték le a forradalmat. A kádári konszolidáció sikeresnek bizonyult. Az Új mechanizmus lázában égtünk, mi, fiatalok. A megújuló szocializmus ábrándja hatotta át a társadalmat. Amihez persze az életszínvonal emelkedése is kellett. (Akkor halmoztuk fel azt az adósságot, amit még ma is törlesztünk.) De kétségtelen: jobban éltünk, megjelent a gáz-tűzhely, egyre több lett a tévé. A boltokban lengyel vodkát, grúz konyakot, szovjet pezsgőt lehetett kapni. S akkor jött divatba a Cola vörösborral. Ez utóbbi „hazai coctail” különösen kedves volt számunkra. Hisz az alkohol – mondanom sem kell – komoly szerepet játszott a helyi magán- és közéletben.

Találkozásink Katival egyre intimebbek lettek. Amihez persze zavartalan hely/zet is kellett. Kati szülei az egyik augusztusi vásár-

napon a Balatonra mentek. A nagy lehetőséget azonnal felismer-
tük mind a ketten. Alighogy eltávoztak, megjelentem és örömmel
konstatáltuk: minden együtt van a zavartalan együttléthez. Mon-
danom sem kell, éltünk az alkalommal.

(Talán ekkor fogant – kétségtelen, kissé korán – gyermekünk,
Péter.) Ám a helyzet, szerencsére a vége felé, váratlan fordulatot
vett. Enyelgésre már nem volt idő, mert hirtelen kopogtak. A szü-
lők váratlanul? megjelentek, és be akartak jönni. A kulcs belül a
zárban. Szerencsére!

Az apa – kis, izgága ember – minden áron be akart jönni, ám a
felöltözéshez idő kellett. Kati nem merete beengedni. Mi lesz most?
Az öreg D. kerített valahonnan egy létrát, és azzal próbált beha-
tolni a nagy kockaházba. Kati sírt... Aztán én, felöltöttem lovagi
alakomat, és méltóságteljesen leültem a lépcsőn, amikor ő a létrát
vitte a tyúkólhoz vissza, a hátsó udvarba. – *Uram* – mondtam –, *ne*
aggódjon, most és itt megkérem a lánya kezét. – *Kati, gyere már ide*
és ne bőgj! Elvégre felnőttek vagyunk – tettem hozzá, kissé patetiku-
san. Ez a fellépés meglepte a háborgó lelkű apát. – *Kislányom, hát*
te is – így gondold? – fordult a szipogó áldozathoz. *Így* – mondta
Kati. És mintha összebeszéltünk volna, megfogtuk egymás kezét.

Erre már nem lehetett semmit sem mondani. Anyja, nagydarab
bölcс asszony is megszólalt: – *Ugyan, hát látod, hogy így gondolják.*
Hagyjátok abba ezt a... – nem folytatta. s én mint vidám bajkeverő
próbáltam oldani a feszültséget. – *D. úr, azt hiszem, erre a fontos*
eseményre koccintani kell! Remélem, van mivel... D. úr, a helyi szo-
bafestők mestere nem épp készségesen, de eleget tett a felszólítás-
nak. Előhozott egy demizsont, és ott, bejárati lépcsőn megittuk az
áldomást a kétségtelen szokatlan leánykérőre. S bár bennem is ka-
varogtak az érzelmek és gondolatok, amiket leplezni igyekeztem,
zavart ez a megalázó helyzet, de alapvetően elégedett voltam: a
vidéken eltemetkezni, jelentéktelenné, szürkévé válni programja
a legszebb úton haladt a megvalósulás felé. Bár L.-nél szebb hely-
színt is el tudtam volna képzelni, de hát minden nem jöhet össze.

(Kitérő)

Bevallhatom: nem kedveltem szülőfalumat-községemet – kis-
városomat, ahol a napvilágot megláttam. Istenháta-mögötti hely

volt, ahonnan mindig elkíváncsoztam. Végtelenül taszítottak azok a kicsinyes létviszonyok, amikbe beleszülettem. (Születni nem tanítanak – írtam vagy mondtam egyszer.) Nem nyomorogtunk, sőt, némely családokhoz képest valósággal jól éltünk. Apám megbecsült termestere volt a helyi fűrésztelepnek, anyám a háztartást látta el, és a gazdálkodás (gyarapodás) megszállottja volt. Nagygazda – asszony szeretett volna lenni, talán ezt a mintát látta a szülőfalujában, ahol felnevelkedett és L.-ben, ahova férjhez ment. Lehetett volna esélye erre, hisz szép családi házat építtetett, és néhány hold földet is örökölt és szerzett, amelyeken megtermelték azt, ami az (ön)ellátáshoz kellett. És családi munkaerőnek ott voltam én. Minden lehetséges módon „be voltam törve”. A legeltetéssel, tarlógábrálással, aratáskor a kötélvetéssel, marokszedéssel kezdtem, a krumpli- és kukoricakapálással folytattam, mire középiskolás lettem, zsákoltam, kévéket adogattam a cséplőgépre – szóval, anyám gondoskodott róla, hogy ne unatkozzam. Én pedig olvasni szerettem volna, valósággal betűhúzóban szenvedtem. Még általános iskolás koromban, barátaimmal gyűjtöttük – vásároltuk! – az olcsó könyvtár remek, klasszikus darabjait. S mi több: anyám éjjeli szekrényében felfedeztem a Tolnai Világ Lexikon néhány kötetét talán A-tól F-ig – amit szorgosan olvastam. Műveltségem talán ettől kezdve, mindmáig hiányos...)

A tantestületbe hamar beilleszkedtem. (Hozzáteszem: mit is tehettem volna.) Két egyetemi társammal együtt léptük a L.-i Gimnázium kapuját. V. Laci és G. Gizi voltak e szerencsések, matematika és magyar szakos tanárként. G. Gizinek (talán) tetszettem, próbált közeledni hozzám, de az én szívem már foglaltnak bizonyult. Így hát célszerűen társunk felé fordult, s kapcsolatukat megáldotta az ég. Két szép és tehetséges fiúgyermekkel. (No, de ez később történt, kissé előre szaladtam.) Az igazgatónk egy fajsúlyos fizika és matematika tanár volt, igazai fő marxista, s nyilván párttag – legalább is külsőleg ezt mutatta –, csak később értettem meg, hogy alapjában véve, egy gyerekszerető, kiváló tanár egyéniség. Helyettese viszont bohém fiú, földrajz tanár, nagy utazó. Mint régi l.-vel, vele hamar szót értettem. Akkoriban végezte a marxis-

ta egyetemet, próbáltam neki segíteni, de hamar értésemre adta, hogy ő ezt a kis „továbbképzést” simán megússza.

De néhány szót az iskoláról. Amikor én odakerültem, pár éve működött. A kisváros meghitt, barátságos, áttekinthető intézménye. Mindenki mindenkit ismer. Két ifjúkori barátomat sikerült rábeszélnem, iratkozzanak be, levelezőn érettségizzenek le. (Én már rég nem voltam ott, amikor átvették az érettségi bizonyítványt.) Próbáltam védekezni a helyi ráhatások ellen. Ha nem válszoltam a gyakran blőd kérdésekre (nekem annak tűntek), akkor felvágtam. Ha túlságosan belemerültem a vitákba, akkor olyan véleményeket fogalmaztam meg az új mechanizmusról, a prágai tavaszról, amit itt nem volt kívánatos. Rájöttem, hogyan védjem ki a tanári beszélgetéseket, amelyben gyakran politikai kérdések is szóba kerültek. Szerettem a feketekávé, s rájöttem: ezek a nők – a többség – nem tudnak, de nem is akarnak jó kávé főzni. Nem volt nagy dolog, hamar rájöttem a csinyjára-binjára, s attól kezdve én lettem a kedvenc. Sok mindent elnéztek ezért a kis machinációért. Főztem a kávé, volt miért elvonulni, tenni-venni, és többnyire hallgattam. Minden szavukból a szocialista örökkévalóság csapott ki. No, persze, a hangadókéből. Én zsigerből nem értettem velük egyet. Egypárt rendszer, szocialista demokrácia, igazi választás nélkül, a diktatúra fedőneve. Akárhogy szépítjük, a politikai elnyomás formáit, miért kellett volna imádni, bálványozni. Ez nekem nem ment. Alkalmazkodás, a megújítás reménye. Körülbelül ezzel a mentalitással éltünk, így vészeltük a pódiumokról hallott sok ostobaságot. Kétely, szkepszis, félmosoly. Így ittuk a kor népszerű koktéjlát, a vörösbort Colával. (S persze, sok más alkoholt, amit élénk tettek a „kor asztalára”).

Ami a költészetet illeti: magam számára is váratlanul, nem hagytam abba az írást. Mi több, ide-oda küldözgettem verseimet. Nem is eredménytelenül. Ebben apósom több évtizedes Continentál írógépe a ludas. Amikor már ott laktam náluk – apósoméknál – felfedeztem a gépet, amit csak havonta egyszer-kétszer használtak a havi elszámolások elkészítésekor. Ez némileg fellendítette elhamvadó ihletemet. Egymás után születtek verseim, szerintem jók, elfogadhatók. Csak hát az elismerés, az elfogadás, a felfede-

zés. Abban volt hiány. Emlékszem, Pákolitz Istvánnak, a Jelenkor versrovat vezetőjének írtam nem túl szimpatikus levelet, verseimmel „kibéelve.” Valami ilyesmi állt benne: *Kedves szerkesztő úr (vagy elvtárs), ne mondja meg, milyenek a verseim, közölje le őket.* A szokvány elutasító levelet kaptam meg tőle. (Zalaegerszegi barátomnak, Pécsi Gabinak erről mit sem árultam el, hogy az apja hogyan utasított el. Csak később tudtam meg, a „kilencek” többsége ugyan így járt vele.) S nagy elégtétele a sorsnak, hogy néhány hónappal később Angyal János barátom közölte: hat versemet elfogadták az Új Írásnál. (Köztük azokat, amiket Pákolitz elutasított.) Történt mindez az Úr 1967. esztendejében. Egyébként mindez költőavatásnak is tekinthető.

S ekkor már javában zajlott az Elérhetetlen föld szerkesztése. Zajlottak a különböző procedúrák. Ki legyen tagja az antológiának, ki nem. Többször összejöttünk e miatt Pesten, szavaztunk, vitáztunk. (Idővel visszatekintve, azt hiszem, jól választottunk, döntöttünk. Kicsit sajnáltam B. J.-ét, aki az én ellenállásom miatt maradt ki a csoportból. Valamikor, még az egyetemen, jó fél évig nagy szerelem dúlt köztünk, de erről részletesen beszámoltam.)

Volt egy iskola titkárunk, Böbe. Nehéz róla beszélni, ő volt a tipikus jó ember. Akkoriban jelent meg Szolzsenyicin novelláskötete, pontosan 1967-ben, a *Matrjona háza*. Aminek főhőse hasonlított a mi l.-i barátnőnkre. Mert velünk volt, kis társaságunkkal, amikor tehetett. Bármilyen kéréssel fordultunk hozzá, segített. Népszerű, barátságos, mindenki által kedvelt leányzó volt, ráadásul csinos is. De ez minket nem zavart, alkalmi partnereit szívesen fogadtuk. És akkor történt az eset: egy úttörő táborban – állítólag a szeretője, a helyi munkásőrparancsnok, bevezett vele a Balatonba. Böbe beleugrott a vízbe, és nem jött fel többé. A parancsnok kievezett, és amikor megkérdezték tőle jól fél óra múlva: hol van a partnere, ezt válaszolta: *Valahol ott, bent...*

Engem ez nagyon felháborított. És írtam egy verset, a címe: *Baleseti jegyzőkönyv egy gondnoknő haláláról.* És a vers megjelent az Új Írásban. Kisebb botrány lett belőle. Akkor éreztem először, hogy van értelme a közéleti versnek. Ha másra nem is volt jó, a parancsnokot mélyen, szívből utálni kezdte szűkebb környezeté-

ben mindenki. (Az én költeményem csak nyilvános kifejezése volt ennek.) És némi elégtételt szolgáltatott ennek a nagyszerű – hangsúlyozom – jó embernek. Aki oly váratlanul és érthetetlenül tűnt el az életünkéből. Sikerült újabb rossz pontot szerezni a helyi nagyságok előtt.

Szóval, bár a felszínen, a köznapokban minden a legnagyobb rendben zajlott, azért a mélyben fortyogtak az események. Kitért a csehszlovák válság. A magyar elit óvatosan, de határozottan támogatta az ott kibontakozó társadalmi folyamatokat. Ennek áramlatai a mi kis városunkba is érezhetőek voltak. Emlékszem, a történetek hatása alatt készültem első külföldi utamra. Természetesen az iskolánk szervezésében. Akkor még nem nőültem meg, de komolyan megfordult a fejemben: disszidálok. De túl nagyknak találtam a kockázatot, és az is megfordult a fejemben: az Elérhetetlen földnek sem használna, ha egy tagja elhagná az országot. (Persze, lehet, hogy csak a gyávaság mondatta ezt velem.) Minden esetre a pár napos kirándulás a sógoréknál, csak megerősítette bennem: ezeket mi aligha győzzük le. A kiruccanás decemberben volt, s egy tisztas, nem túl előkelő zöldsebzoltban fokföldi meggyet kínáltak eladásra a boldog, elégedett vevőknek. Még egy dolog izgatott: a Mao biblia. Akkoriban kis belső csoportok ezzel az ideológiával kacérkodtak, kíváncsi voltam, mit esznek ezen? Megvettem a kötetet, és csalódottan láttam: gyakorlatilag Mao szövegekből összeállított könyvecske. Egy mondatára emlékszem: „Aki fellázad, annak mindig igaza van.” Anarchiára hajló természetemnek végtelenül jól esett ez az „igazolás”.

Ám a történetnek nincsen vége.

A 1.-i kocsmológia akkoriban egyik legnépszerűbb helyisége a rendőrklub volt. Maga a kocsmá is a rendőrség „oldalában” kapott helyet. Ide járt boldog-boldogtalan, elvtárs és úr, három fél-deci után már mindegynek bizonyult, ki kicsoda? Itt jöttem össze két, meghatározó férfival. Egyik K. Feri, agronómus volt, a másik – maga a rendőrkapitány. Az agronómus szerette az irodalmat, a képzőművészetet – egyébként Mosonmagyaróváron szerezte diplomáját –, a másiktól el kellett mondani: Szabó Pál távoli rokona volt, s az irodalom szerelmese. Közben kiderült: D. Kati és a rend-

őrkapitány lánya barátnők, s a barátnőből hamarosan K. felesége lett. A rendőrklubból pedig kedvenc kocsmánk.

Hamarosan, bécsi út után, a kapitány elvtárs egyik este magához intett:

– *Imikém, mit kapok, ha adok egy kis ... ajándékot* – mondta bizalmasan, kissé titokzatosan.

– *Pistám, ne kínozz! Lássuk a medvét. A következő kör az enyém.*

A kapitány elvtárs elkomolyodott.

– *Na, akkor gyere!*

És a lakásában átadott nekem egy becsomagolt könyvet.

– *Na, nyisd ki!*

Megtettem, és majd hasra estem. Az én Mao bibliám volt.

– *Hadd ne fűzzek hozzá kommentárt. Persze, a lelkemre kötötte, erről nem tudhat senki.*

A beígért kört kifizettem, megittuk, de valahogy nem esett jól. És hazafelé ballagva az ismerős utcákon, a gyér villanyfényben megértettem: apósom és én soha nem leszünk jó barátok. Máig hálás vagyok főrendőr barátomnak, ebből lehetett volna baja is. Bizonyára őt is megfigyelték, ahogy engem is.

Idővel kialakult egy kis társaság – aminek magja hármunkból állt, a bankigazgatóból, B. Laciból és belőlem. E körben vitattuk meg a világgazdasági állását, a csehszlovák helyzet fejleményeit, s belső viszonyok alakulását. A csehszlovákiai bevonulás után – lehet, hogy másnap este – mondtam e körben: „*A fürdővízzel együtt kiöntötték a gyereket is*”. Ezt biztosan mondtam. Néhány nap múlva rendőrségi figyelmeztetést kaptam – izgatásért. Egy törzsőrmester hallgatott ki, nem túl intelligensen. Majd átadta a figyelmeztetésről szóló, eléggé primitíven megfogalmazott szöveget. Az iskolai következmények sem maradtak el. Óráimat elvették, csak napközis felügyelő lehettem volna. Be kellett látnom, az az idilli félrehúzódság, amit kiterveltem, csődöt mondott. Kivel beszélhettem meg problémámat? Sajnos, helyben senkivel. Néhány zavaros telefonbeszélgetés Váci Mihállyal, akinek ez az ügy csak púp volt a hátán. Hamarosan beadtam a felmondásomat. Nem volt más hátra, gondoltam, körülnézek a piacon, kinek kell egy ilyen politikailag terhelt, gyanús személy? Ahogy tapasztaltam, nem volt egyszerű.

Ha bevallottam, milyen priusom van, akkor azért nem vettek fel. Ha nem vallottam be, kiderült. S akkor kellett távoznom. Ennek ellenére a budapesti Várna utcai fiú kollégiumban kötöttem ki. Legalábbis egy nem túl hosszú időre. 1968 őszén.

Ha belegendoltam, nem túl sikeres pályakezdés. Családom a végeken, apósom gyűlöl, én meg itt a fővárosi albérletben. Katit is megrázták az események, de tartotta magát. S ha nincs apósom ellenem indított hadjárata, amivel minden áron le akart a lánya előtt jártni, talán ma is együtt élünk. Az új, pedagógus kölcsön-nel épített takaros családi házban, az ő háza mellett. De a sors, a kényszerek másképp hozták.

A Várna utcai kollégium nem egy leánynevelő intézmény volt, az biztos. De a párttitkára, egykori egyetemi évfolyamtársunk, aki élet és halál ura volt az intézményben, becsületére mondva, vállalt bennünket. Egykori évfolyamtársait. És Kiss Benedek helyére én kerültem. Bence annyira kikészült a gyerekektől, a körülményektől, hogy már a lábát sem tette ki az irodából. Szabadúszásának kezdete is innen számítható. Soha többé nem vállalt állást. Rózsa Endre is innen került a Fonómunkás szerkesztőségébe. A csapatunk oszlopos tagjának Utassy József számított, akivel vállvetve vittük a továbbiakban a kollégium ügyét. Gondoskodtunk a rendről, fegyelemről. Sokan nem értették, hogyan lehet tekintélyünk, miért engedelmeskedek szavainknak a jó kötésű, szabolcsi gyerekek? Nos, a titok nyitja: a környékbeli kocsmákban, ahol találkoztunk, nem húzódtunk el, hanem szépen elbeszélgettünk velük. Tudtuk, kikkel és hogyan kell bánni. Ki a vezető, a befolyásos ember, hangadó, s ki az, aki meghúzza magát és engedelmeskedik. És ennek alapján – ha nem is kifogástalanul – működött minden. Délelőtt, a reggeli ügyelet lebonyolítása után, úgy kilenc-tíz felé mi már a Hungária Kávéházban ültünk, és ittuk a második vagy harmadik kávékat.

Egyik alkalommal is így vette kezdetét a nap. Jöttek író barátaink, elbeszélgettünk, a környéken voltak a lapok kifizető helyei, valakinek mindig volt pénze. Ha nem volt, be lehetett sétálni a MAOE irodájába, kölcsönt vagy előleget kérni. (Ebben Szikszai Karsai és Szervác József voltak nagymesterek. És Földdeák János

többnyire segített nekik. Volt, hogy ott hagyták a cehet, és vigyorgva tértek vissza némi pénzzel.) Szóval, ott ültünk, és akkor felébredt bennem a vágy egy tejboltban reggelizni. Mindig nagy reggeliző voltam. Józsi azonban odaintette a pincért, és hozatott némi falni valót. És így voltunk az ebéddel – én távozni akartam, mondván, mellettünk van egy jó étterem, Józsi – vagyis Dzsó vagy Dzsó bácsi – ismét szólt a pincérnek, a vacsorát már nem említettem. Valamikor éjfél előtt távoztunk, amikor Dzsó barátom, kissé szemrehányóan a következőket mondta: „*Látod, ezért nem mész te semmire. Egy rohanás az életed*”.

Itt voltam szemtanúja annak az esetnek, amelyről Szőnyi Tamás kötete is beszámol.

Egy alkalommal, amikor munkából jövet betértünk a Hungáriába, kisebb csoportosulás fogadott a kávéház bejárati ajtajánál lévő sarokban. Leültünk közönyösséget színélve, aztán – mint a nagy öregek – odaintettük Szikszait vagy Szervácot. S ők lelkendezve mondták el: *Hát nem értitek? Itt van Farkas Árpád!* Akkor még nem ismertük személyesen, a fotói sem forogtak közkézen, tehát miért ne hittük volna el, hogy a jeles sepsiszentgyörgyi költő, újságíró tért be hozzánk. Ám a rajongók gyűrűje szorosan körülfogta, néhány percre mi is odaültünk. Ám a figyelem bámulat őt vette körül, ránk sem hederített. Saját verseit mondta, történeteket mesélt a securitáте visszaéléseiről. Ezzel aligha lehetett versengeni. Később, ahogy kivettük, a nők vették át terepet, ugyanis nem volt hol aludnia. S szemmel láthatóan versengés kezdődött, kivel fog távozni. S a történet itt véget is ért volna, ha néhány hónap múlva nem érkezik meg az igazi Farkas Árpád. Aki bizonyos késleltetéssel, éppen egy nyugati irodalmi rendezvényre igyekezett, és pár napot töltött Budapesten. A buszon én meséltem el neki, éppen Lakitelekre – a FIJAK ülésre igyekezve –, mi is történt a Hungáriában? Itt egy szépséges pályatársunk neve következne, de legyünk diszkrétek. Árpád nem volt szívбайos, elég feltűnően szólította meg az érdekelt felet:

... *tartozol nekem egy szeretkezéssel!* S az nap, néhányunk számára ez volt story! Mi fog történni? Ugyanis Árpád rászállt a pályatárs nőnkre, és elég feltűnően udvarolt, egész este neki. Később

már, az italok hatására is, kínessá kezdett válni az eset. És úgy 11 óra felé, bármilyen hihetetlen, a kis hölgy eltűnt. Később, mint anekdota, úgy terjedt tovább, hogy pályatársnőnk autóstoppal tért vissza Pestre.

Igen, ha itt meg tudok maradni, talán másként alakul a sorsom. Mindenki sajnált, segíteni akart, a közgázon végzett barátaim, akik magas hivatalban ültek, biztosítottak a törzskocsmájukban, hogy csak szóljak, és minden sínen lesz... De persze, nem szóltam. Mit is mondhattam volna? A gazdasági minisztérium, a Tervhivatal, vagy a pártközpont munkatársának? Nekem elég volt a söröskorsók barátságos koccanása, a felesek színes villogása, a megeresztett nyakkendőök lezsersége.

És a boldog pesti kiruccanás is hamarosan véget ért. Az igazgató elvtárs tavasszal közölte velem: a második félévben nem tart igényt a munkámra. Május volt, virágzott az orgona, a kedvem nem annyira... Hogyan tovább?

Találtam egy feljegyzést ebből az időből:

Helyzettanulmány (1968–69)

1966-ban lettem a Lenti Gimnázium tanára. Lentiben születtem, itt jártam általános iskolába. Szüleim is itt élnek, itt nősültem meg, itt született a kisfiam, családom ma is itt él.

1968-ban felmondtam a gimnáziumban betöltött állásomat. Néhány megjegyzést hadd fűzzek a tényhez, nem mentséggént, de a teljesség kedvéért.

1. 1968. augusztus 28-án feljelentettek a csehszlovák eseményekhez fűzött néhány megjegyzésem miatt, melyek véleményem szerint a rendőrség nélkül is tisztázhatók lettek volna. A vizsgálatból kiderült, hogy az izgatás ténye, amiért feljelentettek, esetemben nem áll fenn.
2. A följelentés után nem engedték, hogy tisztázhassam magam, pedig ennek súlyos következményei lettek rám nézve. Kértem ugyan a gimnázium pártszervezetét, hogy foglalkozzanak ügyemmel, de elutasítottak, mondván, nem vagyok párttag.
3. Öt oldalas beadványt írtam a Megyei Pártbizottságnak, melyben megpróbáltam tisztázni a följelentés körülményeit. 5 soros választ kaptam, miszerint a jövőben tartózkodjak a hasonló magatartástól, különben is az ügy le van zárva.
4. Végül is arra a következtetésre kellett jutnom, hogy semmilyen fórumon sem halandók módot adni a védekezésre.
5. Ehhez még: indoklás nélkül elvették tőlem a Világnézetünk alapjai című tantárgy tanításának a jogát. A fennálló rendelkezések szerint egyedül én taníthattam volna, mivel én rendelkeztem a kétéves továbbképzésen megszerzett szakképesítéssel.
6. A körülöttem kialakult elviselhetetlen légkörből nem csoda, ha megszöktem. Lehet, hogy meggondolatlanul.
7. 1968-ban a megyei laphoz hívtak munkatársnak. Máig sem tudom pontosan, miért nem alkalmaztak, noha hangsúlyozom, ők hívtak. Időközben felmentem a Megyei Művelődési Osz-

tálya, hogy állást kérjek, mivel egy esetleges pesti elhelyezkedés nem nagyon csábított, amit ismerőseim révén elérhettem volna. Családom itt élt Zalában, engem sok minden ide kötött, s ide köt ma is. Kértem, amennyiben lehetséges, Kanizsán vagy Zalaegerszegen dolgozhassak, egy nagyobb könyvtár közelében, mert erre írói-költői tevékenységem miatt szükségem van. N. J.-vel, az osztályvezető helyettessel nem sikerült semmiféle érdemleges eredményre jutnom. Ezek után kénytelen voltam elutazni Budapestre, ahol hamarosan egy ipari tanuló intézet kollégiumában nevelőtanár lettem.

(Az írás itt megszakad.)

Miután szerződéseem itt, a kollégiumban lejárt, próbálkoztam más intézményeknél. Ha bevallottam, akkor azért nem vettek fel, ha nem, akkor hamarosan megérkezett a priuszom. És távoznom kellett. Családom nem élvezte ezt a munkanélküliséget. Láttam a néma szemrehányásokat apósom homlokán. A feszült ebédeket. Az intim pénzezést. Érzékelnem kellett, hogy eltartott vagyok... És ugyebár, házasság kötésünkkor nem erről volt szó.

Egy másik írás, a helykeresésről.

TÁRGYALÁSOK ÁLLÁSÜGYBEN (VALAMELYIK VÁROSBAN), 1968–1969.

Bizonyos H. hivatali szobája előtt (szobaszám, névtábla stimmel) – dobogó szív, ide-odarebbenő pillantás –, ajtók, kerek ablakokkal, mintha börtöncirkli lenne, mintha egy Kyklopsz-szem kísérne... A benyitás izgalmi, a fölnézés – ő, az irigyelt biztonságuk, ahogy könyöküket az íróasztallapra feszítik – aztán felismerem, ő az. Felismer ő is. Ahogy beléptem, éppen telefonált. Köszönök, megállok az ajtóban. Mintha rám nézne, de beszél tovább. Figyelem a szöveget, hátha közben rám is vonatkozik egy mondat, egy szó, egy utalás – de nem –, egy általam ismeretlen elvtársnő helyzetéről folyik a diskurzus (mondhatnám részletes, részletező szociológiai helyzetelemzés) – de egyelőre egyetlen gesztusa sem árulta el, vette tudomásul (jelen)létemet. Határozottan nézett – mellettem el, a hátam mögé (mi lehetett érdekes a saját irodájában?) – egészen furcsa szemállással, „elvon” tekintettel. Én pedig ott álltam az ajtó előtt, kezem a kilincsen – azon tűnődve, elengedjem-e? – vagy nyomjam le újra, csendben, halkán távozva, az alkalmatlan pillanatnak így adózva. De aztán mégsem mentem el. Nem. Nem mozdultam. Igaz, lassan elborított saját jelentéktelenségem érzése. Az, hogy nem vagyok senki és semmi. Átnéznek rajtam, mintha üvegből volnék. H. pillantása nem megalázott, kétségbe vonta létezésemet. Mégsem moccantam. Szétáradt bennem a gőg, a dac, a fogcsikorgató düh – igyekeztem kihívóan és provokatívan visszanézni, amitől bármi emberi reakciót remélhettem kiszolgáltatottságomban. De válasz nem érkezett. Dühöm idővel csillapult, semmibe foszlott. Beszélgetés közben mintha ránőtt volna H. fülére a kagyló – ezen magamban kicsit röhögeséltem – s tárgyalás persze haladt a maga medrében. Már bele is tudtam volna szólni – ha itt szólni merhetek... Viszont ahogy kikoptak belőlem (rólam) az emberi viszonylatok, elfogadva a magam „objektivitását”, mint tárgy kezdtem újjászületni.

Kezdttem visszanyerni mozgásszabadságomat, ugyanis egy tárgy elmozdulását nem kíséri emberi reakció, ha az nem veszélyezteti a praktikusság, a megszokottság körét. Ahogy mint tudatos emberi lény elhaltam, megújultam, mint tárgy. S már mozdulni is tudtam ebben a semlegességben. Előbb bizonytalanul, majd egyre határozottabban. Lépéseim befelé apróztak, kis szünetekkel. Már így is jelentős teret nyertem, elszakadva a bejárattól, a kilincstől. Tapasztaltam: a beszélgetők viszonya nem változott. Tempós, kimért módon folyt az értekezés. Haladás közben egy rekamié-féléhez értem, mint valami szigethez. Mozgásomban tovább fejlődve, ülő tartást vettem föl. S ültem. A biztonság, a magabiztosság melege kezdett bizseregni a seggem alatt. H. szürke szeme meg se reb-bent. A beszélgetés ebből a perspektívából egészen másnak tűnt, valahogy érthetőbbnek. Szerettem volna bólogatni egyes részletei hallatán, amivel (mélységesen) egyetértettem. Visszaszivárgott belém az élet, tárgyból emberré, fáradt emberré változtam. Arra gondoltam: mi lenne, ha lefeküdnék, kinyújtóznék ezen a nagyon szép hivatali rekamién?

A folyosózugot, a lépcsőfordulónál, kineveztem nyilvános olvasóteremmé. Olvasmány: Heller Ágnes: *Mindennapi élet*. Aztán a titkárnő jött sietve, s közölte: K. elvtárs még tárgyal. Elrohantam a kórházba. Útközben vettem egy konyakos meggyet. Ezt fogom átnyújtani anyámnak a látogatáskor. A portánál kiderült: fél óra múlva lesz csak a nyitás. Addig – rohanás vissza. Hisz lehet, hogy K. előbb végez, s akkor nem kelljen várnia. Becsoszogok a végtelennek tűnő piros futószőnyegen. A titkárnő – behízeltgő hangú bemondó, anyai empátiával felszerelve – újból a várakozóba küldött. Oda, a placra. Az általam már „bérelt” magán nyilvános olvasóterembe. De már rühelltem. Heller Ágnes idegesített. Jobbnak láttam föl-alá sétafikálni. Végül megjelent K. Dadogni is elfelejtettem. Azt mondja, holnap délelőtt. Biztos. De megnyerően szólt, kénytelen voltam hinni neki. Ez után kinyílt egy másik ajtó, B. lépett ki, és barátságosan beinvitált. Szerettem volna valamiféle meghatottságot érezni, de hideg voltam, mint egy jól

elkészült, marinírozott hal. Tudtam! – mit fogok mondani. Mint fiatal, reményteljes, stb. irodalmár – más hasonló eufémizmusok... (Visszafelé élni milyen nehéz, az elvonttól a konkrétig!) Ő paszszív volt – néhány tényre volt kíváncsi. A tények fénye ragyogta be homlokát. És én – konyakos meggyel a zsebemben – anyámra gondoltam. Megtapintottam a celofán burkot, az ujjaim érzékeltek simaságát.

De ugyanakkor: különböző (új) lehetőségek villantak fel.

Végül: gyermekvédelmi előadó. Én lelkendezek. Ő fanyalog. Elképesztő: szociális előadó?! Az én képzettségemmel? Ott ezt meg ezt kell konkrétan elvégezni. Képes leszek én erre? Jelentéseket írni. Szervezni. Összefogni. Ellenőrizni. „Na, nem gazdaságilag.”

Már lestem a rést, mely előbb-utóbb beszélgetésünk falán támad. Ezt kell kitágítanom, – és eltűnni... Egyre szeretnék büszke lenni az életemben: nem ejtettem ki fölösleges szavakat a számon. Megéreztem, ha felesleges vagyok – s időben távoztam. Sikerkült a mutatóvány. Elbúcsúztunk. Én pedig szállást kerestem, befogadó ismerőst, hogy holnap időben megjelenjek. Valószínű Sz. P.-éket keresem fel. S megint a gyerekszobában ágyaznak. Én pedig készülhetek az újabb (folytatásos) mesére, ezzel tudok fizetni a szállásért. S egyszer, ha már mindenem túl leszek, írok egy meséskönyvet ezzel a címmel: *Gyerekszobák hálóvendége voltam...*

Még egy történet, a határsávról.

Akkoriban előkelő idegenként utaztam haza, hisz állandó lakcímem a lenti volt, de volt egy ideiglenes budapesti címem is. Az igazgatók a fogukat csikorgatták, mert nem találtak fogást rajtam, s az évek alatt én is kiismertem a helyi milíciát. Nos, egyik hét végén – alig, hogy lepakoltam – valaki hozta a hírt: *Megjött a Jóska! Svédből. És hol vannak? Hát a Lacinál – Kancsal Lacinál –, apai unokaterstvéremnél.* Már olyan késő délutánra járt, mire kicapalattam hozzájuk, s nem kis bámulatomra két autó állt egymás mellett. Egy Skoda és egy Volvo. Az utóbbiról annyit tudtam, hogy világmárkás darab, csak a szuper gazdagok kocsija. Akkor hát az én itthoni csóró unokabátyám – egy szuper gazdag?

Eltelve kíváncsisággal léptem be Kancsalék hajlékába, ahol viharos örömmel üdvözöltük egymást. Három unokatestvér, a világ a három égtájáról. S itt találkozik, a szülőfaluban. Persze, szegény Jóskára zuhogtak a kérdések, s hamarosan világnézeti körökbe is eljutottunk. Nos, az én Kancsal unokatestvérem, egyébként ügyészhelyettes – részben felesége hatására – totál komcsi lett, mi ketten Jóskával pedig a polgári világnézet képviselőivé váltunk. Természetesen, előkerült a kancsó is, nem akármilyen borral, s mi beszélgettünk, vitáztunk, élveztük egymás társaságát. Már nem emlékszem, a feleség talán a szüleinél volt, magunkban tombolhattunk, amikor úgy éjfél felé a kocsi márkákra terelődött a szó. Melyik jobb autó: a Skoda vagy a Volvo? A hetvenes években – bizony – egy meggyőződéses kommunista nem hitte el a kapitalista demagógia állításait. Így például azt – amint ezt Jóska állította –, hogy a Volvo 100-on háromszor jobban gyorsul, mint a Skoda. S akkor, nem tudom már ki, azt javasolta: menjünk ki az egyenes rédcisi útra, s próbáljuk ki. Sajnos, akkor már a két idősebb unokatestvéreimből az alkohol is beszélt. De nem volt megállás. Én is ittam, de nem annyit, amennyit ők. S valóban, az egyenesben Jóska nyomta a gázt, s mindketten a kilométerórára tapadtak. Én szóltam, lehet, hogy ordítottam, erőteljesen nekik: *Srácok, a következő lámpajelzésnél lőnek!!* A határ felé volt ilyen megerősített szolgálat, amit én jól ismertem – tán a Laci is –, és kötelelességemnek éreztem a figyelmeztetést, ne legyen ebből nagyobb baj.

Jóska hirtelen kijózanodott, és megállt a jelzésnél.

– *Szálljanak ki az elvtársak!* – mondta a hadnagy elvtárs. És láttuk, ezen a határőrizeti ponton legalább öt katona szolgál, egy ponyvás teherautó áll rajta készen, és az elvtársak állig fel vannak fegyverezve. A három balpék – mi – kiszállt, és feltartott kézzel az út szélére állt. Elkezdődött az igazoltatás. Jóskával, akinek svéd útlevele volt, végeztek leghamarabb. Egyszerűen elzavarták. Nálam volt igazolvány, a Lacinál semmi. A kép világosan összeállt: a svéd autós ki akarta csempészni a gyanús alakokat, de az akciót megakadályozták. Laci teljesen fel volt háborodva, fenyegetőzni kezdett, próbáltam leállítani. De egyre nőtt a valószínűsége, hogy egy estét – a mait – a helyi fogdában töltjük. Hogy fogunk ebből kimászni?

– *Hadnagy elvtárs!* – mondtam – *én ismerem a maga főnökét.*
– *Azt mindenki mondhatja* – válaszolta kissé indignáltan, hogy úgy-
is neki van igaza.

Megmondtam a nevét.

– *Azt mindenki tudhatja.*

– *De azt nem, hogy a felesége neve mi?*

Megmondtam. És hozzátettem: Libákat tenyésztenek, a kisiúuk
Marci. Marcival én szoktam a libáknak kákicsot szedni.

Talán a „kákics” szó hatott.

– *Mit akar ezzel mondani? Az elvtárs?*

– *Azt, hogy vigyenek el hozzá, ő majd igazol.*

Pusmogás támadt.

– *Na, üljön fel a teherautóra!* Felültem, s láttam, hogy egy fegyve-
res honvéd vigyáz rám, kibiztosított géppisztollyal.

Szerencsére a telep nem volt messze.

Én mondtam meg, hol álljon meg az autó. Becsengettem. És
kijött az én barátom, távoli rokonom, egyébként őrnagy s és a kö-
vetkezőket mondta (fél egy felé):

– *Mi az anyád p...át keresel itt?*

Én lelkesen felordítottam: *Tetszik látni, ismer!* Néhány szóval
ismertettem a helyzetet. Akkor már röhögött. És a fejét csóválta.

– *Vigyék haza őket!*

És a fehér hosszúgatyás alak eltűnt a bejáratban.

Pár napig rajtunk kacagott a falu. De aztán ennek is vége lett,
én Pestre, Jóska a ködös Svédországba utazott.

Ám a kedélyes epizódok sem csillapították gondjaimat. Akadt
egy-két jogász barátom, akik kisütötték: a bajt ott kell orvosolni,
ahol a megtörtént. Be is jelentkeztem a z.-i művelődési osztályon,
K. L.-nél, hogy számítok egy igazoló-megbocsátó beszélgetésre,
és esetleg újólág kaphatok állást a kies Z.-en. Ott laktam L.-ben,
szeretteim körében, és vártuk a K. L. jelentkezését. De nem jött
semmi hosszú hetekig, többször is próbáltam siettetni a folyama-
tot, de L. kedvetlenül leintett. – *Öregem, ez nem kártyaparti. Ki kell*
várni, amíg megérnek a dolgok.

A dolgok csak nem akartak megérni, és egyre elkeseredettebben vonatoztam le-fel Z. és L. között. Jó másfél hónap múlva jött az üzenet, tőle: *Gyere be holnap tízóraira!*

Én már nem hittem el, hogy ebből lesz valami... De ahogy beléptem irodájába, ott volt négy ember – egyiket nem ismertem –, és valahogy olyan vidám, felszabadult volt a légkör. Beszélgetni kezdtünk, én persze mindent szántam-bántam, ám végül az ismeretlen odabökte: *Molnár elvtárs, maga tehetséges ember, de ne ugráljon annyit.* Ebben maradtunk, én pedig megígértem: a továbbiakban lojális polgára leszek a Kádár-rendszernek. S lett állás is, a renitens tanárok helyén, a fiúkollégiumban. Elődöm nem épp dics teljesen távozott: egy ifjú szűznek sikerült elvennie ártatlanságát. Ám valahogy mégis megúsza, tanár lehetett egyik gimnáziumban. Nagy kocsmázással ünnepeltük meg a „helycserét”, a kollégiumhoz közeli Napfény akkor élte fénykorát. Estéli szolgáltatásával nem tudott senki versengeni: szinte bolti áron vásárolhatott üveges italt a betérő vagy távozó vendég. Barátaim – Orsós Jakab, K. Laci, az erdész, P. Jóska, a közgazdász, J. Pali, a gyerekgyógyász – szoros kört fogtak nem csak itt, hanem a toronyház presszójában is, ahol hébe-hóba a helyi művészekkel is összejöttünk. Dús László festőművésszel, Szabolcs Péter szobrásszal, Németh Jancsi keramikussal, a páterdombi műtermes lakások jeles lakóival. Egyek voltunk, kortársak, a reményteli jövő várományosai. Mert bármilyen borús események árnyékolták be a fiatalságunkat, agyonverhetetlen optimizmusunkat senki és semmi sem vehette el. Éreztük az előttünk járók tekintetében: a felkészültség és az idő nekünk dolgozik, nekünk készíti elő a helyet... Az esélyt. Önbizalmunk határtalan volt és kikezdzhetetlen.

Én hát kis kitérő után, ami által csak nőtt becsületem, újra visszatértem a régi akolba, ahol a baráti szeretet és szolidaritás feledtette a kezdeti kálváriákat... Irodalmi becsületem is nőtt, nődögélt, megjelentem pár vidéki és budapesti folyóiratban. Többek közt az Életünkben, ami növelte helyi respektusomat. És a pesti antológia, az Elérhetetlen föld is lassan megtalálta az utat a megjelenéshez. A magánkiadás ötlete elvetélt, hiába szedtük össze a szükséges összeget. Bár még nem volt minden tisztázott,

a hírek szerint az Írószövetség KISZ-szervezete kiadásában még karácsony előtt megjelenik az *Elérhetetlen föld*. Angyal János barátunk – az antológia szerkesztője – egyre jobb hírekkel traktált. Darvas József és Dobosi Imre állt mellénk, amit kezdetben alig akartunk elhinni. És Czine Mihály tanár úr sem tétlenkedett, megtette a szükséges lépéseket az irodalmi hivatalokban. A pár éves várakozás mintha meg sem történt volna: az *Elérhetetlen földet* bemutatta a Magyar Televízió, a felvezető és moderátor: Czine Mihály. Ahogy várható volt: rögtön ütköző zónába kerültünk. De ez sem zavart igazán. 27 évesen valóban megnyílt előttem is az irodalmi pálya... Az a fajta félprofizmus, ami sokunk számára oly természetesnek tűnt. Hogy később mégis másként alakult, abban akár a sors is komolyan közrejátszott. A zalaegerszegi publikálgató nevelőtanár meghívót kapott Miskolcra, hogy legyen a Napjaink munkatársa. És én elfogadtam ezt a kihívást. Hetven elején, némi tárgyalások után, Gulyás Mihály főszerkesztő biztatására, Miskolcra költöztünk, D. Katival.

A MISKOLCI KÍSÉRLET

Miskolc akár jó is lehetett volna... Amikor ezt leírom, előttem van a város a hetvenes években, imponáló méreteivel, izmosan, feltörekvően, erőteljes duzzadóan. Akkor még maximálisan működtek a diósgyőri üzemek – mint később megtudtam: három műszakban –, volt nyüzsgés, újszerűség, az újszerű jelenségek szinte mániákus hajszolása. Kerékpár futball! Kispályás. Női! Nagy siker! A meghívást Serfőző Simonnak köszönhettem, barátságának és bizalmának, a tekintélynek, amit a „Kilencek” csoportja vívott ki magának. Később jött a képbe a tanácsi és irodalmi mindenés, Zimonyi Zoltán kritikus és a titokzatos Kabdebó Lóránt, aki már akkor sok mindent másképp látott. Később – szerintem – e tudását teljesítette ki Budapesten. S hiába szórtak rá annyi rágalmat, s ebben élen járt Ratkó József a Tokaji Íróklubban, mindez lepergett róla. A hangtár vezetőjeként begyűjtötte a bizalmas felvételeket, és azután mit történt velük, az már nem az ő felelőssége. Különben is! Ügynökök hada volt ránk állítva, s bármikor bárhová bejuthattott a BM. A rendőrségen is külön osztályt alkottak, a bűnüldözők csak jelenthettek nekik. (De erről valahogy akkor nem esett szó.) A lap tördelője, Feledy Gyula pedig egy kiváló grafikus volt, széles kitekintésű szakember. D. Katival kezdtük meg az új életet Miskolcon, természetesen albérletben. Kati nem kapott megfelelő munkát, hiányzott neki a kisfiúnk, hát nem valami jókedvben teltek napjaink. Végül terhessé vált ez a kapcsolat mindkettőnknek, ő visszatért L.-be, ahol – hál’ Isten – lett állása és a később új férjét is talált. Én pedig a bődületes nagy sajtóház Napjaink részlegében, két irodájában próbáltam megtalálni a helyem.

A rovatom: próza és szociográfia volt. Serfőző a versrovatot vitte, Zimonyi a Tanulmány-kritikát. Mindenkinek megvolt a gondolata, hogy a lapot színvonalas kéziratokkal lássa el. Arra emlékszem, számos írásom született a városról. Jegyzetek, riportok, életképek. Ráértem, még nem töltöttem be a harmincat, működött bennem

a bizonyítási düh vagy kényszer. (Ahogy később – annyiszor...) Gyakorlatilag itt tanultam meg az újságírást, hiszen a lap számtalan feladatot rótt rám, ami alaposan próbára tette kétségtelen meglévő íráskészségemet. De álltam a sarat, Zimonyi, aki folyton köztöködött velem, egyre elégedettebb lett. A kezdeti kényszerezettség mindinkább oldódott – lassacskán otthon éreztem magam. Feltűnt a színen, valamelyik miskolci irodalmi találkozón Horpácsi Sándor. Diósgyőr, Nemzetőr utca. Nagyon sajnálom, hogy az öregfiú – magamban neveztem így – ilyen korán itt hagyott bennünket. A diósgyőri családi ház – melynek átmenetileg lakója, albérlője is voltam – mindig szeretettel és barátsággal fogadott. S ahogy jobban megismertem a helyi viszonyokat, Horpácsi, a maga agresszív urbánusságával, bizony nem volt a helyi vezetők kedvelt figurája. Már nem emlékszem, melyik gimnáziumból, kitették egy külvárosi általános iskolába tanítani. Büntetésből. Mert túl sok nyugati irodalmárral levelezett. Talán egy-két levelet elnéztek volna a pártfogói, de ő naponta 30-40 levelet írt és kapott. Részben Kassák monográfiájához gyűjtött anyagot, részben csak – úgy. Miért ne? Arra emlékszem, hogy időnként jött hozzá valaki, s akkor elküldött: igyak egy fröccsöt, majd találkozunk. S a kis, kéziratokkal, könyvekkel zsúfolt szobácska ajtaja titokzatosan becsukódott. (Jóval később, a rendszerváltás után tudtam meg, ilyenkor kellett beszámolnia „tartó tisztjének”. Soha szeretetre méltóbb, embersegebb III/III-as ügynököt. Akit behajszoltak, belekényszerítettek ebbe a szerepbe.) Ahogy lehetőségem nyílt rá, közöltem írásait a fehérvári Árgusban. Talán egy balatoni, fonyódi összejöveten találkoztam vele utoljára, a kilencvenes években. S utána hallottam, meghalt. S gyászoltam magamban sokáig az „öregfiút”, hisz számtalan szállal kötött össze bennünket az élet. Nélkülözések, kalandok, küzdelem a helyi notabilitásokkal. S végül mindig ott kötöttünk ki, betonpadlós „cellájában”, aprócska, könyvektől, kéziratoktól zsúfolt szobájában, ahol keseregve ittuk a vigasztaló kávé, alkoholt...

Bari Károllyal nem a városban ismerkedtem meg, valamelyik irodalmi összejöveten. Mondhatom, jó barátok lettünk. Talán akkor volt másodéves gimnazista, s egy szép, vörös hajú pesti le-

ány – a kedvéért – Miskolcra iratkozott át, hogy Barival együtt élhessen. Bizony, a miskolci kocsmák – amelyeknek Bari rendkívül elmélyült ismerője volt – sokat mesélhettek volna átzüllött napjainkról. Persze, azért mindkettőnkben dolgozott a szülőktől örökölt kötelességtudat. Így nem maradt el semmi. Én megírtam penzumaimat a lapba, Karcsi végezte a gimnáziumot.

Megtaláltam egy levelét, sajnos évszám nélkül, valamikor a hetvenes években íródott. De nagyon jellemző rá, ez a levél.

„Hamarabb hazajöttem,

mint gondoltam, írnál valamit, valami okosat, szépet, nézz utána, mikor találkozhatnánk, magnót valószínűleg holnap, holnapután kapok, lehet, hogy ez a gellénházi cigányember (valószínű, Orsós Jakab) is elér, írd meg, beszámoltál-e neki, most írt a Mészáros, azt írja, rendkívül kellemes benyomást tettem Henriette David-re, különben Mészáros üdvözl – téged is, és várja az újabb találkozást, hogy utaztál (egyáltalán odahaza vagy már??), ha nem vagy otthon, táviratozz, hogy mikor érkezel, majd a trombitásokat kiküldöm az állomásra, találkozótál-e Bencéékkel, mi van velük, nem futott be az óta egy újabb 13-3, no szia sokszor öllelek, meg mit tudom én

Karcsi

Ja, idézek egy szép részt a Versből, amit nem tudtam elmondani, írd meg tetszik-e

„...terrorizálnak: ne mennydörögjék, ne nyilatkozzak meg égi erővel, elhallgattatnak, ha fennen kiáltom, hogy ez az ország nem még nem a Te országod; megalkuvások, jó foglyok földje: napkeleti katonák vezényszavaival körüldrótozott rabtárbor; gyásztól fölrepedezett arcomba fegyőrök vigyorognak naponta, pedig létezésüket még lélegzésem is nyugtalanítja: én vagyok az, ki ellenük szólok: nemzetszédelgők, fegyveres sáskák ellen, akik a papírok fehér bőrét bűneimmel tetoválják...stb, stb, stb. a sok stb. azt jelenti, hogy a vers hosszú)

– cím még nem tudom, valószínűleg az lesz a címe, amit egy
(már kész) írásom fölé szántam: Gyóntatószékben Petőfi halha-
tatlan lelke előtt,

no, szia, és írjál hamar, Karcsi

Nos, hasonló hangnemben nem sokan fogalmaztak a '70-es
években.

S amikor felvették a Színművészeti Főiskolára, akkor már La-
tinovits barátja lett, ezen senki sem csodálkozott. Mit mondjak?
Szerettem Barival lófrálni a Forinton és a Fílléren – a két belváro-
si Fő utcán –, vagy Serfőzőék Botond utcai lakásában inni az olcsó
bort, amit Edit, Simon felesége szerzett be valahonnan. Szerettem
Horpácsi „cellájában” irodalmi ügyekről hajnalig vitázni.

Volt egy epizód, amire máig jól emlékszem. Meglepetésemre a
városi pártbizottság egyik munkatársa – jó ismerős volt az egye-
temről. Egyébként Horpácsiék nagy barátja. Egyik alkalommal egy
Aczél-kötetet adott át. *Szocialista kultúra- közösségi ember* címmel.
– *Írjál már róla valamit a lapba* – mondta könnyedén. Én naivan azt
hittem, hogy ez csupán egy szimpla kérés. Nem az volt. A sürgetés-
re egy ideig kitérően feleltem, aztán lejárt a határidő. Nem tudtam,
akartam – megírni. Érzetem, hogy ez egy vízválasztó. Határátlé-
pés. Egyik oldalon az elismertség, a másikon – a bizalmatlanság.
Nem léptem át a határt, elmondtam kételyeimet. Az illető meg-
értett, de a helyi ranglétrán egy fokkal legalább leértékelődtem.
Később ő írta meg a recenziót, a megfelelő „szakmai” nyelvezettel.

Ez volt az az idő, amikor kifejezetten jól éltem. Megkaptam a
város irodalmi ösztöndíját, fizettek – hivatalosan – mint terjesztő-
nek, s tiszteletdíjat és honort kaptam a laptól. Gulyás Mihály pa-
pírja – hogy a lap munkatársa vagyok – azonban ott lapult személy
igazolványomban, s számtalan esetben ennek köszönhettem, hogy
nem kmk-ásnak (közmunkakerülőnek) tekintettek az igazoltató
rendőrök.

Új albérletet is kaptam: Z. Z. – ahogy neveztük – apósáéknál.
Nos, átmenetileg ide költözött be második feleségem, M. is.

Ki tudja miért és hogyan, a z.-i baráti körből őt választottam,
ő pedig ezt elfogadta. (Nem tiltakozott.) Egy fűzfői vendéglátós

hölgy volt, z.-i erdész barátom családjának bennfentes ismerőse-barátja. Sz. L. barátom felesége is az üzemi vendéglátásban dolgozott, történetesen a pártbizottság vendégházának konyháját vezette, így hát a kapcsolat egyre szorosabb lett – köztem és M. között. Gyakran csöveztünk az erdészházban, nagy bulikat tartottunk. És ez a kapcsolat egyszer csak a miskolci anyakönyvi hivatal irodájába vezetett, egy szűk családi körben tartott szertartásra. M. nem volt egy humán fenomén, de – arra gondoltam – majd megnevelem. Különben, jól megvoltunk az első időben, legalább nem kellett vele – humán ügyekről beszélni. Ám egyszer mégis az a meglepetés ért Hadersdorfban, a Magyar Műhely találkózón, hogy kinézve az ablakon azt látom, hogy Határ Győző és felesége vele sétálgatnak a parkban. Mint kiderült: Győző felesége is vendéglátós volt, volt téma bőven... Piroska egyébként is káprázatos kapcsolatteremtő tünemény volt, s ez itt is működő képesnek bizonyult. Győző pedig – állítom – szeretett engem. Még az Árgusnál sokat leveleztünk, sajnos, levelei elkallódtak, küldött kéziratot, és egy alkalommal Fehérvárra is eljött. Csak sajnálni tudom, hogy ebből a kapcsolatból – akkor és ott – nem profitáltam többet.

Baráti körünknek állandó tagja volt Vargha Rudolf. Egy szerte-len figura, kétségtelenül tehetséges. Versekét és prózákat egyaránt közölt, különösen Gulyás Mihály támogatta. És mégis, tudtommal, az első plágium ügyet vele kapcsolatban nekem kellett lebonyolítani. Megjelent egy vágóhídi munkákról szóló írása a Napjainkban. Tulajdonképpen elképesztő naturalizmussal és költőiséggel kombinált szöveg volt, sokaknak tetszett. Többen meg is kérdeztük, Rudikám, mikor dolgoztál te vágóhídon? Ő csak somolygott. Ám akkor már nem, amikor megkaptuk Nagy Pál levelét. Párizsból. Hogy ez a szöveg a *Reménység, hosszú évek* című novelláskötetből van kivéve és átírva. Miután a kötet 1964-ben jelent meg, egyértelmű volt a plágium. Pali barátunk – akkor még nem találkoztam vele személyesen – elküldte a kötetet is, aláhúzza a lopott (és átírt) sorokat. Ez nagy tekintélyvesztés volt Rudinál, de csak a vállát vonogatta. Mindegy, mi a szabályoknak megfelelően közzétettük a dolgot, Nagy Pál elégtételt kapott, ezzel az ügy le volt zárva.

Persze, idővel ez is feledésbe merült. S Rudi barátunk ismét a régi (szerzői) fényben tündökölt.

Emlékszem, volt egy tiszafüredi meghívásunk, amit talán Bari szervezett, és úgy alakult, hogy én nem tudtam elmenni. Később, a vad röhögések közepette előadott történet, valahogy így nézett ki. (Hálát adtam az Úrnak, hogy ebből kimaradtam.) Nos, az út elég hosszú, ittak ezt-azt. És a pódiumra már nem józanul mentek fel. De valahogy legyűrték a szereplést, és kezdődött a „fogadás”. Rudi azt látta, hogy a házigazda taszigálja Barit, ezért odarohant, és leütötte a fő szervezőt. Elvitte a mentő. Szállást nem kaptak, a könyvtár polcain aludtak, és kalandosan értek haza. Persze, ez az Avasban helyi hőskölteménynek számított.

Volt még egy történet, ami mély nyomot hagyott bennem.

Egy alkalommal egy idősebb, elegánsan öltözött úr kopogott be hozzám. A főszerkesztő úr küldte, nézzem át kéziratait. Nos, nem volt egyszerű lélek, egy argentin emigráns volt, aki nem rég tért haza, és írogatni kezdett.

Kedvesen elbeszélgettünk, majd távozni készült, amikor szokatlan kéréssel állt elő.

– *Péntek úr, gondolom nem terhes önnek, írjunk egy átvételi elismervényt a kéziratokról.*

Vállat vontam.

– *Ha gondolja* – és nekiültem, megírtam a pár soros elismervényt.

Ebben arról is szó volt, hogy mikor találkozunk újra.

Amikor elment, és bementem Miskához, elmeséltem a szokatlan kérést, ő csak csóválta a fejét.

– *Imrém, ezt nem kellett volna...* És rettenetes szipkájába begyömöszölt egy cigarettát. – *De te tudod...*

Letelt a két hét, és én szaladoztam ide-oda, elutaztam Zalába, és egyik délelőtt ott ül az én argentinai emberem, és engem vár... Persze, átfutottam kéziratát, de hova tettem? Volt a szobánkban egy rettentő nagy iratszekrény, amibe még Szabó Lőrincnek is lehettek kéziratai, nos, ide dugtam be valahova, de a kéziratnak nyomát sem találtam. Mondjuk úgy, nem tűnt fel, első látásra.

Ismét udvariasan elbeszélgettünk, közöltem vele, hogy hazavitettem a kéziratot, jöjjön el egy hét múlva, és akkor mindent rende-

zünk. Nos, biztos, ami biztos, lekísértem a portáig, bemutattam nagy seggű cerberusnak, akivel pár percig el is beszélgettünk – mi újság Argentínában címmel –, aztán útjára engedtem a szerencsétlen írójelöltet.

– Nos, Panna kérem, amikor ezt az embert látja, engem felhív, hogy időben eltűnhessek.

És biztonság kedvéért kezébe nyomtam egy tízest vagy húszast. Két alkalommal remekül működött ez a hálózat, emberünk bosszúsan távozott, egyik alkalommal Miskához is bement, engem mószerolni.

Ám a harmadik alkalommal nem volt szerencsém. A portásnő megbetegedett, és valaki helyettesítette. Simán bejutott hozzám az argentin írójelölt.

És – mielőtt bármit mondott volna – előszedte kebeléből az átkozott átvételi elismervényt.

– *Péntek úr, ugye tudja, itt van az, amit a múltkor irtunk...*

Elsápadtam, és odamentem a nagy iratszekrényhez. Szinte önkívületben belenyúltam és – mit ad Isten – megtaláltam kéziratait. Ekkor viszont már én voltam fölényben. Emlékeztem a novella-szerű emlékirataira, a gyerekes fordulatokra, a kezdetleges megfogalmazásokra, és alapos kritikában részesült az argentin úr. S kéziratát is visszaadtam neki.

Arra kértem, ha van új írása, jöjjön el újra.

Távozni készült, amikor viszont én állítottam meg.

– *Uram, valamit elfelejtett. Legyen szíves, az átvételi elismervényt.*

Ekkor ő jött zavarba. Előhúzta a kellemetlen irományt, és a kezembe nyomta.

Amikor távozott, bementem Miskához.

– *Neked volt igazad* – mondtam neki. És megmutattam neki a visszaszerzett elismervényt.

– *Na, látod* – mondta, és a szipkájához nyúlt, hogy ismét rágyújtson.

Miskolcivá válasom jó úton haladt, az efféle történetek is ezt igazolják, amikor mindenféle elterelő epizódok tűntek fel a láthatáron.

Az első: rendező barátom, Merő Béla beszélt rá, még egerszegi nevelőtanári időszakomban, hogy írjak valamit Petőfiről. A Szóljatok szép szavak Petőfiről pályázatra, a költő születésének 150. évfordulójára, melyre ígéretes pénzt és szereplési lehetőséget hirdettek az amatőr színpadoknak. Így született meg a *Kortebeszed*, amelynek az alapját a költő 1848-as buda-pesti népvészérekedése és kiskunságbeli választási kalandja szolgáltatta. De áttételesen arról szólt, hogy nincsenek, de kellenének a valódi, több párti választások.

Most, hogy utána néztem a neten, nyomokban találtam csak szöveget erről az eseményről: a döntőről. Mely a kecskeméti színházban zajlott le, s csak arra emlékszem, hogy nem mi nyertünk: Paál István Petőfi-rockja mindent elsöpört. Úgy rémlik, harmadik helyezést ért el az előadás, ha úgy vesszük, szerzőként első premierem. Merő Béla egy ideig sajátjának tekintette a darabot, de aztán megegyeztünk: a *Kortebeszedet* én írtam, ő rendezte. S szerintem nagyon érdekesen, élményszerűen. A kuplék jól hangzottak, a színpadi formációk, amiket Béla talált ki, remekül hozták a darab hangulatát. Utassy Dzsóval Budapestről bumliztunk le Kecskemétre, ahol a szálláson szomorúan jegyeztem meg magamnak, az alkoholholba fúló záró esten: Merő Béla és a zeneszerző, Bozzy jobban szereti Baka István verseit, mint az enyémekeket. A színi társaság tagjainak is ez állt jobban a szájára... Nem maradtunk sokáig. Elhúzódtunk szállásunkra, a kollégiumi kuckóba, mert másnap korán indult a vonat.

A másik: az idegen nyelv megtanulásának a kísérlete. Rájöttem, hogy nem vagyok nyelvzseni. Valószínű, csak úgy tanulok meg valamely nyelven, ha hosszabb időt töltök a célországban. Az Írószövetség többször is hirdetett ilyen ösztöndíjakat, én is kinéztem egy varsói „tanulmányutat”. Nem egyedül. Akkori feleségemmel. Nos, ez egy örült ötlet volt és nagy kudarc lett belőle. Kiderült, hogy ez nem valami lötyögés, komoly nyelvi kurzusokra kellett volna járni, vizsgákat tenni. Nos, ehhez nem volt semmi kedve, plusz, a nejem mit csinált volna? Másfél hónap után kértem, hogy hazamehessek, mehessünk. Visszatértünk Miskolcra, ahonnan néhány hónap múlva Veszprémbe vettük az utat. Kinéztem a térképen, ez

van Dunántúl közepén. M., a nejem családi házához sincs meszsze. Arra emlékszem, hogy mentünk a Búza téren, a feleségem S. M. néhány lépéssel előttem... Míg én a kirakatokat bámultam, egy rendőr kezdett ki vele! Fel akarta hurcolni valahová, egy lakásba. Ez véglegesítette döntésemet. El innen! A Keleti pályaudvarra való érkezés mindig valamiféle ünnepnek tűnt. Olykor megsimogattam a betonelemeket. Dunántúliságom tört volna ki belőlem? Ez sem érdekelt. Már Veszprémre gondoltam, ahol – néhány hét fűzfői lakozás után – remek albérletet találtunk. M. a szakmájában helyezkedett el, az üzemi vendéglátásban, én pedig a Dimitrov Művelődési Ház előadója lettem. Részben köszönhetően Horváthy Györgynek és Szokoly Tamásnak. (Milyen szomorú, hogy ma már mind a kettő halott.) Néha nosztalgikusan arra gondolok, hogy innen nem kellett volna tovább állni. De a sors kényszereit nehéz – lehetetlen – kivédeni.

MI A NEVEM?

Az ember ragaszkodik a nevéhez. Én is így voltam ezzel, amíg civil voltam. A művészet világába lépve azonban ez sem olyan egyszerű. Hallottam, sőt tanultam én is, hogy Petőfi eredetileg Petrovics volt, s Jókai a Móricot Mórként használta. Tetszett is a dolog, amíg nem az én bőrömre ment a játék. Molnárok nem kevesen voltak, köztük Molnár Ferenc, akit nem ismertem, viszont Molnár Zoltánt igen. (Később Molnár Miklóst nála is jobban.) Molnár Z. nagyon kedves fickó volt az Írószövetségben, a hetvenes években az olvasó táborok szervezése kapcsán kerültem vele személyes kapcsolatba. Kissé régi vágású úriember volt, de egyébként nagy tisztelet övezte. Molnár Miklós makacs ember, őt aligha lehetett volna eltéríteni a nevéől. Az Elérhetetlen földben Molnárként szerepeltem, s úgy tűnt, nem is lesz ezzel semmi gond. Azonban ahogy gyakrabban publikálni kezdtem, valamelyik szerkesztőségbe kaptam egy levelet – Molnár Imrétől –, hogy változtassak nevet. Ő az idősebb pályatárs, ezt joggal kérheti. Hát ez bizony nem esett jól. Konzultáltam a barátaimmal – Bella Istvánnal és Győri Zsigával – a New Yorkban, és hirtelen nem akadt jó megoldás. Főként azért, mert én is – ragaszkodtam a nevemhez. Legalább egy ideig. De tanácskozva egy jogász ismerőssémmel, elmondta: lehetek az irodalomban Péntek Imre, de civilként maradhatok Molnár. De kell valami igazolás, amit a hivatal kiállít, hogy – azonos vagyok önmagammal. És így is cselekedtem. Azonban ez sem vált be, mert gyakran nem találtam az igazoló papírt, nem volt nálam, a postásokkal hadakozni, vitatkozni nem a legjobb időöltés, szóval akadtak komplikációk.

S voltak figyelmeztető esetek, hogy ebből lehet nagyobb zűr is. Egy alkalommal, ebben az időszakban kaptunk egy lengyelországi látogatást az Írószövetség szervezésében. Négyen alkottuk a delegációt: Újhelyi János, prózaíró, filmgyári dramaturg, még az egyetemről jól ismertük egymást, egy debreceni író – és a fő szervező:

Bába Mihály, író, műfordító, szerkesztő, akinek a lánya Varsóban élt (Varsó főépítészének felesége volt), ő is remekül beszélt lengyelül. A következőt mondta: *Gyerekek, bízzatok bennem, Lengyelországot én úgy mutatom be nektek, ahogy még senki.*

A megérkezésnek egyetlen akadályja volt: én. Amikor elindultunk, nem akartak felvenni a repülőre, mert az útlevélem Molnár Imre névre szólt, s a meghívó levélen Péntek Imreként szerepeltem. No, ezt még lehetett viszonylag gyorsan tisztázni, de Varsóban már nem. Ráadásul Lengyelországban akkor térítettek el egy repülőgépet, nagy volt a pánik. Mindenre ugrottak, ami gyanúsnak tűnt.

De nem volt gond: engem karanténba tettek, a többiek vidáman elhajóztak. Én pedig ott üldögéltem a különböző gyanús nációk közepette. Ám egy óra múlva jött a kocsi értem. Tisztázták, ki is vagyok – vagyis a Molnár és Péntek Imre egy és ugyanazon személy. Miskát nagy ovációval fogadták az Írószövetségben, aki Chenstohovát és Gdanskot jelölte meg kiemelt helyként, mi kissé csodálkoztunk rajta, de – előzetes megállapodásunk szerint – nem kifogásoltunk semmit.

Nos, kapcsolatfelvétel a tengeremelléki írókkal... Ez volt fal szöveg, amivel eladott bennünket delegációvezetőnk. Az ottani helyi írócsoportban is nagy szeretettel fogadtak bennünket, és rögtön beiktattak egy gyárlátogatási programot, amúgy a szocialista elvárásoknak megfelelően. Igen, csak azt nem árulták el, hogy a hajógyárban néhány hónapja több hetes sztrájk volt, s kísérőnk a sztrájkbizottság tagja – mint egykori hajógyári munkás. Amikor összejöttünk a minket fogadó vezetőkkal, a hivatalos tolmács nem akarta fordítani a szöveget. Sebj, megtette ezt Miska! Ott, az orunk előtt a párttitkár és az egyik sztrájkbizottsági szervező heves vitát folytatott a történelekről. És csodálkozva láttuk, vidáman váltak el, kezét fogtak – s a dolgok mentek tovább. Ilyesmi nálunk elképzelhetetlen volt, akkor láttuk mi is, micsoda különbségek vannak a két ország közt – politikai és kulturális értelemben.

A másik út: Chenstohova. Lengyelország katolikus vallási központja. Nem csak az épületek szépsége ragadott el, hanem a bennük zajló élet! Láttam a zarándokokat, akik a kavicsos fövényen

térden csúsztak, haladtak a templom főbejárata felé! Elképesztő látvány. Máig hálás vagyok én is ezért a különleges utazásért Bába Miskának. Később is jó viszonyban maradtunk, bár az élet eléggé elsodort egymástól. (Visszafelé igazolást írtak a lengyelek – már rendben volt a beszállás.)

De miként is történt, hogy végképp nevet változtattam?

Ez a dolog elgondolkodtatott. S az is lehet, hogy Molnár Imre „barátom” ismételten kérte, hogy változtassak nevet, mert neki „kellemetlen” ez a névazonosság. Kezdtem dühös lenni (alapitalanul), és húztam az időt. És mit akart ezzel mondani, hogy „kellemetlen”... És akkor jött a meggyőző érv: az Alföldnél felhívtam Aczél Gézát – akivel jó viszonyt ápoltam –, kérdeztem, mi van Géza, publikáltatok tőlem egy csomó verset, de a honor nincs sehol. Géza türelmet kért, utánaéz. Majd írta vagy telefonon közölte, már nem tudom, a honort a titkárnő elutalta Molnár Imrének. És sajnos várni kell a reklamációval, mert Spanyolországban tanulmányutat tesz, csak egy hónap múlva tér haza.

Akkor már eldöntöttem, változtatni fogok. Anyagilag is megviselt az a kis intermezzo. A New Yorkban darvadoztunk, amikor Bella és Győri társaságában eldöntöttem: itt és most találok egy nevet. Félrevonultam, és felütöttem a budapesti telefonkönyvet. Egy óráig böngészttem, amíg találtam egy nevet: Özvegy Péntek Gyuláné trafikos. Trafikos, talán nem ír verset, özvegy, remélhetően már korosabb személy. Visszamentem törzsasztalunkhoz, s bejelentetem döntésemet: Péntek. Bella és Győri egyaránt jónak találták a nevet. S tényleg, e néven – kies Magyarországon – akkoriban nem publikált senki. Nem jegyeztem fel, mikor volt pontosan, amikor versem fölött a Péntek név szerepelt. De hamarosan bekocogtam a szombathelyi rendőrségre, és névváltoztatást kértem. A Kádár-rendszer, úgy látszik, ebből nem csinált kázust. Egy egyszerű nyomtatványt kellett kitöltenem, és pár hét múlva – hivatalból és törvényesen is – Péntek lettem.

Azóta sokan a Defoe-regény szereplőjére gondolnak, pedig csak egy szegény trafikostól kaptam az ihletet.

De a sztorinak még nincs vége.

Amikor Keszthelyen dolgoztam, többen felhívták a figyelmet: Alsó-Páhokon és környékén sok Péntek él. Később, Veszprémbe kerülve, a megyei főügyész hívott fel, hogy végre egy rokon... Nem mertem se tagadni, se állítani a rokonságot, de igyekeztem kerülni a vele való találkozást.

De a legvadabb szituáció mégis máskor esett. A Fejér Megyei Hírlapnál a következő jelenet játszódott le: amikor kijöttem a főszerkesztő szobájából, egy nálam idősebb, konszolidált úrral futottam össze az ajtóban. Bemutakoztam: Péntek Imre. Válasz: Péntek Imre! Az olvasó szerkesztőt hívták – Péntek Imrének. Így lettem egy ideig M. Péntek Imre, a pontosság végett. Egyébként nyugdíj előtt álló, még a régi gárdából való kollegám hamarosan eltűnt, elhagyhattam az M. –et nevem elől.

Azóta teljesen elfogadtam megváltozott nevem. Beleéltem magam, mint egy új ruhába. Péntek vagyok, kissé balszerencsés, babonás, misztikus, egy kicsit be tudok pillantani az al-és felvilági ajtókon (ablakokon). (Ezt azért nem kell elhinni, sem komolyan venni.)

AZ ELSŐ KÖTET VÍSZONTAGSÁGOS SORSA

Az *Elérhetetlen föld után* mindannyian igyekeztünk saját kötethez jutni. (Már azok, akiknek még nem volt kötete.) 1970-ben megjelent Kiss Benedek (*Gazdátlan évszak*), Mezey Katalin (*Amíg a buszra várunk*), Rózsa Endre (*Kavicsszüret*) című könyve, ezt követte a legfiatalabb társunk, Kovács István a *Havon forgó ég* címmel közreadott könyve, 1973-ban. Valahogy ismét lemaradtam e „költői versenyben”, helyesebben: lemaradtunk Oláh Jancsival és Konczek Jóskával.

Az Új Írásban való megjelenés némileg megnövelte önbizalmamat, és postán beküldtem – ahogy utána számoltam – hetven körül, kötetem első változatát. Nem ismertem ott senkit, később volt ELTE-és, fiatal (hölgy) szerkesztőkkel jöttem össze, s bár házias voltam, mind a kettő nagyon tetszett. Még Lentibe is eljöttek látogatóba, ahol kellemes órákat töltöttünk együtt. Viszont, amikor eljött a döntés ideje, leszavazták a kötetemet. (Ezt később tudtam meg Vilmon Gyulától, a kiadó bennfentes szerkesztőjétől. Három lektornak adták ki a kéziratok elbírálását.)

Az biztos, hogy kétszer visszaadták a kötetem, és eléggé el voltam keseredve. Nem tudnám megmondani, hogyan s miként jöttem össze Ladányi Mihállyal. Talán az Írószövetség büféjében, ahol elpanaszoltam neki a Magvetőnél tapasztaltakat. Ladányi megkapta a kötetem (legutóbbi) kéziratát és nagyon tetszett neki. Ez több borozóban megtárgyaltuk, és gyakran megfordultam Dob utcai lakásán is. Emlékszem, menyire meglepődtem, amikor elvitt a Dob utcai kóser pinceborozókba, ahol régi kedves ismerősként üdvözölték. Kaptunk poharat és a különböző tárolóedényekből kérhettük az áldást. Lavórok, vödörök, nagy fazekak voltak színültig töltve a rabbik által megáldott nedűvel.

Mit mondjak? Én kedveltem Ladányi költészetét, sok tekintetben példának tekintettem. Igaz, Lenin-idézgetése nem tetszett, de

plebejus baloldali hangja – igen. A kudarcok közepette némi elégtételt jelentett, hogy felvállalt – nem csak Béres Attilát –, s megígérte, hogy beszél Kardos Györggyel, a Magvető igazgatójával. A törött szemüvegű poéta – így jelent meg egyik Szép versekben – elérte azt, hogy kaptam egy szép levelet Vilmon Gyula szerkesztő elvtársától. Fáradjak be a kiadóba, ahol megbeszéljük a teendőket. Nos, nem sok jót hallottam ezekről az „egyeztetésekről” – Utassy Dzsó is mesélt egyet-mást –, szóval nem nagy reménnyel néztem a tárgyalások elébe. De volt bennem valami cinizmus is – ha nektek ez kell –, akkor kapjátok be. De Vilmon Gyula az első pillanattól leszerelt – leszerelt, mint egy ostoba diákot. Kíváncsi is voltam hozzáállására, hisz pár éve a Móra Kiadónál indult első kötetes sorozatban Kormos István volt a szerkesztőm. Kormosról sok jót írtak – nem ismételném meg ezt –, csak saját tapasztalataimról beszélek. Akkoriban megszerkesztett kötetemmel kapcsolatban néhány – számomra fontos megjegyzést tett – a Hungária Kávéházban, ahol mindketten otthon éreztük magunkat – és lényegében egy óra alatt szinte mindent tisztáztunk. Kormos tökéletesen tudta és érezte kötetem rezdüléseit – ezt láttam megjegyzéseiből –, és úgy váltuk el, hogy mindenben egyeztünk. (Nagy Gáspár még nem volt a kiadónál.) Úgy tűnt, a nyomdai munkálatok vannak hátra... E helyett jött a kézirat és az elutasító levél. És Kormos mentegetőzése, hogy az igazgató az utolsó pillanatban... Próbáltam megnyugtatni – lehet, hogy sikerült... *Az Éjféli pályaudvar* nem ment át a Móránál. Helyette(m) Pécsi Gabi: *Ki népei vagytok?* című kötete következett a sorban állásban.

Nos, Vilmon Gyula alapos ember volt. Kérte, hogy jöjjek fel egy hétre Budapestre és nézzük át együtt a kötetet. Már nem tudom, hogy oldottam meg, de a lényeg: a Pedagógus Szállóban laktam, és minden nap rágtuk a szöveget, édes kettesben. Vilmon nem sietett, amikor kissé mélyebben kellett behatolni a szövegbe, változtatni – akkor nem erőltette, „Vidd haza, otthon majd nézd meg újra!” – mondta és elmentünk egy kávé inni, vagy egy pohár bort. Akkor értettem meg: a lektoraink – lektori jelentésíróink – tökéletesen megtanulták a szakmát. Az én szerkesztőm is nagyszerű filológiai és irodalomérzéssel rendelkezett, de tökéletesen tudta

a maga cenzori – szerkesztői – feladatát. Láttam, itt csak így lehet megjelenni. Ha ennek a procedurának maximálisan engedelmességekem. (Lásd: cinizmus.) A szakmai megítélés és a politikai cenzúra kéz a kézben járt, amit nem illett megkérdőjelezni. Egy hétig, sorról sorra mentünk, átdolgozásai olykor javítottak, olykor rontottak a szövegen. Több alkalommal az én feladatom volt megoldásokat találni, amit ő vagy elfogadott vagy nem. Ellentmondásos érzések viaskodtak bennem, haragudjak? Ne haragudjak? Végül is, nem haragudtam. A szocialista örökkévalóság mindkettőnket kötelezett.

Ahogy beveződött a „munka”, s a kötet megjelent, Vilmon Gyula keresett meg. Megállapítottuk, hogy jó munkát végeztünk. S nem kis meglepetésemre, az 1974-ben megjelent kötet Győrben az első kötetesek Radnóti-díját kapta. Arra még büszkébb voltam, hogy Nagy László szavazata döntötte javamra a mérleget. A versben bújdosó ezüstfiú bizalma végképp azt igazolta, nem járok rossz úton.

S Vilmon Gyulával sem jártam rosszul. Másik két kötetemet is ő szerkesztette, szerintem jól, már kevésbe szigorúan. Idővel megbíztam benne, mert mindig kell egy külső szem, aki a szöveget tárgyilagosan megítéli.

Gyulával és később feleségével baráti viszonyba keveredtem. Hosszú kirándulásokat tettünk Vasban és Zalában, a határsávban. A katonák feltartóztattak bennünket, de a végén csak elengedtek. Aztán eltűntünk egymás szeme elől. A kilencvenes évek elején hallottam – közös barátainktól – Gyula valami idegbajt szedett össze. Édesség-mániás lett. Még Fehérváron élve felhívott és megadta a budai cukrászda címét, hogy hol találkozunk. Én pontosan meg is jelentem. Gyula előtt már több sütemény állt, majd érkezésemkor a pulthoz intette a pincért és irdatlan mennyiségű süteményt rendelt még –a tiszteletemre. Én próbáltam helyt állni, de bevallom, megszöktem. Kezdtem félni tőle. Mert agresszíven, már-már kiabálva próbált rávenni, ezt a sütemény halmot – együk meg! S látszott rajta, komolyan gondolja.

En vécére mentem, és köszönés nélkül távoztam. Lehet, hogy nem volt helyes, ott és akkor nem találtam jobb megoldást. Ahogy

hallottam, pár évre rá meg is halt. A múlt hőse volt, az biztos. Amiben tökéletesen kiismerte magát. Talán a rendszerváltás miatt hasonlott meg – magával. Mert voltak szerzők, akik nem voltak olyan toleránsak, mint én. Én mégis a múlt irodalmának kivételes tehetségű kiadóját, szerkesztőjét tiszteltem benne. Ha jól emlékszem, Petőfi emlegette nagy szeretettel Peseta cenzorát. Valamiképpen én sem tehetek mást, nagyrabecsüléssel gondolok rá, évtizedek távolából is.

Ladányiról is szólnék még pár szót.

A kötet megjelenése után gyakrabban találkoztunk. Én követtem a Puskin utcába is, ahol felszedett egy hölgyet, aki kitanítatott jogásznak. Néha elkísértem kötetbemutatóira, író-olvasó találkozóira. Valóban, a hír igaznak bizonyult: majdnem minden megérkezéskor egy-egy magános hölgy várta – vacsorával. Volt, amikor meghívtak, volt, amikor nem. (Szerencsére, nekem is voltak barátaim az ország különböző pontjain.) A csemői vállalkozása is ekkor vette kezdetét. Többször is meghívott, de nem jutottam el hozzá. Egyszer megkérdeztem tőle: *Miska, de miből élsz?* (Apám volt ilyen, amikor elárultam neki, hogy újságíróskodom... Megkérdezte: Jó, jó, de miből élsz?) Akkoriban már kezdte árulni a csemői borát... A környékbeli pesti kocsmárosoknak. De elmesélte: antibébi pirulát csempészett Romániában. *Nem kaptak el?* – kérdeztem naivan. – *Nézd, öregem, ennek is megvan a technikája. Rendszerint én vagyok az utolsó vizsgálandó utas. Amikor a vámos felnyitja a bőröndömet, amit előzőleg kitömök apró, ráncos almákkal, az apró almák kiugrálnak a bőröndből, szétgurulnak... A személyzet azt kapkodja össze, már csak rám várnak... A vámos legyint, menjen!*

Nem tudom, mekkora üzlet volt ez? A borok eladása mennyit hozott a konyhára? Csak azt remélem, megtalálta a számítását. (Ha már a hölgy, a jogász, elperelte feje fölül a lakását.)

VESZPRÉMI KAVALKÁD

A Dimitrov Művelődési Ház a megyeszékhely meghatározó intézménye volt. A színház, a mozi és a plébánia közelében. Hálózati előadóként alkalmaztak – erről csak annyit, egy rendőr megvetően nézett rám, mit nagyzolok: villanszerelőként. Külső helyszínekre jártunk vizsgálgatni az intézmény kocsijával, megvallo, kényelmes és kellemes időtöltésnek számított mások dolgaiban kurkászni, még a jegyzőkönyvírást is megbocsátottam az igazgató elvtársnak, F.-nek, aki meghatározóan megbízható, jól elvtárnak bizonyult. De kereste – és meg is találta – az alulsók népszerűségét, többek között az enyémet, a kötetes költőét. Bevallhatom, a sok hercehurca során én is kikészültem, már-már hajlamos voltam a lojális polgár szerepét felvenni, vonzott a legitimitás „édessége”.

Veszprémnek egyébként nem volt jó híre, hisz itt uralkodott Papp János első titkár, az országosan is jegyzett honvédelmi politikus. Mégis, elsősorban H. Gy., a Napló munkatársa közvetítésének köszönhetően, hogy a környezetével kapcsolatba kerültem. Általa ismertem V.-ét, a bányászcadert, KISZ-titkárt, aki később Moszkvába került tanulni – a párt „számított rá”. S micsoda bukkás! A fiatalember remekül megtanult oroszul, a káder-vizsgáit is letette – de rákapott az ikoncsempészésre. Nem tudom, mi vonzotta, a pénz? Egy-két balhét elnéztek neki, de végül egy komoly tétel kapcsán lebuktatták... Gyuri barátomat – aki jó viszonyt ápolt vele – nem győztem vigasztalni. A Szürke Barát borozó, étterem, a centrumban, szemben a Napló Szerkesztőségével, sok-sok olaszrizling fröccsel enyhítette bánatunkat.

De feltűntek az irodalmi barátok is: Patka László, aki elég értelmes és rugalmas volt, hogy évtizedeken át élvezze a megyei potentátok bizalmát. Szokoly Tamás, a népművelő és amatőr színházi rendező, aki viszont bármibe fogott, az nem sikerült igazán. Botár Attila, az Erdélyből áttelepült tanár-poéta, Domján Gábor, a szenvedő postás, akinek nem sikerült elintézni a szombathelyi főisko-

lát – de az ő hibája miatt, ugyanis nem ment el a felvételire. Géczi János – Zalán Tibor barátja és alkotótársa –, aki szintén itt kezdte bontogatni szárnyait. Kilián László, remek prózaíró, a Művészetek Háza munkatársa. Akkoriban még Sarusi Mihály is itt próbált megélni az újságírásból, de valami visszahúzta Békéscsabára, ahol valamikor borbélyként kezdte pályáját... Balogh Elemérről se fedkezünk meg, aki a táj szülötteként írta – kezdetben sikeres – műveit. S neki köszönhetem, hogy egy nap felhívott H. Gy., gyere be, a főnök – a főszerkesztő – beszélni akar veled... *Mi az, mi történt?* – kérdeztem.

Nos, a következő derült ki: korábban, a szokásos délutáni parti zajlott a szerkesztőségben. S egyik bejáratos pártbizottsági figura beleszólt Elemér lapjába, hogy ne azt húzza, hanem emezt... Elemér viszont a következővel riposztózott: Figyelj csak, ez nem ideológia, ez hazardjáték. Másnap már üres volt a széke. S ezt foglalhattam el – én. Jó pár hónap külsőzés után. Mentorom és rovatvezetőm – szintén erdélyi áttelepült – B. Ö. volt, isten áldotta ember. S végtelenül tehetséges zszurnaliszta. Sokat köszönhettem neki, amikor egyengette apró-cseprő botlásaimat. Mélységen megbíztam benne, ő is bennem. H. Gy. ügyét próbáltuk megoldani, hogy kiszabaduljon az esti ügyeletből, a külpolitika hírek gyártásából. (Lehet, hogy erre már az én távozásom után került sor.)

A Naplónál igazán jól éreztem magam. Írtam a penzumokat, megismerkedtem Páskándi Gézával, aki akkoriban települt át, nőiesen hosszú hajával kissé avantgarde benyomást keltett. *Egy ember, aki megunta a bőrét* című darabját játszotta a Petőfi Színház, még az is lehet, én írtam a kritikát róla. Gyakran átnézett a szerkesztőségbe, egy kis beszélgetésre. B. Ö.-höz vagy hozzám. Emlékszem, a portárs és kávéfőző nő egyik alkalommal megszólta külsejét, aztán amikor elmeséltem neki Géza erdélyi '56-os meghurcolását, a Deltában töltött éveit, megváltozott a véleménye. A következőkben a legudvariasabban szolgálta ki „emberünket”. Rám bízták a szombati melléklet szerkesztését, aminek igazán örültem. Az irodalmi igényesség kapott helyet így, a műhelymunka. A korábban felsorolt helyi tehetségek rendszeresen helyet kaptak verseikkel, prózáikkal. Volt némi tekintélye a lapnak. Főszerkesztőnk egy va-

lamikori pápai illegális kommunista volt, és sokan tartottak tőle, engem valahogy tolerált. Emlékszem, nekem adta egyik kéziratát, hogy hozzam le a mellékletben. Egy recenzió volt valamelyik Afrika írónk könyvéről. Nos, én eléggé belenyúltam a szövegbe, s így is jelent meg. Amikor a borozóban elmeséltem, barátaim és ismerőseim elszörnyedtek. – *Te belejavították az öreg szövegébe?*

Vállat vontam. – *A magyar stilisztika is számít valamit* – valami ilyesmit válaszoltam. S a megjelenés után behívott az irodájába, ahol a cukorkás gyűjteményéből valamilyen különleges selyemcukrot kínált jutalmul.

Itt ismertem meg személyesen Papp elvtársat. Fura, démonikus alak volt, aki elvárta, hogy hajbókoljanak előtte. Havonta egyszer ideológiai eligazítást tartott nekünk a szerkesztőségben, nehogy eltérjünk a „hivatalos irányvonaltól”, a mi körünkben ezt nem vette senki komolyan. De voltak piros nyakkendő s munkatársak, akik eminens diákként tárolták az infót, s a szerint forgatták, főként belpolitikával foglalkozó tollukat.

Albérletünk bármilyen jónak ígérkezett az Almádi úton, idővel kellemetlenné vált. Amikor a tulajdonos – a mellettünk lévő szobákat munkásoknak adta ki. Nos, nem szerettünk volna hosszú távon egy munkásszálló szomszédja lenni, s rég beadott lakáskérelmünkben bízunk, mert hirtelenül meglódult a „lista”. A három kategória – tanácsi, szövetkezi, OTP – közül a mi igényünk az OTP-kategóriába esett, a legdrágábbba, s ezen nem változtatott semmi... A fenti körök tudták, kinek mi jár... Akkoriban, feleségemmel, össze tudtuk majdnem spórolni a beugrót, valami 170 ezer forintot. S a végén 20 ezer forint hiányzott, a befizetéshez. Kétségbe voltunk esve. Siránkozásunkat hallva, H. Gy.-ék adtak kölcsön, így végre – nagy megkönnyebbülésünkre – beköltöztünk egy Haszkovó utcai két szobás panellakásba. Orsós Jakabbal faragtattam egy nyárfa asztalt és két padot, meg két széket. Hosszú ideig ide tudtuk leültetni vendégeinket.

Feleségem, M. próbálta otthonossá tenni a rideg panel-felületet, nem sok sikerrel. Ma is úgy van előttem, mint egy lelakott cipős doboz. A köves, sziklás talaj, az orosz laktanyák közelsége sem tette barátságossá a környezetet. Hajnalonként gyakran éb-

redtünk sportolásra vezényelt csapatok trappoló futására, a vezényszavakra.

A házbeli társaság viszont – el kell ismerni – jó volt. Két emelettel lejjebb laktak H.-ék, akikkel szívélyes barátságot ápoltunk. Ám úgy emlékszem, lépcsőházunk valamennyi tagja kedves, figyelmes ember volt, akikkel gyakran összejártunk. L.-ből elhoztam öt éves gyermekemet is, de éreztem, vasárnapi apaságom egyre kopik, villámsebessen távolodtunk egymástól. Többé nem is vállalkoztam ilyen kiszámíthatatlan együttlétre.

1975-ben egy meghatározó erdélyi utat tettünk meg. H. barátom volt a kitervelője ennek a – váratlanul – kalandos kiruccanásnak. A Szuzai menyegző bemutatója volt az ok, amiért Sepsiszentgyörgyre igyekeztünk. Akkor már jó viszonyban voltunk Sylvester Lajossal, Farkas Árpáddal. Papp Jánosról bármennyi rosszat össze lehet hordani, de a sepsiszentgyörgyi és veszprémi színház kapcsolatát szent dolognak tekintette és párt minden eszközével támogatta. Számtalan konfliktus támadt ebből, de őt ez nem érdekelte. A román hatóságokkal is felvette a kesztyűt, ha a dolog azt kívánta. A két színház csereprogramjai révén jöttünk össze számtalan ottani barátunkkal. Az előkészítés is itt, Veszprémben lett kiagyalva. Azt is megbeszéltük, hogy mi – a négyek – Farkas Árpádéknál szállunk meg. Akkoriban ezt szigorúan tiltották a román hatóságok. Árpád csak legyintett, gyertek, ez a lényeg. A többi az én dolgom. Lajossal még a horgászmániánk is összekötött bennünket. Emlékszem, kiutazásunkat nem csak „átvihetetlen” könyvekkel terhelte meg, hanem jó néhány horgász cikket is rendelt, amiket én lelkiismeretesen beszereztem. Minden meg volt szervezve, én Farkas Árpádtól azt kértem, hogy a késődélutáni ebédre juhtúrós puliszkával terítsenek. Ezt meg is ígérték vendéglátóink.

Én május-áprilisra emlékszem, amikor nekivágtunk első, komoly erdélyi utunknak, H.-ék Zsigulijával. A határátkelőnél ért az első incidens. A vámos nő azt kérdezte, van-e elvámolni való. Történelmi könyv. Ilyesmi, amit tilos kivinni. Készségesen rávágtuk: nincs. Ám amikor felnyitotta a csomagtartót, megdöbbsent a látványon: hatalmas könyv halom meredt rá. Majd belenyúlt a kavalkádba és kivette Tüskés Tibor: Dunántúl című kötetét, már nem emlékszem,

ki rendelte, melyen Zrínyi Miklós táncoltatta látványosan hadi ménjét. Szó szót követett, majd megállapodott velünk: a könyveket nem vihetjük át. Vigyük vissza Magyarországra. Ez váratlanul ért bennünket, két tapasztalatlan vidéki házaspárt. De visszafordultunk és kilátástalanul köröztünk Ártádon. Végül azt ötlöttük ki, letesszük a könyveket, aztán visszatérünk – nem fogunk meghátrálni ezen kis incidens miatt. Ahogy tétovázunk, megláttam egy fiatalasszonyt, amint az ablakot tisztította: szóba elegyedtünk, s kérdeztem, nem fogadná be pár napra könyveinket, amiket visszaküldtek a határról. – *De, hozzák csak* – mondta nevetve. – *Van egy üres szobánk, oda még elfér...* – és lekászálódott a létráról, néhány perc alatt behordtuk könyveinket – a negyedik sarokba. – Most már igazán telt ház van – mondtam én is mosolyogva. Adtunk neki pár száz forint „tárolási” díjat, és uzsgyi, vissza. Ám Gyuri barátom annyira megígérte a Sylvester Lajosnak a Korona kilenc évszázadát, hogy sajnálta letenni. Erről nekünk sem szólt. Véletlenül benn felejtette a kesztyűtartóba, ahol már – ezek után – nem keresi senki.

Nos, a vámos nő első mozdulattal megtalálta, és kétes diadallal mutatta: Sajnos, nem mehetnek át. Nem tartották be a szabályt! Ekkor én megfogtam a könyvet és beledobtam a szemétládába. Ám hiába reklamáltam, most indulhatunk? A vámos hölgy nem válaszolt, félreállított bennünket, és ott somolyogtunk, de akkor már bennünk is éledt a dac: ha ennyire fontos, hogy ne menjünk át, akkor bármit megteszünk, hogy utunkat folytathassuk.

Ahogy ott tétovázunk, és időnként érdeklődünk, végül nekem szólt a vámosok őre: *Ha el akarja dobni a könyvet, ezt Romániában nem teheti, a könyv itt kincs, nagy érték. Dobja át Magyarországra.*

Ez kissé meghökkentetett, mivel legalább egy órája ácsorogtunk a határzónában. De semmi baj, én belekotortam a szemétkébe, előhalaszttam a Korona kilenc évszázadát, és elindultam a határ felé.

Csak azt nem tudtam, hogy van egy biztonsági zóna, amit csak fegyveres kísérettel léphetek át. Én elindultam könyvvel a határkarók felé, mögöttem kibiztosított fegyverrel egy őrszem. A túloldalom is csak néztek a magyar határőrök. Én megközelítettem a határcőveket, és felmutattam a határőröknek, majd átdobtam könyvet. Magyarországra.

Visszatérve mondtam a hölgynek, akkor mehetünk? Ezen már ő is vigyorgott, a következőt mondta: *Jó utat, jó szórakozást Romániában.* Elindultunk, ám ő még utánunk futott, hogy vigyük el Nagyváradra.

Nem mondtunk semmit, betessékeltük a kocsiba, szoroskodva, jó nagy késedelemmel, szorongva vágtunk neki a sepsiszentgyörgyi útnak.

Ahogy kiderült: bizony ebédből jó estebéd lett, de úgy 11 óra felé már mindent hazait megittunk, és nyugovóra tértünk Farkas Árpádék tágas lakásában. Ahol a szeretetteljes fogadtatás sok mindent feledtetett, és a juhtúrós puliszka is olyan volt, amilyenről – akkor – a szűz magyar gyomor álmodott.

A fogadtatás tágabb körben is hasonló kedvességgel zajlott. Amikor Lajosnak és Árpádnak elmeséltük határátkelői zaklatásunkat, felnevettek, mert történetünk a hasonló esetek közül is kirívónak számított. Lassan a feledésbe merült a könyváthozatal, és inkább a bemutatóra koncentráltunk.

Másnap én Sylvester Lajossal húsbeszerző útra indultam, de mindenütt üres boltok fogadtak. – *Igazgató úr* – szólt az ismerős boltos, a kezét tördelve – *higgye el, nem tudok csinálni semmit.*

Lajos azonban nem jött zavarba: Akkor jön a hegyi ismerős.

Egy telefon és jött is. Pisztráng- és békaszállítmány érkezett, nagy tételben, a Sylvester-lakáshoz. Én is segítettem megtisztítani a rengeteg békát és halat. (*Té vagy a horgász*, mondá Lajos.) A bemutató utáni lakoma nagyszerűen sikerült. A bemutatóra nem emlékszem, mert Árpád nem engedett be a nézőtérre, a kinti vendégekkel ittuk a jó erdélyi pálinkát – s váltottuk meg a világot. Távozóban még arra kért, mondjak néhány ellenzéki mondatot, amit – ha kéri – bemondhat a rendőrségen. Én megtettem, amire kért. Az első út, az első benyomások. Azóta csak jobbnál-jobb élményekkel tértem haza. Erdély ma az együttélés békéje és drámája. Mindkettő a miénk.

A veszprémi ügyekről csak annyit: egyik alkalommal, 1977-ben, bemegyek a könyvesboltba, a tanácsházától nem messze, a vár kapuja előtt. Hétfőn. Megveszem Fejes Endre könyvét: *Gondolta a fene.* Elolvasom, recenziót írok róla. Megjelenik az írás szer-

dán. Csütörtökön a főszerkesztő-helyettes vesz részt a budapesti eligazításon, melyen Aczél György dühkitörése fogadja. Hogy mert a Napló kritikát közölni egy betiltott könyvről? A kis helyi sajtózsarnokcskával forog a világ: ezt nem várta. Másnap rajtam próbálja levetni felháborodását. Azonban én visszautasítom támadását, mondván, erről mit sem tudtam. Senki sem tájékoztatott. Valahogy lehiggadt, belátva, igazam van. S csak mozaikkockákból áll össze a kép: a könyvet visszavették a könyvesboltokból, írni nem lehetett róla. Két írás mégis átsusszant a rostán: az enyém és egy másik a Társadalmi Szemlében. (Egyébként nagyon sajnálom, hogy személyesen nem találkoztam Fejes Endrével, aki – mint mondták – nagyra becsült. És Kardos György Magvető igazgató sem folytatta ezt a sorozatát, amelyet több írónak felkínált: ahogy ezt V. Gy. mesélte. Most, beleolvasva a Gondolta a fenébe, egy rendkívül felkészült író, személyes és szenvedélyes véleményével találkozhatunk. Több dologban.)

A sors azonban még egy csapdát állított. Akkoriban készültem én is „szocikat” írni, sőt, ezekből kötetet összeállítani. Nem olyan nagy hatásúakat, mint Czakó, Géczi vagy mások, de szerettem volna e téren is bizonyítani. Megpályáztam a Móricz Zsigmond ösztöndíjat, egy, a gyártelepekről szóló szociográfia tervével. S megnyertem. Előbb szabadságot – fizetetlen – szabadságot kértem az ősz pápaitól, de valamiért ezen a téren merevnek bizonyult. S ekkor elkövettem egy ostobaságot: felmondtam. Abban a zűrzarvarban, amiben éltünk: nem sikerült ezt témát elkapnom. Lát-hatatlan falakba ütköztem, a párt által védett területen akartam haladni, tudakozódni, pedig tudhattam: több rokonom is dolgozott például a fűzfői lőporüzemben, ahol mindenféle robbanószert gyártottak. Az egy év letelt, a szociográfia nem készült el, s ott álltam munka nélkül. Pedig történtek dolgok az engem is érintő területen: a Napló főszerkesztője Szamos Rudolf lett, s felmerült, ő tán visszavesz. Mások arra bízattak, menjek Székesfehérvárra, a Fejér Megyei Hírlaphoz. E téren B. Ö. volt a tanácsadóm, szívesen hallgattam rá. E dilemmázások közepette sürgősen döntenem kellett.

KESZTHELY, ÁTMENETI KIKÖTŐ

Magam sem tudom (pontosan), hogy kerültem a Balaton-parti kisvárosba. Megsárgult munkakönyvem szerint 1983-at írtunk, amikor beköltöztünk az „angol házak” egyikébe, a déli lakótelepen. Két kis szoba volt, az első emeleten. Negyvenegy éves múltam, s még mindig nem nőtt be a fejem lágya. Két dolgot azonban biztosan tudtam, az egyik: elegendő lett Sz.-ből, s főként elegendő a jeles folyóiratból, ahol dolgoztam, a másik: valami jó kis eldugott, Isten háta mögötti helyre vágytam, a „sebeimet” nyalogatni, mert azt bőven kaptam a „központ” bizalmát élvező főnökömtől. Kezdetben jó viszonyban voltunk, nem igazán értettem, mi baja velem... A helyzet(em) azonban egyre tarthatatlanabb lett. Amikor költöztünk, ő is buzgón segédkezett a pakolásban, a rossz nyelvek szerint meg akart bizonyosodni, hogy valóban nem zavarom többé a köreit. (Nem zavartam.) A Balatoni Múzeumban kaptam állást, ugyancsak a munkakönyvem bejegyzése szerint muzeológusként alkalmaztak, s valami olajos szociográfiát készültem írni. (Később tanulmányt a „nemesi virtusról”, különös tekintettel Festetics Györgyre.). Férfiasan be kell vallanom, egyik sem készült el. A múzeumban kedves társaság fogadott, a régész M. R.-rel az élen, akivel még az ELTE Pesti Barnabás utcai menzáján, folyosóin találkoztam, s hamar összebarátkoztam a történész T. F.-el, aki éppen Erdélybe, Kalotaszegre járt ki udvarolni... A Balatoni Múzeum épülete, ahogy jobban megismertem: lenyűgözőtt. A külsőleg is imponáló, szikár, klasszicizáló épület belül hihetetlenül célszerűen kialakított terekkel rendelkezett. A bejárat után, a központban, tágas aula fogadja a látogatót, a földszinten még körbe futó, egymásba nyíló kiállító termek sorakoznak, az emeletre imponáló lépcsősor visz, ahol – egyéb kiállítóhelyek mellett – egy nagy terem található, amely többféle célra is alkalmas. Később tudtam meg, hogy építője a neves Györgyi Dénes, a Műgyetem

professzora, aki ezt a kis idilli tájba pottyantott ékszerdobozt a harmincas években a debreceni Déry Múzeum kicsinyített másaként alkotta meg.

Régóta vonzott Keszthely, anyám egyszer elmesélte, hogy gyerekkoromban majdnem ide költöztünk... A belváros kis barokk utánzatú házai, palotácskái, köztük régi parasztházak, valami (nekem hiányzó) kedvességet, meghittséget sugároztak. Aztán ott volt a Balaton-part, a kikötő, a móló, megannyi titokzatos hely, aminek horgász énem aligha tudott ellenállni. S belvárosban, a házsorok közé belesimulva a Goldmark Művelődési Központ épülete, mint valami menedék, ódon, emléktáblákkal zsúfolt kapualjával, bonyolult, egymásba érő helyiségeivel, s persze, ismerősökkel, különösen Cs. G.-vel, akinek lengyel származása (édesanyja lengyel menekült volt a második világháború idején, akit elvett az ifjú patikus) és nyelvtudása, amúgy is tekintélyt parancsolt. Ő maga is írt és fordított, s hamarosan én is tagja lettem a keszthelyi alkotókörnek. Persze, mindenütt, itt is, az – irodalom... Azért a kapcsolatok és ismertségek elkísértek... Némi elégtételt és sikerélményt adott, hogy ebben a kis körben valamiféle műhelyt tudtunk teremteni, összejártunk, kéziratokat olvasgattunk... Sz. J., K. L., L. L., és mások, akikre ma is szívesen emlékszem. (Sz. J. sajnos már nem él, újabb, posztumusz kötete talán hamarosan megjelenik.) Akkoriban azzal vigasztaltam magam, hogy Kierkegaard is „kisvárosi zseninek” tartotta magát... Ha zseni nem is, de két kötetten rendelkező irodalmár voltam, akinek versei, cikkei jelentek meg az irodalmi lapokban, s aki az Írószövetség „védőszárnyaira” mindig számíthatott... Akkoriban (még) Nagy Gáspár töltötte be a „vidéki titkári” posztot, sohasem felejttem el, milyen hozzáértéssel és szeretettel foglalkozott a régiók szerint szerveződő, nagyobb városokban működő írócsoportokkal.

Keszthelyen számíthattam régi barátomra, K. F.-re, akivel még L.-ből ismertük egymást. Amikor épp az Életünknek írtam egyik legsikeresebb szociográfiámat, a *Versenyfutásban a környezetgazdálkodásért* című, a Balaton, mint tó, lehetőségeivel foglalkozó írásomat, ő – mint agrármérnök – rengeteget segített. Barátnőket vettünk feleségül, s majd egy időben váltunk. K. F. a régi gaz-

dászmentalitást képviselte, s amellett, hogy kiváló szakember volt, hihetetlen kapcsolatokkal rendelkezett. (Vele próbáltuk megszüntetni a hévízi angolnatelepet, de ehhez még az akkori államtitkár, Gonda György támogatása is kevésnek bizonyult. A riport, amit e témáról írtam, tán K. F.-nek még megvan, s bár többen is támogatták, hogy nyilvánosság elé kerüljön az ügy, cikkem mégsem jelent meg az akkori, a '80-as évekről van szó, a Magyar Hírlapban.)

Keszthelynek azonban még egy szimpatikus vonását említettem. Történetesen, hogy nincs messze Hévíztől. Az akkor sem szegény városkában nyaranta egy érdekes ember jelent meg Svájcból, egy kies, villaszerű épület gazdjaként, úgy hívták, hogy Major-Zala Lajos. Az emigráció irodalmi köreiből ismert alkotó, furcsa, excentrikus személyiség. Mindketten zalaiak lévén, sok közös ismerősünk akadt, még L.-ben is, hamar összebarátkoztunk. A Major családnak – a bálványozott nagypapa kovács volt, szerszámai díszítették a pince-bár falát – Kislakos-Kerkateskánd volt az otthona, s kezdetben nem sejtettem, milyen tragikus sors rejtőzik a jó vágású, elegánsan öltözködő, mindig előzékeny férfi mosolya mögött. Lajos napon – augusztus végén – összehívta barátait, ismerőseit a környékről, szerte az országból, sőt, azon is túl. A neves Lajosok közül itt ismerkedtem meg Kántor Lajossal, a Korunk főszerkesztőjével és kedves nejével, Kolozsvárról. Amikor én a nyolcvanas évek elején csatlakoztam a társasághoz, már jó pár éve ide járt Cs. G., akiről már szóltam, T. F., muzeológus barátom, H. B., a szürke eminenciás fogorvos, L. A., a Somogy főszerkesztője, Takáts Gyula, a költő, akinek a szomszédban, Vonyarcon volt nyaralója, Pomogáts Béla, a kiváló irodalomtörténész és még sokan mások. Az „alapítók” közé tartozott Zalán Tibor és később, Keszthelyre költözésük után, Csengey Dénes. Egyszóval Major-Zalának sikerült remek embereket magához vonzani, többek közt az Életünktől P. Gy.-ét és R. B.-ét, akik azonban csak rövid ideig jártak a Lajos-napi összejövésekre. (Tán mindketten tartottak a rendőrség megfigyelésétől, amely kétségtelen kitüntette figyelmével a látványos, zajos népünnepélyt.) Csurka István Csengey Dénes révén került a „csapatba”, a Fekete kastély ura bezuttant kedvenc Volkswagenjébe, s máris ott kvaterkázott velünk, az alag-

sorban kialakított „bárban”. (Sofőrje is mindig akadt, arra vigyázott.) Bertha Bulcsú tán egyszer jelent meg, amikor a Kalácsa és Cseh Tamás is fellépett, s tán még Bereményi is ott pusztította a whiskyt Csengeyvel, Major-Zala pincebárpultjánál. A rítus szigorúan betartatott: előbb eladások hangzottak el, kora délelőtt és délután, majd este jött a fénypont: Lajos, a házigazda kovácskötényt kötött, a végtelen mennyiségű, bepácolt tarját sütött ki, a faszénnel működő grillsütőn, a vendégek igényének megfelelően. A női szakasz Lajos feleségéből, Erdélyi Zsuzsából, valamint Pomogáts Kláriból állt, akik mindent megtettek, hogy a vacsora jól sikerüljön. Egy ideig Z.-ről is jöttek résztvevők: Németh Jancsi, a kiváló keramikus; az első időszakban az ő kerámia plakettjét kapta, a titkos szavazással, a felolvasáson elhangzott, legjobbnak ítélt mű. Később Szabolcs Péter szobrászművész bronz plakettje lett a díj. Pécsi Gabi és férje, B. Gy. is többször megjelent ebben a körben. Aztán egyszer elmaradtak, nem lehetett tudni, miért... Talán a kockázatot túl nagyra ítélték... Hisz kétségtelen tény: eléggé kritikus hangú írások hangzottak ezen a „magán fórumon”, amelyek nem igen kaphattak volna nyomdafestéket.

A nyolcvanas évek végén olvastam fel ezt a kis szöveget.

Jövők: a múlt

Akármerre nézünk: hirtelen, drámai körülmények közt szétzilálódtak a jövő körvonalai. Utópiák visszahátrálásának lehetünk tanúi; a jelen idő könyörtelen határozottsággal veszi vissza, állítja bohózati talapzatra szocialisztikusnak feltüntetett, a történelmi elhivatottság pózában tetszelgő illúzióinkat. Mindenünnen a Realizmust! csatakiáltása hallatszik, s eszmék, hitek, lelkesedések – korosztályom szebbik ideje – kerül lomtárba, süllyesztőbe.

A csak jövőre tekintő eszelős irányultság, tragédiák és komédiák esszenciája.

Mert aki állandóan a jövőre függesztett szemmel cselekszik, annak pillantása biztosan eltorzul. A torzulás előbb-utóbb egész lényére kihat, maga is torzóvá válik. A jövő Milói Vénuszaként hadonászik csonka márvány karjaival. Nem elveszett, letört vagy elpusztult töredék – az egykori teljesség varázsát hintve maga körül – kiegészíthetetlen alakzata a soha meg nem valósulónak. Egyre inkább kiderül: már csírájában elvetéltségre ítéltetett a „növekedési terv”, mely a végtelenbe menekült a saját létének abszurditása elől. Tetten érhetőségét szerette volna elsinkófálni: a majdani üdvök felmentő és önigazoló glóriájába kapaszkodva.

Igen, igen: valami úgy avult el, úgy lepleződött le, hogy komoly esélye sem volt a megvalósulásra.

A vérszegény utópiák, vulgárfilozófiák és ideológiák, társadalmi fantazmagóriák, eszmei elvontságok ködhalmazaival szemben viszont ott áll a múlt egész gazdagsága, konkrétsága, az emberi „hosszú menetelés” során szerzett tapasztalat, tudásanyag, lelki-érzelmi kincs. Nyomasztó teher, amit ki kéne lökni a „jelen gőzhajójából”, vagy olyan súly, amely visszahúzza „örjögő röptünket” a Földre. Az utóbbi látszik igazolódni. Az ismétlődések sorozatában ráismerhetünk – akár többszörösen – önmagunkra, emberi helyzetünkre, csupán ez egyszeri létezés hiúsága akadályozza meg annak beismerését, hogy analógiák vagyunk, változatok, talán másolatok is.

Persze, gőg és félelem munkál bennünk: eredetiségünk monomániás bizonykodása. A folytonosság helyett hajlamosak vagyunk a megszakítottságra tenni, azt képtelenséget szuggerálva be (magunknak): velünk kezdődött a történelem. Holott csak banális történet veszi kezdetét (születésünkkel), egy ócska korszakocska, nevetséges forradalom és színpadias konszolidáció, hogy aztán beletorkolljunk a jól megérdemelt mindennapiságba. Ami mégiscsak a legmegszokottabb közegünk. De még ilyenkor is szeretjük csúcson látni magunkat – a konyhai szék magaslatán.

Az eredetiség bizonyításához – igaz – kell még némi erőszak. Annyi, amennyi „szükséges”. (Rendszerint több, mint amennyi „szükséges”). A szüntelenül gyakorolt terror aztán megteszi a magáét: lassan beletörődik a lakosság a megváltoztathatatlanba. Szép nagy csendesség támad: a tömegsírokból nem érkezik reklamáció. Az emlékműveket is felavatják azok, akiknek áldozatai ott nyugszanak a kő alatt. (Az még a jobbik eset, ha tudjuk, hol nyugszanak.) Az egyéni sors távlatai feláldozódnak a Kollektív Üdvösség rémpofákkal teli tetovált oltárán, miközben a rítustáncot is el kell lejteni – katonazenére. (S jaj annak, aki elvétí a lépést.)

Csak egy nem világos: miként lesz a rész-tragédiákból Boldogságégész? A jövőért hozott áldozatokból, aszketikus lemondásból önkitaljesedés? A véges szenvedésből végtelen megváltás?

Ebben a lehetetlenülésben a jelen mellékessé válik, a múlt leértékelődik; a történelemkönyvek lapjait újra és újra átírják, aztán az összefirkált lapokat esetleg ki is tépik a türelmetlen kezek. S fennszóval deklaráltatik: a „kiirtott emberi öntudat” helyére „szocialista tudatot” kell beoperálni. Művi, műtési akció ez, a sterilitás jegyében. Az így elsiváritott létezésben nem számottevő az erkölcs és hagyomány; a fölkínálkozó értékek vonulatait egyenesre (egységesre) gyalulják a márványtorzók intésére induló buldózerek. Ezen az ideális síkságon aztán masírozhatunk egy emberként egy irányba. Nézhetünk, tapinthatunk, szagolhatunk: elrendeződhetünk a Nagy Hatalmi Mágnes erőterében.

Csakhogy a rombolás, egyengetés sohasem tökéletes. Elszíneződött rétegek, enyhe kiemelkedések, titkolt domborulatok árulkodnak a legyalult különbözőzésekről. A Föld is tud emlékezni.

Nem kell még archeológusnak sem lenni, hogy érezzük, érzékeljük: egy tönkre ment, tönkre tett, betemetett, hozzánk tartozó világ létezik a talpunk alatt. A megtagadott és kitagadott múlt. Egyre intenzívebben nem előre, hátra tájékozódunk; az elsüllyedt időben keressük értelmét az „emberi jelenségnek”. A horizontra vetülő (vetített) kísérteties látomások, hazug délibábok előadására már nincs kedvünk jegyet váltani. Az ezerszer kiüresített evilági Éden (ahova beüzni kívántak) nem kell senkinek, mind világosabb, katartikusabb erővel hasít belénk: Jövőnk a múlt! Amit csinnadrattás hírveréssel reformnak reklámozunk, nem más, mint rekonstrukció, helyreállítás, a korábbi gazdaság elismerése, feltámasztása. Ebben a fejre állított, helyre tett viszonyban nem a radikalizmusa a fő szölam, a vezető szerep: az óvatos feltárásé, a cseréptörés után a darabkák összegyűjtéséé, az illeszkedések kiderítéséé, az összeállításé.

S íme: az idő többé nem irreverzibilis, áramlik visszafelé is, nevezhetjük ezt a jelenséget akárminek, konzekvensen a múlt felé tart. Lehet, hogy a jelleg még képlékeny, bizonytalan, de az irány biztos. Felcsillanó remény: háttal a steril utópiáknak talán még eljuthatunk valahova. Abba a megtörténtbe, amely (egykor) – minden áltudományos manipuláció ellenére – rólunk (is) szólt.

A kör egyre bővült: Várdy Béla az USA-ból érkezett, akár csak Ferdinandy György. Felbukkant, kétségtelen az én révemen, Dedinszky Erika is Hollandiából. Gülch Csaba Győrből érkezett, Hallik Norbert Pestről. Lassanként a nyugati, a hazai és a határon túli magyarság sajátos találkozó helye lett Major-Zala villája. És a cehet ő állta... Azóta a Csokonai Irodalmi Társaságot a városka magáénak fogadta, s meg-megújuló közönséggel, változó vezetéssel, ma is eredményesen működik. Sajnos, immár az örökös, tiszteletbeli elnök nélkül, aki 2006-ban hunyt el.

De előre szaladtam... '83-ban még az illegalitás szolid bája lengte körül a találkozókat, s bár megfigyeltek, tudtommal senkit nem hallgattak ki, nem zsaroltak vagy fenyegettek... a maga rendhagyó módján idővel beépült a Balaton-parti kultúraprogramokba.

Papírjaim közt kotorászva egy levél került a kezembe, a dátum szerint 1985 augusztusából. Feladója Tim Kachinske, amerikai műfordító. Az én keszthelyi címemre jött a levél, a György bíró utca 7-be. Titokzatos volt az egész. Egy amerikai műfordító azért jött Magyarországra, hogy az *Elérhetetlen föld* alkotóit angolul bemutassa, egy antológiában. Hihetetlennek tűnt a lehetőség. De néhány találkozás után komolyan kellett vennem programját. Ma is előttem van kissé molett felesége, kislánya és ő. Nem tudom, készített-e fotót valamelyikünk róla? Engem biztosan meglátogatott Keszthelyen, miután tűrhetően tudott magyarul, nagyon tartalmasan el tudtunk beszélgetni. Autójuk nem volt, bármilyen közlekedési eszközzel utaztak – céljuk elérése érdekében. Engem is alaposan kikérdezett, és főként egy kívánsága volt: vigyem el Nagy László édesanyjához, Devecserbe. Szerencséje volt, mert jól ismertem Fábíán Juditot, a veszprémi Dimitrov Művelődési Ház munkatársát, a költő nőtestvére leányát. Erzsi nénivel is többször találkoztam a devecseri ház külön lakrészében. És egy alkalommal elmentünk, Tim ragyogott, még külön is hagytam beszélgetni őket. S meg kell vallanom, Fábíán úrnak rendkívül finom borai voltak. Több alkalommal hoztunk tőle somlói juhfarkot, furmintot és főként olaszrizlinget, a veszprémi bulizásokra. Mindenestre Tim és családja nagyon jól érezte magát. Kiválóan ismerte Nagy László költészetét, és most eljutott a költő szülőhelyére is. És a készülő fordításokból is láttunk mutatványt, Rózsa Endre és Győri László jelentek meg először a London magazinban. Aztán '85-ben visszament, és a levél már ebből a korszakából való.

Ide gépelem az egészet.

„Kedves Filosz!

Mi újság nálatok? Remélem, mindenki jól, egészséges. Mi nagyon ok vagyunk. Befejeztük a fordítást és az antológia gépirata most a Grove Press szerkesztőségénél van. Még nem hallottam semmit, de amikor tudok valamit, akkor mindjárt írlak.

„To Cur Future Paleo-archaeologists” (A jövő ősrégészeinek) lesz a London Magazin-ben, őszi számban. Mit szólsz róla? Ez a legklasszabb angol irodalmi folyóirat, s nagyon boldog vagyunk, hogy ez a

vers lesz benne. Valószínűleg a jövő hónapban kapok a kefelenyomat (printers proofs-t) s küldök photocopyt neked.

Talán már hallottad Jancsitól, hogy a szeptemberi London Magazin-ben lesz Bandi „The Poetry of the Seventies” című verse.

Ird, hogy vagytok, stb. Már kezd úszni a lazac a felső tótól a folyók-ba, s ha szerencsés lennék, talán egy 3-4 kilóst kapok. Küldök fotót, ha sikerül. Meg mentél horgászni Dénessel v. Jancsival? Kár, hogy nem voltam ott ezen a nyáron.

Majd írok,

*mindnyájatokat sokszor ölel,
minden jót mind a kilencnek
Tim”*

Sajnos, kapcsolatunk megszakadt. Amit nagyon sajnálok, s mondhatom ezt a mind a kilencünk (Bandi és Dzsó) nevében is. Az angol fordítás is egy nagy érték, kár érte, ha elveszett volna. S a New Yorki Grove Press Kiadóról sem tudunk semmit. A végeredmény biztos: az antológia nem jelent meg. Voltak erről pletykák, hogy valaki hazulról érkezett a kiadóba, és leállította a munkálátokat. De nem hiszem, hogy akkoriban bárki, innen, hatással lehetett volna egy jelentős New York-i kiadóra. Egy magyar-amerikai szál, ami furcsán jött létre és hasonló furcsa módon szakadt meg...

Közben azért más szálakon is futott a cselekmény...

A múzeumban kiállítást rendeztek: a Kossuth-díjas Sváby Lajosnak. A festő képi világa meglehetősen értetlenkedést és idegenkedést váltott ki a múzeumi munkatársak körében; nem akadt senki, aki a megnyitóra vállalkozott volna. Mit mondjak? Nekem ismerős volt korábról Sváby festészete, s M. R.-rel megbeszéltem: majd én megoldom a dolgot. Ebben maradtunk. A festőművész nem tudott eljönni a megnyitóra, éppen Izraelben tartózkodott, de a ceremónia annak rendje-módja szerint lezajlott. A kiállítást rendező Egri Máriának rendkívül tetszett a szöveg, amit felolvastam, el is kért egy példányt. Jómagam elfeledkeztem az egésztől, amikor egy nap telefonon kerestek: Sváby Lajos hívott. (Akkor már működött a crossbar, aminek nagy szerepe lett a külföldi, főleg

nyugat-európai kapcsolattartásban.) Itt van Keszthelyen, szeretne megismerkedni velem. Olvasta a kis megnyitómat, tulajdonképpen ezért... Ezt roppant megtisztelőnek és meglepőnek tartottam, de kétségtelen, jól esett. Úgy rémlik, dél körül toppant be a múzeumba, nem egyedül, egy helybeli naiv cigány festővel, Kiss Józsi bácsival, akit régről ismert. Kiderült: délelőtti folyamán a piac mellett lévő „Tyúkosban” (nem épp első osztályú kocsmá) iszogattak (véletlenül elkerültük egymást), s szó szót követett, Józsi bácsi hazament ebédelni, mi meg beültünk a közeli kisvendéglőbe, hasonló céllal. Svábyról hallottam egy-két anekdotát: szórakozottságáról, kocsmái és horgász kalandjairól, nos, abszolút megfelelt a róla terjengő pletykáknak. De emellett kedves, visszahúzódó, nagy műveltségű férfiú volt; jellegzetes, a fotókról ismert művészfrizúrája szervesen hozzátartozott lényéhez, személyiségéhez. Délután még előadást kellett tartania, a kortárs festészetről és saját művészetéről, némileg aggódtam – felvállalva a vendéglátó, a mentor szerepét –, miként lesz ebből közönség előtti produkció, mert bár kevesen, azért néhányan, a helyi értelmiség közül, biztosan eljönnek, de örömmel láttam, hogy szemléltatást jót tett neki az ebéd. S a délutáni, Balaton-parti séta is kedvezően hatott közérzetére, s a koraesti közönségtalálkozón már kiválóan szerepelt. (Sváby ezen időszak után lett teljesen absztinens.) Nos, a találkozó után – ahogy ilyenkor lenni szokott – poharazás vette kezdetét, a jó hangulatot jellemezte, hogy Józsi bácsi és Lajos – akit immár barátomnak tekintettem – egymást krokizta. A tervek szerint az utolsó vonattal készült hazamenni, de végül nálunk aludt. Feleségét fel tudtuk hívni, ne aggódjon. Sváby Lajost – bár az utóbbi időben ritkábban találkoztunk –, ma is barátomnak tartom, festészetét nagyra becsülöm, szerintem méltatlanul bánt vele az újabb időkben a művészettörténeti szakma, többek között akkor, amikor posztmodern előzményként extatikus, egymásba fonódó, egymást marcangoló, élénk (rikító) színekkel megfestett embertorzóiról megfigyeltem... És sajnálom, hogy abbahagyta írókról festett portré sorozatát... Számomra az Örkény-kép a legkifejezőbb, az írói világra is utaló nagyszerű alkotás. Magyarul: ezt a barátságot a keszthelyi múzeumnak köszönhetem.

Csegey Dénes keszthelyi időszakáról viszonylag kevés szó esik. Úgy rémlik, 1984 tavaszán költöztek a városba. A Zala Megyei és a Keszthely Városi Tanács írótelepítési programja keretében. A régi, tágas udvarral rendelkező Goldmark-ház félemeletén kaptak tanácsi lakást. Ahogy Dénes és Melinda mesélte: elégük lett a debreceni albérletből. S akkor már megszületett a kisfiúk, egy család voltak, az író léthez is kellett némi feltételek. Melinda kapott átlást a vendéglátó ipari szakközépben, Dénes pedig a szabadúszók (nem könnyű) életét élte... Talán némi szerepem nekem is volt abban, hogy ez a keszthelyi „álom” megvalósult. S. M.-et, mint tanácselnök-helyettest meggyőztem, mekkora nyereség a megyének Csegey Dénes, a tehetséges, fiatal író hozzánk kerülése. (A „tehetséges, fiatal író” A kétségbeesés méltósága című kötetében megjelent, *Egy nemzedéki napló töredékei II.*-ben így idézi fel 1984 decemberét: „...reggel van, benne vagyunk a második bekezdésben, mondatokba oldják magukat a minden nap kezdetén tagolatlan, magas hangra kényszerítő (egy sikolyra vadító?) indítékok, és egy esszében ez a dolgok rendje... a szőnyegen, fiam játszik egy tanklővéddel, melyet gombászás közben találtunk a bakonyi erdőkben, az ablakon át a tiszta égre látni, ahol kirajzolódnak az európai összefüggések: kondenzcsíkok egy cirkáló MÍG-kötélék mögött.” Igen, ezek Dénesre jellemző gondolatmenetek: a köznap jelenségeket képes volt egy szempillantás alatt európai vagy filozófiai távlatokba röpíteni... 1988-as esszékötetete, igazi, nagyszerű dokumentuma a rendszerváltás előtti izgalmaknak, kiütkezésnek, „az alapító kihívások” vonzásának. (S akkor szövődtek azok a kapcsolatok, barátságok, főként Csurka Istvánnal, amelyek őt az MDF alapító atyái közé, a magas politikába sodorták.) Ekkor azonban még csak halvány körvonalai bontakoztak a jövőnek; a nagy horgászatok, poharazások, kisvárosi kalandok kötötték le energiáinkat. No, meg az írás, hisz mindkettőnknek egyik legtermékenyebb éve volt az orvelli esztendő...

Depresszióm oldódni kezdett; a magam kitervelte „öngyógyítás” hatott... Ahogy visszaneéztem maradék leveleimet, meglepő aktivitásba „mentem át”. Az irodalomszervező énem újból feltámadt bennem, s ehhez jó háttér volt a múzeum, a hévízi találkozók, a

keszthelyi műhely, s a meglévő kapcsolatok írókkal, szerkesztőségekkel. Előkerült az a tervezet is, amelyet 1984 májusában írtam, a *Vidéki műhelyek helye, szerepe, lehetőségei mai irodalmunkban* címmel. Idézet a bevezetőből: „A tanácskozás célja: az MSZMP Megyei Bizottsága irodalmi életet kibontakoztató határozatának értelmében – elősegíteni a helyi értékrendek hozzáigazítását az országos irodalmi folyamatokhoz, a regionális kapcsolatok kialakítása, és a személyes-baráti együttlét. Szervezők: az Egerszegi Írókör, Keszthelyi Műhely, Goldmark Károly Művelődési Központ, Balaton Múzeum, Keszthely Város Művelődési Osztálya. A találkozót támogatásáról biztosította a Magyar Írók Szövetsége / Nagy Gáspár titkár / és JAK / Csengey Dénes vezetőségi tag / személyében. Helyszín: Balatoni Múzeum könyvtára. Időpont: 1984. Jún. 2. Bevezetőt mond: Péntek Imre, felkért hozzászólók: Nagy Gáspár, Csengey Dénes, Ambrus Lajos, az Életünk munkatársa. „A tanácskozás annak rendje és módja szerint lezajlott, kár, hogy nem maradt (tudtommal) magnófelvétel, mik is hangzottak el. Bevezetőm viszont előkerült, a záró részben a következőket fogalmaztam meg: „Sok szó esik mostanában az irodalom autonómiájáról. Az autonómia sürgető igénye egyfelől – s hiánya másfelől – olykor kétségbe esett gondolat-futamokra csábítja mindazokat, akik nem tudnak beletörődni ebbe a sajátos ellentmondásba. Néha az az érzésem, hogy a viták, eszmecserék valami olyasmit sugallnak: jó lenne „elrendelni” ezt a bizonyos autonómiát. (Ha már kiküzdeni nem lehet...) A műhelyek önállóságon alapuló, magas szintű szakmai-politikai munkája és egymással való kapcsolataik kiépítése, sejtyszerű összekapcsolódásuk, eredményeik kölcsönös számontartása, megismerése és megismertetése lényeges hozzájárulás lehetne az irodalmi élet autonómiájának növekedéséhez.” A gépelt szöveghez kézzel hozzá biggyesztett mondat: „Talán ez a tanácskozás is közelebb visz egy ilyesfajta fejlődés elindításához.” Az irodalmi életről folyt a diskurzus, de mindannyian – vagy legalábbis: sokan – tudtuk, az Életről, a Társadalomról beszélünk. Azokról a szorongató körülményekről, amelyek között éltünk. (Egyébként: „elnyomóink” – akkor – több megértést tanúsítottak az un. ellenzékiek iránt, mint a rendszerváltás után hatalomra ke-

rült utódaik. Egyszer erről is érdemes lenne beszélni.) Később, ez év októberében jelent meg Nagy Gáspár verse az Új Forrásban: *Öröknár: elmúltam 9 éves*. Monostori Imre visszaemlékezéseiben így ír: „Az előbb még »kéziratban« bemutatott Nagy Gáspár-vers (másik két versével együtt) az októberi számban jelent meg. A fá-tum ereje, a sors akarata: Mi mást mondhatnék. Éppen az *októberi számban*”. A botrány országossá dagadt, Nagy Gáspárt fel kellett függeszteni titkári tisztében, lehet, hogy egyik utolsó szereplése volt a keszthelyi tanácskozás...

(Idáig jutottam az írásban, amikor éreztem: nem megy tovább... Nem tudom folytatni. Azt hiszem, működni kezdett bennem a tudatalatti elfojtás, valami, ami a szembenézést, az emlékidézést akadályozta. Talán a fájdalom és szenvedés, amire erre az időszak-ra „rátapadt”; olyan fejlemények csíráztak itt és ekkor, amelyek csak később bontakoztak ki teljes romboló mivoltukban. S rá kellett döbbernem: az a bizonyos 1984-as év (olykor rejtve, álarcosan) milyen fontos fordulópontot jelentett az életemben.)

Közben a zalai irodalmi élet is szervezkedett: az Egerszegi Írókör a városi könyvtárban tartotta összejöveteleit, műhelybeszélgetéseit. Ennek egyik meghatározó alakja volt L. L., akinek novellái, szociográfiái jelentetek meg itt-ott. Gyerekkorunktól ismertük egymást, pontosan nem is tudom, de belekeveredtem novelláskötetének szerkesztésébe: a feladatom volt Bertha Bulcsútól lektori jelentést kérni. Előkerült rövid levelét ideidézem:

„Kedves Imre!

L. L. kötetét már elolvastam, a lektori vélemény megírásába is belekezdtem, de közben baleset ért, eltört két bordám, összeződött a hátam, satöbbi. Most betegem próbálom a legsürgősebb ügyeket rendezni. Remélem, még ma megírom a lektori véleményt, és elküldöm a tanácsnak.

De téged is értesítelek róla, hogy lényegét tekintve L. kéziratát megszerkesztettnek, nyomdaképesnek tartom. Néhány írás nem tetszik, de ha a szerző és a szerkesztő vállalja, ez már az ő magánügyük. A kiadását feltétlenül javaslom. A kéziratot L.-nek küldöm vissza, a lektori véleményt a tanácsnak. Barátsággal köszönt: Bertha Bulcsú”

A kötet később meg is jelent.

Nosztaigiával olvastam Keszthelyi Rezső, néhány nappal később kelt levelét. (Fel sem tűnt [akkor], hogy Keszthelyre írta, nehezen olvasható, szálkás betűkkel rótt sorait.) Egyfelől mentegőzik, hogy nem tudott eljönni a „műhelyes” találkozóra, másfelől érdeklődik: mi van a Keszthely Tanácsa által hirdetett irodalmi pályázattal? Vele, aki akkor már a Magvető Kiadó kiváló szerkesztője volt, s a szakma, például Tandori által is elismert költő, igen jó, mondhatnám, baráti viszonyba keveredtünk. Talán a szigligeti éjszakai horgászatok a mólón alapozták ezt meg, lehet, hogy más, szerény, figyelmes lény, hallatlan (jó, bennfentes) tájékozottsága engem mindig lenyűgözött. Kapcsolatunk meg-megszakadt, de bármikor folytathatónak bizonyult. (Máig nem tudom, mi lett az emlegetett irodalmi pályázattal...)

Októberben írt Ambrus Lajos, az Életünkötől. Az „Öreg hal” (felbukkanva a szombathelyi vizekből) – hol ő volt, hol én... Képvers blokk szerkesztődött volna, amibe én is küldtem anyagot. A verscímek: idrill, napoleonardo da fincsi, Pimaszolvány. „A képvers-szám még mindig húzódik, ha rövidesen nem döntenek, visszaküldöm mindenkinek a dolgát... Amúgy most elég szar kedvem van, éljetelek nyugodtan, stb. Még egyszer: Vale!” Éltünk volna mi nyugodtan, ha ismét nem tör ki újabb botrány: a Mozgó Világ szerkesztőségének leváltása. Bojkott szerveződött az új szerkesztőség körül, de csak részsikerrel. (Emlékszem, ezért némi vita is támadt a barátaimmal, a „Kilencek” berkeiben; én a bojkottálók mellé álltam... Később hasonló, már sikeresebb akció szerveződött a Tiszatáj körül.) Az év vége felé meghidegedett a levegő. Nem csak a természetben. L. A. – aki jó ideig a hévízi találkozók szervezője, szellemi atyja volt – novemberi levelében olvasom: „Sajnálom, hogy Keszthelyen kissé megmerevedtek a dolgok, épp tegnap beszélünk Nagy Gáspárral arról, hogy nem értjük, miért nem került sor az ígért őszi megbeszélésre. Egyébként S. M.-nek is megmondtam, hogy nem olyasmit kellene követni, ami máshol már van, vagyis ne írótabort próbálnak szervezni, hanem olyan találkozókat, amikre csak Keszthelyen kerül sor, azaz megkülönbözteti Keszthelyt a többi településtől. Ez, úgy látszik, pillanatnyilag nem megy.”

Ha Keszthelyen nem is sikerült megvalósítani elképzeléseinket, engem vigasztalt A. G. levele az Alföldtől, melyben értesített, hogy elfogadta verseimet, vagy B. A. jelentkezése Bécsből, a Magyar Műhelynek küldött kézirataimról, s a távoli Kanadából K. G. L., az Arkánium szerkesztőjének baráti értesítése: „Kedves Imre! Csak röviden jelzem, a hiányzó oldalak megérkeztek, és így most a szöveg teljes. Nagyon tetszett itt a Bizottságnak, s mint írtam volt, az 5. számban bent lesz.” (Ma is csendes öröm, hogy levehetem a könyvespolcomról az 5. számot, és belelapozhatok a *Falvédő szövegek – fals védőszentek* című opuszomba.)

De valamit a végére hagytam. Egy meghívót a Magyar Műhely szerkesztőitől. Ez még a nyáron jött, invitálás Hadersdorfbba, a „11. baráti összejövetelre”. Témája: az avantgarde ma. Előadók: Sebők Zoltán, Sipos Gyula, Molnár Miklós, s természetesen az elmaradhatatlan, a Kassák-díj átadása. Béládi Miklós, Pomogáts Béla, Határ Győző, Erdély Miklós, jó néhányan még, fiatalok és idősebbek, rendszeresen érkező, kedves vendégek. Például itt ismerkedtem meg az autóstoppal érkező Fenyvesi Ottóval és Sziveri Jánossal. (Ismerős, azóta már csak fényképről rám tekintő arcok, kitörölhetetlen emlékek, baráti borozások kavarognak bennem, ha ezekre a számomra felejthetetlen összejövetelekre gondolok.) Nos, '84-ben is készültem elutazni. Előtte néhány nappal M. R. pincéjénél tartottunk nyári pikniket, melyen én is részt vettem. Az egyik munkatársunk kártyát vetett, s nevetve mondta: *Imre, gyere, neked is jósolok!* Semmire sem gondoltam, jót derültem, amikor a szétterített kártyalapokból egy meglehetősen furcsa jövő ke-rekedett ki. Szó volt egy fekete hajú nőről – mindig a szőkét kedveltem –, akivel hamarosan megismerkedem, és meglehetősen nagy hatással lesz rám. A jóslat szóról-szóra beteljesedett. De ez már egy másik történet. (Azóta is távol tartom magam mindenféle jóslástól. Minek firtatni a jövőt? Karinthy szerint: „Ami késik, az eljön”. S milyen igaza van.)

Megtalált feljegyzés decemberből: „Dec. 1. Szombat este halat pucoltam, délután pedig temetésen vettem részt. M. R. apja mondott búcsút az árnyékvilágnak, kollegiális szolidaritásból szinte az egész múzeum elkísérte a v.-i sírkertbe. Az öreg építész tagja volt

az egyházközségnek, a szertartást szépnek és bensőségesnek találtam. A gyászbeszéd fordulatain sokan elérzékenyültek. A pap jól ismerte azt, akinek testét elnyelte a sziklás v.-i föld. A plébános urat viszont én is ismertem, tőlem kérte kölcsön olvasni a Fasírtot. S amikor említettem neki, hogy szeretem és nagyra becsülöm Teilhard de Chardint, kikészítette nekem egy csomó könyvét... Még a nyáron. Nem mentem el értük. Pedig jó lenne békésen Teilhard-ot olvasgatni, elmélkedni a „három félelemről”, s az ellenük való orvosságról. De nincs idő. (Persze, miért is volna?) „Szerves idő” nincs. Szerves „időnk”. Hisz, ha jól értem a kiváló gondolkodót – idézet tőle: ’a tartam immár az utolsó rostokig át-
itatja lények lényegét’ – igen, ha már megalkottuk a saját „szerves időnket”, és most ez hiányzik: ez az idő. Amely van, de még sincs. A miénk, de csak spirituálisan. Bennünk van: de fogy.”

December végén, egy hóviharos estén a keszthelyi vasútállomásra igyekeztem... Egy számomra véghetetlenül fontos és reményteljes találkozó csábított ilyenkor útra kelni. Vékony ballonkabátomat cibálta a szél. Tudtam, ha elmegyek, valaminek vége. Vége a keszthelyi idillnek, az ide csalogató meghittségnek és otthonosságnak, vége az életem egy korszakának. Vége 1984-nek. S minden kéte-lyem, szorongásom ellenére, kihajóztam az „átmeneti kikötőből”.

KÉPEK ÉS VISZONYOK

Némi habozás, tájékozódás után nekivágtam a fehérvári állást kerítő útnak. Telefonon is egyeztettem a Fejér Megyei Hírlap főszerkesztőjével. Veszprémből egy óra az út Fehérvárra. A Móricz Zsigmond ösztöndíj lejárt, a lakás drága volt. A feleségem tartott el néhány hónapig, s csak később lett ennek böjtje... Végül is nagy dilemmában voltam. Vonzott a régi, meghitt, megszokott veszprémi szerkesztőség, a kedves ívó cimborák, a Szürke Barát alagsora, s a mi fő: már más volt a főszerkesztő, a Sz. Rudolf, a Kántor nyomozó írója, akit még a szombathelyi gyors büféjéből ismertem. A fehérvári állás ügyében B. Ö. és mások is bíztattak. N. Jenő rendes ember, biztosan felvesz. Május volt, a legreményteljesebb időszak. Busszal mentem, s amikor a megállóba értünk, szakadni kezdett az eső. Valami felhőszakadás lehetett, a víz nem tudott lefolyni a Piac téren. Az autóbusz állomással szemben, a panelpalotákból épült szocreál szögletes rémálom, a Lenin-lakótelep. (Lenin szobor nélkül, csak később értesültem róla: ez K. Péter érdeme, aki elszabotálta ennek terveit.) Levettem szandálomat, és úgy haladtam mezítláb tovább a belváros felé. A híres Pátzay lovas szobor, a tanácsháza, az országalma, a Romkert. Mind ismerősek, néhányszor jártam itt, többféle ügyben. Nem épp szimpatikus kezdet... Elértem a művelődési házat, majd a Csók Képtárat. Következett a színház, majd a Vellence nevű komor szálloda és étterem. A Dózsa-liget fái mereven, ellenszenvesen álltak. Odaértem a pártbizottság épülete elé, ahol a szerkesztőség is helyet kapott. Munkásörök fogadtak, nem épp barátságosan. (Később megszoktam őket.) – Menjen csak, megtalálja a Jenőt – somolygott az egyik. Az első emeleten egy nagy, tágas terembe nyitottam be. Amerikai stílusú iroda, asztalok, teli írógépekkel. Néhány szó, s máris N. Jenő irodájában találok magam. Egy idős, őszes úr jön ki a titkárság belső helyiségéből. Bemutatkozunk: – Péntek Imre. – Péntek Imre –. Nem lehet igaz. (De, igaz. Kénytelen voltam M. Péntek Imreként publikálni. Pár év múlva,

nyugdíjazása után, elhagyhattam az M-et nevem mellől.) N. Jenő valóban barátságosan fogadott, mintha csak arra várt volna, hogy én megjelenjek a színen. Néhány szó után felvételt nyertem.

– *Majd megismered őket, a kollegákat.*

– *Egyet már ismerek, aki előttem ment ki tőled.*

– *Ja, az Imrét. Olvasószerkesztő, már nem nagyon ír. Nem lesz konkurencia.* – mosolygott. Valóban, bizalomkeltő alak volt, el kellett ismernem. S a nagy hodályban megkerestem a kulturális rovat munkatársait. V. J. Andor, két hölgy: Eszter és Erzsi. Egy régi motoros is melegen üdvözölt: V. Józsit már rég ismertem, a különböző irodalmi összejövetelekről. Végül is, jobb ez így, gondoltam akkor. Kétszer nem lehet, szabad, érdemes ugyanabba a folyóba lépni. És azzal a tudattal utaztam haza, hogy a Fejér Megyei Hírlap munkatársa vagyok.

Pár hónappal későbbi epizód: üzent Sz., hogy látogassam meg, minek járok én Fehérvárra, nem jó nekem a Naplónál? A kérdés jogos volt. Mindegy, egyik nap bementem hozzá. Nos, a titkárnőt ismertem, még a régi időkből, aki ravaszkásan hunyorított, amikor meglátott: „Kedves Imre, vannak ám változások”, s előzékenyen beléptetett a főszerkesztő elvtárs szobájába. Amikor kinyitotta az ajtót, füst dőlt ki a résen.

– Menjen csak, már várja – mosolygott rám a csinos asszonyka. Behatoltam, és nem akartam hinni a szememnek. A valamikori tisztaság és cukorillat helyett a bagó tömény szaga ülte meg a szobát. Az íróasztalon „lapátos” rizling üvegek sorakoztak. Legalább öt-hat. A főszerkesztő öblös köszöntése után lettem figyelmes egy, szerényen meghúzódó úrra, aki – megítélésem szerint – a legújabb angol divat szerinti öltönyt viselt, s meglehetősen ittas állapotban vigyorgott rám. Ő volt az, aki az előző főszerkesztő szerint a megyébe se tehetné be a lábát... Kutasi-Kovács Lajos volt, valamelyik nyugati lap szerkesztője. Ifjú korában a helyi nyilas lapnál slapajkodott, ez volt az ő szörnyűséges bűne. Nos, csatlakoztam a bensőséges kettőshöz, ittam pár pohár bort – majd megegyeztünk, hogy néhány nap múlva újból jelentkezem... Ebből nem lett semmi, Sz. pedig nem sokára egy részeg éjszakán kiütötte a városi rendőrkapitányt, vagy a helyettesét – s távoznia kellett a főszerkesztői székéből. A veszprémi visszatérés így elmaradt...

Ám irodalmi szinten is zajlottak az események. Még miskolci időszakomban értesültem: a minisztérium irodalmi osztályára került Angyal János. Nos, ha valakivel jó barátságba kerültem, az ő volt. Bár messze vetődtem a fővárostól, azért mindig tudtunk egymásról. Sokat segített abban, hogy megjelenjek az Új Írásban, ő volt a pályakezdők kéziratának elbírálója, jó viszonyt ápolt Vácival, akivel én is – mondhatom – atyai viszonyban voltam. Ez a kapcsolat alapozta meg, hogy én úgy jártam a minisztérium irodalmi „osztályára”, a Szalay utcába, mint aki otthon van. A „betérőnek” mindig örültek, s néhány térülés-fordulás után szabaddá tette magát János barátom. Itt ismerkedtem meg T. Gyulával, az óvatosan lavírozó irodalomtörténésszel, M. Jenő és később P. György kritikusként alkották a négyes fogatot, akikkel aztán a környező borozók szorgos látogatói lettünk. (A. János, akinek a kisebb gyermekét kellett hazavinnie az óvodából, olyan borozókat keresett, ahol az ívó pult alsó részén tologathatta a kisautót a „gyerek”.) Nos, itt merült föl az Életünk című folyóirat, amiről nem voltam nagy véleményemmel. Akkoriban, a hatvanas években négy megye tartotta fenn, Fejér, Zala, Vas, Veszprém és a háttérben örökösen folyt az osztozkodás, ki mennyi terjedelmet birtokolhat, hány szerzőt közölhet a lapban. Végül Vas megyére maradt az újság, mint számár a rúd. A helyi zsurnaliszták sajátították ki, nem épp épületes színvonalon működtetve. (Annak idején, még Lentiben, Egerszegen élve én is megjelentem benne néhányszor, a helyi ismertségemet növelve.) Nos, arról kezdődött diskurzus ott a bizalmas berkekben, hogy mi lenne ha – Pete és én vennénk át a lapot. Petének minden kapcsolata megvolt ahhoz, hogy megtegye a szükséges lépéseket. Bevallom, engem ez nem érdekelt, viszont a kihívás nagyon is ínyemre valónak bizonyult. Sok terv, álom, elképzelés kavargott akkor bennem – és bennünk – de hiányzott a lehetőség a bizonyításra. Az Életünk nagyon jó „alanynak” látszott, hogy elképzeléseink megvalósulhassanak. S miközben a Fejér Megyei Hírlapnál szorgosan (túl)teljesítettem a penzumot, titokban arról álmodtam, hogy egyszer az Életünk munkatársa

leszek. S mit ad Isten, 1977-ben megjött a kikérő. A Vas megyei Lapkiadótól. A főszerkesztő, N. Jenő még el is búcsúztatott a helyi társaságtól. S akkor történt megint valami...

Akkoriban Bella István volt az ÉS versrovat vezetője. Bellával is jó barátságot ápoltam még az egyetemről, és szerintem kiválóan végezte a dolgát. Akkoriban a lap rendszeres szerzőjének számítottam. Egyszer elküldtem neki egyik versemet, a Metamorfózt, de végül nem közölte... Később találkoztunk, s előkerült a versem is. „Kedves Imre, főszerkesztő helyett írj főrekesztőt”, mondta csak úgy mellékesen. Nos, a vers így sem akart megjelenni, de végül – hetvenhétben – váratlanul Papp Lajos, a Napjainkban leközölte. Három dologért jelentett fel a veszprémi pártbizottság: antiszemitizmus, veteránnyalázás, szocializmus-ellenesség. Volt veszprémi főszerkesztőm tette ezt a verset a megyei pártbizottság asztalára. Ekkor már körbe járt, többen másolták Veszprémben, röhögtek rajta, az idős főrekesztőn. A bomba csendesesen robbant, először is leállították kikérőmet, nem lett semmi a Vas megyei Lapkiadóhoz való kerüléséből. Marékszám szedtem a nyugtatókat, természetesen kiíratam magam a háziiorvossal, és fogalmam sem volt, mivel végződik ez a feljelentés. Főszerkesztőm, N. Jenő nyugtatgatott irodájában, s csak hálás lehettem neki, hogy vállalt, s meg is védett a magasabb pártfórumokon. Így Életünk munkatárssá válásom ezen epizód miatt majd egy évet késett. De végül minden megoldódott, Pete is kiállt mellettem. Garai Gábor, az Írószövetség elnöke nem volt hajlandó érdekemben senkinek sem szólni, végül a MUOSZ Etikai Bizottsága elé álltunk mind ketten: Papp Lajos és én is. Én ekkor figyelmeztetést kaptam, a tisztes testülettől. Ez volt a vége. Emlékszem, mily boldogan csuktam be magam mögött az ajtót.

Kissé változott a helyzet: Veszprémből '78-tól nem Fehérvárra, Szombathelyre utazgattam. A kezdeti tájékozódó idők után rájöttem: Pete egy zsarnok. Lehet, hogy „hasznos akarat”, de rám itt nincs valójában szükség. Persze, óriási helyzeti előnyben volt velem szemben. Megvoltak a pártkapcsolatai, melyek bármikor felülírták a helyi vezetők elképzeléseit, döntéseit, s megvolt a kelendő tájékozottsága, hogyan kell lavírozni a kultúrpolitika vizein.

Az irodalmi osztály jó iskolának bizonyult. A szerencse is mellé szegődött: a Mozgó Világ kicsinálása tálcán kínálta a jobbnál-jobb szerzőket, kéziratokat. A felhajtó erő „működött”: egyre inkább éreztem, felesleges vagyok – ahogy egy versemben írtam: „mint hattyúpár feltöltött dísztagon”. Egyébként – ezt Zalán Tibor igazolhatja –, az Arctalan nemzedék című írása legalább egy évig ott hevert a szerkesztőségi íróasztalon. Általam felbontva, közlésre ajánlva. P. Gy. tudta, érezte, mikor kell ezzel előállnia. És a siker egyértelmű és zajos volt. Maradjunk abban, nem értettük meg egymást. Famulusa, R. B. – a helyi pártszervek szervilis, jó ízlésű képviselője – bőven elég volt rezonőrnek. Egyet sajnáltam: Szombathelyre költözésünket. A veszprémi bázis, amire számíthattam, végleg odalett.

De azért nem volt haszontalan idő. Ekkor alakult ki kapcsolat a magyar műhelyesekkel, Nagy Pállal, Bujdosó Alpárral, Papp Tiborral, a helyiek közül Ambrus Lajossal, Molnár Miklóssal, jó barátságba kerültem Zalán Tiborral. Együtt mentünk ki – nyolcvanban – Bécsbe, a hadersdorfi műhelyes találkozóra. S itt ismerkedtem meg személyesen a hollandiai mindenessel, Dedinszky Erikával. Néhány hónap kellett, amire megtudtam, mi a VAOSZ – Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége. A belváros – akkor – első számú kocsmája. Ide tértünk be mi is, főként, akik a bort kedveltük. A rizligfröccsük egyszerűen kiváló volt. Ma is magam előtt látom a párás poharat, lecsurgó szódacseppeket, a zöldes színt, kíváncsot folyadékot. Az aprókaviccslal felszórt kerthelyiség a nyári időszakban is felüdülést nyújtott, itt múlattuk az időt m. Molnár Pistával, a festővel, vagy a helyi vasutasság képviselőjével, B. Mihállyal. Aki mellelleg verseket is írt. Ha Rózsa Béla sokat ivott, akkor a szemüvegével koccintott. Ebből mindannyian értettük: Béla innentől kezdve elveszti a fonalat, de azért még képes eljutni hazáig. Milyen elégedetten vittem egy f-i pálinkafőzőt Miska barátomnak, akinek jó szívét csak segítőkészsége málta felül. A Derkovits-lakótelep, ahol egy feldúlt éjszaka összetörtem valamennyi cserepünket. A szép barna mázas kerámiákat, amiket Szekeres Károly keramikus barátom tervezett Herenden vagy talán Városlődön. (Csak akkor valami bennem is összetört, aminek

válás lett a vége.) Kozma Gábor, a Vas Népe újságírója, akinek ragaszkodása már-már zavarba ejtett. Itt ment füstbe a *Kezek a kilincsen* című antológia, amit M.M. nekem, mint szerkesztőnek, valószínű sohasem fog megbocsátani. Pedig ha akkor tudta volna, milyen hangon beszélnek rólunk a III/III-as megfigyelőink, talán engedékenyebb hangot üt meg.

De szól erről Szőnyi Tamás is *Titkos írás* című könyvében.

Én annak idején kikértem anyagaimat a Történeti Hivatalból. Kaptam kb. ötven oldalt, de roppant hiányosan. Zalai és Fejér megyei – ahol a legtöbbet tartózkodtam – feljegyzések szinte teljesen hiányoznak.

A szombathelyi anyagok elején ez áll:

„Az 1960-as évektől, mint költő ellenséges-ellenzéki nézeteket vall. Több esetben jelentetett meg legális folyóiratokban ellenzéki írást. Munkahelyi beosztásánál fogva lehetővé tette mások számára is az ellenzéki tartalmú írások publikálását.”

Egy kis életkép, Szombathelyről, a TIT-klubból.

„A szombathelyi TIT Klubban 1981. febr. 3-án a fiatal vas megyei írók és költők csoportja megalakította a Faludy Kör. A csoport vezetői: Péntek Imre és Molnár Miklós („elvbarátok”, a bizalmas nyomozás célszemélyei). Az Életünk folyóirat munkatársai. Az alakuláson 10 fő vett részt, de további csatlakozókat várnak, tagjai között szerepel Balló László és több, ellenzéki nézeteiről ismert személy.

Az alakuló ülést Péntek Imre vezette. Kiemelte az együvé tartozás, egymás iránti felelősség szükségét. Reményének adott hangot, hogy áruló, spicli nincs és nem is lesz közöttünk, ami itt elhangzik, az nem kerül ki...név szerint provokálta egyik résztvevőt (nem kapcsolatunk).

Összefogásukra már egy-másfél éve voltak próbálkozások, de a feltételek csak most értek meg csoportba való tömörülésükre. Állítása szerint hasonló csoportok más megyékben is működnek – Sopron, Győr, Veszprém, Kaposvár, Zalaegerszeg városokat említette – a velük való kapcsolatot fontos feladatnak tartja.

Szó volt a Faludy Kör antológiájáról. Az irodalmi anyag egy éve készen van, Péntek, Molnár, Balló és Székely szerkesztette, már il-

letékes helyen is bemutatták, ahol azt a választ kapták, hogy hivatalosan ne nyújtsák be, mert nem számíthatnak megjelentetésre. Az anyagot újra kell szerkeszteni, néhány írást kihagyni, valamelyikük pl. a rendőrt hülyének titulálja egyik írásában.

Az antológiáról Péntek és Molnár éles vitát folytatott, Molnár követelte a hivatalos benyújtást, úgy ahogy jelenleg van, indoklása: ha nem adják ki, legalább tudjuk, hogyan csináljuk tovább, addig visszük más helyre, amíg valahol csak elfogadják...

Péntek véleménye: Az anyag kiadásához nincs meg a megfelelő háttér, ahhoz, hogy ez meglegyen, az antológia megjelenhessen, le kellene váltani a megyei párt és tanácsi vezetést... Ragaszkodott ahhoz, hogy az újraserkesztésbe vonják be Nagy Gáspárt, a Móra Ferenc Könyvkiadó munkatársát. Ő majd segít, hogy koncepciójuk egy része továbbra is megmaradjon... Az ülésen elhatározták, hogy irodalmi műhely jellegű foglalkozást folytatnak. A munkaterv kidolgozását Péntek vállalta. Terveik közt szerepel erdélyi, szlovákiai és szlovéniai fiatal írók meghívása, a velük való elbeszélgetés tartása."

Egy záró megjegyzés: „A BM III/III.-5. osztálynak jelentjük, a csoport ellenőrzését megszervezzük.”

De most nézzük meg, miként ír „bizalmasom”, szakmai felelősöm D. István alezredes osztályvezető Szegeden rólam, mely a szombathelyi kapitányságra került.

Már az is megtisztelő, hogy az irat tetején, felső részén ez olvasható: Szigorúan titkos! Különösen fontos!

(Mikor voltam én és kinek „fontos?” De olvassunk tovább!

Tárgy: Péntek Imre ügye (Ha akkor tudtam volna, hogy nekem „ügyem” van...)

Vas megyei Rendőr-Főkapitányság

III/III-as Osztály Vezetőjének

Dr. Bödi Ferdinánd r. őrnagy Elvtársnak!

Szombathely

Péntek Imre szombathelyi lakossal kapcsolatosan 3/a rendszabály, valamint „K” ellenőrzés útján az alábbi információk kerültek birtokunkba:

– Nevezett 1980. szeptember 20-án részt vett Miskolcon a fiatal íróknak, alkotóknak szervezett találkozón, majd ezt követően Csapody Miklós, Zalán Tibor és Büky Attila társaságában felkeresték Egerben Füzi Lászlót, ahol hosszabb beszélgetést folytattak. Utólag nagyon hasznosnak ítélték megbeszélésüket.

– Péntek Imre 1980. szeptember 27-én Erdélybe történő kiutazása előtt Budapesten felkereste Csapody Miklóst, akitől könyveket és különböző, postán nem szállítható írásokat vett át azzal a céllal, hogy Szegedre a „Subások” fn. bizalmas nyomozás szegedi célszemélynek továbbítsa. Ezt követően ismeretlen kapcsolatával gépkocsival mennek át Erdélybe, ahol több magyar íróval találkoznak, felkeresik Farkas Árpádot is, akinek az Életünk című irodalmi laptól ismeretlen tartalmú küldeményt kézbesít.

Az elmúlt időszakban birtokunkba került információk arra utalnak, hogy Péntek Imre feltétlen bizalmát élvezte az „Örökös” és a „Subások” fn. bizalmas nyomozások célszemélyeinek, felkérésükre különböző küldemények Erdélybe történő továbbítására is vállalkozik.

Szeged, 1980. október 10-én

Dán István r. alez.
osztályvezető

A szegedi szorgalmasok jóvoltából készült egy „összefoglaló” jelentés, október 21-én.

„A BM III/III-4. Osztályával együttműködve bizalmas nyomozást folytatunk az irodalmi élet területén elhelyezkedő néhány olyan személy ügyében, akik nacionalista platform alapján folytatott ellenséges tevékenységgel gyanúsíthatók.

Dr. Ilia... igyekezett hazai bázisát, kapcsolatait bővíteni, amelyek körül barátai, pedagógusok és Péntek Imre szombathelyi lakossal alakult ki bizalmi kontaktusa. Nevezettek Erdélybe történő kiutazásuk előtt rendszeresen felkeresik a célszemélyt, aki tanácsokkal, címekkel, ajánlásokkal segíti őket, könyv és egyéb küldeményeket bíz rájuk továbbítás céljából... és tevékenységének ellenőrzését, akadályozását a Tolna megyei RFK III/III. Osztályájával közösen

szerveztük meg, Péntek Imre ügyében pedig a Vas megyei RFK-val együttműködve folytatjuk az ellenőrzést.”

Az anyagban található egy – rendkívül szemléletes – kapcsolati háló, melynek középpontja Dr. Illa Mihály. (Számomra nagyon megtisztelő, hogy belekerültem ebbe a névsorba, amiben több már emlegetett, mai barátom, jó ismerősöm is szerepel.)

„Tudor” jelentése később – 1981. április 21-én – még szörnyűbb eseményről számol be: a Faludy kör megalakulásáról.

De nézzük a szöveget!

„Szilágyi Ákos költő 1981. április 21-én – Péntek Imre és Pete György meghívására – részt vett a szombathelyi Faludy Kör összejövetelén.

Az ankétszerű beszélgetésen a Mozgó Világ című folyóirattal és a FIJAK helyzetével foglalkozott. Kultúrpolitikánkat élesen bírálta – (gondolom Szilágyi Ákos). Beszért a FIJAK felfüggesztése után kialakult helyzetről, illetve az ebből adódó taktikai elképzeléseikről. Értékelése szerint számításba vették az „illegális továbblépés” lehetőségeit, de a többség véleménye a felfüggesztés figyelmen kívül hagyása, az ellenzékbe történő átmenés volt.

Céljuk az, hogy egy hosszabb távú, tartós kultúrpolitikai változást érjenek el. Ehhez hosszabb távú taktikát dolgoztak ki. Fegyelembbe vették a nemzetközi helyzetet. (A lengyel eseményekre célzott.)

Egy kérdésre válaszolva kifejtette, hogy egy direkt konfrontációba történő átlépést nem tartanak kivitelezhetőnek, mivel az rendkívül nagy kockázatot jelentene...

A FIJAK vezetősége jelenlegi helyzetét a kövekezők szerint jellemezte: „Létre jött egy olyan szellemi-politikai egység, amely egész nemzeti szinten kívánatos lenne... elképzeléseik terjesztésére, támogatók megnyerésére valamennyien vidéki körutakat terveznek, írókkal, irodalom iránt érdeklődőkkel folytatnak beszélgetést.”

Amikor elolvastam a megkapott iratokat, arra gondoltam, jobb, hogy nem ismertük ezeket. Bizonyára elgyávultunk, elbizonytalanodtunk volna.

Még egy dolog: szombathelyi időszakom történetéhez elolvastam Pete György: *Talpig Vasban Válogatott közéleti írások* című tanulmány és jegyzet kötetét. Semmiképp sem akarnám kétségbe vonni huszonnégy éves főszerkesztői teljesítményét. Azt hiszem, alapvetően magányos alkat. Három év után, ahogy én távoztam, helyettem senkit sem vett fel, ahogy Zalán Tibor leírta honlapján – olyan volt. Aktatáskáját lobogtató utazó, aki a világ végére is elment egy jó kéziratért. És volt benne – idővel kialakult? – kellő empátia is. Egy történet: amikor a Tiszatájt betiltották, Nagy Gáspár verse miatt, írói bojkott alakult ki a lap körül. Híre járt annak, hogy Takács Imre – figyelmen kívül hagyva a bojkottot – publikálni készül a lapban. Elutazott hozzá Fehérvárra, hogy lebeszélje e tervéről. Sajnos, nem sikerült. Imre megmakacsolta magát. De én roppant tiszteltem Petét – ezért a gesztusáért.

Talán egy-két megjegyzést tennék, a kép finomítása érdekében.

Az Életünk érdemeit sorolva írja kötetében: „Harmadikként pedig egyik műhelyét teremtette meg a neoavantgárdnak Szombathelyen. (Molnár Miklós, Péntek Imre, Székely Ákos, stb.) Olyan műhelyt, részt vett tevőlegesen a Magyar Írószövetség és a FIJAK munkájában, az irodalom mozgásfolyamataiban. Részt vett a párizsi Magyar Műhely éves irodalmi találkozóin, a rendszerváltás szellemi előkészítésében, még ha más és más meggyőződés alapján is.”

Ez nem teljesen így volt. Már korábban is írtam: Pete magatartását – amíg „bizonyosságot” nem szerzett az avantgárd és a nyugati magyar irodalom befogadásának engedélyezéséről – az óvatos távolságtartás jellemezte. Tisztában lehetett a minisztériumi álláspontokkal, hisz maga is onnan érkezett az irodalomba.

A felsorolt nevek azonban nem az Életünknek köszönhették Magyar Műhelybeli elfogadottságukat, hanem írói-költői teljesítményüknek. Bizonyos értelemben – mindig – párhuzamosan folytak ezek a szerveződések, nem igényeltük az Életünk közreműködését ebben. Ha úgy teszik: saját jogon vettünk részt az újszerű tevékenységekben.

Pete kissé megemeli a szöveget, felülstilizálva a problémákat. Ahogy írja: „Az egyetemes magyar irodalom szolgálata” lebegett a

szeme előtt. Nincs ezzel semmi baj. Azonban a „közelítés” a képre, kimutatja a finom distinkciókat is. Én soha nem tudtam elfelejteni, Pete György honnan jött, s azt szintén nem, hogy Rózsa Béla a helyi pártszervek megbízottja volt. Ez a kettős szerepvállalás – megfelelni az irodalmi élet kívánalmainak és a felsőbbbségnek – nem volt egyszerű feladat. És sokszor a gyanú és bizalmatlanság kísérte a résztvevők lépeit.

Zalán Tibor honlapján található még egy szöveg erről az időszakról.

A következőket írja: „Később azoknak a fiataloknak a kapcsolata, akik az induláskor körülötte keringtek, meglazult az Életünkkel, ha Petével nem is. Oka vitatható, leginkább, hogy amikor a lap országos érdekeltségű lett, szerzőgárdában és színvonalban bármely lappal felvette a versenyt, és a legtöbbet meg is előzte, a főszerkesztő egyfajta biztonsági szerkesztésre váltott át.” Szerintem ez a „biztonsági” szerkesztés mindig is jellemezte Pete hozzáállását, csak első látásra nem tűnt fel. Nagyon is jól tudta, meddig lehet elmenni, nagyon is jó információi voltak a kultúrpolitikai napi állásáról. (Ha úgy gondolta, éjjel bement a nyomdába, és bizonyos kéziratot kivett a már nyomásra került lapszámból.) Még egyszer mondom: érdemeiből ez sem von le semmit. Bizonyos időben ő tette naggyá a lapot, és az idők változása húzta ki e magatartás lába alól a talajt... Én csak sajnálni tudom konfliktusainkat, melyek végleg eldöntötték, hogy törekvéseinek nem lehetek méltó partnere.

Amikor elköltöztünk, P. teljes erőbedobással segített a pakolásban és hurcolkodásban. Ami, őszintén szólva, meg is lepett. Csak később fejtette meg egyik ismerősöm: biztos akart lenni abban, hogy tényleg elhúzom a csíkot.

Ott voltunk Keszthelyen, én mint megtűrt múzeumi munkatárs, feleségem az egyetemi menza vezetője, később mint boldog anya – szóval nem éppen harmonikusan alakultak viszonyaink. S ráadásul egyre nyíltabban D. Erika hatása alá kerültem. Az a bizonyos jóslat beteljesült rajtam. Találkoztunk Pesten, ahol volt egy lakásuk. Ez nem volt egy háládatos időszak. Én már alig jártam haza, nejem pedig egyedül nevelte pár éves gyermekünket. Erikát kinevezték a

holland-magyar év kulturális biztosává. Ő is egy rossz házasságból tartott kifelé, két gyermek anyjaként. A pletykák sok férfival összehozták, erről én nem faggattam, engem ez a kapcsolat érdekelt, a nő, aki érzelmileg és intellektuálisan is képes volt lekötni. Több verset írtam hozzá/róla, és nem tudtam betelni a vele való együttlétekbe. Neki ajándékoztam, egy születésnapj összejövésén, legértékesebb könyvemet: a két kötetes, bibliofil Platón összes műveit, Officina Kiadás, 1943. A nyolcvanas években nem volt semmim – nem, mintha most nagyon volna –, épp hogy fenn tudtam tartani magam. A fizetésem felét leadtam a feleségemnek, és lelkifurdalástól gyötörten, boldogan tartottam a Kékgolyó utcai lakás felé, ahol Erikával találkoztunk. Akkoriban Keszthely–Fehérvár és Budapest háromszögben zajlott az életem: társam, szeretőm, barátom pedig D. Erika volt. Érdekes, hogy együttlétünket nem tudta senki megbontani, pedig többen is törekedtek erre. Előfordult, hogy hetekig nem találkoztunk – ő ingázott a két ország között, irodalmi esteket, más rendezvényeket szervezett, olykor megvártam a befejezést, és együtt ballagtunk az ismerős utcákon hazafelé. Emlékszem egy igen zűrös napra – de ezt is elnézte nekem. Barátaimmal kártyáztunk a Népszabadság-székházban, és P. mondja, hogy ő megy a holland királynő születésnapj ünnepségére. Kora délután volt, talán pénteki nap, nyolcvanas évek eleje. Akkor éppen összevesztünk valamin, eszembe sem jutott erre az ünnepségre elmenni. De P. áradozása felbosszantott: úgy estefelé kölcsön kértem valamennyi pénzt és taxiba vágtam magam. Irány a holland követség. Természetesen nem voltam úgy öltözve, bár ez a lezserség egyáltalán nem volt természetellenes a követségi fogadáson. Amikor kihívtam Erikát, eléggé meglepődött, mint egyik házigazda. De aztán találkoztam egyik festő barátnőjével, aki tudott valamennyire magyarul, s kezdtük egyre jobban érezni magunkat. Ha jól emlékszem, egyik eldugottabb teremben, a zongora alatt rendezkedtünk be, ide kértük a különböző italokat, amit a személyzet minden gond nélkül kihozott. A vidám kis csapat a vége felé oszladozni kezdett, és én is kijárat felé tartottam... Erikán láttam, cseppet sem haragudott, így hát ismét lakása felé vettük az utat...

Nem voltak terveink, alkalmak nyíltak, kínálkoztak, és mi éltünk velük.

Ám 1982-ben eljött a Nagy Elismerés: Erikát kinevezték a holland–magyar év egyik kurátorának. Miután nekem azért voltak kapcsolataim, főként Dunántúlon, szép turnékat tettünk ide-oda, ismerkedtünk, ajánlatokkal kecsegetettük a különféle intézményeket. Ahogy többen emlékeznek rá: irodalmi estet rendeztünk neki a zalaegerszegi városi könyvtárban. Talán a kötete is megjelent már a Magvető Kiadónál, *Folyton valami más* címmel, a nyugati magyar irodalom egyik legális követeként járt nálunk, hisz 1956-ban, engedéllyel vándoroltak ki családotstul Hollandiába.

Amilyen szépen kezdődött, olyan csúnyán, otrombán szakadt vége kapcsolatunknak. Ma is előttem van az a májusi reggel: én a Déli pályaudvar felé vettem az utat, hogy Fehérvárra menjek dolgozni, a Hírlap szerkesztőségébe, míg ő valamilyen tárgyalásra rohant. A lehető legreményteljesebb időszakban váltunk el: mint kiderült, örökre. A Moszkva téren elütötte egy motorbicikli, s olyan szerencsétlenül esett el, hogy a koponyája hátul betört, az emlékezete gyakorlatilag elveszett. Mint alkotó – befejezte pályáját. Néhányszor beszéltünk telefonon, de szavai már egy súlyosan beteg ember megnyilvánulásai voltak. Visszatért családjához, Hollandiába.

Talán jövőre, 75. születésnapján összehozhatnánk egy kötetet tőle, hisz számos verse kallódik a folyóiratokban, de kinek van/lesz ereje, energiája az aprólékos munkához? Többször gondoltam rá, hogy nekifogok, aztán a nagy elhatározásból nem lett semmi... Pedig meg vagyok győződve, tartozunk neki. A „hollandiai mindenesnek”.

FEHÉRVÁRI ANTRÉ

Fehérvárt felületesen ismertem korábban. Néhány irodalmi barátom élt itt: többnyire a Kilencek rajongói, jól ismerői. Velük a különböző környékbeli, budapesti irodalmi esteken találkoztam. Vaderna József, Neményi László, Álmos István és nem utolsósorban: Takács Imre. Tudtam róla, hogy a Kortárs versszerkesztője, s hogy bicskával eszi a szalonnát a kéziratokon. Modora durva, érdes. Kukorelly Endre is leírta találkozásukat, nem túl hízelgő tapasztalatait. S bár akkor már sok lapban publikáltam, a Kortrásnál nem próbálkoztam. Sőt, ha visszagondolok, talán egyszer jelentem meg, egy alkalmi verssel, már a 2000-es években, Pécsi Györgyi jóvoltából. (Közülük Vaderna József, Álmos István, Takács Imre nem él már, s külön történet vezet el halálukig...) Abban az időben az Írószövetségnek még volt pénze, például arra, hogy újabb vidéki írócsoportot hozzon létre. Az elnök, Dobozy Imre – aki rendkívül szerette a konyakot és bőségesen fogyasztotta a szövetség helyiségeiben – váli születésű, és a helyi pártvezetőkkel közösen kitalálták, hogy létrehozzák a Közép-Dunántúli Írócsoportot, Takács Imre vezetésével. Ez a hetvenes évek közepén történhetett, én Veszprémből utaztam az avató jeles eseményére. Itt ismerkedtem meg Dobozy Imrével és zalai származású feleségével. Dobozy Imre tudott kedves, közvetlen lenni, a felesége pedig egyenesen elbűvölőnek bizonyult. Később, amikor már a Hírlapnál dolgoztam, hasznomra vált ez az ismeretség, mert a Dobozy Imrének szervezett író-olvasó találkozókra én kísérhettem el az író elvtársat. (Hogy miket írtam ezekről, bizonyára jókat, mert a főnökségnek tetszett...) Az Írócsoport helyisége a Lenin lakótelepen volt, egy társasház földszintjén, fenntartásáról az Írószövetség gondoskodott. Ám a szövetség nem gondolt arra, hogy Takács Imre itt műhelyt, olyan asztalosműhely-félét rendezett be, a kis előadóterem közepén egy jól felszerelt gyalupad állt. Imre ezeken szokott elkészíteni ezt-azt, kevesen tudták róla, hogy számon tar-

tott naiv művész. Szébb munkái közül jó néhány a kecskeméti naiv múzeumban található, Bánszky Pál kiváló ízlésének és szimatának köszönhetően.

Lassan bele kellett törődnöm, hogy hosszabb távra be kell rendezkednem itt. Imre révén ismerkedtem meg a Kovács Péter–Kovalovszky Márta házaspárral. Egyszer, az első időkben meghívtak egy tavasz ünnepi összejövetelre, Imre lakásába. Több ismerőssel is találkoztam itt, jóféle beszélgetés, iszogatás keretében (ismét) megváltottuk a világot. Péterék szituációja – egyszerre kint is, bent is – akkor körvonalazódott bennem. Péter akkoriban a Képzőművészeti Szövetség alelnöke volt, komoly ember, a magyar szobrászat felkent ismerője. Akinek a véleményére (már akkor is), sokat adtak. S nem utolsó sorban Pilinszky János unokatestvére. Megkérdőjelezhetetlen tekintély. Én, mint két kötetes költőcske – csak asszisztálhattam mellette. Márta asszony kiváló felkészültségét nem kívántam, s kívánom kétségbe vonni. Nem csak éles elméjű elemző volt, hanem szinte költői kvalitásokkal bíró stiliszt. (Ujházi képeiről írva találta ki a „körhinta-perspektívát”, amit ma is irigylek tőle.) Szóval, belebotlottam a képzőművészet két ilyen jeles szakértőjébe, a Szent István Múzeum két elismert szakemberébe, s el kell azt is ismerni, jó kiállításokat szerveztek. A Tiltott és Tűrt határán egyensúlyozva. (Munkásságuknak mitikus szakirodalma van, amibe itt és most nem bonyolódnék bele.) Takács Imre baráti körébe tartozott Bódás János, Sobor Antal és Román Károly. Bódás János református lelkész volt, és kiváló költő. Vallásos hangja miatt nem kísérte működését nagy elismerés, de kvalitásaival mindannyian tisztában voltunk. Hasonlóképpen Sobor Antallal is így voltunk, ő a polgári és nemzeti elkötelezettsége miatt csak szordínóval vett részt a közéletben. Egyébként a két tanár – Sobor Antal és Román Károly – elválaszthatatlan barátok voltak. De baráti kettősük számtalan hasonló gondolkodású embert vonzott, s mindketten nagy társasági embernek számítottak, kiváló humoruk pedig a legfádabb figurát is lefegyverezte. (Sobor Antal 2010-es halála mindannyiunkat ledöbbsentett, szelíd küzdelme a végzetes kórral pedig meghatott.) Később, már nyugdíjasként felfedezte festői énjét, s fiatalkori vonzalmához vissza-

nyarodva, komoly tanulmányokat folytatott ezen a téren. Portréi és tájképei több kiállításon is szerepeltek. Festői műhelyét a Szent István Művelődési Házban rendezte be, ahol szintén gyűldéje volt a hasonló alakoknak. Szerettünk itt kvaterkázni, beszélgetni, s persze, elmondtuk véleményünket az új képekről. Egyszer, már bejáratosabb időszakomban, az új képeket látva, azt találtam neki mondani: *Tónikám, kérlek, már ne fejlődj tovább.* Ezen persze jót kacagtunk, ám a fejlődés nem állt le, kérésem ellenére, mind jobb képek születtek festőállványán.

S egy dolgot nem sejtettem: hogy ő és Kabdebó Tamás elszakíthatatlan lelki barátok, és nem mellesleg egyetemi évfolyamtársak. Csak az egyik Newcastle-ban él, Írországbán, s a másik Fehérváron. Kabdebó akkor kezdte írni a Danubius Danubia című folyamregényét, s Tónit kérte meg az első kötet címlapjának elkészítésére. De ez nem csak úgy ment, ahogy mi civilek elképzeljük. Tónit elvitte a dunai Veránka-szigetre, s az ottani vázlatokból válaszotta ki a címlapot. Akkor, többször voltunk együtt, főként mert nekünk is volt nyaralónk Akarattyán, láttam, mennyire azonos léptékben gondolkodnak. Pedig az egyik világfi, bajai-budapesti, a másik egy kisváros jellegzetes egyénisége. Aki Párizsba szeretett volna eljutni, de Akarattyán túl nem jutott messzire, ahol imádott nyaralójának minden követ ismerte, minden növényét gondozta, ápolta.

Román Károly pedig egyik legkülönösebb embernek bizonyult, akit ebben a fehérvári körben megismertem. Okossága és felkészültsége már akkor is feltűnt, de volt néki egy kis '56-os priusza. Ezt a nyolcvanas évekre ledolgozta, mint tanár is – a Vasváriban –, de még sokáig óvatosan bántak vele. Persze, azért megvolt a respektje, mert kiváló felkészültségét, tanári attitűdjét és hihetetlen emberi empátiáját kénytelen volt a hivatal is elismerni. Kiváló tanár volt – ma már nyugdíjas. Magántanítványok jártak hozzá, szülők könyörögtek, hogy foglalkozzon csemetéjükkel. Ugyanis akiket felkészített, szinte biztosan bekerültek az egyetemre. A pályaudvartól nem messze lévő kis lakásának konyhájában rendezkedett be; ott fogadta barátait, a tanítványait, nem a szobában. Talán a dohányzás miatt is, mert nagy bagós volt, de abból a kis aprócska konyhából igen messze lehetett látni. Többek közt a ma-

gyar történelem „megszakítottságára”, amely kedvenc elméletét számtalan alkalommal kifejtette. Kedves felesége pedig igazi társa, nemrég láttam őket, egymás mellett a Vörösmarty Társaság termében, a Toldy Ferenc-díj átadásán: harmóniában élő idős emberpár apoteózisát lehetne megmintázni róluk. Elfogult vagyok Román Karcsi iránt azért is, mert verseimről – azt hiszem – ő írta le a legértőbb sorokat.

Kovács – illetve Bakonyi István. Egy ember, aki nem lírai költő, hanem kritikus. A nevét ismertem már, de itt jöttünk össze, különböző rendezvényeken. Ő merészelte meghívni Pilinszky Jánost, egy iskolába, ahol tanított. A költő nagyon jól érezte magát. Bakonyi irodalomszervezőként is számított a városban végzett munkájával. Annak ellenére aktív közéletet élt, hogy négy gyereket neveltek. Írásaival gyakran lehetett találkozni az irodalmi lapokban.

Hát nagyjából így nézett ki – az első benyomások alapján – az én fehérvári képem.

Persze, a szerkesztőség – az más volt.

Ahogy már próbáltam érzékeltetni, a főnök egyértelműen N. Jenő volt.

Szürke zakó, gondosan vasalt fekete ing, szolid, megbízható benyomás, ősz haj – ez volt külsőleg Jenő. Dunaújvárosból jöttek feleségével és fiával, ahogy szokták mondani: a dunaújvárosi tiszta (szocialista forrásból) merítették őt, aki a Szovjetunióban, Szverdlovszkban végzett orosz-filológia szakon. S meg kell mondan: remekül tudott írni, főként, ha a szocialista politika is belekeveredett a témába. (Egyébként jellemző, hogy a szerkesztőségben ketten nem voltunk párttagok; Á. Szabó János és én.) Ami meglepett, végtelen toleranciája: olyan viták folytak a szerkesztőségben, ami miatt elvittek volna az elhárítók bárkit. Szó nem volt erről. De ehhez kellettnek olyan emberek, mint a már említett Á. Szabó János, Baranyi Pál (későbbi főszerkesztő), Vértes J. Andor, Zsiday Csaba, Sipos Jóska és mások. A főszerkesztő-helyettest egy kis nyuszinak, megalkuvó fajankónak tartottam, csak jóval később derült ki, hogy 1956-ban a győri Kisalföldnek volt a munkatársa, meg is hurcolták ezért. S hogy miként lett a harcos '56-osból hithű

párthivatalnok, cenzor az évek során, azt már nem tudtam kinyomozni. A legvonalasabb figurája volt a szerkesztőségi team-nek, az biztos. A mezőgazdasági rovat főnökét Peresztegi Ferencnek hívták, nem messze lakott tőlünk. Megkedveltük egymást, gyakran elvitt mindenféle útjaira. A leghasznosabb ötleteket felkarolta, megszellőztette, ahol lehetett, támogatta. Számomra ő volt az igazi „hazafi”, aki ennek a kis országnak a javát szolgálta. Az évek alatt ki tudja, hány cikket írtam. Kezdetben lenéztek, a kis irodalmár, miként birkózik meg a teljesítménnyel? De csalódniuk kellett, mert hamarosan „sztahanovista” lettem, az egyik legtöbb prémiumot kaptam. Nagy Jenő nem presszionált senkit – inkább csak kért. Egy alkalommal fel-alá járkált a folyosón, majd meglátva a következőket mondta: *„Imrém, gyere be, valamit akarok mondani”*. Reszkettem az aggodalomtól, mit rontottam el? Lassú léptekkel beóvakodtam hozzá és ő a következőkkel fordult hozzám: *„Figyelj csak, van itt egy téma, azt hiszem, ezt te tudnád legjobban megírni”*. Erre mit lehet mondani? Farkam felvágva siettem a tett helyszínére, és hoztam az „anyagot”. A rajthelyzet, a bizonyításkényszer, az örökös figyelem jegyében éltünk. A szerkesztőséggel szembeni Tiszti Klubban mindenkinek megvolt a helye, ahol lehetőleg hosszabb időre letáborozott, nem kellett keresni. Fábíán F. mondta el egy alkalommal: őt nem érdekli, hol születik a cikk, kocsmában vagy templomban, a lényeg: időre kapja meg az olvasószerkesztő. És ez így is történt. Gyakran előfordult, hogy a klubból hívtak elő bennünket, valami kisebb javítás miatt, de ezek csak futó epizódok voltak.

Amitől azonban mindenki tartott: az ügyelettől. Mert az ügyeleten bármi történhet, amit nem tudsz kivédeni.

Egy alkalommal, hét végén, én voltam az ügyeletes. Nem siettem be, de úgy tízre bementem. Volt egy központi esemény: a polgármester és a püspök zászlóavatása a Szent István Művelődési Házban. F. kollégánk ki volt rendelve az eseményre, és 12 körül vártuk, hozza a fotókat, amit – természetesen – a címlapra szántunk. Ám F. nem jött meg... Beültem a kis Polskiba, kimentem a helyszínre, próbáltam tájékozódni. A közeli kocsmában megtaláltam F.-et, aki seggrészeg volt, és fotót nem csinált – vagy csinált,

ki tudja – szóval használhatatlan volt. Ekkor kiderült, itt volt egy barátunk, T. – egyik legkedvesebb cimborája mindenkinek, szintén fotós – és csinált fotókat a közös zászlóavatásról. De hol van T.? Elment Szántódra, a Balatonra, a nyaralójába, ahol én is megfordultam párszor. Ekkor bementem a szerkbe, és elmondtam, mi a helyzet. Megegyeztünk, kollégáim megcsinálják a lapot, de én szerezzem meg a fotókat. Irány a T.-ék nyaralója. Megtaláltam T.-t, aki odaadta tekercset. Rohanás vissza Fehérvárra, megkerestem az ő kollégáját, és előhívta a nyavalyás képeket. Este 7-re lettek készek. Ki tudta volna ezt megcsinálni? Azt hiszem, senki. Némi tekintélyt tudtam így szerezni a csapatban.

A hétköznapiok árja átfolyt rajtunk, és kulturális rovat rendíthetetlenül teljesítette a kötelességét. Ennek a kis csoportnak a vezetője jó ideig Zágoni Erzsébet volt, aki próbálta szervezni tevékenységünket. Ám ott volt Á. Szabó János, rendkívül tehetséges újságíró, akit nehezen lehetett bármire is rávenni. Megírta zseniális kis tárcáit, képzőművészeti kritikáit, és ezen túl nem törődött semmivel. Baranyi Pál – egyik hangadó, egyébként sportrovat vezető – pártfogoltja volt, bármit megtehetett. Amikor Fehérvárra költöztek, megkapták a centrumban, a Püspökséggel szembeni négy szobás lakást. (Csak jóval később tudtam meg: ez volt a harmincas évek „építő” polgármesterének, Csitáry G. Emilnek a lakása.) De ki törődött akkoriban ilyesmivel? A fehérvári tradíciók szinte nem számítottak semmit. Én hálás voltam neki, hisz már, mint említettem, évfolyamtársak voltunk, jó barátok, és gyakran töltöttem náluk az éjszakát. (Keszthelyről jártam be.) Egy alkalommal, április 4-i jutalomosztás volt, amikor a szerkesztőségben is rendeztek egy kis murit, és haladtunk az ünnepség után hazafelé. Arra emlékszem, betértünk a pinceborozóba, a múzeum régi épületénél, s próbáltuk fokozni a hangulatot. Nos, Jánosunk már jól állt, valószínű az est folyamán némi tömény is előkerült, s a bor és sör levezetésnek, csak ráadásnak számított. Kisebb botránnyal megúsztuk a dolgot, s bizonyos idő után hazafelé indultunk. Szerencsére pár száz métert kellett csak mennünk... De nem is ez volt a probléma. Másnap reggel, amikor kiürült a lakás, kétségbeesve vette észre: eltűnt a pénze. A fizetés és a prémium. Nos, aznap

este elrejtette a pénzt, de hova? Folyt a keresés, de sehol semmi.

Egyszer csak, ahogy ült a sámlin, felnézett az ablakpárkányra, s meglátta a boríték szélét... Volt nagy öröm, úgy hogy rögvest a Velencébe mentünk egy kis levezetésre...

De nem is erről akartam beszélni. Inkább arról, hogy lettem igazán fehérvárivá? Ez is összefüggött vele. Gyakran kellett írni a színházi előadásokról. Az egyik szervező Jánosnak jó barátja volt, Éva, emlékszem a nevére, akivel ott ittunk szabadtéri előadások táján, a szabadtéri büfében. Jánosunk nagyon felöntött a garatra, s engem kért meg a kritika megírására. Nos, erre nem voltam felkészülve, de a baráti becsület kötelez, és másnap próbáltam összeszedni töredékes emlékeimet, de bizony nagyon hézagosan állt össze a kép. S ekkor, zseniális ötlet, felhívtam F. Csillát, a színház titkárát. Futólag láttam már, kis szőke nett nő volt. Én csak alapvető információkat kérdeztem, több menetben, s nagy nehezen összeszedtem a tudnivalókat. A cikk megjelent, Á. Szabó és a színház hálás volt, kell-e ennél több? Szóval, F. Csillával így kezdődött kapcsolatunk. A színház igazgatója hamar rájött: én vagyok a jövő embere, tehát engem pártolni kell. Hamarosan cimborai kapcsolatot jött köztünk létre – még mindig Keszthelyről jártam be –, s a színház lett második otthonom. Főként, amikor kiderült, gyakran nem tudok hol aludni. P. elintézte, hogy legyen egy kis szobácskám a színházban, és bizony nyári hónapokban egyedül töltöttem az éjszakát az óriási épületben. Aztán persze voltak bulik, összejövetelek, névnapok – amikre mind-mind hivatalos lettem. Megismertem a visszatérő színészeket, Évát és Csillát, a titkárokat, és a fel-feltűnő Bujtort, aki idővel a színház művészeti vezetője lett, régi barátja az igazgatónak. Nos, az egyik ilyen borgőzös esten, ahol mindketten ittunk rendesen, hazakísértem Csillát, az elvált asszonyt, aki kisfiával élt együtt egy 8. emeleti garzonban. És ott maradtam nála éjszakára. Nem úgy indult, hogy ez óriási szerelem lesz (két kudarcos házasság után némileg szkeptikus voltam, de ő is túl volt néhány kapcsolaton és egy rosszul sikerült házasságon), ám idővel kiderült: jól kijövünk egymással, és Csilla gyakorlatiasan fogta fel a dolgot. Meglett az én „házi” feladatom is, olykor vigyázni a gyerekre, míg ő késő éjszakáig, legalább 11-ig dolgozott

a színházban, ha ügyeletes volt, és gyakran nem lehetett kiszámítani, mi történik. Anyukája nem messze lakott, aki idővel rádöbben: bizony már hárman lakunk a kis lakásban. Óvónő volt, a nyugdíj táján, a kellő tapasztalatokkal. Háta mögött egy válás, s mindaz, ami egy egyedül élő nő kapcsolatait, gyermeknevelését jellemezte. Becsületére legyen mondva – nem szólt bele kapcsolatunkba. Bár sokszor vitáztunk, azért megtaláltuk a hangot.

Ekkor történt, hogy a város – részben Bujtor István hatására – elhatározta, önálló társulatot alapít. A befogadó színház igazgatója, még Dunaújvárosban, több kísérleti produkciót állított színpadra, Bujtor vezetésével. Ez a kapcsolat megmaradt, a Vörösmarty Színház gyakran játszotta a színész-rendező produkcióit. Az igazgató, Péterffy Attila több évtizedre programozta be magát, s amolyan helyi kiskirályként viselkedett, végezte a dolgát. Megvoltak a városi, megyei és országos pártkapcsolatai, Bujtornak pedig befolyásos barátai voltak nem csak szakmai körökben, de a pártközpontban is. (Erről is meggyőződhettem egy alkalommal, amikor a *Száll a kakukk fészkére* című darabot játszották. Megjelentek a bemutatón évfolyamtársai a Marx Károlyról, köztük régi barátaim, mint Horváth Ferenc, Kemenes Ernő és mások, különböző minisztériumokból és a pártközpontból. A baráti ölelésekből megértettem, ez a felső tízezerhez kötődő kapcsolat nem ma született...) Akkor még én is felhőtlen viszonyban voltam a színház vezetésével, írtam a kritikáimat, hol jót, hol rosszat, de alapvetően elégedettek voltak velem mind a színház, mind a szerkesztőség részéről. Afféle színházi bennfentesnek számítottam, sok jó ismerősöm volt a műszakból is, hiszen a klubban gyorsan elolvadtak – kisebb-nagyobb ivászatok közben – a társadalmi különbségek. Nem beszélve arról, hogy ott voltak a titkárnők, akik közül az egyikkel akkoriban már együtt éltem. Csak idővel jöttem rá, értékeltem nagyra Csilla gyakorlati érzékét. A második válásom bonyodalmában, a lakásunk eladásában rengeteget segített – igaz, én dolgoztam –, de nélküle sohasem jöttem volna ki viszonylag sikeresen ezekből a káoszokból, amibe belelavíroztam magam. Kapcsolatunk mind eredményesebb volt, és emlékszem, sokat nevettünk. Persze, saját magunkon is. Volt egy eset, amikor

harci riadót rendeltek el, s úgy tűnt, két napot a pártbizottság-szerkesztőségben kell töltenünk ügyeletben. Hogy az atomcsapás alatti Fejér Megyei Hírlapot megszerkeszthessük. Csilla ekkor tüntetést akart szervezni az épület elé, hogy engedjenek el bennünket. A bent alvás elmaradt, amin megint jókat nevettünk.

A színháznak és a szerkesztőségnek volt egy neuralgikus pontja: Á. Szabó János. János, ha többet ivott, hajlamos volt a botrányokra, verekedésre, egy kis kötözködésre, a klubban is voltak emlékezetes afférai, különböző fővárosi színészekkel, emberekkel.

Én védtem, kitartottam mellette, de volt egy eset, amikor nem lehetett védeni.

Azzal kezdődött – a nyolcvanas évek közepén –, hogy egyik hétfői szerkesztőségi értekezletről jön a rovatvezető, hogy hét végén hadgyakorlat lesz, amiben mi is részt veszünk, hadi újságot kell csinálnunk, és péntektől vasárnap estig nem lesz hazamenet, bent kell aludnunk, ideiglenes szálláson. (Ahogy ezt már írtam.) Nagy volt a sürgés-forgás a pártbizottság és a szerkesztőség körül, bár az egésznek titokban kellett maradnia. Emlékszem, Csillának nem tetszett az ötlet, de a női munkatársainknak, F. Eszternek és B. Erzsinek sem. Vittük az összeszedett hálómotyóinkat, aztán összeült kis stábunk, hogy mi legyen a teendő? Először is: alkoholvásárlás. (Ezt nem tiltotta a szabályzat.) Minden résztvevő beadott pár száz forintot, és az utcánkban lévő kis boltban alaposan bevásároltunk. Talán két nagy szatyor bort, sört, töményet cipeltünk be a szerkesztőség egyik üres szobájába. Ez még délelőtt volt, úgy 11 óra tájt... Megkezdődött a hadiállapot, nekünk azzal, hogy szerkesztőségi értekezlet, a rovatvezetők részvételével. Mindenki tette a dolgát, kéziratait rendezgette, olvasott, várta a feladatot... A rend szerint Á. Szabónak ott kellett volna ülnie a megbeszélésen. Ám Á. Szabó nem volt sehol... A főszerkesztővel keresgeltük a nagy hodályban (ez már az új épületben zajlott, amit hozzártak a pártbizottsághoz), de rovatvezetőnk sehol. Ekkor ötlött fel bennem az „alkoholos” szoba... Bevallottam Jenőnek, mi a helyzet, nézzünk be oda is. Nos, benéztünk... Á. Szabó – a leletek szerint – megívott fél liter unikumot és hozzá pár üveg sört, és féláljultan (részegen) feküdt a székeken.

Amikor Jenő szemrehányást tett neki, Á. Szabó a következő (történelmi) mondattal válaszolt: „Nem én hívtam be a szovjet csapatokat. Hagyjatok békén.” És a másik oldalára fordulva aludt tovább.

Az élet (és hadgyakorlat) kegyetlen, B. Erzsi volt a helyettes, neki kellett bekapcsolódni a háborús előkészületekbe. A terv szerint, ahogy visszatérve elmondta, hogy kapunk feladatokat, témákat, amit meg kell írni, aztán – ez már ígéretesen hangzott – a bent alvás el is maradhat.

Á. Szabóval aztán senki sem törődött, mindenkire átragadt az izgalom, mert különböző parolis magyar és szovjet elvtársak tűntek fel, helyi tanácsi és pártfigurák, és délután 1-től munkásőrök csapata vette körül a szerkesztőség épületét. Csak igazolvány felmutatással lehetett bejutni.

Nos, Á. Szabó felébredt, és tántorogva kereste a kijáratot. Éppen egy elvtársi delegáció haladt át a színen (a társalgón), és valamiért M. Lenke, belpolitikai munkatárs, nem tetszett neki. Akibe bele is kötött, s éppen némi dulakodásra került volna sor, amikor két munkásőr megragadta a renitens alakot, és szabályszerűen kidobta a szerkesztőségből. Mi pedig – némileg megszeppenve a történetektől – vártuk a feladatot, ami majd derűt csal az atomcsapást szenvedett város lakók orcáira. Vártunk este úgy nyolcig – május volt, szép idő –, de téma nem jött. Helyette egy belső, bizalmas értesítés: hazamehetünk.

Nos, e nagy feszültséget a színész klubban próbáltam levezetni. Ahogy bemegyek, A. Karcsi azzal fogad: *Mi az, te nem vagy piás?*

Hát, ki mert volna inni, a történetek közepette, de ezt hogy mondjam el cimborámnak, a fő ügyelőnek? *Ahogy látod*, játszottam az eszemet, és rögvest kértem két deci bort. Aztán szépen elmeséltem a történeteket, ő pedig a következővel jött elő: Á. Szabó nemrég ment el, helyesebben ő dobta ki. (Fájó szívvel.) Mert nem volt elég, hogy dülöngélve jött be, belekötött két – éppen Fehérváron fellépő – művészbé. Egyiket ledilettánsozta, a másikat lekurvázt. Ezek után a jó két méteres cimborám megragadta barátunkat, és eltávolította a klubból. (Lekísérte a portára és hazaküldte.)

De ez nem volt elég.

Hazafelé menet belekötött emeleti szomszédjába, akinek volt némi nexusa munkásörsnél. Kijött a készültség és elvitték az alkohol-elvonóba.

Valamikor délután találkoztunk: nekem volt a feladatom ki-deríteni, mi történt valójában. (Hát, igen, azok a délelőtti unikumok...) De Jenő sem hagyhatta következmények nélkül ezt „függelemsértést”. Pár hónapig egyik helyi üzemi laphoz helyezte ki, de aztán megbocsátottak neki.

Egyébként szomorúan végezte: lebénult, magányosan feküdt a lakásában, mi, volt kollégái hordtuk neki az ételt, tartottuk benne a lelket. Ám ez a lélek is hamarosan elszökött belőle...

Akkoriban sokat jártunk Zalába, jó viszonyt ápoltunk Nádas Péteréssel. Salamon Magda és Nádas Péter, az összetartozó pár. Emlékeztettek G. János élettársára, vagyis a „nő jelentősen idősebb”. Ám ez szemmel láthatóan nem zavarta Pétert, élte a maga rigorózan beosztott életét. Délelőtt munka, ebéd, délután – igényei szerint – fogadta a hozzá bejelentkezőket. A kapcsolatunkat O. Jakabnak köszönhattuk: a gellénházi olajmunkás, az üzemi térképek gondozója, egyébként cigány barátunk hozott össze velünk. Nádas sokáig keresett új települést, amikor Kisorosziból eltávozott: végül Gombosszegen kötött ki. Ott vett egy családi házat. Írásaiból jól ismerjük a parányi zalai települést, a 365-ször lefotózott vadkörtefát, a szép, dombos környezetet, az elvadult gyümölcsösökkel körülvett portát. Nos, ezzel a családi házzal szemben vettek egy tetszetős, jó állapotban lévő parasztházat, hátul műhelyek, farakások, minden, ami egy cigány faragónak szükséges. Ezt a házat Jakab használta: hátul a műhelyben faragott, néha óriási rönköket, máskor kisebb tárgyakat, cigánytálat, figurákat – igazi népművész vált belőle. Társa és barátja Tőke Imre gyakran elcsalta népi fafaragótáborokba, ahol mind jobban megismerték nagyszerű faragásait. Kapcsolatunk elmélyült ezekben az időkben: mi is vettünk B.-án egy parasztházat, sokszor találkoztunk Jakab műhelyében. S olykor Péterrel is...

Nos, ezt a kapcsolatot szagolta ki az én Péterffy igazgatóm: s jó érzéssel kérdezett rá erre a Nádas-kapcsolatra. Hogy nem lehetne-e egy Nádas-bemutatót a kamaraszínházban összehozni?

Ezekon megbeszéléseken már Bujtor is részt vett, őt is érdekelte a dolog. Szóttük a nagy terveket egy zalai, gombosszegi látogatásról. Hogyan lett ebből az idillből évtizedes gyűlölködés?

Hát ennek is megvan a maga története.

Egyik alkalommal hosszabb cikket írtam a színházról. Ebben figyelmeztettem a vezetést: ne csináljon „mucsai brodney”-t. A fényűző amerikai darabok szegényes, fehervári változatára gondoltam. Amiben már a színészotthon nyugdíjba vonult nagy neveit hozta elő a rendező a „süllyesztőből”.

A „mucsai brodney” betett nekünk: Bujtor másnap kirúgatta feleségemet, a színház titkárát, Csillát. Engem megfenyegetett, ne tegyem többé be a lábamat a színészklubba. Ki akart rúgatni a Fehér Megyei Hírlaptól is, ám ez nem sikerült. Mi csak kacagtunk rajta a szerkesztőségben, de a többséggel való kacagás nem enyhítette a felbukkanó gondokat, ami Csilla állástalansága miatt ránk szakadt. Bár próbáltam neki pénzt juttatni az Árgus szerkesztőségében, de ez sem volt egyszerű. Én továbbra is a hírlap munkatársaként dolgoztam, mellette szerkesztettem az Árgust. A színházzal több éves munkaügyi per lett a dologból, közgyűlési vita, szóval kellemetlen ügyek sora. Közben Csillát felvették egy gy-es munkatárs helyére a múzeumba – nagy nehezen és ideiglenesen –, ám a kismama visszajött, neki pedig távoznia kellett. Kovács Péter, Fehérvár kulturális ügyintézője, a múzeum igazgatója egyszer feljött a lakásunkra, amikor Csillát felvették. Sajnos, amikor eltávolították, akkor nem. Magunkra maradtunk. Annak idején, Péterffy Attila felajánlotta Csillának, hogy ha elválik tőlem, neki minden meg van bocsájtván. Csilla azonban nem vállalta ezt. Talán ezért lett kalandos életem egyik lehorgonyozója. Amikor 2003-ban eljöttünk Székesfehérvárról, nem volt konfliktus nélkül. S hogy ezen is túltette magát, sőt, rengeteget segített az új helyszín belakásában, csak javára írandó. Abban, hogy újra zalaivá lettem.

A MÚLT FELFEDEZÉSE

Hogy Fehérvárt jobban megismerjem, találkoznom kellett Bobory Zoltánnal. Annak idején, amikor csak vendég voltam, főként író barátokkal sikerült összejönnöm. Álmos István, Vaderna József, Neményi László, Saitos Lajos, László Zsolt, Heiter Tamás, Balajthy Ferenc, Takács Imre – mindegyik a kortárs irodalom szereplője volt. Megjelentek verseik, írásaik a korabeli irodalmi lapokban. Tipikus pályakezdő pályák – azt is mondhatjuk, ígéretes.

A városnak csak a központi részét ismertem. A városháza, a meztelen lovas (Huszáremlékmű), Országalma, a püspöki palota, a művelődési ház, az autóbusz állomás. Aztán végig a Kossuth utcán, közben a Szent István Múzeum, a Csók Képtár, a Könyvtár, egészen a színházig, a Velencéig. És a Dózsa-liget végén a párt-ház, a szerkesztőség, a tisztiklub. Bejáró hírlapíróként ez volt az életterem. Nos, ez később bővült a Technika Háza és környéke révén, ami Csilla lakásától pár száz méternyire állt. Itt laktak a környéken barátaim, László Zsolt és Balajthy Ferenc, egy ideig Németh J. Attila „alanyi költők”. Az egyikük tanított, a másikuk a városi földhivatal munkatársaként kereste kenyerét, Németh J. Attila pedig különféle intézményeknél jogászkodott.

Ez volt az első kör.

Sobor Antal és Román Károly révén ez tárgult az állomás felé, ahol a Vasvári Gimnázium állt. Bár a gimnáziumban kevésszer volt alkalmam szerepelni, jelen lenni, ez az intézmény egy fontos pontja volt a városnak. A „vasvárisok” összetartottak, kiváló szellemi bázist alkottak.

De Bobory Z.-val indítottam a gondolatfutamat.

Zoli felesége a város egykori (harmincas évekbeli) polgármesterének unokája volt, Zoli pedig egy kiváló fogtechnikus, aki az amatőr versmondás, színjátszás egyik tápjaként és szervezőjeként tevékenykedett. A Mária-völgyben laktak. Szépen kiépített családi házuktól nem messzire állt a legendás Bory-vár. Nos, ez volt az

egyik felfedező út. Amikor először jártam náluk, megdöbbenett két dolog: a tradíció nincs elfeledve, csak félre van tolva. A másik: hatalmas adósságaink vannak, vissza kell adni ennek a városnak az elrabolt, elkótyavetyélt lelkiségét. A szülőktől örökölt telken felépült családi ház mellett állt az apósék, a volt polgármester nyaralója. Gyönyörű polgári épület, szinte romokban; csak később értettem meg, hogy a helyi tradíciónak mennyire fontos helyszíne. De hozzá nyúlni nem lehetett...

Zoli, mint jó érzékkel rendelkező magyar lélek, versmondó körét a helyi ünnepségek szereplőjének szánta. Csak később derült ki: március 15. vagy október 6. vagy 23. – ugyanolyan fontos ünnepek – mint április 4. vagy május 1. Kinek-kinek a lelkében, miként élnek...

Egy biztos: Zoli és versmondói rendeztek először október 6-án ünnepséget, az aradi vértanúk kivégzésének emlékére. Ott voltam végig velük, a nyolcvanas évek átalakulásának folyamatában. Többször írtam róluk, talán egy része meg is jelent cikkeimnek. Akkor még neuralgikus pontja a pártállam belpolitikájának, hogy eltemetett ünnepeinkről is illene szólni. Hamar egymásra találunk: a „gyűttment” és a kitaszított. És a Versmondó kör is egyre komolyabb feladatokat vállalt...

Gyakran megfordultam a Mária-völgyben. S így ismerkedtem meg dr. Ágoston Bélával, a Bory-hagyaték gondozójával. Kovács Péter, a liberális művészettörténész egy alkalommal – a pletykák szerint – *giccs halomnak* minősítette a Bory-várat. Én inkább egy heroikus magán mitológia építészeti-szobrászati jelenségének tekintettem. Főként, ahogy jobban megismertem a szobrász életét, szakmai pályafutását és a '45 utáni fejleményeket.

A lényeg: barátságunk ebben a rendszerváltás előtti időszakban keletkezett. Mindkettőnkben forrt a változás utáni vágy: én szerény kis zsurnalisztaként pártoltam az előre vivő ügyeket, Z. barátom a helyi közélet színpadán tette a magáét, eljutva egészen a Versszínházig, mely az Ifjúsági Ház színpadán kapott fórumot.

A fehérvári „mélyvilág” megismerésében sokat segített Takács Imre.

Robusztus, erőteljes alakja jellegzetes színfoltja volt a fehérvári utcaképeknek. Pákozdon vásárolt egy kis szőlőbirtokot, ahol elvégezte a szükséges teendőket, de inkább barátai segítettek neki rendben tartani a kis telket. Gyakran láttuk őt erdélyi tarisznyájával, amiben rendszerint két üveg borocska is tartózkodott. Nem volt szívбайos: ha úgy gondolta, az utcán is meghúzta valamelyik üveget. Sokan ismerték és becsülték, mint irodalmárt: és amikor ismét belekeveredtem a fehérvári életbe, már feleségül vette a módos vasúti szakember lányát, akivel akkor együtt élt. A leány csinos volt, legalább 30 évvel fiatalabb. A szülők ellenezték a házasságot, ám a párt ez semmiben sem akadályozta. Imre akkoriban is Pestre járt: a Kortárs versrovatvezetőjeként. Később megromlott ez a kapcsolat, elváltak, Takács Imre a Lenin-lakótelepre költözött, egy két szobás lakásba, nem messze az Írócsoport helyiségeihez. Imre naiv művész volt, s ebben a munkájában sokan bátorították. Örömmel láttam, hogy képeinek, faragványainak egy része bekerült a kecskeméti múzeumba, és 2006-ban emlékkiállítás rendeztek műveiből a fehérvári Pelikán Galériában.

Akkor kerültünk közelebb hozzá – három-négy éves kitérő után –, amikor már Csillánál laktam. Gyakran találkoztunk az írócsoportban, ahol négy ember többnyire megjelent: Sobor Antal, Rómán Károly, Bódás János, Neményi László és változóan a fiatalok, mint László Zsolt, Balajthy Ferenc, Tódor János, Álmos István és még sokan mások. Imre, mint az Írócsoport elnöke is, feltétlenül feje(delme) volt e kies társaságnak. A társas együttlét hangulatos tere volt ez a három szobából álló kis komplexum.

Imrét mindenki meg akarta menteni. Leginkább – önmagától. Azt hiszem, e csoportban legbölcsebben az általam nem kedvelt művészettörténész-házaspár járt el: elfogadták Imrét olyannak, amilyen.

Lakása egy roncstelep és egy bútorraktár benyomását keltette: rendszerint felszedett egy csomó olyan tárgyat, amit később használni, alakítani akart, ezek mind kétes tisztaságú gyümölcsös ládákban gyűltek össze. A homályos, üledékes poharakat a vendégek rendszerint elmosták, a szervírozás egyéb módjait is – hogy

is mondom – korrigálták, míg Imre, a társaság fénypontjaként – megnyilvánult. A kedélyes káosz benyomását elfogadva, minden rendben volt. Emlékszem a hangulatos évszakköszöntőkre, amelyekhez a népes baráti társaság is hozzájárult, ki-ki, amivel tudott. A képzőművészek is eljártak hozzá: Ujházi Péter (rövid U-val), Jónás Attila, Pinke Miklós festők, Sasvári Edit – szintén művészet-történész –, néhány könyvtáros, Románék – ritkán. Gyakran próbáltunk valami rendet kialakítani, de néhány nap múlva a helyzet visszaállt a régi kerékvágásba.

Ám ahogy teltek a napok, egyik alkalommal Imre meghívott a „hétlépcsősbe”, egy kis baráti beszélgetésre. (A kis kocsmá a múzeum melléképületével szemben működött, sok-sok borbarát meglelgedésére. Sajnos, már megszűnt...) Figyelj csak! Megismerkedtem egy cigány csajjal, olyan szerető, amelyet még nem... láttam. Fantasztikus. (Imre akkor hatvan körül járt.) És Imréből áradt a szó, a dicséret a cigány nővel kapcsolatban... – Mi lesz ebből? – gondoltam elmélázva, miközben ittuk a finom móri olaszrizling fröccsöket. És jött az abszurd, váratlan fordulat: a nő Imréhez költözött. Ez még nem lett volna baj. De volt neki öt gyereke, akit a nagyanyjuk nevelt – az anya távollétében. A férj pedig börtönben volt. Amikor meghallotta felesége hűtlenségét, irtózatoss átkokat szórt Imrére, meg is fenyegette, aki ekkor – védekezésül – több zárat is szereltetett lakására. Amikor először jártam nála, már a hölgy odaköltözése után, alig találta meg a kulcsokat. De még mi volt a meglepetés: Imre lakásában, nagyon diszkrét rend honolt. A női gondosság, praktikus elrendezés – a konyhában üdítő tisztaság, tisztítószerek illata.

Egy szerény, csendes – csinosnak mondható – asszonyka fogadott, a mester kíséretében. Iddogáltunk, elbeszélgettünk, ahogy polgári együttlétkor illik. Semmi feltűnés, vagabundus megnyilatkozás, frissen sült hazi pogácsa. Én mindenestre elképedtem. (Ahogy mások is.)

És közeledett kiállítás a Videoton Művelődési Házban.

Jól emlékszem, Pintér Lajos kecskeméti költőt hívtuk meg a megnyitóra. Ő gondosan leírta a szöveget, miközben mi poharazgattunk, a házigazdánk jóvoltából. Imrének nem volt semmi dolga,

mint ünnepélyesen állni, tehát joggal mondhatta, miért ne? Aztán kimentünk a kiállítótérbe, ahol már ott zsongott a közönség.

A tárlat azon mód ünnepélyesen megnyílt, és nagy sikert aratott. S idővel a szép és takaros cigányő eltűnt az életünkből. Rossz nyelvek szerint Imre vaskos regények elolvasására kényszerítette, sőt, ki is kérdezte a tartalmukat... Szerintem ez volt, ami távozásra bírta. A hat-hét zárat kellett csak leszereltetni, hogy be lehessen jutni hozzá, és visszaállt a régi állapot.

Egy másik epizód, amely múzeum valamelyik kiállításán zajlott le. Göncz Árpád volt a megnyitó. Imre a pákozdi tanyájáról jött hazafelé – lehet, hogy ott is aludt –, és bekukkantott a kiállításra. Mint aki otthon van. (Egyébként otthon is volt.) Valószínű, ivott is valamit, amikor a bejáratról kiabálni kezdett a köztársasági elnöknek. – *Szevasz, Árpád! Nézd meg ezt a bicskát. A bogárdi vásáron vettem.* És vidáman hadonászott a nyitott pengéjű késsel.

A testőrök néhányra már rámozdult. De Árpád leintette őket. És a nagy zsongásban és forgatagban néztük: két idős úr elmélyülten forgatja, próbálgatja a valóban szép, díszes kivitelű alkalmatosságot.

A fehérváriság újabb mélyrétegét Baranyi Pál és Vértes J. Andor tárta fel előttem. Ami hivatalok sűrűjébe, pártbizottsági szobákba, a gazdasági élet vezetőinek kedvenc klubjaiba irányult. A hatalom szférájába. Hamarosan rájöttek: engem ez nem érdekel. Hagytak futni. De kedveltek, ezért bármi „olyan” adódott, szóltak, hátha találok benne valamit. Kedvelték a verseimet, különösen Pali, aki nagyjából ismerte irodalmi publikációimat, útjaimat, kapcsolataimat, sőt, ha lehetett, támogatta is. Szerette a nőket, miután jó vágású fickó volt, őt is kedvelte a szebbik nem. Néhányszor falaztam neki, de ezek jobbára a feledhető epizódok voltak. A lényeg: ő is várta a rendszerváltást, csak óvatosan, ravaszul, együttműködve a „társutasokkal”. Ha könyv kellett neki, rendszerint én hoztam ki a könyvtárból. Szóval, jól megvoltunk. Addig éreztem magam biztonságban, amíg ő volt főnök. Kezdeményezéseit mindenki elismerte a szakmában (szerepelt a Szabad Európában is, beolvasták

egy cikkét), népszerű és ismert alakja volt a vidéki sajtónak. Kiválóan tudott írni, a sport a kisujjában volt. A Videotonról mindent tudott, s ez nélkülözhetetlen volt a lap elfogadásához. Sipos Jóska vette át a szerepét, bizonyos idő után. Ma természetesnek tűnik, pedig akkor nem volt az – az első vidéki televízió Fehérváron indult. A szerkesztők az első időben az újságírók közül kerültek ki, még engem is kipróbáltak néhányszor, de be kellett látnom, ez nem az én műfajom.

EGY MEGSZŰNT (IRODALMI) LAP RÖVID TÖRTÉNETE

Ahogy már írtam: voltunk néhányan irodalmárok Fehérváron, akik szerettek volna irodalmi lapot kiadni. Ám a sajtó és irányítása – s főként új lap indítása – ez már a párt magasabb köreihez tartó jeles elvtársak feladata volt. Fehérvárnak is volt egy ritkán megjelenő, hasonló profilú periodikája, a Fejér Megyei Szemle. Jól ismertem a szerkesztőit – hisz munkatársaimról volt szó –, még publikáltam is benne. Úgy évente egyszer-kétszer lehetett találkozni vele. Miután az újságírók és az irodalmárok eléggé távol éltek egymástól, le is nézve egymás tevékenységét, csak alkalmi együttműködés volt éppen e lap hasábjain, köztünk. Akadt néhány antológia is, melyben szintén szerepeltem néhány verssel. De az irodalom gyanús dolognak számított, e megyéből tiltották ki Csoóri Sándort, szóval nem lehetett olyan egyszerűen rátérni egy ilyen nagy horderejű változásra. Ehhez kellett a rendszerváltás. 1990 elején B. Pali, a főszerkesztő odajön hozzám a folyosón. És csak mellékesen odaböki: *Na, megcsinálhatjátok az irodalmi lapot. Gyere be, megbeszéljük.* Az irodájában előhúzott egy Jelenkort, és hozzátette: *Valami ilyesmire gondoltam.* A jellegzetes sárga lap nekem ugyan nem tetszett – ma sem tetszik –, de buzgón bólogattam. *Ebből a papírból van még raktáron, bőven* – tette még hozzá. És csippentett a szemével. Ebből azt értettem, hogy a megyei lapkiadó kiadványa lesz az új periodika. *Találjatok ki valami jó nevet* – és kilökött a szobájából. Felhívtam Bakonyi Pistát, és elmondtam, mi a helyzet. És felkértem főszerkesztő-helyettesnek. Hell Pistát – akkor még jó barátságban voltunk – szintén megkerestem. És elkezdődött a kupaktanács, a névkeresés. És nagy bölcsességgel a Látó név mellett kötöttünk ki.

Ám akkor a hírek szárnyról-szárnyra szálltak (és villámgyorsan), egyszer csak kapok egy telefont, tán a szerkesztőségben, Markó Béla hívott. Ismertük egymást, Marosvásárhelyen sokat

beszélgettünk a hetvenes években, így hát nem kellett magyarázkodni, egyből a lényegre tért: *Figyelj csak, ne legyetek Látó, mi már elindítottuk a lapunkat ezzel a névvel.* („Vidulj gyászos elme, megújul a világ...”)

Be kellett látnunk, hogy bizony ez a hajó elment, más név után kell néznünk. Így jutottunk az Árgushoz, már nem tudom, kinek az ötlete nyomán, de mindenki egyértelműen jónak tartotta. A címlap tervezésére Hegedüs 2 László grafikusművészt kértük fel. Így indult el a rendszerváltás utáni első irodalmi lap, mondhatom, rendkívül kényelmes körülmények között. A második emeleten kaptunk egy szobát, T. János pedig – irodalmár-hírlapíró – munkatárs lett az Árgusnál. Emlékszem, kilencven nyarán a Tokaji Író-táborban mutatkoztunk be, mint az egyik új lap, a nagy változás egyik sajtóterméke. Azonban az idill csak néhány hónapig tartott; fenntartóink kivásárolták az újságírók betétjét, s hamarosan rájöttek: itt bizony komoly ráfizetést termelő képződmény húzódik meg lapkonglomerátumban. És elkezdődött a tárgyalás, hogyan szabaduljanak meg tőlünk? Mert éreztették, nem túl finoman, itt nincs ránk szükség. Szerencsére B. Pali tárgyalásai sikerrel végződtek: létrehoztuk az Árgus Alapítványt, egymillió Ft-al, és lett új fenntartó, de hova költözzünk? Joggal merült fel az Írócsoporthelyisége, de az olyan lerobbant állapotban volt, hogy oda inkább ne... A kis irodalmár csoportunk cserét javasolt, s ennek ügyében jártunk szövetségben. Akkoriban a fenntartó az Írószövetség volt, s ezzel kapcsolatban is tárgyaltunk az új elnökkel, Göncz Árpáddal. Valaki a Pelikán udvari helyiséget javasolta, mint lehetséges helyszínt. Göncz Árpád – nyári színházi élményei nyomán – jól ismerte a környéket, és lelkesen támogatta az ötletet. Írt egy remek támogató ajánlást a polgármesternek, Balsay Istvánnak. S beadtuk kérelmünket a polgármesteri hivatalba, barátunknak, Sz. Istvánnak, a művelődési osztály munkatársának. Néhány hónapig csend honolt az ügyben, majd egy lakáshivatali hölgy jelentkezett: egy sokkal rosszabb lakást ajánlott, még beljebb a lakótelepen. Persze, ezt nem fogadtam el, akkor már az írócsoporthelyiségeként. Aztán újabb szünet. Pár hét múltán, mint az örültek keresnek, személyesen, telefonon. Azonnal menjek be a városi hivatalba. Mert

elfogadták a cserekérelmünket, az írócsoport és az Árgus Szerkesztősége a Pelikán Udvarban kap helyet. Csak még kissé át kell építeni... Nem tudtuk – hirtelen –, mitől ez a nagy változás. Hát az történt, hogy az írószövetség elnökéből – a parlament választása következtében köztársasági elnök lett. S Göncz Árpád nem feledkezett meg rólunk, támogató leveléről. Nyáron volt valami nagy hadgyakorlat, amelyen ő is részt vett, mint a hadsereg főparancsnoka. És a fogadás után megtekintette az átalakítást. Váratlanul. Műsoron kívül. Sőt, ígéretet tett az avatón való részvételre, Püski Sándorral együtt. Mert, ha már lúd, legyen kövér. Az írócsoporton és a szerkesztőségen túl, beígértünk egy Püski Könyvesboltot és Galériát is. (A feleségem vett fel valamilyen kedvezményes vállalkozási kölcsönt.) És szépen be is rendeztük, az Írószövetséggel karöltve, az új kultúrintézményt. És az avató remekül sikerült. (Sok fotó készült erről, nekünk is van egy csomó.) Emlékszem, az avató délelőttjén bejött egy biztonsági tiszt, és megkérdezte: van-e telefonunk? Mondtuk, hogy nincs. Ettől nagyon ideges lett, és eltűnt. Tán fél óra múlva telefonszerelők érkeztek, s viharos gyorsasággal felszereltek egy készüléket. Ami ott is maradt jó ideig, szolgálva az irodalmár közönséget.

Szép idők voltak, mondhatom. Én kis Polskival hordtam az árut Pestről, vissza a visszárut. Püskiek szigorúak voltak, főként az alkalmazottak, az öregek, Sándor és Ilus néni viszont kedvesek. Láttam, ki hogyan használta – próbálta kihasználni őket –, nekem ehhez nem volt se kedvem, se tehetségem. Én, ahogy jobban megismertem őket, egyre jobban tiszteltem ezt a tisztességben megőszült eleven budapesti-amerikai legendát. Kétezer elején, már a Pannon Tükörben, hosszasan írtam Püski Sándor: *Könyves sors-magyar sors* című kötetéről, *Újrakezdések beteljesülése* címmel. Ennél nagyobb elégtételt a sors nem adhatott nekik, mint az újraindult boltot, az újjászervezett kiadói tevékenységgel megtétezve. Feleségemet kérdeztem, meddig tartott ez az időszak? Magam is meglepődtem: négy évig. S közben készült a lap, az Árgusnak – főként első időszakában – kifejezetten sikere volt, szerzőink értékelték egyensúlyozni akaró politikánkat, amelyből persze kilógott a kommunistákat elutasító álláspont. Sok (kiábrándult) liberális

szerző jelentkezett nálunk, de a mieinkről sem feledkeztünk el. Tandori Dezső például szerette sárga címoldalú kiadványunkat, sokat publikált nálunk. (Akkor élte londoni lóverseny időszakát.) Könyveket is adtunk ki, az Árgus Kiadó elsők közt Hell István: *Élve fogó csapda* című kötetét, melyben megjelent a *Hajnali ének* című vers, ma is népszerű darab, éneklük a fiatalok is, bor-és vodkamámoreban, akár egy népdalt, mindenféle variációkkal.

(Feledve van szerző és kiadó, de talán így helyes... Egy egerszegi barátom nem hitte el a történetet, míg nem adtam neki egy előke-rült, visszamaradt kötetet.) Hell Pista akkoriban – szabaddemokrata aktivista – gyakori vendégünk volt a szerkesztőségben, a felesége Csóron tanított, Pistával. Később a pártirodán kezdtek dolgozni, és beköltöztek Fehérvárra. Sajnos, a férjre mind rosszabb hatással volt az alkohol, s a Leninen lévő lakótelepi lakásban bizony ki-kitört a botrány. Mi, a feleségemmel próbáltunk segíteni, de nem túl sok sikerrel. Ahogy lenni szokott: az incidensek után mindketten ránk haragudtak. Pista tehetségéhez nem fér kétség: minden műfajban tudott írni, ha akart. (Emlékszem, gúnyosan jegyezte meg az első rendszerváltás utáni Fejér Megyei Hírlap láttán, aminek címlapján a „hírlap” hosszú í-vel volt írva: *Erre is negyven évet kellett várni.*) Én sajnáltam, hogy magával sodorta a politika, és nem tudott kiszállni. Napi szintű ügyekbe keveredett, mindenféle saj-tópolémiákba, nem tudom, sikerült-e megnyugodnia? De akkor ittuk a Béla barátunk akarattjai fehér borát és nem gondoltunk a jövővel. Arra főként nem, hogy mindenféle hírlapi polémiákba fogunk pár év múlva bonyolódni, és a Vörösmarty Társaság és az Árgus bizony konzervatív-nemzeti szálka lesz a szabaddemokrata városi vezetés szemében. K. Péter, a fehérvári mindenek, szabad-demokrata kulturális fő ágens találta ki – legalábbis nem cáfolta senki –, hogy a Vörösmarty Társaság kapja vissza egykori székházának egy részét. (Amit fenn tud tartani.) Négy év után ismét költözni kellett, de ennek örömmel tettünk eleget: hisz szemben, az üzletész előtt, a Kossuth utcában kaptunk egy szépen felújított kamaratermet és három tágas irodát. A Püski könyvesbolt és Galéria megszűnt, ennek feleségem örült legjobban, az írócsoport, a Vörösmarty Társaság pedig ma is virul a kilencvenes években

megkapott helyiségekben. A kiállító terem berendezése – a székek – kettőnk érdeme volt, Boboryé és az enyém. Mi jártunk utána, az asztalos kft. Zoli ismerőse, s kiválaszthattuk a típust és a borítót. És a lap is ment, egyre jobb híre támadt. Mégis elérkezett egy olyan kurzusváltást, amely kivérezte a lapot. Emlékszem, 2002 őszén, felmentem a művelődési osztályra, Sz.-hez, hogy mi a helyzet, be vagyunk-e tervezve a költségvetésbe? Sz. I. megnyugtatót, sőt, előterjesztését is megmutatta: nyolc millióval szerepeltünk benne. Ez hihetetlennek tűnt. Persze, a rossz érzés nem hagyott el, próbáltam más forrásokból is híreket szerezni, de semmi gyanús jel nem akadt. Ám a költségvetés elfogadása előtt értesültem róla, a költségvetésünket megfelezték. S nem egy tétel voltunk, hanem egy csomagban szerepeltünk. S a februári szavazáskor ért a megselejtés. Valamelyik helyi honatya belekötött ebbe a csomagba, és a tétel lekerült a napirendről, majd később, ha újra átnézik, akkor lesz belőle valami. Több levelet is írtam a polgármesternek, Sz. I.-nek, de választ nem kaptam. Ám a városi pénzek csak nem akartak megérkezni. Ráadásul, a kétmillió NKA-as vállalat és megnövelt helyi pénzek reményében évenkénti tíz számot vállaltunk. És látam terveimet romokba dőlni, s tapasztalnom kellett: nem vagyok tárgyalóképes. Ezeknek, nem. Ekkor kezdtem felvenni a kapcsolatot zalaikkal, Garamvölgyi Györggyel, a megyei önkormányzat elnökhelyettesével és Lackner Lászlóval, a Zalai Írók Egyesülete elnökével és másokkal. A „menekülési” útvonal keresése.

Az ellehetetlenülés. A már nem itt és a még nem ott – állapota. Kifizetetlen számlák. A könyvekre kapott pénzt felhasználtam a folyóirat fenntartására. És a városháza néma közönye, ahogy vergődésemet nézték. A kuratóriumban egy ember állt ki mellettem, Román Károly. A barátom. K. P. viszont türelmes volt, hagyta, hogy elmeneküljek. (Őszintén szólva, nem sok hely volt, hová...) S voltak a folytatók: Tódor János zsurnaliszta, Pallag Ferenc – szerintem nem is tehetségtelen író, múzeumi munkatárs (akinek csak „szombathelyi költő” voltam...) Ha csak fele annyi szabálytalanságot követek el, mint ő – hát könnyen börtönben végzem. De neki – volt bocsánat. Meg lehet nézni, miket nyilatkozott különböző lapoknak. Miközben én fillérjeimet számolgattam. Az új veze-

tés képtelen volt kapcsolatot találni a helyi írástudókkal. Nekem ma is egy ünnep, ha Simek Valéria a Bakonyból verseket küld. Megnézem alaposan, s az évtizedes barátság, szakmai kapcsolat tisztességével akarok neki válaszolni. Előfordult, hogy javasoltam neki egy-két változtatást a verseiben. Volt, amit elfogadott, volt, amit nem. De mindketten éreztük, ez a versekért van, az irodalomért, hogy valami jobb legyen! S egy tovább épülő költői világ kiteljesedéseért. László Zsolttal hasonlóan vagyunk. Nagyra becsülöm azt a kivételes érzékenységet, amivel képes mai valóságunkat kivételes költői szférákba emelni. S amivel a brutalitás és a legfinomabb tündéri kecsesség egyaránt helyet kap költészetében. Rezdüléseinkből értjük egymást. Mit akarok mondani? Azt, hogy létezik egymásra figyelés. „Finomhangolás”, ahogy a ló szarik – ezt László Zsolt tenné hozzá, nehogy túlságosan elérzékenyüljünk. De mielőtt ebbe belemerülnék, az Árgus helyét elfoglalta a Vár, az Árgus pedig némi hezitálás és marakodás után, nem túl dicsőséges körülmények közepette 2007-ben megszűnt.

A KÖZNAPOK „ÁRJA”

Csillával és kisfiával laktunk együtt egy másfél szobás lakótelepi lakásban. Közben árultuk a keszthelyi lakást. Otthon, L.-ben anyám sem volt valami jól. Öcsém Szombathelyen dolgozott, nehezebben mozdult ki, közben az ő felesége is megbetegedett, így hát többnyire nekem kellett Fehérvárról L.-be utaznom, ha valami gond volt. A kilencvenes évek elején meghalt anyám élettársa, egyedül lakott a nagy családi házban, s gyakran küzdött nem létező behatolókkal, rémlátomások gyötörték, félt egyedül. Akkor már volt telefonja, s felhívott – olykor csak valami átlátszó ürüggyel –, s én hagytam csapot-papot, irány L.! Amikor hazaértem – mobil még nem volt –, nem tudtam behatolni a szinte hermetikusan, több zárral leplombált házba. Sűrűn előfordult, hogy ünnepi öltönyben másztam át a kerítésen, majd zörgettem – ez valami fenyegető jelzés –, kopogtam a bejárati ajtón, az utcai ablaknál dörömböltem, míg végre kinyíltak a zárok. Tanácskoztunk öcsémmel, Csillával, hogyan tovább? Abban maradtunk, hogy eladjuk a házat és Szombathelyen veszünk egy kis lakást, ahol anyám ellehet. Ez meg is történt, ám nem számoltunk azzal, hogy anyám rettegett öcsém feleségétől; rögeszméje volt, hogy Ili valami kárt tesz benne. Ekkor merült fel, hogy van mellettünk egy szociális otthon, talán ott el lehetne, bármikor meg is látogathatna bennünket. Anyám belement ebbe a megoldásba, de ez sem lett sokkal jobb. Állandóan menekülhetnékje volt, meg-megszökött, panaszkodott, szenvedett. Az ő betegsége is egyre nyomasztóbb tüneteket produkált.

Közben a lányom ügyét is meg kellett oldani. Volt feleségem Szentgálra költözött, ahol az általános iskola színvonalával nem voltam megelégedve. Megegyeztünk abban, hogy én Fehérváron szerzek jobb iskolát, s vagy nálunk, vagy kollégiumban fog lakni. Ötödiktől ez a megoldás vált be, és érettségiig szerencsésen működött. Közben mi is jobb lakásmegoldást kerestünk, de nem jött össze semmi. Ekkor merült fel, hogy cserélünk az anyóssal, aki

egy szoba, két fél szoba komfortban élte életét. S egészen közel volt hozzánk. Nos, ezzel a felállással egész jól elvultunk, egészen addig, amíg jöttek a továbbtanulási gondok.

Én próbáltam két helyen dolgozni, akkor már az új főszerkesztő alatt.

Ez is egy érdekes fejlemény volt: az Erdélyből áttelepült angol-tanár, hogy-hogy nem, hamarosan olvasószerkesztő lett a lapnál. Talán a sportcikkei miatt. B. Pali úgy kezelte, mint a szolgáját, aki olyan teddide-teddoda fiúcska. Akkor még kettesével itta a kis-fröccsöt a Tiszti Klubban, s gyakran időzött velünk, a törzstagokkal. Be is fogadtuk, mit is tehettünk volna az erdélyi szimpátia ellen? Felesége a múzeumban kapott állást, közgazdasági vonalon.

Emlékszem, nyár volt, éppen Hévízen nyaraltunk, amikor kaptam a hírt: Pali meghalt, és már meg is választották az új főszerkesztőt. E. A. személyében. Ezen igen csak elcsodálkoztam. S. J. volt a helyettese, igazi jó ember, régi gyerek, akiben meg lehetett bízni. Valójában E. A.-ról alig tudtunk valamit. És mégis, ő lett a befutó.

Alig hogy visszatértem, valami puccs féle szerveződött, E. A. ellen, amiben én is hallattam hangomat, hogy nekünk más kell, S. J., aki valóban a mi érdekeinket képviseli. A puccs elbukott, a német tulajdonosok E. A.-t támogatták, de az, ami utána következett, arra nem voltunk felkészülve. Egyre-másra tűntek el az ellenlábasok, az E. A. ellen agitálók. S. J. elment a tévéhez, egy másik rivális is otthagya a lapot. Én mint ősbölcény sem éreztem magam jól, s mikor egy karácsonykor engem osztott be ügyeletesnek, mint főmunkatársat, beláttam, itt nincs sok keresni valóm.

Így váltam az Árgus főszerkesztőjévé. Fő állásban.

S meg kellett szerveznem a könyvelést, a Bt.-t, meg ami vele jár. S hogy ebben nem voltunk szerencsések, az távozásunk idején bizonyosodott be.

Törődni kellett kis írói munkálkodással is. Bár a rendszer-váltás idején kiadtam egy verskötetet, 1992-ben, igénytelen külsővel, s a belső szerkesztésre sem volt elég időm. Szerintem nem volt rossz az anyag, de a kivitel siralmas. Az meg teljesen érthetetlennek tűnt, hova lettek az általam gondosan szerkesztett ciklusok,

címek, összefolyt az egész. A *Holt verseny* bizony kis jelentéktelen füzetnek látszott a szép kiállítású könyvek között...

Ám az élet nem kis elégtétele: üzenetet kapok M. Katitól, hogy szerkesszek egy gyűjteményes kötetet, mert a Széphalom kiadja. Fogalmam sem volt, hogy ez már hozzátartozott a József Attila-díj előkészületéhez. És meg is jelent a *Kényszer és képzetek* című kötet. A címlapot Filep Sándor tervezte, de rá kellett jönnöm: más problémák is adódnak. A szerkesztő, Kun Árpád közölte, az általam megkomponált korpuszt le kell rövidíteni. Sajnos, az eredeti kézirat elveszett, eltűnt, a szerkesztő, Kun Árpád, egyébként kiváló költő, úszott a feladatokban, alig tudott időt szakítani az én kötetemre. (Legalábbis ez volt a benyomásom.) Azért 1994 tavaszán ott ültünk a Parlamentben, Markó Béláék mellett, a feleségemmel, és szomorúan tapasztaltuk: a kis fatetős éremtartó minduntalan lecsavarodott a dobozról, és egymás után gurultak el a tetszetős érmek. Ez a kis diszkrét kopogás és a nyúlkalás a székek alá színezte az átadási ünnepséget. Ettől függetlenül boldog voltam, s talán elégedett is. Úgy éreztem, van értelme a munkának, a gürzésnek.

Ahogy ezek zajlottak, párhuzamosan törődni kellett a lappal is. Azt mondani sem kellett, a lapszámokat én hordtam fel a Lapkerhez, és jellemző módon nem számoltam el az utakat. A későbbi elszámolásnál ez a kis intermezzo is elsikkadt. Nem vettem úti elszámoló naplót. Nem érdekelt. Az alapítvány pénzügyeivel elszámoltam. Azt hittem, teljesen rendben van minden. Warvasovszky Tihamér második ciklusa vette kezdetét. A szocialista-szabaddemokrata koalíció ebben a fordulóban teljes győzelmet aratott. Fejlesztésekről álmodtunk 2002 őszén, tíz lapszám megjelentetését terveztük, bár a baljós árnyak is megjelentek, előre vetítve: azért ez nem lesz olyan egyszerű. Optimizmusunkat növelte, hogy végre sikerült kitörni az NKA-nál az egymilliós kvótából, hála a Vasy Géza vezette kuratóriumnak kétmilliót kaptunk. A városnál is az előző évhez képest növekvő pénzügyi tervet adtunk be. Kinek másnak? Sz. Pistának, aki továbbra is stabil pontja volt a művelődési osztálynak. És biztatott is, hogy ez reális, megvalósítható. A kétmillió időben megérkezett, ám ezt hamar

felemésztették a nyomdai és egyéb költségek. A helyi támogatás nem akart megérkezni. Mi több: támogatásunk más intézményekkel, egyesületekkel volt egybekötve, s a februári közgyűlésen valaki belekötött, újra kellett tárgyalni az egészet. Ekkor már hozányúltam a tartalékhoz, a könyvtámogatáshoz. Nos, ez sem volt sétagalopp. Zalaegerszegen komoly egyesületi élet folyt, mindenről a közgyűlés döntött. L., aki akkor elnökként működött, keményen kézben tartotta a szálakat. De végül is belátta: a jelenlegi főszerkesztő csak átmeneti megoldás, kell egy végleges szereplő. És miért ne legyek én, aki ott ültem az alapítás asztalánál, Pék Pál konyhájában, Nagykanizsán, 1995-ben? Hónapokig zajlott az előkészítés. G. Gy. – egyik támogatóm – megmondta, ha az egyesület nem választ meg, ő nem tehet semmit. Akkoriban M. B., régi barátom, rendező is komoly befolyással bírt a városnál. És elszántan bevetette magát ügyem érdekében. Végül: a polgármester sem támasztott kifogást az akció ellen.

Megjegyzem, akkor három fideszes város volt az országban: Debrecen, Kaposvár és Zalaegerszeg. Én csak az utóbbitól remélhettem valamit. A Nagykanizsán megrendezett közgyűlés sikerrel lezajlott, a Pannon Tükör főszerkesztőjének és a Zalai Írók elnöknek választottak. Mindez történt 2003 koranyarán. Eladdig a Pannon Tükörnek egyetlen száma sem jelent meg. És még az őszig kellett egy drámát írnom Deák Ferencről.

A KÉPZŐMŰVÉSZET VONZÁSÁBAN

Gyerekkorom óta szerettem festeni-rajzolni. Általános iskolában még a jobbak közé is soroltak, de középiskolában, ahol nem volt tantárgy a rajz, elhanyagoltam e képességemet. Egyetemen kezdtem egy rajzsakkörbe járni, s itt kellett rádöbennem korlátaimra. Bizonyos szinten túl nem jutottam, próbáltam az amatőr-film felé fordulni, voltak is (szerény) próbálkozásaim az egyetemi körökben, de az irodalom hamarosan elszívta az erőt és energiát e (vizuális) területről. A vonzalom persze megmaradt, de hol és hogyan nyilvánulhatott volna meg? Amikor Zalaegerszегre kerültem tanítani, '67–69-ben, akkor ismerkedtem meg Dús László festőművésszel, Szabolcs Péter szobrásszal, és nem utolsó sorban Németh János keramikuművésszel. Ez utóbbi hármas az egerszegi Páter-domb műtermes lakásainak lakói voltak, könnyű volt velük találkozni. Kezdetben különösen Dús Lászlóval – és Orsós Jakabbal – voltunk együtt sokat. (Orsós Jakab a maga módján faragó népművész volt, talán nem eléggé megbecsülve. Rönk bútorai egy időben, a hetvenes években, sokak tetszését elnyerték, állandóan a megrendeléseket teljesítette, ha összejövünk Németh János műtermében, rusztikus, masszív, szalukapával faragott asztala ma is felidézi bennem cigány legendákkal övezett alakját.) Nos, ezekben kapcsolatokban nyertem alapfokú kiképzést, mind három műnemben. Dús László otthon volt, egerszegi lévén, tanított, szakkört vezetett és az Egervári Művésztelep vezetője lett, Bernáth Aurél-tanítványként, élvezte az életet. Emlékszem, amerikai útjáról visszatérve, képcsarnoki kiállításáról én írtam kritikát a helyi lapban.

Aztán én elkerültem, ő disszidált, egerszegi kapcsolataim is meglazultak, másodlagossá váltak.

Fehérváron azonban komoly képzőművészeti élet bontakozott ki, és ezt az is elősegítette, hogy volt „kollektív műterem”. Az elnök akkor Áron Nagy Lajos Munkácsy-díjas festőművész volt,

akivel rendkívül kedveltük egymást. A kiváló festő, a hazai poszt-impresszionizmus élvonalában dolgozott, megkérdőjelezhetetlen alakja, személyisége volt a városi képzőművészetnek. Elnöke az Észak-Dunántúli Területi Szövetségnek. Szakmai felkészültsége, embersége és tájékozottsága alkalmassá tette erre. Ő ült az asztalfőn, mellette M. Tóth István, Francsics József, és a fiatalabbak, mint Ujházi Péter, Pinke Miklós, Fehér László – hirtelen az ő nevük jut eszembe –, és hetente, úgy emlékszem, hétfő este szent dologként, rituálisan gyűltek össze, hogy meghányják-vessék a történeteket, a kiállítási életet, lehetőségeket.

Fehér Lacit Á. Szabó Jánostól örököltém. A Tácon és Budapesten élő festőművész különös alakja volt a helyi csoportnak. Szülei tanítók voltak Tácon, és festő fiuknak az istállót és a kamrát alakították át műteremmé. Már nem tudom, milyen apropóból látogattam ki hozzájuk – nagy szeretettel fogadtak, s e kedvesség az idők folyamán sem kopott meg –, és a festőművésszel hamar megértettük egymást. Különösen, hogy kiderült: Utassy-rajongó, a költő jó ismerőse. Akkoriban – bár elvégezte a főiskolát, Kokas Ignác tanítványaként – a táci Gorsium étteremben dobolt, ahol testvére volt a „billentyűs”. S bár a múzeum a modern magyar művészet egyik központja volt, Kovács Péterrel és Kovalovszky Mártával az élen – érezhetően nem fogadták úgy a táci festőt, ahogy – szerintem – tehetsége révén ezt megérdemelte volna. Konfliktusai miatt? Másért? Nem kérdeztem meg, bár Kovács Péter volt az Árgus Alapítvány elnöke – én kértem fel és elfogadta –, de viszonyunk egyre problematikusabbá vált az idők folyamán.

Egyik konfliktus a Városi Képtár és a Deák-gyűjtemény kapcsán alakult ki. Áron Nagy Lajossal építtettük kis terveinket, hogy kell egy Városi Képtár, ahol helyi művészek értékes hagyatéka megőrződik, szakmai gondozást kap és bemutathatóvá válik. Az épületet már ki is jelölték az Oskola u. 10 szám alatt, a nyolcvanas évek végén. Ám nagy meglepetésünkre nem Városi Képtár lett, hanem a Deák Gyűjteményt befogadó intézmény. Áron Nagy Lajos meghalt '87-ben, utána már nem volt ember, aki meggyőzte volna a polgármestert, hogy ezen épületnek nem ez volt az eredeti célja. A gyűjtemény ma is őrzi (nevében) a Városi Képtár címet,

ám az új múzeum egészen más profilt vett fel. Ide már csak K. P. jóváhagyásával lehetett bekerülni, és a helyi művészeti hagyatékok kallódásra, herdálásra voltak ítélve. Próbáltunk épületet szerezni az eredeti gondolatnak, de sikertelenül. 2013-ban volt Áron Nagy Lajos századik születésnapja, melyen kiadtak egy újraszerkesztett albumot – az első én adtam ki 1993-ban –, de a szerény kiállítás azt mutatta, hogy művész képanyagának java eltűnt, magángyűjtőknél van, vagy ki tudja hol? Bár, ahogy olvasom, feltöltés megindult – hál’ Isten, helyi anyaggal –, a gyűjteménynek a Városi Képtár funkciója is működni kezd.

K. Péter ritkán publikált, csak akkor, ha súlya, tétje volt a dolognak.

A Mozgó Világ 1996. 10-es számában jelent meg a *Váltások és változások – Kulturális élet Székesfehérváron* című írása. (Bevallom, amióta P. Szücs Julianna a szerkesztője, nem publikáltam benne, s jószerivel csak csodálkozom, hogy annyi botrány után miként maradhatott a lap élén ilyen könnyen konvertálható figurája.)

Erre írtam egy választ, amit szerettem volna a lapban közölni. Még telefonon is beszéltem a főszerkesztő asszonnyal. Azonban ő mereven elzárkózott a közléstől. Annak idején több barátomnak megmutattam a cikket, jó lett volna, ha megjelenik – főként, ha egy helyi lapnál kap nyilvánosságot.

Azonban ez nem történt meg.

Itteni közlése jól jellemzi viszonyunkat.

Kultúrtükör – vakfoltokkal

Adalékok K. P. Mozgó Világbeli *Váltások és változások – Kulturális élet Székesfehérváron* című cikkéhez

Úgy tűnik, az elfogultságok idejét éljük. Politikai, ízlésbeli és személyes elfogultságokkal találkozunk lépten-nyomon. Ami nem is volna baj. A baj ott kezdődik, ha valaki elfogultságait objektív igazsággént adja elő. Mint egyetlen, kizárólagos nézőpontot. Nos, valamiképp ilyen benyomásom támadt, amikor K. P. (ismert művészettörténész és politikus) írásával találkoztam a Mozgó Világ novemberi számában. Az átfogó ígénnyel készült cikk(tanulmány? esszé? helyzetelemzés?) a város kulturális életének teljességéről kíván képet adni, szerintem inkább kevesebb, mint több sikerrel. S ami vitára, ellentmondásra ingerel: több ponton félreértve, magyarázva, elhallgatásokkal tarkítva, rendkívül egyoldalúan tálalja a történeteket.

Pedig a kompetencia megvolna...(Az SZDSZ-politikusaként szól...)

Ahogy olvassuk: a „sorok írója három évtizede dukkerek Fehérvárnak, de nem egyszerű kívülállóként; egyszerre szereplője, gyarló (sic) alakítója és ma választott tisztségviselője (is) a város kulturális életének, fogyasztója és közönsége is a produkciónak”. Tehát nem egyszerű dukkerről van szó – ennyiből is kitetszik.

A dolgozatnak van egy sajátos (nem túl rokonszenves) tónusa, mely szerint az „új generáció lesz képes” a tulajdonosi érdek felismerésére, a hasznosság polgári értékének megérzésére. A fiatalok „Másként kezdik használni a várost, mint megfáradt, régi lakói”. Én a „megfáradt, régi” lakók nevében (azt hiszem, a számomra megtisztelő címet kiérdemeltem) szeretnék megjegyzéseket fűzni K. P. elmeftutatásához.

Kezdem azzal a bizonyos közelmúlttal, ahova a szerző visszakalandozik írásműve elején. Nagyon jellemzőnek érzem, hogy K. P. mihez kapcsolja a rendszerváltás „előérzetét”...Hajas Tibor

1986-os kiállításához. Természetesen egy tiltott művész bátor felvállalásáról van szó, akinek művei a hivatal (nyomdaigazgatóság, főhatóság, hatalom) köztözködése ellenére nyilvánosságot kaptak az akkor még Gagarin téri épületben. Nem igazán értem, miért és mennyiben tartozott ez a (különben jelentéktelen) esemény Fehérvár kulturális életéhez, mennyiben jelentett volna fordulópontot? Ez a tárlat a városban nem sok vizet zavart. (Ettől függetlenül minden tiszteletem Hajas Tiboré, a lázadó emberé, az önpusztító gesztusait művészetként elfogadtató alkotóé.)

Számomra a változásnak más jelei voltak. Például a Vörösmarty Társaság újjáalakulása 1988 novemberében. Az ülésre eljött Könczöl Imre, a társaság egykori titkára, az 1956-os forradalom egyik fehérvári szereplője, meghurcolt és megbélyegzett alakja, és megjelent az őt elítélő ügyész. És Könczöl Imre felszólalása után a díszpolgár jogász megszégyenülten távozni kényszerült az alakuló ülésről. Számomra ez volt az a drámai pillanat, amikor sokan megértettük: változások küszöbére értünk. No, persze, kit érdekel a város „konzervatív múltú kulturális társasága”?

De „A dolgok mentek tovább, csaknem változatlanul” – vélekedik a szerző. Szerintem történtek változások (a cikk maga is erről szólna), a város kulturális élete a korábnál sokszínűbb, pezsgőbb, plurálisabb lett. Csak egy példa. Az egyház kiléphetett a rá kényszerített gettóból, s a korábban csak megtűrt (tiltott!) kulturális javait, kínálatát nyíltan hozzáférhetővé tette nem csak hívők, hanem minden érdeklődő számára. Mi ez, ha nem változás? Egy olyan városban, ahol Prohászka püspök volt, ahol Kaszap István kultusza ma is eleven? Ismét megjelent (megjelenhetett) az a konzervatív szellemi arculat, tradíció, amely Fehérvárra mindig is jellemző volt. 1949-ig biztosan. De ha csak azt nézzük, hány társaság, egyesület, kör alakult, többnyire szociális és kulturális céllal, félelmetes aktivitást fejtve ki, akkor is értetlenül kell állnunk K. P. változatlanságot konstataáló megállapítása előtt. Igaz, többségük a város égisze alatt, annak támogatásával jött létre, de akadt köztük jócskán független szerveződés is.

Azért is érdekes ez, mert kapcsolódik a K. P. által érintett „kulturharc” kérdéséhez. Egyrészt leír (némileg siránkozva, a múltat

visszasírva) egy idilli állapotot, amely sohasem volt olyan idilli, ahogy cikkíró beállítja. Tudósítása erről az időszakról, amikor „Liberálisok, nemzetiek, szocialisták és konzervatívok egyforma érdeklődéssel ültek egymás mellett(?), egyszer Csoóri Sándor estjén az egyik helyen, máskor pedig a szomszédban Balassa Péter és csapatáén” – inkább csak látomás, fantazmagória, vágykép. Igaz, voltak (s vannak) „átfedések”, de a különbségek sokkal meghatározóbbak, el nem tűntethetőek. Mert bizonyos (érdeklődésű, politikai-ízlésbeli beállítottságú) emberek *sohasem* jelentek meg Csoóri-esten, előadáson, míg mások viszont messze elkerülték a múzeum avantgarde kiállításait, fülsértő koncertjeit, vagy bennfentes irodalmi szeánszait. Az „egyforma” érdeklődés egyszerűen nem igaz. Torzítás, ferdítés, vagy a helyzetérzékelés vaksága.

Úgy gondolom, szíve joga mindenkinek, milyen értékeket követ, választ, s ebben az ügyben értelmetlen őst, káros valamiféle uniformizáltságot megkövetelni. Egyébként ebben volt részünk, nem kérünk belőle, még akkor sem, ha valamiféle libertárius köntösben (pornóban) riszálja magát.

A kultúrharc előjátékaként találja a szerző Lugossy Mária második világháborús emlékművére került felirat körüli vitát. Erről én nem értesültem, tudtommal mindenki elfogadta a szép Pilinszky-idézetet. Arról viszont tudok, milyen ellenállást váltott ki a „fáradt, régi” lakók „népi kezdeményezése”, mely megkövetelte a pályázó művészekről, hogy alkotásukba belekomponálják a ciszterci templom megsérült harangját. A kulturális bizottság *többsége* – K. P. ellenszavazatával – úgy döntött, hogy a kiírásnak tartalmaznia kell ezt az elemet is. (Sajnos, a végső forma/formátlanság a gyönyörű harangtest rovására érvényesült.)

A kultúrharc igazi frontját a „város konzervatív múltú” (a „haladó jobb lenne?) kulturális társasága és egy újabb keletű liberális egyesület között kirobbant, ideológiai ízű, de személyeskedéseket sem nélkülöző vita nyitotta meg. Nos, ez nem egészen így történt. (A megyei lap olvasói még jól emlékezhetnek, hogyan kezdődött az egész.) A nyitány Madarász Edit rágalomaktól hemzsegő cikkének érdeme, amely a Vörösmarty Társaságot és annak elnökét próbálta lejáratni. (Sikertelenül.) Erről az a véleményem,

ha a másság tolerálása nemcsak szólam, hanem eleven közéleti gyakorlat, akkor tudomásul vesszük: ebben a városban is különböző felfogású, gondolkodású emberek élnek „egymás mellett”, és az én másságom nem különb a mások másságánál. Azzal sem értek egyet, hogy „az ellentétek a mélyben izzanak tovább”. Úgy hiszem, az érdekelt felek megízlelték – hogy akár egy kisvárosban is –, mit jelent kiállni, konfrontálódni vállalt értékeikért. Sebeket adni és kapni. Nagyon hasznos tapasztalat ez. A kölcsönös belátás (nem okvetlenül megértés) és bölcsesség forrása.

S elérkeztem K. P. írásának egy kényes, engem személyesen is érintő részletéhez. Véleménye szerint a mind jobb szakmai hírnévnek örvendő folyóirat (az Árgus) híre-neve az utóbbi időben („mostanában) mintha rongálódna. Hogy miért? Íme, a válasz: „a főszerkesztő vagy éve vezércikkben tűzte zászlajára – nem kis meglepetést keltve – a provincializmust”.

Kétségtelenül bántó, a szakmai lejáratásra alkalmas címkézés ez.

De nézzük, mit is írtam az inkriminált vezércikkben? (Helyibbé válni – esély és feladat, Árgus, 1995. 3. szám) Arról töprengtem, milyen legyen egy vidéken szerkesztett lap irányultsága, hogyan tudja szerep-és olvasó kereső funkcióját a korábbiaknál jobban kiteljesíteni?

Idézem a lényegét:

„Nem szól (F. L.) a lokális-regionális érdekeltség megnövekedett szerep lehetőségeiről – és felelősségéről. Arról, hogy a „központi mintáktól” való függetlenedés, a sajátos (helyi) szerep teljes körű felvállalása milyen feladatokat ró a szerkesztőségre, az ott folyó műhelymunkára? Milyen kényszerek hatnak a saját identitás megszerzése érdekében, milyen jelzések érkeznek a helyi értelmiség köréből, melyeket provinciális beavatkozásnak minősíteni – bizonyos érdemi párbeszéd felvétele nélkül – szereptévesztés és nagyképűség. A csendes morgás, ami gyakran felhangzik a fővárosi szerzők „másodlagos” kézirateinak, „resztlíjének” közlése miatt, alighanem jogosult. A minőségeszmény eltorzul, a hegemóniára törekvő stílusdivatok – diktátumok követése, elvtelen és kritikátlan kiszolgálása nem szolgál a helyi kultúra épülésére.

A provincializmustól való félelem egy másik végletbe hajszolhat bele: a hajbókolásba (a szervetlen, legalábbis helyben nem szervesülő) irányzatok előtt, a helyi autonómia feladásába és elvesztésébe.”

Újraolvasva téziseimet, ma is úgy gondolom, megszívlelendő szempontok egy vidéki orgánus számára. S azok lehetnek egy megyei múzeum kiállítási programja kialakításakor, különös tekintettel az itt lakó közönség igényeire és (elutasító) reakcióira.

Meg vagyok győződve arról, hogy ami nem szervesen épül, ami nem alapoz a helyi értékekre, tradíciókra – az sohasem lesz tényező (legfeljebb megtúrt epizód) a helyi közösség kultúrájában. Az mindig idegen test marad. Lehet, hogy ennek kifejtése érintette érzékenyen K. P-ét? De miért nem válaszolt? Miért nem vezette elő a maga érveit? Miért nem mutatta be a maga eltérő álláspontját? Miért csak zárójelbe szorított szösszenetet ejtett el erről? Boldogan helyt adtunk volna egy érdemi vitának...

Az aztán végképp kísérteties, hogy már (e zárójelben) észleli a következményeket: a nyomuló, „történeszi maskarát öltött diletantizmust”. Csomor Lajos tanulmányáról lenne szó, az Őfelsége, a magyar szent korona című kötet részletéről, mely negyedik számunkban jelent meg. K. P. – akinek bizonyára más a történelemszemlélete, felfogása – most sem vitázik. Beéri címkézéssel, lejárattal, elutasítással. Nem elégíti ki a „félénken vitára biztató” lábjegyzet. Nem tudom, mivel nyertem volna el megelégedettségét? (Ezek után nem is érdekel.)

Ez a megnyilvánulása nem más, mint a rendszerváltás után az ő fejében fennmaradt utócenzára. Hogy a közlés – úgymond – helytelen volt. S most – főszerkesztői értekezlet helyett – a Mozgó Világ „értekezletén” vagyok megbélyegezve.

Kétségtelen, én sem értettem egyet Csomor Lajos több következtetésével, de azért ezt nincs jogom elutasítani. Az írást – főként részleteiben, rész-kutatásaiban, következtetéseiben – izgalmasnak, figyelemre méltónak találtam. Többek között azt a gondolatot, hogy a múltban, a középkorban egy-egy kiemelkedő személyiség „látomása” történelemformáló tényezővé vált. (Lásd még: Dümmerth Dezső: A titokzatos jelbeszéd című kötetét.) Kü-

lönben a cenzúra – a régi rendszerben is – gyakran öltött szakmai álarcot. Isten bocsássa meg nekem: ezt a cenzúrát sem óhajtottam gyakorolni. (A cenzúráról és fehérvári kulturális életéről jut eszembe, máig nem értesültem arról, milyen szakmai „érvek” alapján utasították el-ki 1993-ban a Csók István Képtárban rendezett Smohay-díjasok, ösztöndíjasok kiállításáról Székely János Jenő *Megtollasodott bálvány* című munkáját...)

De abbahagyom ezt a fárasztónak ható szövegelemzést.

(Pedig volna még mit kipécézni.)

És hátha megszólal a másik fél is.

Egyébként nem tisztzem megítélni – mennyit ér K. P. három évtizedes fehérvári drukkersége, tevékenysége. Három évtized hosszú idő. Ennyi idő alatt el lehet fáradni, el lehet kopni. El lehet érvénytelenülni. Számomra egy kicsit jelképes, hogy K. P. által oly annyira szorgalmazott, a városra löcsölt Harasztly-Deák-kút állandóan bedöglik, nem működik. Beszéltem a szakemberekkel: javíthatatlan. Ez már nem technikai probléma – konstrukciós hiba. Egy mobil – ami immobil. Ez logikai képtelenség. Nonszensz. Hál Istennek, idővel leszerelték, eltávolították.

Egyelőre: ideiglenesen.

Válaszom itt ért véget. (És publikálatlan maradt.)

Egy másik festővel is összeöttem: Filep Sándornak hívják. Igen jó helyen kaptak műterem lakást, a nyolcvanas években, a Romkerttel szemben. Gyakori vendégek voltunk náluk. Filepék ekkor Svédországból tértek haza, talán már megszületett első gyermekük is, egy kislány. Svédországban egy dunaújvárosi származású magánmecenás, Takács József vendégei voltak. Akkoriban én is csak hallottam róla, később jó viszonyba kerültünk. Nos, Filep Sándor igazi művész volt, vérprofi. Dürer és Caravaggio műveit tekintette igazinak, az ő hatásuk nyomán alkotott. Nem hitt másban, csak a klasszikus megoldásokban. Már akkor – a nyolcvanas években – voltak gyűjtői, rajongói, akik nem kis pénzt adtak képeiért. A Layota Art Stúdió pedig ösztöndíjjal támogatta. Nos, ezekről csak hébe-hóba értesültünk, a társas együttlét volt a lényeg. Ahol a kiváló szakács, Sándor finom nyúlragut készített, én pedig hoztam a Béla borát Akarattyáról, akihez – mint már írtam – Sobor Antal író

barátunk protezsált be. Olykor gombászni mentünk a vértessaljai, csákerényi erdőkbe, fenyvesekbe, s egyik legkülönösebb gombát, a vöröses nyálkásgombát találtuk meg legkönnyebben. Bár a gombászkönyvek nem írják, nem tanácsos sok alkoholt fogyasztani rá. Evvel többnyire nem törődtünk, s kissé fura, narkotikus állapotba kerültünk tőle. Ám népszerűsége töretlen maradt, fogyasztottuk, ha hozzájutottunk. Nos, Filep Sándor sem tartozott Kovácsék ízlésvonulatának fő áramlatába, volt olyan múzeumi kiállítás, ahol Filep festményét majd az udvarra tették ki. Amit aztán a művész sértődötten elvitt. Eladdig a városban csak egyetlen érték volt, amit Kovácsék meghatároztak. Ám amikor Filep Sándort kinevezték a Szent István Múvelődési Ház kiállításainak szervezőjévé, lett kettő. Filep jobban kedvelte a hagyományosabb megoldásokat, és lett Molnár C. Pál vagy Szőnyi István kiállítás. S lett két fajta megközelítés. A posztmodern mellett megjelent a korszerű figurális művészet, előkerültek a szakrális jellegű művek. S emlékszem arra is, hogy a kilencvenes években „kihoztuk” a várból Bory Jenő és Komócsin Ilona műveit, hogy a közönség lássa, milyen remekműveket rejt a titokzatos Bory-vár.

S miközben folytak ezek a politikával átszótt, részben rejtett polémiák, Filepék magánélete is tönkrement. A feleség valamilyen önmegvalósító programokba kezdett, a művész pedig öszejejt egy veszprémi színésznővel. S a válás után Filep 2001-ben Balatonalmádiba költözött, egy műtermes lakásba. Ahol ma is él. Szerencsére barátságunk ma is töretlen, gyakran meglátogattuk a hegyen lévő, fenyvesekkel körülvett villalakásban.

S érdemes részletesebben szólni egy harmadik emberről: a Zürichben élő festőművészről, Schwalm Lászlóról. Akiről az is kiderült: valamikor Bory mester készítette föl a főiskolai felvételre. A polgármesteri hivatal kulturális főhivatalnoka, Sz. Pista hívta fel a figyelmet rá. Hazatérve, első dolga volt bemenni a hivatalba és egy drogellenes tárlatot akart bemutatni. Pista a Vörösmarty Társasághoz igazította, ahol aztán – ittléte alatt – mindennapos vendég lett nálunk, a szerkesztőségben és székházban. Akkoriban Zürichben a Letteni-tó partján táboroztak le a drogosok, valóságos kis kolóniát alkotva. És Schwalm lánya is közéjük keveredett pár

hónapig. És roppant nehezen gyógyult, anyjával együtt küzdöttek érte, hogy kiszabaduljon a túszerkálók karjaiból. És meglett a kiállítás, roppant erejű grafikai látomások a kábítószer hatása alatt vergődő, vonszolódó fiatal férfiakra és nőkre. És fekete vonalak közt a vörös fonal: a vér nyoma.

Schwalm unokatestvérénél szállt meg, akivel nagyon kedvelték egymást. Akkoriban hatvan körül volt, jó erőben, markáns arcú férfi, aki nem öltözött „túl”, ma is jól emlékszem elnyűtt zöldes ballonjára, melynek rengeteg zsebe volt, s belül látszott: jó anyagból készült. S bár igazi bohémnak látszott, mindig volt annyi pénze, hogy minket, fehérvári csórókat vendégül lásson. Egyszóval, remekül érezte magát köztünk. Hamarosan igazi célt talált magának: egy Szent László szobrot akart ajándékozni a városnak. Az egykori szobrásznövendék nem felejtette a főiskolai tanulmányokat, remek büsztöt mintázott, le is zsúriztette Móron, ahol mű készült. Oda jártunk ki, és Nagy Benedek szobrászművész, a móri művésztelep vezetője, sok remek plasztika alkotója – segített neki visszatalálni az egykori tanulmányokhoz. (Azt is elmesélte, hogyan került ki a Főiskoláról: rábeszéltek évfolyamtársai, hogy bújjon el az agyagos ládában, és hallgassa ki az évfolyamtársak alkotásait értékelő zsűrit. Valaki beköpte, lebukott és ‘56 előtt egy évvel a dunaújvárosi alkotótelepre került, hogy ott vezekelje le szörnyűséges bűnét. Szocreál alkotásokkal, amit az akkori Képcsarnok vitt el részben pénzért, részben ingyen. Innen dobbantott aztán, előbb Bécsbe, aztán a szerelem, operaénekes felesége révén került Zürichbe.

(Amikor találkoztunk, már elváltak.)

A szobor a várfal melletti kis ligetben kapott helyet, szép ünnepély keretében lett felavatva. Azóta is láttam néhányszor, amint különböző delegációk koszorúzták meg.

Az is kiderült, semmije sincs, a pénzen kívül, a zürichi művészek alkotóházába költözött be, a műterembe, ahol a város vezetése elnázta neki e rendhagyó helyfoglalást. Két alkalommal is laktunk nála, egyszer B. Zolival, aztán egyedül is vendége voltam, a szépen berendezett, tágas műteremben.

Én vittem gyakran kocsival ide-oda. Többek közt a veszprémi nyomdába, ahol egy albumot akart készíttetni. Tárgyalásai ered-

ményre vezettek. Kiadó: az Árgus. Egy igazi, nyugaton is eladható, színvonalas kötetet szeretett volna itthon megcsináltatni, viszonylag olcsón. Hozzá is kezdtünk a munkához. Beszereztük a szükséges fotókat, és nyomda készségesen teljesítette a jól fizető ügyfél kívánságait. Hányszor láttam, hogy egy-egy instrukciója után bankjegyeket tömött a nyomdász zsebébe... Kevés szöveg van az albumban, az előszót Ian Watson párizsi művészettörténész írta, Jászai Géza, egykori évfolyamtárs, barát néhány ajánló sora. És gazdag, lenyűgöző képanyag. A kezdeti tanulmányoktól, a Práter cirkuszi világán át, az olasz tájakig, a karakteres portréktól a gyönyörű aktokig. Részben ezt vittük ki Zürichbe, s nem tudtam követni, mennyire sikerült neki a terjesztés. Később a Püski Könyvesboltban fedeztem fel néhányat, meg is vettünk három példányt.

A kötet után ismét új vállalkozásba kezdett: Bory Jenőt kezdte mintázni, a család teljes egyetértésével, a vár egyik helyiségében. A helyi támogatás nem fogyott el, mindenki biztatóan tekintett Bory mester megformálására, a várral szembeni kis téren. Már nem tudom, '97 augusztusában miért mentünk Móra, emlékszem, napraforgót keresett, hogy lefesse. Megálltunk, begázoltunk a napraforgó táblákba, és kerestük a megfelelő virágot. És talált egy szépen kinyílt, kicsit feketedő példányt, amit örömmel tett az ülésre. Mintha vasárnap lett volna... Hazafelé rosszul érezte magát, hova menjünk orvoshoz? Bevittem a kórház ügyeletére, ahol megvizsgálták. Ott tudta meg, hogy rákos. A Bory-szobor avatóra már halálos elgyötörten érkezett, orvos barátai próbálták a tolokocsiban ébren, éberén tartani. De megérte, én és mások is, úgy gondoltuk, hogy így helyes. S abba templomba temették, amelynek gyönyörű korpusz-festményét ajándékozta. A Prohászka-templom egyik díszé a nagyméretű *Krisztus a kereszten* című kép. Egy nyugtalan magyar-svájci művészsors záródokumentuma.

Hadd szóljak még Ujházi Péter festőművészről. A „heji festőről”. Akinek groteszk, firkaszerű ábrázolását, csapongó, szertelen kompozícióit nehéz szavakkal körülírni. Talán egyszer sikerült, amikor 1988-as dunaújvárosi kiállításáról írtam, *A romlékonyság testamentuma* címmel – valamit... Ami igazán megfogott. Péter a bohémság és a lelkiismeretesség sajátos vegyülete volt. De mindig

minden feladatát teljesítette, elkészültek a képek, dobozok, megvoltak a kisebb és nagyobb kiállítások. S végül megszületett – bár elég későn – az életmű-album is. Két képe is van nálunk, az egyik egy rajz, melyet ötvenedik születésnapomra rögtönzött nekem. Becses kegytárgyként őrzöm.

Irataim rendezése közben még egy érdekes levél került a kezembe.

Közzéteszem ezt is, részben mert kötődik Fehérvárhoz, itt kaptam meg, részben mert később itt történt egy s más, ami a Magyar Műhelynek is új irányt szabott.

Kedves Imre!

Jól esik hallani, tudni rólad újabbakat is. Mi, a Budapesthez viszonyítva második körben (Székesfehérvár; Párizs) (a harmadik kör – gondolom Miskolcnál kezdődik és Torontóig ível) élők még szerencsére, ha néha csak hallomásból is, de nagyjából mindenről értesülünk. Éppen ezért leveled mondanivalója sem ért váratlanul, viszont nagyon hálás vagyok érte, mert így jobban érzékelem a dolgok kisugárzását. A Műhely kör alakulása körüli hullámok csapdosásait fontosnak és jónak tartom, hiszen jobb, ha még azelőtt tisztázódnak az erővonalak, mielőtt a kör megindul. Megnyugtatlak, Alpár és Ákos egy hullámhosszon mozognak, nincs ellentét köztük. Én úgy érzem, hogy egy komoly, a modernség mellett elkötelezett jóban-rosszban összetartó társaságra van szükség, amelyik rokonszenvvvel fogadja a „kísérletező” íróit, amelyik alkalmat ad az önművelésre és kibontakozásra, amelyik kritikával, fellépési lehetőségek teremtésével vagy átpasszolásával támogatja tagjait. A modern irányzatokkal szemben többnyire ellenséges a magyar irodalmi világban egy békés szigetre van szükség, mégpedig azért, hogy az alkotónak ne a modernség elleni támadások kivédése szívja el erejét. Azért, hogy az ingadozók valóban két lehetőség közül választhassanak.

Március 22. és 28. között, kivételesen, mind a hárman otthon leszünk. Ha minden jól megy, Ákosék akkorra tervezik a megalakulást. Én, főleg kezdetben, a szűk kör híve vagyok. Azt tartanám legjobbnak, ha az alaptagok a Műhely jelenlegi hazai Munkaközösségi tagjai lennének, s ők kooptálnák a körbe a tagokat. S addig, míg a kör

be nem járódott, esetleg felvételi feltétel lehetne a legalább egyszeri Műhelybeli közlés. Egyébként mi semmiképpen nem akarunk a kör dolgaiba beleszólni – segíteni, ha tudunk, és amit tudunk, igen!

A Műhely-találkozó Bécsben lesz június 25. és 28. között, örömmel várunk. A szállásra vonatkozóan egyelőre semmit nem tudok mondani, szerintem nem lesz akadálya, viszont ezt Alpárral kell megbeszélni. Gondolom, a Petőfi Irodalmi Múzeum megnyitóján te is ott leszel... Ha Párizsba jöttök, akkor figyelmedbe ajánlom, hogy a Polyphonix Nemzetközi Költőfesztivál főbb eseményei június 1. és 11. között zajlanak le a Pompidou központban. Ha csak később tudtok jönni: lesz egy – szintén Fesztiválhoz tartozó, de különböző gyakorlati okok miatt – különálló est június 22-én. Ha kíváncsi vagy arra, hogy világviszonylatban mit csinálnak a legmodernebb költők, akkor igyekezz nem elmulasztani az alkalmat. (Jók és rosszak minden fesztiválon vannak, de tendencia egyértelműen kirajzolódik.)

Szívesen locsognék még a „képversekről” is, az általam említett „tökéletes kivitelezésről” (ami szerintem, nem elengedhetetlen, csak bizonyos esetekben), de ezt most legközelebbre hagyom. Egyébként is én a legfontosabbnak a látható nyelv irodalmi szerepének tudatosodását tartom. Aminek például egyik formája éppenséggel az a sorzülesztés, többszólamosítás, amit egy ideje te is kitartóan művelsz verseidben (gondolom elég sok szerkesztővel való hadakozás árán).

Hát ennyit!

Öllelek: Tibor

Párizs, 1987. február 8.

Papp Tibor levele Fehérváron ért. Talán nem haragszik meg érte, ha azt mondom, süt belőle az jellegzetesen tanító mentalitás és megbecsülő szeretet, amivel akkor és később is viszonyultak a „hármak” – Nagy Pál, Papp Tibor és Bujdosó Alpár – hozzánk, fiatalabb, az avantgarde felé tájékozódó alkotókhoz.

A Magyar Műhelyt az egyetemen ismertem meg. Egyike volt azon Nyugaton megjelenő folyóiratoknak, amelyek hol az olvasó pultra kerültek a raktárakból, hol eltűntek. Ami első látásra előtűnt: a gátlástalan, ellenzékies hangvétel, ami a szövegekben nyíltan vagy burkoltan megfogalmazódott. Megcsapott az irodalmi

szabadság lehelete! (Engem, legalábbis.) Ám kezdetben fogalmam sem volt, hogyan kerülhetnék közelébe. Akkor már tisztában voltunk, mint jelent egy nyugati közlés. Mit jelent megjelenni a Püski Kiadónál, vagy az Új Látóhatárban. Leküzdeni a politikai és stílusbeli előítéleteket – ez nem kis szellemi bátorságot jelentett. Szombathelyre kerülésem hozta közelebb azt a lehetőséget, hogy találkozzunk a Bécsben élő Bujdosó Alpárral. S két nevet említek, akikkel – mint fiatalokkal – kapcsolatba kerültem. Székely Ákos és Molnár Miklós. Mind a ketten leveleztek már a „műhelyes” szerkesztőkkel, s nekem pedig az volt a rögeszmém, hogy hívjuk meg Alpárt Szombathelyre. Mint az Életünk munkatársának, nagyobb volt a mozgásszabadságom. (Egyébként Pete György nem örült ennek a tervezett akciónak. De nem is ellenezte.)

A nyolcvanas évek elejéről van szó.

Ekkor már szervezte Zalán a Vers(z)iókat, és több ponton is „betört” a modernitás a kortárs irodalomba. Csak még a személyes kapcsolat hiányzott. Ekkor kiutaztam Bécsbe, és találkoztam Alpárral. És meghívtam egy szombathelyi irodalmi estre. Emlékszem, jó néhányan jöttek Pestről, és az est jól sikerült. Ám helyileg nagy botrány lett belőle. Utána engem is behívtak a pártbizottságra, de valahogy kimagyaráztam magam. Legalábbis sokkal rosszabbra számítottunk. A személyes kapcsolat többekkel megerősödött, illetve kialakult. Alpár teljesen meg volt hatva. S attól kezdve – legalábbis én – több „műhelyes” találkozón vettem részt Hadersdorfban, amelyet nem szakmai fórumnak, inkább baráti találkozónak tekintettem.

A ‘81-es találkozóra Zalán Tiborral mentem ki. Emlékszem, nagy volt a bizalmatlanság – mármint a határőrök részéről –, ócska Zsigulinkat darabokra szedték, hátha valami titkos irat kerül elő az olajtartályból. De miután erre nem került sor, elengedtek.

Engem meglepett a találkozó baráti, oldott légköre. Béládi Miklóst itt ismertem meg személyesen, s csodálkozva láttam, hogy milyen közvetlenül társalog a nyugati, emigráns irodalmárokkal. Pomogáts Béla is otthon érezte magát, mint kiderült: nem először van itt. S lassan derengtek elő azok a szakmai-baráti szálak, amelyek ezeket az embereket még ‘56 előtt összekötötték. Ott volt a

magyar avantgarde művészek pápája, az építész Erdély Miklós. Körülrajongták az 1974-ben kiadott Kollapszus orv. című kötet szerzőjét, ott volt Határ Győző – már írtam róla – a Golgeloghi írója, szóval csupa különleges ember.

Már nem tudom, melyik évben Székely Ákossal rándultunk ki Hadersdorfba. Ákos szerepelt is, vetített képes szövegkonstrukcióját egy nagy táskában hozta ki. Én csak egy sportszatyrot vittem, semmi különös nem volt szándékom hozni, mint kávé és csokoládét. A kiutazást pedig a GYSV-vel kívántuk megoldani. Sopronban felszállunk, és hipp-hopp Bécsben termünk. Az ötlet jónak tűnt, és be is vált.

Hazafelé – két csóró értelmiségi –, azért alaposabb vizsgálatot érdemeltünk. Velem hamar végeztek, szokvány turista behozatal, de Ákossal meggyűlt a bajuk. Elég nagy táskájából furcsa dolgok kerültek elő. Mindenféle dobozok, gyermekjátékok, filmek, fotók. De még furcsább volt, hogy a kihúzható dobozok alján, mindenféle feliratok rejtőztek. A sorrend. A határőr egyre izgatottabb lett: telefonált a főnökének, aki hamarost meg is érkezett. Ákos fapofával figyelte az eseményeket. Kiborították a táska tartalmát a „motozó asztalra”, no, hát ilyet is ritkán láttak a kedves határőrök.

A százados, szinte dadogva, a következőket kérdezte: – *És van magának engedélye minderről?*

Ákos flegmán a farmerja zsebébe nyúlt, és átadta a Kulturális Minisztérium engedélyét – e rejtélyes tárgyak, a vetített kompozíció listáját. A határőrök ettől még jobban elképedtek.

– *Miért nem mondta, hogy mindez engedélyezve van?* – szólt a százados, szinte szenvedve.

Ákos csak ennyit mondott.

– *Nem kérdezték.*

És tovább álltunk, két gyanús alak, a nyolcvanas évek elején.

Megvallom – egy ponton túl, Zalánhoz és Molnár Miklóshoz hasonlóan –, egyre távolabb került tőlem az avantgarde. A rendszerváltás nyilvánvalóvá tette: a Magyar Műhely monopol helyezte megszűnt.

Az ezzel kapcsolatos viták engem nem érdekeltek. De történt valami, ami új lehetőséget vitt a kifulladás, vitáktól tépett „műhe-

lyes” létbe. 1991 augusztusában emlékkiállítás nyílt Erdély Miklós munkáiból. A beígért katalógus nem jelent meg, sőt, a helyszínen gyűjtést rendeztek ennek érdekében. Ott álltam Fehér László mellett, aki egy száz márkást dobott a fekete kalapba. Ott volt Nagy Pál, Papp Tibor és Bujdosó Alpár is. Ha jól emlékszem, én szerveztem be őket a dunaújvárosi *Virrasztás* programjába. Simon Laci is ott volt, egy felvételi előtt álló, tehetséges, fiatal agárdi irodalmár, s éppen arról beszéltünk, hogy jut el Dunaújvárosba... Mintha én vittem volna le, kis Polskival. És ott ismerkedett meg Simon Laci a műhelyesekkel.

A többi már irodalomtörténet. Emlékszem, valamikor a kilencvenes évek közepén, hosszú interjút készítettem Nagy Pállal. Úgy éreztem, fogy a levegő a Magyar Műhely körül. S az óta is az a véleményem: egy irodalomnak szüksége van ezekre a „laboratóriumi kísérletekre”, amelyeket a Magyar Műhely indukált azokban az években, amikor a kortárs magyar irodalom az elszigeteltségben küszködve kereste a kiutat a tágabb levegőre. Csak hálások lehetünk neki és szerkesztőinek.

A FEHÉRVÁRI VÉGKIFEJLET

A helyzet kezdett tragikussá válni. Az Árgus pénzét számomra K. P. befagyasztotta. Pénzt nem vehettem fel a számláról. Kölcsönökből éltünk. Barátaim is tehetetlenek voltak. Végre megjött az értesítés: a Zalai Írók Egyesülete májusban jön össze, arra a bizonyos főszerkesztő választásra. Tóth Imre, Tar Ferenc, Kardos Feri, a lendvaiak – Bence Lajos és Halász Albert – mind támogattak. És a tervezett változtatás simán lezajlott. Elnök-főszerkesztő lettem, együtt a kettő. A pénzügyeket azonban továbbra is L. tartotta kézben. Akkor ez nem nagyon érdekelt, ahogy a fuldoklót sem érdekli, mekkora a mentség, amibe belekapaszkodhat... A zalaegerszegiekkel abban állapodtunk meg, hogy augusztusban veszi kezdetét zalai pályafutásom. Merő Bélával azt is megbeszéltük: írok egy dokumentumjátékot Deák Ferencről, születésének kétszázadik évfordulója alkalmából, s a szabadtéri előadás, szobránál milyen jól hat majd a közönségre.

Visszatérésem után – a fehérvári V. Lajos, a tévésektől – bírt szóra. A Vörösmarty Székház boltíves bejáratában készítette el interjúját. Volt némi elkeseredettség a hangomban.

Az összes városi kulturális kitüntetéssel feldíszítve hagytam el a várost. Nem önszántamból és nem örömmel. Volt ebben politikai sakkjátszma is, és hál' Isten, tudtam hova menekülni. Több mint húsz év után.

KÖZJÁTÉK: AZ ABA-NOVÁK PANNÓ

Akkor már sok tekintetben képben voltam Fehérvárral kapcsolatban.

(Legalábbis ezt gondoltam.) De amit dr. Arató Antal barátom, egyébként a könyvtár igazgatója révén megismertem, az teljesen felháborított. Az Aba-Novák pannó sorsára, fogadtatására, feltűnésére és eltűnésére gondolok. Nos, örökké hálás leszek Tóni barátomnak és könyvtáros barátnőjének, hogy összeismertettek Supka Magdolna művészettörténésszel. Mannával. Manna aszszonnyal. Változatos és fordulatos életének utolsó szakaszában találkoztunk. Ezek a találkozók mély nyomot hagytak bennem. Kicsit jobban megismertem – talán már csak roncsaiban, töredékeiben – azt a polgárvilágot, amiről csak olvasmányélményeim voltak. Kicsit bepillanthattam édesapja életébe, láthattam a szabadkőműves relikviákat, fotókat. Talán még nem is ismertük egymást személyesen, amikor egy interjút készítettem vele az Aba-Novák pannóról. Az elemi felháborodás dolgozott bennem. Anynyira igazságtalannak tartottam mindazt, ami a pannó ügyét körüllegte, hogy elkészült az interjú és meg is jelent az Árgusban. És meghatottan forgatom a pannóról készült 2008-as kötetet, Béni Eszter, a lánya szerkesztésében.

Mi volt ennek a történetnek a lényege?

A következő: Supka Magdolna, az akkor már Széchenyi-díjas művészettörténész hölgy, kezdettől fogva elkötelezettje volt Aba-Novák festészetének – fejébe vette, hogy a Millenniumi ünnepségekre felállítatja a művész szinte elfeledett pannóját, amelynek címe: *A magyar-francia történelmi kapcsolatok* volt. A mű ott fektült darabokra szedve a Csók István – eredetileg Horthy Miklós Kultúrház – pincéjében. Az 1937-es párizsi világiállításra készült, állami megrendelésre. Óriási meglepetésre ez a mű kapta a Nagydíjat és a zsűrinek Picasso is tagja volt. Nem kis bátorság kellett ahhoz, a német hatalmi fenyegetések árnyékában, hogy a kiállítá-

son reprezentatív képzőművészeti pavilonnal vegyen részt a magyar kormány. A kiállítás után született meg a terv – valószínű Hóman Bálint közbejárására –, hogy a művet Székesfehérváron, egy új épületben kell felállítani. Az épület elkészült – Schmidl Ferenc tervei nyomán –, ám a pannó felállítására már nem került sor. A művet szétszedve az intézmény alagsorában mentették el.

S csodával határos módon baja nem lett, ám senki sem beszélt róla. Meglepetésre 1989-ben, a francia forradalom 200. évfordulóján két napig a tervezett helyén láthatta a közönség. Medgyessy Péter volt pénzügyminiszter és gazdasági főtanácsadó ötletére és kezdeményezésére történt mindez, akinek közismerten jó francia kapcsolatai voltak. A rendszerváltás után sem változott semmi. Sem a helyi, sem az országos szinten. S ekkor jött Supka Magdolna a maga kezdeményezésével. Szerzett húsz millió forintot, és a szakemberek hozzáláttak a pannó restaurálásához. A tervek szerint ismét az eredeti helyén, a Csók Képtárban kellett volna felállítani a grandiózus művet.

Nos, ebben az időben találkoztunk gyakran Mannával, akit egyre jobban megismerve, elképedve szemléltem. Bár mozgáskorlátozott volt, szinte mindenkinél fürgébb. Szerette a vörös bort és iszonyúakat tudott káromkodni. Ki tudja, honnan örökölte/hozta plebejus mentalitását, ám sokak becsülését megszerezte ezzel. Nem beszélve felkészültségéről, amelyet általános tisztelet és elismerés övezett. Szobájában a falon Aba-Novák képek, különleges relikviák, Ady-levelek és ki tudja, milyen archív és saját kéziratok. Mesélt és mi hallgattuk. És készültünk az Aba-Novák pannó felállításának ünnepségére. 2001-et írtunk akkor.

Az év elején nyílt egy kiállítás a Csók Képtárban, mely Sacra Basilica címet viselte. Az egykori királyi bazilika ép köveit tárta a közönség elé, meglehetősen igényes és látványos tálalásban. Az egy hónapra tervezett kiállítás azonban a határidő után is fennmaradt. Csak nagy nehezen tudtuk meg, a múzeum és a kulturális kormányzat nehéz tárgyalásokat folytat, annak érdekében: mikor és hogyan nyíljék meg a pannót bemutató kiállítás? A múzeumnak mindenféle követelésesei voltak, új raktárak, összegek, ám a kormányzat ezekben nem volt partner. (Mannától értesültünk a rész-

letekről.) Ám a lényeg: a romkert kövek maradtak a helyükön, a múzeum nem engedett. Ekkor Supka Magdolna felvetette: rakják fel a restaurált pannót, és a kövek maradjanak a helyükön. Ám a múzeum ettől is elzárkózott. Manna asszony a múzeum előterében lett rosszul, amikor kiderült: kompromisszumos tervének sem lettek partnerei. A pannót 2002-ben, az önkormányzati választások előtt avatták fel, teljes ceremóniával. Megjelent Rockenbauer Zoltán, volt kulturális miniszter, diadalmasan szólt Döbrentei Kornél verse a helyi kórus előadásában. Manna asszony is megkapta az elégtételt. Dr. Arató Antal könyvtárigazgató és jómagam is tettünk egy-két dolgot a pannó felállításáért, és 2002 júniusában megkaptuk a Supka Géza emlékérmét és oklevelet, Manna asszonytól. (Az oklevél itt van a falon, az emlékérem azonban elvesztett. Nem baj, nekem egyik legszebb kitüntetésem.)

AZ ELTÁVOZÁS ÉS A MEGÉRKEZÉS KÍNJAI

Az a két három-hónap, amíg a költözés, a helykeresés zajlott – nem kívánom senkinek sem. Az elszámolások, amiket a könyvelőnk elrontott, a vádak és védekezések. Mit számított már, hogy az Árgus azért jól ment, népszerű volt, úgy éreztem, az én egyensúlyozó politikám semmit sem ért. Ismét K. P. lépett a színre, mint az alapítványunk elnöke: ő döntött. Hagynak elmenni. Működött bennem egy érzés: csak őt nem látni. Már az is boldogságnak tűnt.

Közben anyám a szociális otthonban, Fehérváron. Ezért költöztettük oda, s most mi megyünk el. Úgysem tudtuk volna neki ezt elmagyarázni. Pedig az otthon jobbik részében lakott, de nem érezte magát jól. Engem marcangolt a lelkiismeret, hogy nem tudok neki megfelelő helyzetet biztosítani.

S fenyegetett az anyagi csőd. Kölcsönökből éltünk. Még ma is röstelkedek miattuk. Szerencsére mindegyiket meg tudtuk adni. Aztán itt volt a nyaralónk. Mit kezdjünk vele? Eladjuk? Ne adjuk? A lányom nevére írtuk, aztán vissza. Mindenesetre megváltásnak tűnt az a nap, amikor megérkezett a megrendelt fuvar, hogy elszállítsa holminkat Zalaegerszegre. A lányom is nyugtalanított, nem ment neki a jogi egyetem. De legalább a költözés sikeresen lezajlott. Néhány hét beletelt, amíg konszolidálódtunk. (Amíg az ablakra függöny került.)

S amikor már minden rendben lezajlott, meghalt az anyám. Testvéremmel együtt temettük el, de nem a legjobbkor ért ez a boldogtalan esemény.

Horgászbotjaimat hiába kerestem, a kölcsönlakás garázsából mindent elvittek. Némi nosztalgiával gondoltam az akarattjai horgászatokra, piknikezésekre. Akaratnya messze volt, árultuk jó ideig, aztán mégis sikerült túladni rajta. Ennek árából rendeztük adósságainkat. A fehérvári kurzusváltás nekünk totál anyagi csődöt is jelentett.

Z.-i barátaink segítettek, ahogy tudtak. Még szerencse a szerencsétlenségben ez a régi időből megmaradt szolidaritás.

Vigasznak csak a l.-i borozások számítottak. Unokatestvéremnek a fia – nagy ZTE-drukker – mindig szívesen látott pincéjünkben. A miénk is nem messze volt tőle, de már csak a roncsai. Annak idején eladtuk, de a német tulajdonos nem törődött vele. Így és itt akadtam össze, L. jóvoltából K. L.-ra, a l.-i boros gazdára, szőlészre, borászra. Ez a kapcsolat később is javunkra vált. Nem félttem én a fehér kuvasztól, Betyártól – ellentétben feleségemmel –, az eb azért tudja, kivel adja össze magát. Sok kellemes percet töltöttünk el nála. Oklevelekkel kitapétázott „ívó-konyhájában” csak a bornak, az elfogyasztott bornak volt becsülete. A Lajos napi ünnepségek és nótázásoknak híre volt a környéken, ahogy jobban megismertük egymást, mi is hivatalosak voltunk az üdvös eseményre. Idővel vettem neki egy vendégkönyvet, ne távozzanak jeltelenül és nyomtalanul az ide érkező nevesebb személyek. Bence Lajos barátommal mi avattunk fel, egy-egy Lajos-napi köszöntő verssel.

A városrész, ahol új otthonunkat berendeztük, a Kertváros névre hallgatott. Ez a szlovén határ, Lendva felé vezető út végén feküdt, közvetlenül az Alsóerdőhöz csatlakozva. Meglehetősen elhagyatott vidék, ritkás a forgalom. Errefelé van Gellénháza, Nagylengyel, majd Nova, a Göcsej fővárosa. Igazából csak Gellénházán voltam ismerős, Jakab révén, s ott akadt néhány olajmérnök, technikus, akikkel néha összejöttünk. No, persze, Barlahidát – amely ezen az úton van – jól ismertük, hisz ott találtunk rá a bűvös parasztházra, szemben a református templommal.

A lakótelepi házunk szinte a sarkon feküdt, szemben a környék egyik nagy ABC-jével, s a hátsó parkoló kis üzletsorával. A mélyedésben lévő hátsó bejáratokhoz lépcsők vezettek, a miénkhez is. Itt zuhantam le egy szombati napon, autótakarítás közben, amikor éppen Bajára, Kabdebó Tamásékhoz készülődtünk, arra a bizonyos halászlé-főző versenyre. Délelőtt volt, ragyogott a nap, a zuhanás után – talán papucs volt az oka – maradék erőmmel felhívtam a nejem, aki elképedve szemlélte vérző szemöldökömet, de nem is ezzel akadt baj: a jobb könyökömmel, amelynek pereme

letört és be kellett gipszelni az ügyeleten. Baján még nem voltam életemben, nem tudom, lesz-e még alkalom oda eljutni.

Sok kedves vendég fordult meg nálunk, akiket én láttam el, hisz én voltam a házigazda. Nejem szinte anyjához költözött, hogy felügyelet alatt álljon. (Nem mondtam, idővel eladták a fehérvári lakást, és vettek egyet nem messze tőlünk.). Egyedül voltam, a nejem néha átjött, rendet csinált, de jó ideig én vasaltam, és a takarítás is rám hárult. Ifjabb koromban szerettem főzni, voltak kedvenc ételeim, mint például a puliszka. Vagy a bolognai spagetti. Újabban a lecsó. Ezeket is elkészítettem, ha rám jött a főzhetnék.

A könyveim már csak részlegesen maradtak meg. Többször adtam tovább, elajándékoztam egy részüket, az internetben bíztam, mint sokan mások. Bár az internet csak részlegesen töltheti be a kíváncsi elme kívánságait. Írtam már, szerettem a képzőművészetet, ám sohase voltam nagy gyűjtő. Hiányzott belőlem a szenvedély, a birtoklás vágya. Ha belegondoltam: pucéran jövünk a világra, és – lényegében – pucéran távozunk. Valahogy nem volt igényem arra, hogy megüljem az átmenet pompáját. Így is sok kép halmozódott össze a lakásban. A legkedvesebb, legszemélyesebb műtárgyak elkísértek. Megmaradt Ujházi Péter ceruzarajza, melyet ötvenedik születésnapomra kaptam tőle. Már nem is tudom, fotóját elküldték-e, amikor albuma készült? S ha elküldték, bekerült-e? Emlékszem, L. Zoli barátom fotózta azt a néhány képet, ami birtokunkban van, és legnagyobb, *Szigetek* című kép üvege összetört. Még a Fehérváron, a Palotai úti műteremből cipeltem haza, egy kedélyes est után, amikor a festő – valamiért – nekem adta. El volt törve a lábam, be voltam gipszelve bokától combtőig, és némi hó is esett az nap. És én a beüvegezett képpel sértetlen hazaértem. Igaz, taxival. (Abban bízva, hogy nejemnél ez jó pontot jelent.)

Volt még egy nagyobb méretű, fél alakos portré, amit egyik festő barátom apja – amatőr művész – készített rólam. Fotóról. A fotó L. Simonék pincéjében készült. Előbb ki akartam dobni, feleségem mentette meg. Ma úgy látom, egyik legjobban sikerült mű, ami rólam készült. Szerettem Fehér László képeit, vagy Filep grafikáit. (Több éve ígéretem, hogy segíték összehozni egy albumot neki.)

S van egy közös fotó a kilencekről, amely a Bethlen-díj átadásán készült rólunk. A centrumban Dzsóval. Áron Nagy Lajos feleségétől kapott nejem egy biedermeier szekrényt, vagy inkább komódot, ami nem csak tetszetős, rendkívül praktikus is. S van egy barlahidai paraszt barokk kőrisfa szekrényünk, amire azért vagyunk büszkék, mert egy romos istállóból mentettük ki. Restaurátor barátaink nagyon szépen rendbe hozták.

A magányos élet nem sokáig tartott: anyósom váratlanul megbetegedett, és hamarosan otthonba került. Feleségem nem tudta megóvni a balesetekről. S hamarosan olyan súlyosan megbetegedett, hogy meghalt. Hamvait – utolsó kívánsága szerint – a barlahidai temetőben kellett volna szétszórni. Egy kis díszfa gyökerei alá helyzetük a temető kerítése mellett. Azóta is ott húzódik meg, a remekbe szabott kripták, beton kőkeresztek árnyékában.

ZALAI KEZDET(EK)

Amikor hazafelé ácsingóztam, nem csak a menekülés lebegett előttem. Arra gondoltam, hogy nem létezik: csak ennyit lehet kihozni a határszélből, ebből a sajátságos perem-helyzetből. Az járt a fejemben, hogy mennyi mindent lehetne összekapcsolni, a kölcsönösség jegyében. Partnernek Göncz László, a történész-író látszott, aki akkor az MNMI igazgatója volt. Ismertük egymást, baráti kapcsolatot ápolunk. S a muravidéki magyar kisebbség meglepően izgalmas, tartalmas intézményi formát, sokrétű szellemi teljesítményt mutatott fel. S mint kiderült: a magyar kisebbségi világban komoly pozíciót vívott ki magának. Bence Lajos nem csak kiváló verseket írt, hanem mélyható tanulmányokat is letett az asztalra – a megmaradás esélyeiről. Göncz László szintén. De lehetne műfordítás-cseréket szervezni, s a két ország határszéli képzőművészete is sok szállal kapcsolódik egymáshoz. Még el-kaptam a végét annak kiállítás-sorozatnak, amely a Határ menti Kispasztikai Biennalé nevet viselte. Horvátország, Szlovénia, Ausztria és Magyarország művészei mutatkoztak be közösen. A szervezőjét, Kostyál László művészettörténész-muzeológust kérdeztem: miért fulladt ki ez kiemelkedően szép kezdeményezés? Az érdektelenség és a pénzhiánya – válaszolta a szakember. Ez a jelenség akár gyanút is kelthetett, hogy a dolgok itt sem mennek simán. De miért ne lehetne a hátrányból előnyt kovácsolni? Kitörni ebből a perem-helyzetből? Ezek a kérdések is foglalkoztattak, amikor visszakerültem szülőmegyémbé. Igaz, az írógárda nem át-törő jelentőségű, de egy-két kötettel ezen az áldatlan helyzeten is lehetne segíteni. Ebből a szempontból a muravidéki-lendvai szer-zők előnyben vannak. Göncz László regényei, Bence Lajos, Hal-lász Albert és Zagorec-Csuka Judit verskötetei igazán elsőrangú teljesítmények, melyekre a hazai kritika is felfigyelt. Ám a hazai tervek csak lehetőségként derengtek a jövő horizontján.

De egyelőre a feladatot kell megoldani. Sőt, a feladatokat. Ugyanis a Pannon Tükörből egész évben egyetlen szám sem jelent meg, s ha nem akartuk, hogy az 1 milliós támogatás elvesessen, amit a lap az NKA-tól nyert, akkor ezt sürgősen pótolni kell. De úgy gondoltam, előbb végzek a darabbal, aztán nekilátunk az elmaradt számok pótlásának.

A lakás, amit megkaptunk, a megyei vendégház az Alsóerdőn. Végül is lakni kényelmes, kocsival jártunk, bár a közeli erdészház és környéke ismerős volt. Itt lakott annakidején Szakács László barátom, az írástudó erdész, a kultúra nagy barátja. De nem csak a kultúrának, hanem nekem és Orsós Jakabnak is elkötelezett híve volt. Sok kalandos utat megtettünk, így, ebben a felállásban.

De nekem azt kellett kitalálni, milyen – előadható – konfliktust lehet kibányászni Deák életéből. Az már érdekesnek tűnt, hogy nem ment el a kiegyezés kori ünnepségre, rosszullette hivatkozott. S hogy Kossuth Cassandra-levele is szíven ütötte. S talán a kis kuplék is megfelelt az előadás menetének. A Dal a Deák-kalapról sokaknak tetszett, egy-két rendezvényen elő is adták. A helyi szocialisták azt hallották ki belőle – „a méltó fejre kerül/a híres Deák-kalap” – részlet arra utal, hogy majd azt Orbán Viktor fogja viselni. De végül is, a Jelenetek Deák Ferenc életéből elkészült határidőre, átadtam a rendezőnek, és nekiláthattam a Pannon Tükör elmaradt számai megszerkesztésének. Volt egy ötletem, ami nagyon hasznosnak látszott: meghívom munkatársnak Szálinger Balázst. A fiatal alsópáhoki–keszthelyi költő hajlott is a dologra, de hamar be kellett látnom: nem tudom megfizetni. Láthatók a zseniális szerkesztői húzásai, s csak büszke lehetek, hogy egy évig a lap munkatársa volt. A lap főszerkesztő-helyettesének Bence Lajost nyertem meg, de nem igazán tudta ezt a feladatot betölteni. Annak ellenére, hogy sok értékes kézirat, kapcsolat került – az ő révén – hozzánk, az alap dolgokban nem tudott segíteni. Kezdetben hárman csináltuk a lapot: Ferencz Győző, a feleségem és én. Később fedeztem fel Szemes Pétert, aki a veszprémi egyetemről került haza, és éppen munkanélküli valakiként tengette életét. Publikációi és veszprémi előélete alkalmassá tették a tanulmánykritika rovat szerkesztésére. Így már négyen voltunk, helybeliek.

Mert én kötöttem ki, ha én leszek a főnök: a lapot Zalaegerszegen fogjuk csinálni.

Ez a négyes a megyei könyvtár alagsorában, a Nádas Péter Alapítvány mellett kapott helyet. Ferencz Győzöt régről ismertem, egy rendkívül olvasott, tájékozott ember, az Olajmunkás szerkesztője volt, igazi all round újságíró, aki a Pajtás újságnál kezdte. A helytörténeti tájékozottsága elég alapos volt, mindenképpen szükség volt rá. És elmondta: egy olyan helytörténetet akar írni Zalaegerszegről, amely köznapi szinten mutatja be a város életét, fejlődését. (A kötet nem rég jelent meg, jó tíz évi gyűjtőmunka után.) Győző recenziói, riportjai szerves részét képezték a lapnak, engem kissé az zavart, hogy szépírói ambíciói is voltak, aminek én a Pannon Tükörben nem adtam helyet, de hogy másutt mit publikál, az már más történet. És még volt egy külön szál: névhasználati vitája Ferencz Győzővel, a budapesti költővel és műfordítóval. Annak idején megegyeztek abban, hogy a fiatalabb, a budapesti Győző változtat a nevéen. Ám a végeredmény: egyik sem változtatott. A mi Győzőnkkel abban maradtunk, hogy Pannon Tükörbeli publikációit e. kis szignóval toldja meg. És ezt híven betartotta. De más lapoknál Ferencz Győző néven jelent meg, némileg zavart okozva. Kezdetben ez nem okozott problémát, később, amikor budapesti Ferencz Győző is szerzőink közé került, ennek jó hasznát vettük. Sok értékes publikáció született a mi, helybeli Győzőnk tollából, és én örökké hálás leszek neki, hogy a kezdeti nehézségeket velünk megosztotta. És rengeteget segített.

Feleségemnek is csak köszönni tudom, hogy a lap szövegeinek korrektúráját elvégezte – akkor még nem volt állása –, és a működésünkhöz maximálisan hozzájárult. A könyvtárigazgató igazán nem örült nekünk, és maximálisan támogatta: kerüljünk át a felújított VMK-ba. És a terv megvalósult: a szerkesztőség ott kapott helyet, amit nagy elégedettséggel foglaltunk el. L. elnökünk megvásárolta a működéshez szükséges bútorokat és számítógépet, én is bevitettem egy íróasztalt. Egyébként a VMK nem messze volt Győzőék lakásától, és a kis „lukban” gyakorta összejöttünk, egy kis trécelésre.

Lassan konszolidálódni kezdtünk. A lapszámok megjelentek 2004-től, immár 6-szor, én vittem fel őket a Lapkerhez, és sikerült

az NKA-nál is pályázatunkat elfogadtatni. Továbbra sem kerülünk ki az egymilliós kvótából, s ez a kaloda megmaradt egészen 2010-ig. Sőt, két évig, amíg Vámos Miklós volt a folyóirat-támogatás kollégiumának elnöke, semmit sem kaptuk. A város és a megye támogatása nélkül aligha jött volna össze az az öt-hat millió, amiből működésünket meg tudtuk oldani. Nagykanizsa fél milliója is fontos volt, főként az ínséges időkben.

Volt még egy érdekes intézménye a Pannon Tükörnek, a szerkesztőbizottság. Amikor én lettem az elnök, egyik első utam a megyei önkormányzatnál székelő Vajda Lászlóhoz vezetett utam. Vagyis az elnökhöz. Próbáltam – olykor sérelmeimet – előadni neki, s ő, becsületére legyen mondvá, segített. Ma is jó szívvel gondolok vissza közvetítéseire, egyeztetéseire. (Akkor még a megyei önkormányzat volt a fő támogatónk.) A megyei közgyűlés elnöke az első időkben Kiss Bódog Zoltán volt, később Manninger Jenő. Számunkra az alelnök volt fontos, Pintér László, aki minden módon támogatta a Pannon Tükört és igazi partnernek bizonyult.

Néhány év alatt a Pannon Tükört vissza lehetett hozni az „élő” folyóiratok közé, és lassan vissza tudtuk csábítani a korábban elveszett szerzőket, és újakat is sikerült találni.

A térségben, a Nyugat-Dunántúlon lévő folyóiratok közül talán legidősebb a győri Műhely. Villányi László nem csak kiváló költő, szerkesztőként is eredeti látásmódú figurának bizonyult. Az általa kitalált tematikus számok egyrészt növelték a periodika példányszámát, másfelől jelentős szerzői kört sikerült megszólítani ezekkel (Álom, Bicikli). Ahogy láttam, a képzőművészet megjelenítése nem erős oldala a lapnak, van mit keresnünk ezen a téren. Amikor a Pannon Tükör szerkesztését átvettem, a szombathelyi Életünk is szerkesztőt váltott. Alexa Károly lett a főszerkesztő, amiből sejthető volt, megerősödik a lap (polgári) szemlélete, irodalomtörténeti jellege. A képzőművészet jelenléte az Életünket sem nagyon érintette meg, tehát itt sem találkoztunk konkurenciával. S nem foglalkoztak a térség legnagyobb intézményével, a Szombathelyi Képtárral sem. Arra gondoltam, megerősítjük ezt a profilt, s nem csak Nyugat felé, Dél felé, Pécs irányába is tájékozódva. Ebben tájékozódásban nagy segítségünkre volt Horváth Zoltán festőmű-

vész, később lapunk tervezője, a pécsi Művészeti Gimnázium tanára és Pinczehelyi Sándor festőművész, a Pécsi Galéria vezetője. Ezt egészítette ki a veszprémi és fehérvári kitekintés. S a zalaegerszegi kiállítóhelyek szemléje mellett – múzeum, Gönczi Galéria, Városi Kiállítóterem – fontos szerepet játszott Nagykanizsa, a Hevesi Sándor Művelődési Ház kiállítóterme, a Magyar Plakátház és a Képzőművészetek Háza. S meg kell még említeni a Gébárti Nemzetközi Művésztelepet, amelynek rangos táborai ugyancsak elismert pontjai voltak a kortárs képzőművészetnek.

S ehhez még hozzájött a Zalával szomszédos területen, Lendván található Bánffy Kastély, amely képtárával, kiállítóterével egyik legjobban frekvenciált ilyen jellegű intézménynek bizonyult.

Egy szóval: volt tér, volt kihívás, hogy mindezt a képzőművészeti jelenségekört a lapban igényesen bemutassuk. Igyekeztem az ország legjobb műkritikusait bevonni munkánkba, akik egyébként is – más szálakon – kötődtek hozzánk, mint Wehner Tibor, P. Szabó Ernő és Novotny Tihamér. Természetesen dolgoztunk az időközben doktorátust szerzett Kostyál László művészettörténésszel is, a múzeum igazgató-helyettesével, aki megértve koncepciónkát, számos írást publikált a Pannon Tükörben. Magam is igyekeztem követni az eseményeket: a körképhez hozzátenni a magam megfigyeléseit. A tíz év alatt számos jeles publikáció sikeredett ebből a kapcsolatból. (A lap megjelenésének huszadik évfordulójára terveztünk egy vaskos repertóriumot, ennek jelentős része lett volna a képzőművészeti anyag. Sajnos, a pénzhány miatt csak a vers és a próza összeállítását tudtuk publikálni.)

MAJOR-ZALA LAJOS KÖLTŐ, FRIBOURG ÉS HÉVÍZ KÖZÖTT

Amikor visszakerültem Zalába, arra is gondoltam, Lajos irodalmi recepcióját elősegítendő, szerkesztek neki egy válogatott kötetet. Még a fehérvári korszakomban sikerült kihoznunk egy jó kötetet, *Hogy hívnak Ember?* címmel. Szerintem Lajos egyik legjobb műve. Arra is emlékszem, mennyit vitatkoztunk, hogy kötetében hagyja a direkt politikát, kapjon szót elsősorban a költő. Ez a válogatott kötet, amelyhez Pomogáts Béla tanulmánya társult volna, bizonyára elősegítette volna ismertségét. Érdemi ismertségét, a költőét, aki a nyugati magyar irodalom egyik legjobb szerzőjének számított.

Ebben az időben már – 2003-ról beszélek – már jó barátok voltunk, a Csokonai Társaság és környékén otthonos szervező, és inkább Lajossal értettem egyet, aki a politikai szálát nem akarta kihagyni a programokból. Horváth Béla és Zalán Tibor hajlottak arra, hogy könnyebben emészthető témák kerüljenek terítékre. (Álom, kert, divat, mosoly.) Amúgy ilyen mód zsörtölődve azért jól megvoltunk, és Lajos hévízi pincéjében ki-ki megtalálta a maga vigasztalóját. Ekkor már túl voltunk Lajos direkt politikai-lírai pamfletjein, azon a három köteten, amely a hatalomra került szocikat ostorozta. (Magyaur himnusz, E(z)-úr-ópa, Szerelmi vallomás) A feleségem, Csilla el is kezdte begépelni az új kötet anyagát, Béla is készült a tanulmányra, amikor Lajos egy újabb tervvel állt elő. 2002-őt írtunk akkoriban. Egy új, grandiózus vers-és esszékötet tervével, amelyben összegzi a barnapiros diktatúrák minden bűnét és szörnyűségét. A kötet a Testamentum címet kapta. Amikor átnéztem a kötetet, arra gondoltam, ezt semmiképp nem adhatja ki a Pannon Tükör. Gondolkodtam a dolgon, és megkerestem Molnár Józsefet, az Új Auróra Kiadó egykori vezetőjét. Adná-e kölcsön a kiadója nevét, erre az alkalomra? Megkaptam az engedélyt. Horváth Zoltán barátom tördelte be a szöveget, és az a rendje-módja szerint elkészült, be is mutattuk a Csokonai

Társaság programjában. Aztán két év múlva, amikor újra felelevenítettük a válogatott kötet kiadását, váratlanul érkezett a hír: Major-Zala agyvérzést kapott. És csodák-csodája talpra állt, újra eljött a társasághoz. A Csöcsös házhoz, amelynek kerámia díszét Németh János készítette. De a betegsége kegyetlennek bizonyult: pár hónap múlva, otthon érte a halál. Hamvainak egy részét a hévízi templomban helyezték örök nyugalomba. Azóta a Csokonai Társaság egyik stabil programpontja: megkoszorúzni az Alapító emléktábláját. De az a válogatott kötet azóta is hiányzik. Pár éve, 2011-ben Bokányi Péter szerkesztésében és az én fülszövegemmel megjelent Bolygó magyar címmel a sokat tervezett válogatott kötet. De attól tartok, Major-Zala ismertsége aligha változott ettől...

KABDEBÓ TAMÁS HŰSÉGE

Kabdebó Tamást még Fehérváron ismertem meg, Sobor Antal révén.

Nem gondoltam volna, hogy az egyetemi évek – az ötvenes években – ilyen mély barátságot szülnek, amelyet az '56-os elmenekülés és az évtizedek sem tudtak megszakítani. Talán említettem már, Kabdebó grandiózus trilógiája, a Danubius Danubia címlapján Sobor Antal festménye szerepel a Veránka szigetről. Szép idő volt, amikor Akarattyán találkoztunk, Soborék, Kabdebóék és mi. (Akkor még megvolt akarattyai nyaralónk.) A kapcsolat mélységét jelzi, hogy Kabdebó Tamás vállalta munkatársi szerepkört az Árgus folyóiratnál és számos remek kéziratot adott, s szerzett, szervezett másoktól. Kiderült, hogy Newcatle (Írország) és Fehérvár nincs is olyan távol. Kabdebó nevét ebben az időben kezdték megismerni az olvasók, több kiadónál több könyve is megjelent.

Az újabb kori magyar kiadásokból mi is részt vállaltunk. *A hal(l)ottakról jót vagy semmit. Tizenkét irodalmi esszé* címmel jelentettük meg egyik tanulmánykötetét. Amikor Zalaegerszegre távoztunk, megkérdeztem: nem akar-e a Pannon Tükör munkatársa lenni? Akart... 2006-ban előadtuk a *Köpolyözés* című, 1956-os drámáját, Merő Béla rendezésében, nagy sikerrel. Az egerszegi VMK színházterme ismét elnyerte azt a funkciót, amit az alapítók szántak neki, de az idő felülírta ezt a számítást. A londoni és dublini bemutatót az akadályozta meg, hogy Béla barátom – különböző okoknál fogva – rendezői pályáját Békéscsabán folytatta.

Tamással megvoltunk a Pannon Tükörbeli években is. Számos kéziratát közöltük, s ajánlott is sok remek szerzőt, köztük néhány tanítványát, a dublini szórványból. Többször készültem Newcastle-ba, hozzájuk, de nem jutottam el. Ő viszont többször is járt nálunk. Egy alkalommal csengett a telefon. Ő jelentkezett. Kérdeztem: *Hol vagy, Tamás?* Meglepetésemre a következőt válaszolta: Gel-lénházán. Hogy kerültél oda? Hát, Rómából mentünk haza, ami-

kor elromlott az egyik gumim, s itt találtam gumist, aki meg tudja csinálni. Kellemes napokat töltöttünk együtt, amíg a szerelés elkészült. Kossuth-díjának ajánlásában is részt vettem, amit Makkai Ádám szervezett. (Akkor még Hawairól. Sajnos, pár évvel ez előtt nem kapta meg.) 2009-ben lett volna egy könyvbemutatója, a 75 címmel megjelent novelláskötetét kellett volna bemutatni a dublini magyar követségen. A repülőtérrel kellett visszafordulnom a sztrájk miatt. A nyolcvanadik születésnapjára, 2014-ban azonban sikerült meglepnünk egy Kabdebó Tamás különszámmal. Nagyon örült neki, s véleményem szerint a Kossuth-díjat is rég megérdemelte. Drukkolok neki, hogy mielőbb megkapja, nehogy e versenyfutásban a betegség győzzön...

A HELY ELFOGLALÁSA

Miközben szerveztem a lapot, a kiadót, találtam egy szöveget, a 2003-as évről. Sok mindenről beszámoltam, de az írás alaposabb és mélyebben segít megérteni, mit jelentett ez a változás a városok és megye életében.

Beszámoló a Pannon Tükör 2003-as évéről

A folyóirat életében jelentős változások történtek 2003 második félévében. Mint ismeretes, Pék Pál lemondása után megbízott főszerkesztőként Czupi Gyula szerkesztette a lapot. A kanizsai városi könyvtár igazgatói állása mellett végezte ezt a tevékenységet, s elfoglaltságai miatt és más okokból nem tudott igazán a Pannon Tükör ügyeivel foglalkozni. Emiatt az első fél évben nem jelentek meg lapszámok, holott erre a folytonosság, az előfizetők és olvasók várakozása és érdeklődése, az NKA Szépirodalmi Kollégiumánál nyert 800.000.-forinttal való elszámolás is kötelezte volna. Emiatt szükségessé vált a vezetőváltás, a lap körülményeinek, elhelyezésének és anyagi támogatásának rendbetétele. A lap kiadója, a Zalai Írók Egyesülete ezért augusztus végén közgyűlést tartott, melyen engem választottak főszerkesztőnek, s Lakner Lászlót megerősítették ügyvezető és kiadó igazgatói tisztében. A szerkesztőség elhelyezésének ügyét is meg kellett oldani, addig a kanizsai városi könyvtár fiókszervezeteként működött, nem volt meg a szükséges önállósága. Az új vezetést a Zala Megye, Zalaegerszeg és Nagykanizsa Megyei Jogú Városok, valamint más városok kulturális vezetése bizalmáról biztosította, s ez az anyagi biztonsági tette lehetővé az újjáalakult szerkesztőség elindulását.

A feladat adva volt: megjelentetni az elmaradt négy számot, 2003 végéig. A szerkesztőség a megye támogatása révén, ideiglenesen a zalaegerszegi megyei könyvtárban nyert elhelyezést, és biztosítva volt a

szerkesztéshez szükséges technikai feltétel. A szerzői kört kibővítettük muravidéki szerzőkkel, sőt, a Lendván élő Bence Lajos költő, publicista vállalta a főszerkesztő-helyettesi tisztet. Új munkatársként érdekes megemlíteni Szemes Pétert, fiatal dráma- és irodalomtörténészt, aki a Tanulmány, kritika rovatot vezeti és Horváth M. Zoltánt, aki a képzőművészeti rovatot gondozza. Ezzel a felállással sikerült nem csak stabilizálni, hanem megerősíteni a Pannon Tükör pozícióit, az elmaradt számok, s némi provinciális beütések után visszaállítani a korábbi publikációs szintet. Ismét feltűntek az országosan ismert és határon túli szerzők, a régióban élő alkotók és helyi szerzők művei, a megfelelő arányban. Megerősítettük a lap azon törekvését, hogy a szépirodalom mellett a lehető legszélesebb körű kulturális spektrumot mutassuk be, főként a helyi szakírói gárdára alapozva. Így a tavalyi első számban Szócs Géza versciklusa és köszöntése, Pomogáts Béla tanulmánya mellett jelentős szerepet kapott a gébárti művésztelep és a zalai megyei meghívott művészek tárlatainak bemutatása. S Müller Róbert írása révén kitekintettünk a 7. Balatonalmádi Tárlatra is.

A második számunkban jelentős terjedelemben foglalkoztunk Deák Ferenc életművével, a bicentenárium kapcsán. Ebben budapesti és helyi történészek tekintették át a kiváló politikus életének állomásait, méltatták jelentőségét, és munkássága időszerűségére hívták fel a figyelmet. Ebben az összeállításban jelent meg Deák Ferenc életéről írott dokumentumjátékom, melyet Merő Béla rendezésében bemutattak, s melyet a Duna TV is közvetített a születésnap alkalmából. Ugyanebben a számban közöltünk verseket a balatonfüredi Quasimodo költői verseny anyagából, s a muravidéki irodalmat képviselte Bence Lajos publikációja. A regionális kapcsolatot Csernák Árpád novellájának közlése jelképezte, s ebben a számban már színházi jegyzettel bővült a lap műfaji repertoárja. A harmadik számban Kabdeó Tamás esszéje és Karinthy Márton Ördöggyörcs című regényrészlete jelentette a kitekintést, Vasy Géza és Mezey László Miklós színvonalas tanulmányai pedig jelezték a bekapcsolódást az egyetemes magyar irodalom vérkeringésébe. Kurióznak számított a zalaegerszegi születésű, s a Hevesi Sándor Színházhoz Ruszt József Kossuth-díjas rendező révén több szállal kapcsolódó Gábor Miklóssal készült egyik utolsó, eddig közö-

letlen interjú közreadása. A negyedik számban sikerült legteljesebben felmutatni a lap kulturális jellegét. A Deák Ferencre visszatekintő történelmi tanulmányok mellett, a színház-zene- és képzőművészet egyaránt megjelent a lapban. Interjút közöltünk Király László zene-szerzővel, Dús László fehérvári kiállítását és Ernst András műveit méltattuk, s megemlékeztünk a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház művésze, György János Aase-díjáról. A szépirodalmi rovatban ki-emelkedő írás a Kossuth-díjas író, Bereményi Géza tévéjáték-forgatókönyve, Mátyus Aliz novellája és a Tóth Erzsébet verse. A lendvai Halász Albert versei jelezték: a muravidéki irodalmi termés folyamatosan jelen van a lapban. A helyi – zalai – alkotógárda is színvonalasan képviseltette magát; megjelentek a Keszthelyen élő Karay Lajos aforizmái, s összeállítást közöltünk a zalai műhelyek alkotóinak java terméséből. Elmondhatjuk, hogy behoztuk a lemaradást: megjelent négy számunk, ezek eljutottak az előfizetőkhez és az olvasókhoz. Az év végén új, valódi, nem időleges szerkesztőségi irodához jutottunk, amelynek technikai felszerelése minden igényt kielégít. Van önálló címünk, telefonszámunk, e-mail címünk. A lapot biztonságosan előkészítve adhatjuk nyomdába. Az anyagi lehetőségek bővülése – ahogy pályázatunkban jeleztük – lehetővé teszi az évi hat szám megjelenítését, amelynek első száma a napokban kerül terjesztésre.

Zalaegerszeg, 2004. január 28.

Péntek Imre
főszerkesztő

Egy másik írás azt próbálja bemutatni, milyen hatással volt a lap város, Zalaegerszeg kulturális életére.

A dokumentum erről ad hiteles képet.

A PANNON TÜKÖR ZALAEGERSZEGI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

A Pannon Tükör – a több mint tíz éve megjelenő zalai folyóirat – 2003-tól jelentős változásokon ment át. A korábban Czupi Gyula által jegyzett lap élére új főszerkesztő került, az íróegyesület közgyűlésének jóvoltából. A szerkesztőség Nagykanizsán, a Halis István Városi könyvtárban, meglehetősen belterjesen működött. Az évi hat szám helyett csak négy látott napvilágot, azok is rendszerint késve jelentek meg. Az átalakulás során sor került a szerkesztőség Zalaegerszegre való áthelyezése, amikor is átmenetileg a megyei könyvtár adott helyet és infrastruktúrát a további munkának. Indokolta az áttelepülést az is, hogy mind a szép, – mind a szakírók szempontjából a zalaegerszegi „bázis” erősebbnek bizonyult. Alig néhány év múltán új, zalaegerszegi szerkesztőségi munkatársak jelentek meg a lap impresszumában, akik új, városi színekkel gazdagították a mind színvonalasabb, immár hatszor jelentkező számokat. Ferencz e. Győző a helytörténeti rovat szerkesztésével és saját, a város történetét kutató, bemutató írásaival folytatta a lap ilyen irányú tradícióit. Horváth M. (Marton) Zoltán festőművész a képzőművészeti rovatban végzett értékes munkát, behozva a kortárs képzőművészet helyi és országos értékeit a lapba. Szemes Péter esztéta a Tanulmány és kritika rovatot újíttotta meg részben a saját, részben fiatal kritikusoktól kapott írásokkal. Az utóbbi időben Tóth Imre költő a versrovat vezetője. A munkatársak köre tágult a nyugati magyar irodalom felé is, Major Zala Lajos (Svájc), Kabdebó Tamás (Newcastle) és Makkai Ádám (Hawaii) ugyancsak munkatársként végzett értékes szerkesztői munkát, s emellett saját írásaikkal is emelték a lap színvonalát. (Sajnos, Major Zala Lajos 2006-ban elhunyt.) Köztük Kabdebó Tamás több alkalommal járt Zalaegerszegen. 2004-ben ő tartotta a városi könyv heti megnyitót, 2006-ban pedig Köpölyözés című, 1956-ról szóló drámáját

a Gönczi ÁMK-ban láthatta az egerszegi közönség. Az új felállású szerkesztőség intenzívebbé tette a lap kapcsolatait a muravidéki-lendvai alkotókkal, sőt, Bence Lajos költő-szerkesztő a főmunkatársa a Pannon Tükörnek. Ennek köszönhetően a Pannon Tükör a muravidéki magyarság kulturális értékeinek első számú anyaországi közvetítőjévé vált.

A Pannon Tükör zalaegerszegi jelenléte megmutatkozott abban is, hogy rendszeresen közölte, fórumhoz jutatta a helyi alkotókat: Bereményi Géza (2006-ig), Tóth Imre, Karáth Anita, Kránitz Rita, Chak István, újabban Gyenes Imre, Farkas Balázs, Bajnóczy Zoltán, Nagy Réka, Szemes Béla, Gyimesi Katalin, Nagy Réka szépirodalmi, kritikai írásokkal jelentkezett, Németh József, Borbás György, Béres Katalin, Szigethy István, Kiss Gábor, Megyeri Anna, Molnár András helytörténeti, történelmi írásokkal; Németh János, Kostyál László, Frimmel Gyula képzőművészeti szemlével. (Király László néhány évig egerszegi lakosként írt zenei kritikákat, ezt folytatja immár ismét budapesti lakosként.) Újra indult a Pannon Tükör Könyvek sorozata, amelyben több zalaegerszegi szerzőnek jelent meg kötete. A Pannon Tükör Művészeti Könyvek sorozatában pedig Farkas Ferenc szobrászművész, a nem rég elhunyt Szerdahelyi Károly építész és Horváth László szobrászművész képzőművészeti albumai láttak napvilágot. A helyi képzőművészeti kiállítások javáról szakmai értékeléseket olvashatunk a lapban. A múzeum, a Gönczi Galéria és Hevesi Sándor Színház galériájának tárlatait országosan ismert szakírók, mint Fábíán László, Angyal Mária, Novotny Tihamér, Gálig Zoltán, Géger Melinda, N. Mészáros Júlia, Pataki Gábor, Révész Emese, Pápes Éva, Hagymás István értékelték. A fiatal egerszegi képzőművészek (egyetemi hallgatók, kül-és belföldi ösztöndíjasok) rendszeresen szerepelnek a lapban, kiállításairól beszámolók olvashatók, műveik reprodukciójával. A színházi előadások is nagy terjedelmet kapnak a lapban: kritikák, jegyzetek, interjúk követik az események forgatagát, különösen a kortárs magyar dráma kap különös hangsúlyt, érthetően. Több alkalommal közölt kritikát a Griff Bábszínház produkcióiról.

A szerkesztőség intenzíven bekapcsolódott az irodalmi élet szervezésébe is. A megyei és városi könyvtárral közösen 2004-től egyik fő szervezője a Könyvhét rendezvényeinek. Számos irodalmi est szervezőjeként olyan alkotók jöttek el a városba, mint Pomogáts Béla, Vasy Géza, Asperján György, Tari István, a győri, székesfehérvári, veszprémi, nagykanizsai, lendvai, marosvásárhelyi író-költők. Számos alkalommal tartottak a szerkesztőség tagjai rendhagyó irodalmi órákat a város középiskoláiban.

A Pannon Tükör olyan zalaegerszegi irodalmi-kulturális műhely, amely képes fórumot biztosítani a helyi alkotóknak, a legkülönbözőbb műfajban való megnyilatkozás lehetőségét kínálva. Igyekszik a felbukkanó tehetségekre odafigyelni, bekapcsolni őket az irodalmi vérkeringésbe. S ami még fontosabb: tágabb körbe, az egyetemes magyar irodalom (kultúra) körébe közvetíti az itt születő értékeket. S természetesen kapcsolatokat is teremt, azzal, hogy jeles írók-költők publikálnak a lapban. Odafigyel az évfordulókra – volt Keresztury Dezső és Németh János összeállítás –, s igyekszik a testvérvárosi kapcsolatokat is gazdagítani a maga eszközeivel. (Így jött létre tavaly a marosvásárhelyi összeállítás.) Mindent összevetve: a Pannon Tükör szerkesztősége olyan intézmény, amelynek szellemi kisugárzása, „holdudvara” van, inspiráló hatása több szinten és módon megjelenik a város kulturális életében. A kortárs irodalom és művészet recepciójának, kritikai feldolgozásának, népszerűsítésének ma már megkerülhetetlen urbánus fóruma.

Zalaegerszeg, 2008. ápr. 10.

Péntek Imre
elnök-főszerkesztő

BEREMÉNYI GÉZÁRÓL ÉS A SZÍNHÁZRÓL

Amikor ide kerültünk, érdekelt a színház állapota, műsora, de leginkább Bereményi Gézára voltam kíváncsi. Hogy viseli a vidéki száműzetést, a kiesést a centrumból. A Hevesi Sándor Színház klubja nem volt ismeretlen számomra. Annak idején, Ruszt József igazgatósága alatt bejáratosak voltunk ebbe a kis zárt világba. Még egy interjút is készítettem vele, s ez később egy őt köszöntő antológiában is megjelent. A színészbejáró természetes közlekedés volt számomra, s ez a dolog nem évvült el, „öröklődött”, hamarosan jó ismeretségbe kerültünk a színház számos tagjával, Bagó Bertalan rendezővel, Tucsni András dramaturggal és néhány vezető színésszel. Az igazgató akkor Stefán Gábor balettművész volt, de az volt a benyomásom: a háttérben Bagó és Bereményi befolyása érvényesül. A fehérvári színházi konfliktusok után – ott a felújítás csak később zajlott le – öröm volt ide bejárni, nekem nosztalgikus élmény. És némileg csodálkozva tapasztaltam, valahányszor ide betérek, szinte mindig ott volt Géza is, ismeretlen emberek társaságában. Miután régóta szinte barátok voltunk, nekem kiváltságos helyzet jutott: bármikor odamehettem az asztalához. Ha úgy adódott, megmondta, most nem alkalmas, ha úgy ítélte meg, hogy csak valami laza eszmecsere van, akkor a következőket mondta, udvariasan, szinte szertartásosan: *Parancsolj, Imrém, foglalj helyet.* És nekem is volt orrom: tudni lehetett, mikor folyt munka, s mikor csak oldott, nevetős kvaterkázás. Gyakran csinos nőkkel. No, Géza nem volt valami nőfaló, két kis gyermeke eléggé leterhelte feleségét, s olykor őt is. Egy pohár sört mindig meg tudott inni, ám néha a társaság kedvéért többet is fogyasztott. De ez nem volt jellemző rá. Láttam néhány rendezését, nekem az *Üvegcipő* tetszett legjobban. Írtam néhány kritikát is a Pannon Tükörbe, amivel végleg megalapoztam helyzetemet. Várható volt, hogy Cseh Tamás is előbb-utóbb felbukkan, és egy újabb CD-próbáját láthatjuk, az ő

előadásában. Ez be is következett. Nagy élmény volt a zártkörű előadás.

Géza akkoriban válaszút elé került. Menni vagy maradni. Többen is úgy érezték, lejárt a büntetés, a hét év, Géza visszatérhet(ne) a fővárosba. Ő azonban jól érezte magát a zalai megyeszékhelyen. Ám a gyermekek nőttek, óvodába kellett volna adni őket, a feleségnek pedig valami állásra lett volna szüksége. S egyik sem akart összejönni. Néhány bennfentes információ Boncz Barnabás, a színház (volt) titkára révén szivárgott ki – Géza abszolút diszkrét volt –, s talán egyszer beszélt dilemmáiról: ő kész lett volna maradni, ha ezek az egzisztenciális gondok megoldódnak, s ha megnyerik, mert megpályázták a 2010-es igazgató választást, Tucsni András dramaturggal. „Függőjátzsma”, ahogy kedvenc krimim címe sugallja. Bagó Bertalan pedig, mint egykori Ruszt növendék, kiváló előadásokat rendezett, de keveseknek. (Legalábbis ez volt az elmarasztaló kifogás ellene.) Ekkor érdekes közjáték zajlott le: a pletykák szerint Ruszt József vissza akart térni egykori színháza élére. S ebben a megyei vezetés támogatta leginkább. Gézának nem kis ellenszélben kellett tevékenykednie. De állta a sarat. A nagy ellenlábas pedig – egyik napról a másikra – eltűnt. A kimaradt kilenc év, az kilenc év. De a város sem rajongott érte. Így aztán elvesztették – Tucsni Andrással – a tizes pályázatot. Én titokban örültem neki, s ma méltó helyén van a film- és színházművészet kiemelkedő egyénisége. Ha találkozunk, mindig kedvesen üdvözlöl, én is őszintén örülök neki. Legutóbb, január 18-án, Németh János Vigadóbeli kiállításán találkoztunk, ahol megígérte: ad nekünk dalszöveget, ha írunk új, Versek című kötetéről.

Ha már a színházról van szó, két „manóról” szeretnék beszélni, két igazán különös emberről. Az egyik a színház örökös tagja lett, bronz domborműve a színház bejáratánál található, Boncz Barnabásról, színházi titkárról és kiállítás szervezőről van szó, s a mű alkotója pedig Béres János szobrászművész. Géza mindkettőjüket szerette, Bérest különösen. Béres Jánost – nagyrészt – a színház nevelte ki. Rusztnak is jó barátja volt. A színház szobrászművészeti alkotásai az ő kezéből kerültek ki. A Hevesi Sándor portré, az örökös tagok domborműve, köztük Bereményi Gézáé, a Ruszt büszt. Boncz Barnabás pedig a színház titkáráként dolgozott az alapítás

óta, később háttérbe szorult, de a magas földszinten lévő kiállító térben töretlenül rendezte kiállításait. Amíg nyugdíjba nem ment.

Jellegzetes alakja volt a városnak. Nem messze lakott tőlünk, máig sajnálom, hogy nem kopog be az ablakon, mert valami hátridős dolgot megbeszéltünk. A Kiskakas egyforma messze volt mindkettőnk lakásától, s a teraszon, hátsó traktusban szoktunk menedéket találni. Apró, nyüzsgő alakja szinte az egész városban feltűnt, makacs volt, ahol megsértették, oda nem járt. A Kiskakasba is én könyörögtem vissza, meggyőztem, hogy már más a tulajdonos. És az új tulajdonos esküt tett, hogy mindenben a kedvében járnak. Ezt hosszú évekig betartotta; nem volt nehéz, egy-két pohár bor vagy sör – ezen túl nem jutottunk. De jól ismertük a személyzetet, már előre tudták, mit kérünk. Az otthonosság része volt ez a kisvendéglő, még a kockás abroszok sem hiányoztak.

Jimmy-vel, mert ez volt a beceneve, közös szenvedélyünknek is hódolhattunk a színházban: kiállításokat szerveztünk. Képzőművészeti egyesületünknek mindig akadt annyi pénze, hogy egy-egy kiállítást megfinanszírozzon. S míg leszerveztem a meghívót, leporellót, ő pedig kifogástalanul megrendezte a kiállítást. Kiváló érzéke volt a rendezéshez. Hihetetlen kapcsolatai voltak, gyakran ki is használtuk ezeket. Amikor kezdett hihetővé válni, hogy a múzeum melletti alagsori helyiségben Németh Jánosnak állandó kiállítás lesz, nem tudott nyugodni. János abszolút megbízott benne, számos kiállításának rendezőjeként. Állandó kiállítását is ő rendezte, ma is az általa kialakított variáció látható, pedig néhányszor megbontották az összképet.

A nyugdíjazás megviselte. Kereste a helyét. Később már hozám sem térhetett be, egy másik lakásba költöztem, ami nem esett útba neki. És egyik napról a másikra beteg lett. Talán a mája, vagy a hasnyálmirigye nyugtalankodott. Azt is rebesgették, hogy félrekezeltek. Egyik utolsó találkozásunkkor borral kínált bennünket, látogatókat, ő már nem ihatott. *Papukáim*, ma is hallom szeretetteljes hangját, *igyatok, hát ez van, ezt tudjuk nyúújtani...* Mindig gondosan ápolta a temetőben családtagjainak, ismerőseinek sírját. Gyakran láttam, amint kiskapával igyekszik az ismerős sírok felé. S most mi vagyunk, akik az ő sírját is ápoljuk.

LENDVAI ALKALMAK – JÓRA, ROSSZRA

Lenti lévén, a határ mellett élve, alig tudtunk valamit a határon túli településről. A szülők mélyen hallgattak a negyvenes években történeteikről. A visszacsatolásról és a vele járó könnyebb életéről. Rokonaink nem voltak odaát, így általuk sem kaptunk olyan információt, ami Lendváról szólt volna. A magyaroknak mind a két oldalon meg kellett húzni magukat. Az ötvenes évekbeli határsáv pedig mindent felülírt, meghatározott: az ide igyekvőket civil és egyenruhás határvasdászok figyelték, igazoltatták. Emlékszem, amikor egy napon hatalmas munkagépek jelentek meg az utcánkban és lövészárkokat ástak a Jugoszlávia felé első szántóföldeken. Kis dombok emelkedtek a légvédelmi erők bunkerje fölé, ahol remekül lehetett szánkózni. Számtalanszor „kaptak el” egyetemista korban, s alig-alig sikerült meggyőzni az éber figyelőket, hogy én itt lakom. Hagyjanak békén. Viszont, amikor hazakerültem tanítani, meglepve tapasztaltam: a két állam megkönnyítette egy szűk sávban lakó népesség számára a határátlépést. Ekkor volt az olcsó jugoszláv szesz boom-ja, hordtuk haza a kiváló Zrínyi-konyakot, a rumpuncsot és más, nálunk meglehetősen drága és alig hozzáférhető szeszt. És számomra még egy érték volt itt: a Magyar Szó, az ottani magyar napilap. Bár egyetemista korban figyelemmel kísértem a Gorkij Könyvtárban, nem számítottam rá, hogy itt is hozzáférek. Egyetlen probléma volt, a magyar határőrök vadásztak rá, s ha megtalálták, elkobozták. A jugoszlávok hozhatták, mi nem. Ebben igen jó képet kaptunk a vajdasági irodalmi életről, a szombati mellékletben számos költő verse, novellák, tárcák, jegyzetek jelentek meg. Tolnai Ottó, Tari István, Sziveri János, Fenyvesi Ottó és mások, az új nemzedék szárnybontogatói.

És olykor bekerült ide néhány lendvai szerző is: Szúnyogh Sándor, Báti Zsuzsa, Varga József, Bence Lajos. Az első, akivel személyesen is találkoztam: Szúnyogh Sándor volt. Az Elérhetetlen

földről ő is tudott, meg is volt neki, tehát nem ismeretlenként futottunk össze.

Sándor egy végtelen nagylelkű, mindenre nyitott lélek volt, akivel hamarosan jó barátságot kötöttünk. Úgy rémlik, az Eötvös Kollégiumban jöttem össze Bence Lajossal, majd Halász Alberttel.

Emlékszem, Albert meg is keresett Fehérvárott, hogy írjak könyvéhez fülszöveget. És Lajost is – hazalátogatásomkor – gyakran felkerestem, akkor még könnyebb volt, mert járt a busz, oda-vissza – (az Unióban erre már futja) – és pincéjében kiváló borokat és pálinkákat lehetett kóstolni. A csapathoz tartozott még Zagorec-Csuka Judit költő és mindenes, s később meg is lepett, hogy *Viharverten* című kötetéhez Pomogáts Béla írt utószót. A nyolcvanas években már lazábban járhattunk át, s ők is gyakrabban jöttek. Ez első sorban az Életünknek köszönhető. Pete György főszerkesztő hamar felismerte e kapcsolat jelentőségét, és 1987-ben megszerkesztette két megye – Vas és Zala –, valamint a muravidéki magyar költők antológiáját, az Összhangot. Újszerű kezdeményezés volt ez mindenképpen, kár, hogy nem talált komolyabb visszhangra. Néhány bemutató volt, Jugoszláviában, de Magyarországon, itt, a határvidéken alig. Mi több: olyan honoráriumot fizettek, hogy csak bámultunk. Ahogy Lajosék mesélték: soronként egy dollárt. És még egy költő-és írójelölről beszélhetek: Göncz Lászlóról. Érdekességéhez tartozik: csak most derült ki, mekkora szociográfiai munkát végezett a térségben, amiből néhány kötet mostanában látott napvilágot. S nagyszerű regényei – mint a Kálvária.

A Pomurska Zalozba kiadványát azonban nem követték hasonló, akár megyei szintű kiadványok, kötetek. El tudom képzelni, ez a kölcsönös tájékozódás, kapcsolatteremtés nem illett bele a központi kultúrpolitikába.

Persze, a barátságunk azért töretlen maradt. Az összejárás is. Akkor már működött az Egerszegi Írókör, s a Gébárti-tónál lévő népművészeti házban rendeztünk találkozókat. Én hol Szombathelyről, hol Keszthelyről érkeztem ebbe a bűvös körbe, amelyben Pete György, Ambrus Lajos, Szúnyogh Sándor, Bence Lajos, Nagy Gáspár is gyakran megjelent. A zalai csapatot erősítette Csengey

Dénes, Pécsi Gabriella, Chak István, Tóth Imre, Orsós Jakab. Érdekes, a kanizsaiak nem érdeklődtek igazán a muravidéki ügyek iránt. Pék Pál, az ottani vezető ember nem tartotta őket elég színvonalasnak. Ebben nem volt igaza. Bár sok prózai szövegekre ráfért egy kis szöveggondozás, ám a verseik kifogástalanok voltak. De hát ezen a kis apróságon túltettük magunkat.

Egyik ilyen összejëövetelen vetődött fel: indítsunk – a nyolcvanas évek végén – közösen folyóiratot. Erre mi csak hápogtunk, nem tudtunk mit felelni. Szűnyoghék viszont valóban, 1988-ban elindították a Muratájt. (A Pannon Tükör csak hét évvel később kapott bizalmat.) Kár, hogy ott meg a pénz hiányzott, a lap csak kétszer jelent meg évente.

Tehát e kis bevezetővel próbáltam jelezni: kapcsolataink mélyre nyúltak, sokszínűen alakultak, és igazán Szlovénia megalakulása után bontakoztak ki.

Ha valaki betér Lendvába, rögtönk szembe tűnik a község, kisváros fölé magasodó várkastély, a Bánffyak egykori lakhelye. Meredek út vezet föl hozzá, a törökök sem tudtak megbirkózni vele. Király Ferenc szobrászművész volt egy ideig a „kapitány”, majd őt követte Gerics Ferenc művelődésszervező. Én úgy gondolom, mind a ketten remek munkát végeztek, hogy ma a Galéria-Múzeum ilyen csalogatóan néz ki, s a szlovén és magyar képzőművészeti kapcsolatok egyik fő helyszínének is tekinthető. Az ősi falak ornamentikája ma is lenyűgöz, a boltíves folyosók, a tágas helyiségek, a pince és a padlás mind-mind a régi hangulatokat hozza vissza. Az eredeti művésztelepen néhány zalai festő vagy szobrász is megfordult, Németh János, Szabolcs Péter, Fischer György, Budaházi Tibor és Bedő Sándor. Nekem az volt a benyomásom, a tájékozódási kedv lecsökkent, illetve váltott. A lendvai szervezők inkább Győr és Pozsony felé tájékoztak.

Valahányszor megfordultunk ott, a kisvárosban, tapasztalhatuk, egyre-másra tűnnek el a magyar emlékek. A Korona Szálló helyén nyílt meg az új városháza és egy elegáns szlovén vendéglő. A régi magyar kocsmák, vendéglők is fogyatkoznak, de nem tűnnek el teljesen. Ahogy a magyar szó sem. Örök adóssága társaságunknak, nem tanultunk meg szlovénül. Egy Erdélyből áttelepült

festőművész, Nemes László jutott legmesszebb: igazi partnerévé vált a lendvai gyerekeknek, intézményvezetőknek, művészeknek, s ma jó néhány tanítványa visszatért, itt folytatva művészi pályáját. Igaz, megépült a Makovecz-tervezte színház, messziről láthatóan magyaros „jelenség” kakastornyaival, oldalán a régi hetési házak „lenyomataival”. S belül is a modernitás ölelkezik a hagyományos megoldásokkal, a kiváló minőség a paraszti formakultúrával. Az előtérben gyakran rendeznek ünnepeket, kiállításokat, ahol mi is gyakran vendégeskedünk. Annak idején Makovecz fazsindelyekkel akarta fedetni a szép és látványos épületet, de a helyiek meggyőzték: sok az eső, a falapok elkorhadnak. Sokat mesélhetnék a Zala György kultuszról. Nagy méretű büsztje ott talált helyet, a színház bejárata előtt, Király Ferenc Munkácsy-díjas szobrászművész remek alkotása. S a várban pedig kamarakiállítás Zala György alkotásaiból, Gerics Ferenc művésztelepein pedig jó néhány Zala György-gipszből vált érces, mély csengésű bronzszobor, a helyi kis múzeum kollekcióját látványosan gyarapítva.

Én otthon éreztem magam – idővel s egyre inkább –, bár voltak zavaró mozzanatok. A szlovén nyelv egyre általánosabb, a magyart egyre kevesebben beszélik, használják. Az elmúlt harminc-negyven évben a valamikor 25 ezres magyar közösség 5-6 ezerre apadt.

Göncz László igazgatósága idejében – ahogy csak lehetett – sürűn rendeztünk Pannon Tükör bemutatókat, könyv premiereket, előadó esteket. Fellépett a zalaegerszegi Énekmondó Együttes, Kelemen Gyula vezetésével, zeneszerzői produktumaival.

Tapasztalnunk kellett, a kivívott helyi autonómia – velünk, a mi „bekebelezési törekvéseinkkel” szemben is érvényesül. Több variáció is felmerült, valamilyen szorosabb együttműködésre. Én például ajánlottam: legyen a Muratáj a Pannon Tükör két-három alkalommal megjelenő melléklete. Volt olyan variáció is, hogy a Muratáj legyen a regionális tudományosság fóruma. De ezek az elképzelések elhaltak, elfelejtődtek. Nem tudnám megmondani, kinek volt igaza. Göncz Laci, a kiadó, engem kért fel 2006-ban Lajos könyvéhez egy utószó megírására. Én megtettem ezt, a legjobb tudásom szerint. Sajnos, ahogy ő képviselő lett, az utódnak már nem volt annyira fontos az együttműködés. A Zala György mono-

gráfia – amely Szatmári Gizella és az én közreműködésem révén jött létre – kiadásában is csak nagyon óvatosan működünk közre. A nyomdaszámra egy részének kifizetésében. A felhőtlen összejövetelek, Lajos pincéjében, is megritkultak. A két napos szünetek, a vacogtató ott alvások. Ezek az együttlétek egyre inkább lenti-hegyi barátunk, K. L. vendégházába kerültek át. Ez a másik Lajos – igazi jó barát – a helyi kis közösség, a Kertbarát Kör kovásza, kiváló borász, számos borverseny győztese, helyezettje. Nála, a pincéjéből előhozott nedű, olaszrizling vagy királyleányka, valódi kifogástalan ízeket hordoz, a nem a legjobb talajú határból varázsolja elő a lélekemelő italokat. Egyik Lajos-napi összejövételre vettünk neki egy üvegkancsót, amelyben egy kis cső tárolja a jeget. Azóta, ha egy mód van rá, a baráti kiruccanáskor, pincészeren, de főleg nyáron ez kerül az asztalra.

ORSÓS JAKAB AZ ÍRÓ ÉS NAIV MŰVÉSZ

Amikor ezeket a sorokat fogalmazom, sokszor eszembe jut, milyen kár, hogy nem lehettünk együtt. Nem csavaroghatok vele, nem nézhetünk be a régi ismerőskökhöz, egy-két baráti szóra, nem látogathatjuk meg a régi vágású kocsmákat, ahol felhajtunk egy-két pohár pálinkát. De szakmailag is ezernyi dolgot megtárgyalhatnánk, hiszen a Zalai Írók Egyesületének elnöke volt, az elődöm. Gombosszegi műtermében sokszor megfordultam, s jó volt nézni, a szalukapa alatt hogyan formálódnak a szebbnél-szebb tárgyak, szobrocskák, de olykor nagyméretű rönk bútorok. Sok-sok szilvafából faragott műtárgyat kaptam tőle, cigány tálat, hamu vagy sőtartókat. S egy-két figurát, kivételesen. Azokat gyűjtötte, kiállításokra. Gellénházi lakásukban otthon éreztem magam. A felesége is cigány volt, Ili, aki fekete bőre ellenére a legnagyobb tiszteletben állt a faluban. Az óvodában dolgozott, dajkaként, elfogadták és befogadták. Három gyereket neveltek, a tágas lakásból akkor már a két lány elköltözött, Laci, a fiúk akkor végezte az egyetememet. (Két idős asszonyt ábrázoló szobrocska van a szekrényemen, egyik Tőke Imréé, 1976-ból, a másik Jakabé, évszám nélkül. Nekem nagyon kedves mind a kettő.)

Jakab írt is, nem én fedeztem fel. Nádas Péter, Salamon Pál foglalkoztak vele, később, amikor a mindennapok témái, üzemi történetek kerültek ki a tolla alól, Ferencz Győző, az Olajmunkás szerkesztője gondozta és közölte kézíratait. Vannak tehetséges emberek, ám Jakab emberi tehetség volt. Bárhol, bármikor feltalálta magát. És nem fogyott ki a történetekből, melyet hihetetlen érzékletességgel tudott előadni. Valósággal lenyűgözte hallgatóságát. És írni – a magam módján – megtanult, a történeteket a maguk kerekded módján írta le, mintha látta volna őket. Emlékszem egy esetre, amikor a Püski Könyvesboltban, Fehérváron rendeztünk neki kiállítást, népes hallgatósága nem akarta elengedni.

A hetvenes években jöttünk össze, már nem tudom kinél. Könnyen lehet, hogy Dús Lászlónál, aki kedvelte, vagy Németh Jánosnál, aki szintén jó viszonyt ápolt vele. Vagy Sz. L.-nél, az alsóerdei erdésznél, akivel szinte naponta találkoztak. Sokszor bejött hozzám a kollégiumba, ahol kis, szolgálati szobámban is jól elvoltunk.

Már akkor felmerült, érdemes volna kötetet szerkeszteni írásaiból. Emlékszem, akkor már Nádas Péterék Gombosszezen laktak, s vele és Magdával is beszéltünk erről. Péteréknek az volt a véleménye, nem szabad belejavítani a kéziratokba. Én azon az állásponton voltam, szabad belejavítani, de az eredeti fordulatokat feltétlenül meg kell őrizni. Sok kéziratának szövegét gondoztam, s végül megjelent '87-ben az *Aki hallja, aki nem hallja* című szövegkorpusz, majd '92-ben a *Gyökerezés* – így, ahogy ő akarta és elképzelte. Örömmel láttam, hogy a kiadó, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár megőrizte ezt az eredeti címet, a leegyszerűsítő Gyökerezés helyett. Ez utóbbi kötetten legalább két hónapig dolgoztam, de örömmel tettem, viszonzásként a sok-sok vendéglátásért, s legfőbbképpen, a barátságunkért. Amikor Fehérváron elindult az *Argus*, az első számban jelent meg a *Jessze majortól az Urálig* című emlékirat-részlete. Nagyon büszke voltam rá. Jakab egyik legjobb írása.

Barlahidai korszakunknak is mindig fénypontja volt egy-egy látogatás, amit náluk tettünk. Vagy ha ő jött át újjáélesztett parasztházunkba.

2002 áprilisában felhívtam, akkoriban ritkán találkoztunk. Csak telefonon beszéltünk. Kérdeztem, hogy van. Válasza mélyen elkeserített. „Imrém, ne látogass meg. Őrizd meg azt a képet, ami én voltam. Ma csak egy roncs vagyok.” Én elfogadtam ezt a véleményt, a véleményét, s nem mentem el hozzá. A időss asszony szobra hűségesen őrzi mindazt, amit nekem Jakab jelentett.

Amióta itt vagyok Zalában, Kardos Ferivel – kiváló költő, a lap munkatársa és nem utolsó sorban ciganológus – többször beszélünk arról, hogy csinálunk neki egy emlékkiállítás. Ám ez mind mostanáig elmaradt. Pati-Nagy Bence fehérvári fotós barátom készítette róla egy fantasztikus fotósorozatot, talán Gombosszezen.

Ki tudja, megvan-e a film? Mert a nagyméretű fotók lassan tönkremennek. De remélem, előbb-utóbb lesz róla egy figyelmet keltő dokumentum-fotó összeállítás. Érdemes rá emlékezni.

AZ UTOLSÓ ÉVEK UTASSYJA

Soha nem gondoltam volna, hogy a sok jó év, bohémkodás, baráti összejövés úgy fog végződni, hogy közeli tanúja leszek egyik legjobb barátom eltávozásának.

Az Ond vezér utcai budapesti lakás nekem bázisom volt. Akkor is, amikor Zsóka Bükkszenterzsébeten tanított, és csak ritkán tért haza, akkor is, amikor már együtt volt a család. Gyakran aludtam náluk, mindig szeretettel fogadtak. Láthattam Józsi (Dzsó) hihetetlenül precízen kifaragott ceruzáit, melyet a konyhájuk ablakában tartott. A konyha volt az ő alkotó műhelye, virrasztó helye, hisz éjszakákon át olvasott, írt, ábrándozott ebben a kis helyiségben. Toleráns volt, de szerette a rendet. Gyöngybetűkkel rótt kéziratai is erről beszélnek.

De akkor, a nyolcvanas évekről van szó, ritkábban találkoztunk, engem is elragadott a rendszerváltás láza, futó vendégként fordultam meg náluk. Akkor már megvolt a betegsége, amit a tíz éves kiadói mellőzés okozott. Emlékszem, egy alkalommal, amikor ott aludtam, azt mondta: vége a gyógyszerezésnek. És a végébe dobta és lehúzta a pirulákat. Mit mondhattam erre? Jól van, ha úgy gondolsz – valami ilyesmit motyoghattam, ezen kiborulása láttán. Fogalmam sem volt arról, mennyire beteg... De tapasztalnom kellett a nap folyamán. Estére Kovács Pistáékhoz igyekeztünk, és Dzsó egyre hangosabban kezdett beszélni. Felszabadult a nyugtatók alól. És a villamoson egyre nyilvánvalóbb lett: ez bizony a betegség. S két idősebb úr – ezek mi lettünk volna – feltűnő hangosan ordibál egymás közt, miközben az utasok elhúzódnak tőlünk. Imádkoztam, hogy nagyobb baj ne legyen, és nem is mentem vissza hozzá. Talán Pistáék hívtak egy taxit, az vitte haza.

Miközben mi „váltottuk a rendszert”, ő a betegségével küzdött. Sőt, mi több: betegségeivel. Az utolsó tudoműtétek nagyon legyengítették.

S akkor találkoztam Zsókával, a feleségével, aki radikális változást határozott el: el kell költözni Budapestről. Megnagyobbítják a rédicsi házat, és ott húzódnak meg. Dzsó egy somogy megyei utókezelésen vett részt, az intézetről sok jót nem hallottam, amikor Zsóka akciót kezdeményezett, hogy beteg férje kerüljön át a bázakerettyei hasonló otthonba. Jól emlékszem, mindenki támogatta az akciót. A megyei elnöktől Göncz Árpádig. 2006-ot írtunk akkoriban. S amikor én meglátogattam, már konszolidált helyzet fogadott. A második emeleten csak két szoba volt, az egyik az övé. Szépen berendezve, könyvek, fotók, íróasztal. A *Farkasordító* című, utolsó előtti kötet több nagyszerű verse itt született. Az intézet egyébként hasonló beteg és fogyatékos ember lakóhelye, itt Dzsó talán két hónapot töltött. Várta már a kényelmesen kialakított rédicsi otthon. Az utolsó évek pihenő helye.

Bevallom, engem is meglepett, milyen megtört, öreges benyomást keltett az Öreg. (Zsóka hívta így.) Amikor először találkoztunk, mindenféle terveket szőttem, hogy foguk kirándulni a környékre, esetleg megiszunk néhány pohár bort K. Lajosnál, lenti-hegyi borász barátunknál. Ám csakhamar be kellett látnom: a kór, a helyzet súlyosabb. Itt tapintatra és óvatosságra van szükség. Annak örültem, hogy talált feladatot magának, amit eredményesen el tudott végezni.

(Hála zalai orvosainak is.) Verseiből készített nagyobb, színpadi kompozíciókat. Amit a lenti-rédicsi amatőr versmondók elő is adtak. Egy ideig ő is a versmondókkal tartott, de egyre gyengébb lett. Fárasztották ezek az akciók. De igyekezett tartani magát. Ha együtt voltunk, soha nem érezte, hogy fárad. Mindig én untam meg előbb a két-három órás csevegéseket, a hírek továbbadását, az alkohol-mentes sörök fogyasztását.

A magassíkszíni lakrész nappalijában szoktunk üldögelni, bár az utóbbi időben Dzsó inkább feküdt. Egyébként nekem soha nem beszélt betegségről, próbálta tartani magát az utolsó pillanatig. 2010 április 11-én, a Költészet Napján még összejöttünk Zalaegerszege, mi, Kilencek, az este ő is el tudott jönni. Kívülről mondta verseit, nagy sikert aratva. Akkor megint egy kicsit jobban lett, abban bízunk, ez az állapot tartós marad. Sajnos, nem így történt.

Volt egy visszatérő témánk: a Kossuth-díj. Az írószövetség és más szervek többször felterjesztették. És 2008-ban végre megkapta. Fürgén, szinte szaladt a díjkiosztóra, és elégedett is lehetett volna. Azonban több interjúban is elmondta: későn jött számára ez az elismerés.

Augusztusban – némileg váratlanul – ismét kórházi kezelésre szorult. Többször meglátogattuk. Igazából nem érzékeltük, mennyire súlyos a baja. Kijött velünk a társalgóba, elhülyéskedtünk.

Emlékszem, augusztus 28-án délelőtt jött be hozzám Zsóka: Meghalt a Dzsó. Most jön a kórházból. Nem tudtam, mit mondani. És a „gépi természet” gyászolta őt, elromlott a számítógépünk. Megfogalmaztuk és le akartuk adni a gyász hírt a sajtónak, de nem sikerült. A szomszédos könyvtár segítségével tudtuk ezt megoldani.

És kivonultunk a rédicsi temetőbe, hogy elbúcsúzzunk tőle. Vasy Géza, barátja és harcostársa az Írószövetség nevében. Természetesnek tűnt, a Kilencek nevében én fogalmaztam meg az elköszönő szavakat. Nehéz szívvel, fájdalomtól lesújtva.

Péntek Imre: Búcsú a baráttól és költőtől

Tisztelt gyászolók!

A megrendültség, a veszteség felmérésnek első pillanatai ezek, amikor itt állunk az utolsó út előtt... A Fekete út előtt, ahogy Kabdebó Lóránt emlékező cikkének címéül adta a Magyar Nemzet szombati számában.

Engedjék meg, hogy a megfogyatkozott Kilencek nevében – hiszen Rózsa Endre már nincs köztünk – külön is elbúcsúzzunk Utassy Józseftől, barátunktól, pályatársunktól, a Kilencek költői csoportjának meghatározó alkotójától. S persze nekünk, szűkebb körben, a közkedvelt Dzsótól. S tán érthető, miért én vállaltam az elköszönő szavakat. A sors úgy hozta, hogy az utóbbi öt évben mindketten zalaivá váltunk. Többször találkoztunk, Bázakerettyén, az utókezelő

intézetben, s később gyakran meglátogattam a rédicsei családi ház szépen berendezett manzárdjában. Tapasztaltam kedélyhullámzását, jó vagy rosszkedvét, pódiumműsorokat szerkesztő kedvtelését, amit több településen is előadtak. S közeli tanúja lehettem a betegséggel való birkózás stádiumainak, a gyulladás reménykedésének és a végzetes, visszafordíthatatlan folyamatoknak, amelyek ide vezettek, földi pályafutása végéhez. A sírhoz, melyben a Kisjóska is végleg elpihent.

Nehéz az elmúlt majd ötven évről beszélni... Nagyon egyszerűen szólva, együvé tartoztunk. Összekovácsoltak az egyetemi évek, a kollégiumi szobák, az első versek, az irodalmi szervezkedések. Egy volt a szándékunk: gyönyörűket írni. Az a három év, amely alatt az Elérhetetlen föld végleges formát öltött, a hatvanas években, eltéphetetlen szálatokat szőtt köztünk. Tragikus és vidám pillanatokból, beszélgetésekből, borozásokból. Szakmai vitákból és megnyugvásokból. Olyan köteléket, melyet a hozzánk nem épp kegyes idő sem tudott eltépni. (Bár sokan jósolták ezt.) Sőt, megerősített. S ennek baráti és szakmai közösségnek, szövetségnek kitüntetett pontja volt Dzsó egyénisége, személye. Pazarul gazdag költészete aranyfedezetével, kérlelhetetlen, meg nem alkuvo magatartásával, metszően éles és pontos ítéleteivel. Igazodásunk sarkcsillagát szemléltük benne. S ma még jobban érzékelhető: nem tévedett. És nem tévedtünk. Társunk volt, amikor fénykorát élte: ahol csak megjelent, hatott, hódított. Kérlelhetetlen igazságaival, verseinek megfoghatatlan édességével, mely első hallásra elbűvölte a közönséget. Sokan vélték felfedezni benne a nagy elődök reinkarnációját. Amikor „nagy szeme fénybe borult / homloka, arca kigyúlt. / Március angyala jött hozzá kipirultan a láztól / diktált néki, dalolt: / forradalom szaga volt.” A felfelé ívelő pálya csúcsán, fiatalok rajongó pillantásától kísérve, a zsúfolt termekben. S láttuk összetörve, a „kórtól ragyogva”, a Pokolból jövet. Csodálatos tehetsége, elhivatottsága átsegítette ezeken a holtponthoz vezető időszakokon is, és a kínból, megalázó emberi helyzetekből, örületből gyönyörű versek születtek. Érezte, tudta, mindenkor mellette vagyunk. Számon tartottuk egymást, számon tartott bennünket. Dedikált köteteink ott sorakoznak könyvespolcán. Véleményére, észrevételeire mindig odafigyeltünk. Mert elért bennünket, telefonon, levélben, személyesen. S külön fájdalmas érzés volt tudni, hogy egy idő után – amikor

már a betegség házhoz kötötte – neki van szüksége ránk. Feljajdulása mindannyiunkat szíven ütött: „Jaj, ne hagyjatok magamra, / jaj, ne hagyjatok magamra, / ne száműzzetek a dalba...” Nem hagytuk magára, hisz tudtuk, amit ő is: „Engemet ha árván hagytok, / ti is egyedül maradtok...” Ezúttal fordult kocka: ő hagyott árván minket, tovább fogyatkozó Kilenceket. Ő, aki annyiszor szembenézett a Halállal, a „Szép elmúlás, gyönyörű enyészet” törvényével. Amely rajta is beteljesedett. Fizikai létén legalábbis. Ám az opus felemelkedik, hogy elnyerje méltó helyét a magyar költészet univerzumában. Mi pedig, barátai, szövetségesei, a költészetben „játszótársai”, megőrizzük emlékét. Mindazt a tanulságot, amit a gazdag életmű és a pálya tragikus íve sugall. Tovább kell vinnünk örökségét. Hiszen azt is ő írta: „Határtalan az élet, hatalmas.” S azzal a hittel búcsúzunk tőle, hogy emberi magatartásának és költészetének értékei maradandóak és megkerülhetetlenek.

Barátunk, társunk, kedves Dzsó! Isten veled! Nyugodj békében!

Én úgy éreztem, a történet itt nincs befejezve. Kell egy Utassy-
emlékkönyv! Beszéltem erről Zsókéval is, és abszolút egyetértett
velem. Megkerestük a Magyar Művészeti Akadémiát, Fekete
György elnököt, aki hallván tervünket, azonnal igent mondott rá.
(Tekintettel arra is, hogy Utassy kezdettől tagja volt az akadémiá-
nak.) És komoly anyagi támogatást adott a megvalósításra.

Különös helyzet. Dzsót az utóbbi években többen leírták, nem
kedvelték. A 2001-ben megjelent Tüzek tüze – úgy látszott – le-
zárta életművét. A majd 360 oldalnyi szöveg is bizonyította: a
corpus mennyiségileg is jelentős. Hát még minőségileg! A Littera
Nova Összegyűjtött versek-je nagy elégtételt jelentett a költőnek,
aki akkor – összeszedve maradék erejét, betegségével küszködve
is – maga szerkesztette meg a könyvet. A kötet nem keltett nagy
feltűnést. Ám halálhíre, sokakban felkeltette a gyász, a részvét,
veszteség érzetét. És rengeteg vers, próza született ebből az al-
kalomból. Nos, ezek nem tűnhetnek el, ezeket össze kell rakni.
Így született meg az Utassy József emlékkönyv, a Magyar Nap-
ló Kiadó és a Pannon Tükör Könyvek kiadásában. Három évvel
halála után. A több fejezetre tagolódó kötet bepillantást enged a

költő utolsó éveinek műhelyébe, láthattuk utolsó verseit, kritikáit, s a halála eseményére írt fájdalom-krónikát. (Sajnos, a határidő miatt, egy-két mű kimaradt, amit máig sajnállok.) De ebben a formában is megkerülhetetlen dokumentum. A sokszínű kórus jelzi: nem akárci távozott 2010 augusztus 28-án.

A síremlék állítás elsősorban Zsóka feladata volt, amit ő színtet a temetés óta szorgalmazott. A szoborkompozíció alkotója, aki személyesen is jól ismerte Utassyt, Mihály Gábor volt. A tervezett 2013. március 15-ei avató helyett augusztus 28-án az emlékkönyv és síremlék méltó zárjellel látta el ezt a klasszikussá nemesedett életművet.

EGY KIS ÁTRENDÉZŐDÉS

A mindennapi élet berendezése is lassanként megoldódott. A Köztársaság úton, a földszinten rendezkedtünk be, egy várostól bérelt lakásban. Őszintén szólva, nem szerettünk ott lakni, hideg volt és sötét. Feleségem több alkalommal ki akarta vágatni az előttünk bólogató hársfát, de nem kapott rá engedélyt. Több alkalommal elöntött bennünket a szennyvíz, mert a földszinti csövek mérete nem volt megfelelő vagy eldugult. Viszont volt egy kisebb kamra, ahol elérték horgászbótjaim és a szerelékek. Igen, horgászati szenvedélyem továbbra is megmaradt. Jól ismertem a kustánszegi tavat, ahová engedélyt váltottam, és ha tehettem, oda jártam horgászni. A Balaton messze volt, más horgásztavakhoz alig lehetett hozzáférni. De beértem én a szép fekvésű tóval és fürdővel, ha pedig eljött az ősz, a környező telepített fenyvesekben pedig kaszálni lehetett a rizikét.

Talán három éve találtunk rá N. Laci festő barátommal a „halparadicsomra”. Egy kertész barátomnak volt a környéken egy szép fekvésű öntöző tava, jó nagy. Egyszer nála járva figyeltem fel egy horgászbotra. Mondta, ő nem, de a munkatársai néha lemennek egyet horgászni, próbálkozzak, de nem ígér nagy fogást.

– Öreg, ha van kedved, te is próbálkozhatsz – mondta a gazda kedélyesen.

Nos, én próbálkoztam. Legalább három hét telt el, amíg sikerrel jártam, kis, alig méretes pontyokat fogtam ki. De a csend és magány, a szép környezet kárpótolt mindenért. Egyik műtermi látogatásomkor említettem Lacinak, jöjjön el velem. És akkor megtört a jég, mindketten két-három kilós pontyokat és busákat fogtunk ki. Volt olyan délelőtt, hogy két óra alatt befejeztem a horgászatot, mert megtelt a szák. Illetve a nejlon zsák. Egy szezon volt a boldogság. Törpeharcsák lepték el a tavat. Hogyan kerültek oda, el nem tudtuk képzelni. Ám az idillnek vége lett.

Néha a Lendva melletti horgásztóra kirándultunk. Nem volt olcsó, de voltak benne méretes süllők és pontyok. Aztán ha akadt fogás, lenti-hegyi barátomnál pucoltam meg őket. Be a hűtőbe, aztán jöhet az ünneplés.

A fehérvári zűrés események után nyugalomra és békés viszonyokra vágytunk. Ez nagyjából 2006-ig tartott. Ekkor egykori barátaim sajátos politizálásba kezdtek, amiben én nem követtem őket. Több okból. Nem hittem abban, amiben ők, hogy egy harmadik erő léphet fel, aminek ők lesznek a képviselői. Egy új pártot kreáltak, s a Fidesz ellen jelöltek állítottak. Látnoknak nem tartom magam (bár hiszek abban, hogy a költők [némileg] belelátnak a jövő kétes viszonylataiba), de bejött, amit jósltam. Nagyon csekély eredményt ért el az új szerveződés a helyhatósági választásokon, messze nem azt, mint amit kezdeményezői ígértek (maguknak). Javukra írandó: levonták ebből a konzekvenciát, és a vesztesek nyugalomával félrevonultak.

Megvallom, megviseltek ezek az események. De bele kellett törődnöm a kialakult állapotba. Bár messze menően nem tartottam magam győztesnek. Én csak azon aggódtam, hogy a lap támogatása ne kerüljön veszélybe. A közigazgatási viszonyok átszervezése úgy is felfordulást okozott az országos irodalmi mecenatúrában. A megyék szerepe alaposan megváltozott, kultúra támogatói szerepük fokozatosan megszűnt. Ekkor mosolyogtam én a bajuszom alatt, miután a Pannon Tükröt egy egyesület jelentette meg, nem a megye. (Mint például a szombathelyi Életünket.) Igaz, nekünk is érvágás volt a megyei támogatás elmaradása – de ezt hamarosan pótolta a város –, s hasonló kondíciókkal folytathattuk a munkát. Számomra érthetetlen volt ez az átalakulás, a megyék jó gazdái voltak az irodalmi lapoknak. Megvolt a közvetlen érdekelttség, ami jelenleg – nincs meg. És nagyon hiányzik.

Átrendeződés volt a mi magánéletünkben is. Rájöttünk – nem volt nehéz –, hogy nem érdemes két lakást fenntartani. Feleségem édesanyja halála után hamarosan én is elhagytam – a bérelt, nem túlzottan kedvelt Köztársaság utcai lakást, és összeköltöztünk, ahol ma is lakunk. Én a kisebbik szobát kaptam, bőven elég nekem. A könyvespolc és az Áron Nagy Lajos-féle komód, egy nagy

íróasztal, ágy és szekrény. Nagyjából ebből áll a berendezése. (Ha kinézek: látom a szemközti óvoda kertjének tavasszal virágzó fáit, néhány fenyőt, ami felnőtt az első emelet magasságáig. „Ide jutottam.” – mondhatnám, ha nagyon szentenciózus akarnék lenni.

VERSEK ÉS ZENÉK

Azt hiszem, minden írónak és költőnek álma a színház. A darab, amit bemutatnak a világot jelentő deszkákon. Mert a színdarabírás – csak az egyik tényező. Mindannyian írtunk és írunk – szerintünk – lejátszható szövegeket, párbeszédeket, jeleneteket. Csak az ostoba rendezők nem látják benne a fantáziát. Megjegyzem, valóban a szövegírási kör meglehetősen belterjes, nehéz ebbe betörni. Kell egy kulcsfigura – rendező, dramaturg, művészeti vezető. Mint újságíró, természetesen közel kerültem a színházhoz, illetve a klubhoz. Én kétségtelen Merő Béla révén ismertem meg jó néhány rendezőt, színészt. Ő, az évtizedek alatt, átküzdötte magát a profik világába, számtalan rendezését láttam, s mint tudjuk: a daraboknak megvan a maga holdudvara. Az ebben keringő figurák – olykor természetesen – hozzá tartoznak a varázskörhöz, a mágikus szférához, a rajongói táborhoz. Neki köszönhettem, hogy a zalaegerszegi színházban közel kerültem Ruszthoz, Tucsni Andrásához, a színészek közül Farkas Ignáchoz és Fekete Gizihez. Ruszttal még egy interjút is készítettem, ami az Életünkben jelent meg. Emlékszem, olykor a szobájában kedvesen elbeszélgettünk, Pécsi Gabit és engem is elfogadott, partnernek tekintett. Ám a Kortesbeszéd – közös produkciónk – felhangjai lassan elültek, Bélától elszakadtam, s legközelebb Veszprémbe nyílt alkalom, hogy színpadra kerüljek. Egy mesejátékkal. A hetvenes évek végéről van szó. Hegyeshalmi László igazgató kért meg, hogy dolgozzak át egy Tersánszky-darabot, és írjak hozzá dalszövegeket. Meglehetősen kétellyel, bár jó pénzt ígértek, láttam hozzá a dologhoz. És egyre jobban élveztem. Különösen a dalszövegek írását. A színészek is kedvelték a darabot, kifejezetten sikernek számított a darabszám. Akkoriban nyertem egy forgatókönyv-író pályázatot is, s elkezdtük a tárgyalást a rendezővel. Pontosan nem tudom, miért szakadt meg ez az ígéretes kapcsolat. S megszületett néhány egyfelvonásos darab is, de akkor már nem gondoltam a színházra állításra. Egyre távolabb kerültem a pódiumtól.

Emlékszem, még egy dobásom volt. A kilencvenes évek elején, az Egyetemi Színpadon rendeztek költői estet „műveimből”, amelyen bemutatták a *Holnapután* című szövegemet. Éles Béla adta elő, hihetetlen átéléssel, remek színészi alakítással. Ekkor sajnáltam igazán, hogy nem írtam több hasonló monológot. S persze, ott volt a „hasznos csavargó”, Dinnyés Jóska is, aki többször padlóra vitte a közönséget. Juhász: *Himnusz töredéke* mindig bejött, mindig megragadta a közönséget. Mint dunántúli jó cimborája, sok helyre eljutottunk, és ahol csak lehetett, elhangzott az Utassy-vers, a Zúg március. Néhány versemet nekem is megzenésítette, amiket itt az Egyetemi Színpadon előadott, de nekem – bevallom – egyik sem tetszett igazán. Így aztán kikerültem a repertoárjából. De egy csöppet sem haragudtam rá, hiszen az Utassy, Kiss Bence és mások verseit, sőt, leginkább a magáét viszont remek dallamokkal látta el. A *Jaj, ne hagyjatok magamra* című Utassy-verset, Rédcisen, szinte az orrunk előtt zenésítette meg, s máig egyik legjobb műve.

Az én szerencsém Keszthelyen kezdődött, amikor megismerkedtem az Énekmondó Együttessel, illetve Kelemen Gyulával, az együttes vezetőjével és zeneszerzőjével. Egy nagy első világháborús kiállítást rendeztünk '84-ben, amelyet Tár Ferencsel együtt „állítottunk színre”. Ekkor láttam, milyen gazdag anyaga van a múzeumnak ebből az időszakból. Engem leginkább a könyvnyomatos „frontújságok” ragadtak meg, amelyeket meglepő szakértelemmel és kiváló érzékkel szerkesztettek az amatőr írástudók. S nem csak a tudósítások kápráztattak el: a magyar irodalom színe-java adott kéziratokat ezeknek az újságoknak. Még '17-ben is áradt a biztatás a hátszorból – amit nem lehetett színlelni –, Móricz, Kosztolányi, Juhász Gyula versei és prózái voltak jelen a lapok hasábjain. Mit sem tudtunk ezekről a dolgokról.

A műsorban az én dalszövegeim is szerepeltek. És éreztem, hogy ezekkel a fiúkkal meg tudnám értetni magam. A zene is tartalmas és érdekes volt, az öttagú együttes – két lány és három fiú – fülbemászó harmóniái a közönséget is megfogták.

S mit ad Isten? Újra találkoztunk Zalaegerszegen, amikor 2003-ban visszatértünk. Örömmel „hallottam”, Gyuláék hangzásvilága

nem változott. Ugyanaz a muzikális hang, klasszikus harmóniák, a zenei instrumentumok maximális kihasználása. Finom kis ötletek, szinte virtuóz megjelenítése.

Hamar szót értettünk. Azért is, mert ők többször nyúltak a zalai és kortárs költők versei után, számos verset megzenésítettek, előadtak, sőt, műsoron tartottak. Gyulának volt egy ötlete: Pannon lant sorozatcím alatt fussanak a Pannon Tükör által megihletett CD-ék. Pék Pál és Bence Lajos CD-je még így jelent meg, de én aggályoskodtam: ha nem lesz pénz a sorozatra, ha megszakad, nem vet jó fényt az alkotókra. Így aztán a harmadik CD, amely a Pannon Tükör költőinek verseiből állt össze 2008-ban, önállóan, Pannon szövszedet címmel jelent meg. S végre nekem is lett egy önálló CD-m, hetvenedik születésnapom alkalmából. Elég sokat vártam rá, de Kelemen Gyuláék kitettek magukért. Ma is elégtétellel hallgatom, szinte minden darabja tetszik. *Személyeskedés* lett a címe. S elégedetten láttam, a neten is hozzáférhető.

Némi színpadi szereplés is osztályrészül jutott. Pénzes Csaba barátom, a bábszínház munkatársa több alkalommal felkért közreműködésre. Néhány darabnak írtam dalszövegeket. Ezt is ugyanolyan odaadással végeztem, mint bármi mást. És a siker sem maradt el. Hosszú távra készültünk, de az új színházigazgató nem tartott igényt munkánkra.

Kutatásaim során (valamelyik fájlban) találtam rá erre az alábbi kis írásra. Az örökifjú Szondi Gyuri vasalta be rajtam, a Napút számára. Fogó elan, fogyatkozó kedv. De mégis, jellemző etapok sora, mely egy duhaj, születésnap fotó nyomán született. (A szét-tárt kar, amivel ezen jelen voltam, jelezte: a hangulatos együttlét közepén tarhattunk.

NÉHÁNY ÉVFORDULÓ

50.

Fehérvár, 1992 február vége... A fotó szerint a Pelikán udvar valószínű egykori istállójának bolthajtásos helyiségében üldögélünk, borozgatunk, születésnapom alkalmából. (Az ember ifjúkorában nincs felkészülve az ilyen évfordulókon való viselkedésre.) Valószínű, Béla borát isszuk, akarattyai barátunk olaszrizlingjét, amelyhez Sobor Tóni révén jutottunk hozzá. Ő már több évtizede akarattyai lakos, sokkal több, mint nyaraló. Számos írásának, naplójegyzetének, festményének helyszíne gyönyörű kertje, szőlősorokkal, őszibarackfákkal, meghitt, ihletet adó, árnyas zugokkal. (2010 tavaszán, hosszú, súlyos betegség után távozott az örök kertbe, ahol már nem gyötrik a permetezés gondjai.) A fotó szerint – G. F. felvétele lehet – jelen volt Nagy Gáspár is. Gáspár szeretett nálunk időzni, hisz a Közép-dunántúli Írócsoport kicsit az ő bábáskodása révén lett életképes, aminek előbb Takács Imre, majd én lettem titkára. A helyiségről még annyit, hogy több intézménynek adott helyet. Elsősorban volt Püski Könyvesbolt és Galéria, az írócsoport székhelye, valamint az Árgus szerkesztősége. Mindez részben feleségemnek köszönhető, a könyvesbolt és galéria vezetőjének, aki afféle művész-kaszinót, találkozási pontot alakított ki a belvárosban. (Sokan, jó magam is visszasírnak azokat az időket...) S természetesen (akkor még) velünk tartott Takács Imre, a csapat doyenje, megkérdőjelezhetetlen mester, költő és életművész. Szomorú időszaka ezután következett, amikor titokzatos betegsége következtében annyira legyengült, hogy be kellett mennie az idősek otthonába, ahol látogatásaink eseményével pezsdítettük föl a nyomott, szinte kórtermi hangulatot. (Sajnos, már ő sincs köztünk.) A kis baráti kör tagságát is megtépázta az idő. De szép volt, kellemes, azért ez az ötvenes szám még elviselhető, az idő még nem a legfélelmetesebb orcáját mutatja, s a hófehér boltívek alatt, akár sikeresnek is érezhettem ezt az időszak-

kot. Miért is ne? Elindult az Árgus, az a sárga papíron nyomott, melyet B. P. – a megyei lap főszerkesztője és támogatónk „talált” nekünk, olcsón –, megjelent az Árgus Kiadó első könyve, Hell István *Élve fogó csapda* című verskötete. Amire mindmáig büszke vagyok. (Hell Istvánnal azóta eltávolodtunk egymástól, de ez a kötet nem csak szakmai, baráti együttléteink dokumentuma is.) Nem beszélve arról, hogy ebben olvasható az a Dinnyés Jóska által megzenésített vers, amiből mára modern népdal lett. Bár igen jó helyet biztosított a város a helyi kulturális életnek, még jobbra nyílt kilátás: a Kossuth utca másik oldalán, a Pelikán udvarral szinte szembe, volt a Vörösmarty Társaság egykori székháza. Ekkor már megígérték, az épületszárny egy részét visszakapja a társaság, s itt lesz a szerkesztőség, az írócsoport székhelye is. (Sajnos, idővel a Püski Könyvesbolt és Galéria megszűnt.) De akkor még virult, még érezhető volt a rendszerváltás eufóriája, tele optimizmussal néztünk az elkövetkező, újabb tíz év elé.

60.

Sajnos, ez már olyan dátum, ami elől nehéz lett volna „kitérni”. Ezt már komoly szervezkedés előzte meg, a ceremónia lebonyolítására pedig a Szent István Művelődési Házban került sor. 2002. február utolsó hétféjén. Vasy Géza köszöntője, Román Károly tudós tanár úr szerkesztette kis kötet (verseimből válogatás) megjelenése, pesti, veszprémi barátok felbukkanása, amire hirtelen emlékszem. (Mint ünnepelt, képtelen voltam koncentrálni, de a sok koccintás sem tett jót a memóriámnak.) Nagyszabású volt az ünnepség, számomra hihetetlen közönség előtt zajlott az egész. (Azt is nehezen vettem tudomásul, mindez nekem van címezve, értem, miattam gyűlt itt össze ennyi ember.) S amire végképp nem gondoltam, egy év múlva – az egzisztenciális ellehetetlenülés árnyékában – költözünk Zalaegerszegre...

65.

Az újabb kör már Zalaegerszegen. A baráti figyelem ezer megnyilvánulása. A város és a megye köszöntése, a Városi Hangversenyteremben. Az Énekmondó Együttes megzenésített versei. A

tékozló fiú – vagy „eltékozolt fiú” – hazatalált. Elégtétel és megnyugvás, a zaklatott évek után.

70.

Zavaros (elő)érzetek. Két barátom nem érte meg a hetvenet... Kinek van (lenne) ilyenkor kedve a hetvenkedéshez? Próbálok azokra figyelni, aki még, hasonló korban, aktívak; azt szoktam mondani, amikor közérzetemről kérdeznek, hogy a munka a legjobb terápia az idő múlása ellen. Nagy tervek, szerény eredmények – ezt is gyakran idézgetem (magamtól) fiatal barátaimnak, munkatársaimnak. Talán ez a titok nyitja: fiatalok között (illúziók nélkül), fiatalosabbak marad(hat)unk.

Ja, igen! Az utókor. Ha lesz ideje foglalkozni velünk...

Zalaegerszeg, 2012. február vége

NAGYKANIZSAI VISZONYLATOK

Mindig kedveltem ezt a várost, bár igazán nem ismertem. Igazi vidéki polgárváros, remek, látványos, lakályos épületekkel, utcákkal és terekkel. A városháza és az előtte való tér igazi telitalálat, s az utóbbi átépítések is csak javára szolgáltak. Az elzártság – a határsáv – jót tett neki, nem bontották meg a régi utcasorokat, a centrum változatlansága, kissé viseltes méltósága változatlanul megmaradt. Olvastam Nagy Gáspár könyvecskéjét, a Kanizsavárt, és meg tudom érteni rajongását ezért ékszerdobozszerű kisvárosért. Nekem Pék Pál és Szoliva János jelentette először az élő kapcsolatot a várossal. Palit régtől, a hetvenes évektől ismertem, s ő hozott össze Szoliva Jánossal és Kardos Ferencel. Költői barátságok voltak ezek, akkor még híre-hamva sem volt a Pannon Tükörnek. De tudtunk egymásról, figyeltük egymás publikációit. És az Erzsébet cukrászdában ittuk a finom villányi vörös bort, amit Szoliva vagy Pék Pál tanítványai szolgáltak fel. Volt talán egy évtized, amikor kevesebbet jártam erre, s Palitól hallottam a híreket. Például azt, hogy Pete György szerkeszti a zalai antológiát és engem kihagyott. (Nem esett jól.) Kapcsolataink a hévízi összejöveteleken kovácsolódtak össze, a három zalai költő tűzön-vízen keresztül összetartott. Volt egy időszak, amikor Bence Lajos is a kis kör résztvevője volt. De ismert rapszodikussága a későbbiekben eltávolította – elsősorban a Csokonai Társaságtól –, de a mi barátságunk, körülbelül ebben a körben megmaradt.

A Pannon Tükör elindulása is ehhez a kis körhöz kötődik. Bár Pék Pali főszerkesztője lett egy kanizsai hetilapnak, ami közölt verseket és prózákat is, de még sem volt irodalmi fórum, amire sokan és régóta vágytak. Én persze előbbre jártam, az Árgus megjelentetésével. És a tőlem szerzett információkat felhasználva, megszerezve a szükséges támogatást, sikerült kihozni 1995 decemberében egy próbaszámot. Emlékszem, amikor 1995 őszén Pék Paliék konyhájában összeülve, Lackner László, Tar Ferenc, Pék

Pál és jómagam eldöntöttük a szerkesztőségi felállást. És egy új irodalmi lap jelentkezett a magyar irodalom palettáján.

Jó visszhangja volt a fehérvári bemutatkozásnak. Talán itt vette kezdetét az a kapcsolat Bakonyi Istvánnal, ami a 2007-es *A dolgok arca* című Pék Pál kismonográfiához vezetett.

Ám egyre rosszabb hírek érkeztek Kanizsáról, Pék Pált mindefféle rosszindulatú vádakkal kezdték ki. Hogy a lap pénzét saját kötetére fordította. Valami perek is folytak ezzel kapcsolatban. Mindenesre, az Orsós Jakab vezette elnökség leváltotta a kiváló szerkesztőt. 2001-től Czupi Gyula lett a megbízott főszerkesztő, aki könyvtárigazgatóként nem tudott teljes erőbedobással a lappal foglalkozni. Ám a közgyűlés a kanizsai Halis István Városi Könyvtárban zajlott le, 2003-ban, ahol engem elnök-főszerkesztővé választottak. (Annak idején, az egyik megyei patrónusom mondta: *Imrém, mi támogatunk, ám ha nem választanak meg, akkor nem tehetünk semmit.*) Szerencsére, a régi barátságok és kapcsolatok működtek, a választás a tervek szerint zajlott le.

És Kanizsa elfogadta az új felállást, ám anyagilag kevésbé járult hozzá a közös ügönhöz. Az hiszem, az előző főszerkesztőben maradt egy kis tüske, de idővel ez a kellemetlen érzés is csitult. Főként akkor, amikor a szerkesztőbizottság elnökévé Balogh Lászlót, a Batthyány Gimnázium igazgatóját választottuk.

Mindenképpen szerettem volna kárpótolni Pék Pált. Előbb versrovat vezető lett, majd 2005-től kiírtuk a lapra: alapító főszerkesztő Pék Pál. S milyen gyorsan elrobogtak az évek. Pék Pali elfogadta új szerepét, s eredményesen dolgozott a lap érdekében. Ki gondolta volna, hogy néhány év múlva súlyos beteg lesz, és a búcsúztatóját kell majd tartanunk.

Ahogy mondtam, gyakran átjártam. Később Szoliva Jánossal keveredtem jó barátságba, néhány kötetét szerkesztettem, vagy netán fülszöveget írtam hozzájuk. S az Erzsébet cukrászda márványasztala minden esetben várt minket. Az volt egy idilli pillanat, amikor még Lukács Zsolt is köztünk volt, és a Kanizsa Újság ott készített interjút velünk. Kardos Ferivel, Bence Lajossal és velem.

No, igen, Rózás János. Én jó viszonyban voltam vele, de ő már más szférákban tette a dolgát. Talán egyszer publikált nálunk, né-

hány régi dolgát adta nekünk, s mikor figyelmeztettem: a folyóirat első közlés, megsértődött. (Annak idején Utassy is, de az ő esetében az a néhány vers nem sértette az elvet.) És látnom kellett: teljes erejét a Gulág Lexikon anyaggyűjtése és szerkesztése foglalta le. Feltétlenül szólni kell még egy személyről: idős Lehota Jánosról, a klasszikus magyar tanárról. Az egyetemen Kiss Benedek baráti köréhez tartozott, egy hihetetlenül profi ultis társasághoz. Néhányszor én is beszálltam, de hamar beláttam, itt én csak vesztegetek lehetek.

S évekkal később meglepve értesültem Lehota barátom Bánk bán kutatásairól. Az eredményt éppen a Zalai Írók Egyesülete adta ki *A nemzeti tudat drámája – Bánk bán értelmezés* címmel 1997-ben. Igazi irodalomtudós vált belőle, aki e korszak autentikus értelmezője. Többször közöltük is a Pannon Tükörben, akár csak fiát, az ifjabb Lehota Jánost, aki inkább esztétának tekinthető. Írt képzőművészeti kiállításokról, s más tanulmányokat közöltünk neve alatt. Bár sokszor panaszkodtam, hogy kevés új tehetség jelentkezett Kanizsáról, a két Lehotára mindig lehetett számítani. Az a bizonyos „kanizsaiság” – amely némi bezárkózásra is hajlamos – mindig kitermelte a maga írástudóit, kiadóit, a múltból viszsamaradt, s megújulni képes kreatív szellem ma is jelen van az ódon városfalak között.

Számomra ma is Kanizsa az igazi polgárváros. Bérházaival, kis palotáival, a Nagy-Magyarország emlékművel, a Képzőművészek Házával. Értéktörző természetével.

És még valamivel. Annak idején lapunk élén volt egy szerkesztőbizottság. Ennek részben írástudó, részben a lapot olvasó, értékelő értelmiség volt tagja. Egy ideig Vajda László, a megyei önkormányzat munkatársa volt ennek az elnöke. Tanár volt az istenadta, amíg be nem szippantotta a megyei önkormányzat hivatala.

Én kezdetben nem ismertem – főleg tevékenységét nem –, de idővel meg kellett győződnöm: Vajda László egy értékes ember. Aki csak jót akar a lapnak. Társai úgyszintén. Ám idővel nyugdíjba ment, s kellett – mindenek előtt – egy új elnök. S így találtunk rá Balogh Lászlóra, aki bár fizika-matematika tanár és a kanizsai Bat-

thyány igazgatója – tökéletesen megértette, mi a feladata. Akkor már több alkalommal mutatta be a lapot, könyveinket, partner volt mindenben. Talán apósától tanulta el a humán ismereteket, aki egy kiváló magyar tanár volt, vagy a lelkében szunnyadó humán szellem tört ki belőle. Néhány év óta a szerkesztőség tagjai meggyőződtek róla, tud valamit, ami fontos mindannyiunk számára.

KÖNYVKIADÓI TEVÉKENYSÉGEM

Fehérvári időszakomban is sok könyvet adtunk ki, a Vörösmarty Társasággal közösen, vagy az Árgus Kiadó égisze alatt. A tördelő rendszerint Neményi László volt, kipróbált, hűséges „bútordarab”, ismertük egymás gondolatait is. Felesége fotósként dolgozott a Hírlapnál, jól ismertem, többször is dolgoztam vele. A szépirodalmi kötetekkel nem volt baj, azt a három-négyszáz ezer forintot össze tudtuk szedni az önkormányzatoktól és az NKA-tól, de képzőművészeti albumokat kiadni – az más dolog. Az NKA sem tudott – mindig – annyi pénzt adni, amivel belevághattunk volna egy ilyen vállalkozásba. A színes képek, a 130 gr-os műnyomó papír és keménytáblás borító még egy száz oldalas könyv esetén is kb. egymillióba kerül. Egy szó, mint száz, életünk nagy lehetőségét egy fehérvári üzletember biztosította, aki támogatta egy Bory Jenő album kiadását. Alakja még a kilencvenes években is egy „elátkozott” figuráé volt, akit a szakma nem engedett maga közé. Nem bocsájtották meg neki, hogy a Szálasi idején vállalta a Főiskola rektori tisztségét, pedig tanár társai beszéltek rá erre a kihívásra. Az, hogy a Főiskola védett területnek számított, ő érte el. (Azt sem vették jó néven, hogy 1919-ben ő üdvözölte a Székesfehérvárra bevonuló Horthyt.) A negatív előítéletek még a kilencvenes években is megnehezítették a róla szóló anyaggyűjtést. Pedig a családi legenda szerint a műtermében felállított ravatalánál Kisfaludi Stróbl is térdet hajtott.

Amikor szakembert kerestünk, aki megfelelő színvonalú tanulmány tudna írni a témáról, Filep Sándor ajánlotta Köpöczi Rózsa művészettörténészt, a zebegényi Szőnyi Múzeum munkatársát, ma igazgatóját. Feladatát kiválóan elvégezte, értékelése szerint a Bory-vár többé nem „giccs halom”, hanem egy grandiózus ösművészeti kísérlet. A nagyméretű album fotóanyagát Tóth István barátunk szedte össze, részben saját, részben archív felvételekből. Még felhasználatlan üvegnegatívokat is találtunk,

az akkori várgondnok, dr. Ágoston Béla, Bory unoka jóvoltából. A Művészeti Egyetemen a könyvbemutató jól sikerült, s többen megértették: Bory Jenő munkássága szerves része az egyetemes magyar szobrászatnak. S a vár – amit sokan megcsodálnak ma is, „betonkísérleti állomás” – csak egy része sokoldalú építő-és szobrászművész tevékenységének. Az is elégtétel volt, hogy kézzel írott előadásainak, leveleinek jó részét sikerült bementeni a kötetbe. Szerkesztői munkám egyik értékes kiadványa lett a Bory-album.

Amikor Egerszegre kerültem, nem voltak ilyen könyvkiadási terveim. Örültem, hogy a napi feladatokat meg tudjuk oldani. Viszont volt egy régóta húzódó ügy, aminek megoldásához sikerült anyagi forrást szereznem. Tóth Imre helyi költő – évek óta megszerkesztett – kötetét elsőként jelentettük meg 2004-ben a Panon Tükör Könyvek sorozatában. Ritkásabb volt az itteni kiadási ritmus, kevesebb a pénz, de két nagy munka mégis megtalált. Az egyik köszönhető Németh János keramikusművésznek, s másodszorban Horváth Zoltán festőművésznek, lapunk tervezőjének.

Németh Jánossal rég ismertük egymást. A hetvenes évekből, amikor még Keresztury Dezső is szívesen látogatta. Orsós Jakabbal be-be tértünk hozzá, s a felesége, Marika is szívesen látott bennünket. Gyakran beszélgettünk, borozgattunk az Orsós Jakab faragta rönkasztalnál, a műteremben. A műterem – nyugodtam mondhatom – kisebbfajta csoda. Egyrészt telve van a művész régi és új, barna mázas munkáival, amelyek első látásra elbűvölik az embert. Másrészt gyűjtései, ajándéktárgyai is lenyűgözőek. (Ő is Tőke Imre rajongó, akárcsak én. Gyönyörű korpuszt szerzett tőle.) Járnak ide gyűjtők, múzeumi szakemberek, érdeklődők, művészbarátok. A Péter-domb – mára kissé elárvult – művészlakásainak egyikébe. Az *Emlékkönyv* titkaiba azonban csak a bennfentesek nyerhetnek betekintést. Művészek – Keresztury Dezső, Borsos Miklós, Somogyi József, Sinkovics Imre jóízű megjegyzései mellett megtaláljuk a kor „hatalmasainak” megnyilatkozásait is, értékes aláírás Aczél Györgyé. A művész elmesélte, hogy az egykori politikus elvitte az emlékkönyvet, s csak napokkal később hozta vissza. Bizony sok minden megfordult a keramikus fejében, mire visszakapta – egy szó nélkül – a baráti, csak magánjellegű bejegyzéseket.

János lelkes olvasója a Pannon Tükörnek, de mi is megköszöntöttük, amikor kellett. Én mindig igyekeztem európaiságára tenni a hangsúlyt, hogy kimentsem a népi fazekasság kategóriájából, ahova modern megítélői szívesen belegyömöszölték sokoldalú, sokrétű munkásságát. Kitartását és szívósságát dicséri az a monumentális életmű, amelyet az országos figyelem árnyékában hozott létre. Mert a szakmabeliek mindig tudták értékeit, olyan művészek barátsága, mint Pannonhalmi Zsuzsáé, vagy olyan szakembereké, mint Lovag Zsuzsa, Benedek Katalin és Feledy Balázs – segített túlélni a jó szándékúnak álcázott érdektelenséget. Ahogy mondta: őt az írók-költők kedvelték, fedezték fel, figyelmen kívül hagyva az iparművészeti kánon nem kedvező megítélését, például Juhász Ferenc, Kányádi Sándor vagy Szakolczay Lajos. (Örömmel konstatáltuk, hogy a '67-es Új Írásban együtt jelentünk meg.)

A megyei múzeum is felkarolta tevékenységét – három kötet is született munkásságából. Ám 2007-ben az NKA Iparművészeti Kollégiuma komoly összeget ítelt meg neki egy kiadvány létrehozására.

És a jóknak is kell némi szerencse, hogy szülessen valami új, más, mint a többi. János többször is elmondta: ő egy vaskos, kemény táblás albumot szeretne. 2007-et írtunk akkoriban, és úgy látszott, állandó kiállítása is megvalósul 2010-re. Összeültünk hárman, Horváth Zoltán, János és én, s műtermében – a fotókat nézegetve – elkezdődött a tervezés. Horváth Zoltán tervezői elképzelései, próbanyomatai tökéletesen megfelelték Németh Jánosnak, én pedig összegyűjtöttem az írásbeli anyagot. Nem volt nehéz: mindenki lelkes volt, a feladat is inspirálta. Benedek Katalin, Salamon Nándor, Kostyál László, Péntek Imre írásai mellett Takáts Gyula, Juhász Ferenc, Pogány Gábor és Koczogh Ákos és Szakolczay Lajos írásait (vagy részletét) vettük be a kiadványba. A tervek szerint a bemutató az állandó kiállítás, a galéria-avató után lett volna. Az eseményt kora délutánra tervezték, hogy távolabbról érkező vendégek is időben érkezzenek. Lovag Zsuzsa régész és művészettörténész nyitotta meg szakmailag az eseményt. Kiválóan és nagyszerűen. Megígértettem vele, elküldi a szöveget. Elküldte, pár évvel később, a Kossuth-díj elnyerése alkalmából, és

csak köszönni tudom neki a tárgyilagos, sok szempontú elemzést Németh János művészetéről. Ma is jó érzés lapozgatni az albumot, nézegetni a rendkívül érzékeny fotókat. Zóka Gyula és Horváth Zoltán felvételeit. Mindketten beadták a maximumot. A szerkesztő ilyenkor örülhet, ahogy én is ezt tettem. A barátomnak adhattam valami szépet és különlegeset, közös álmaink megvalósítását, amit csak legbensőbb tartalmaiból adhat az ember.

Zala Györgyöt mindig is nagyra becsültem. Én is, mint sok más magyar, külföldi látogató, csodáltam a Millenniumi emlékművet. Ha valami el van találva, akkor ez a kolonád-sor, a hét vezérrel, a díszítő szobrokkal, valamint az égbe törő Gábiel arkangyallal a magyarság küzdelmeinek apoteózisa. S nekünk, zalaiaknak különösen kedves. Kedves, mert lendvai barátaink kezdték a mellőzött szobrász alakját visszahozni a köztudatba, Borbás Györggyel, egy egerszegi rajztanárral közösen, s a rendszerváltás láza és hevülete kellett ahhoz, hogy alakját a feledésből újra a fényre emeljék. Borbás György és barátai munkájának eredményét 1999-ben vehette kézbe a közönség *A millennium szobrásza: Zala György* címmel, a Kossuth Kiadó jóvoltából. Számomra azért is fontos a kötet, mert Bence Lajos *Óda a hazatérőhöz* című versével veszi kezdetét. A könyv sikerét jelzi, hogy teljes mértékben elfogyott, s ma a könyvtárak megbecsült darabja. Jellemző, hogy már minden kortársának – Stróblnak, Fadrusznak – volt albuma, csak neki nem.

Így közeledtünk 2008-hoz, születésének 150. évfordulójához. Zalai szervezésű emlékbizottság alakult, Gyimesi Endre polgármester vezetésével. Ekkor még nem volt világos, mivel járulhatunk hozzá az évforduló jeles eseményéhez. Az természetesnek tűnt, hogy a lapban készítünk egy összeállítást, de ezen túl még mit tehetnénk – bizonytalannak tűnt. Hallottunk arról, hogy készül egy „központi kiadvány”, a minisztérium támogatásával, de hogy mi lesz benne, ki szerkeszti, nem volt világos. Az viszont igen, Zala Györgynek nem lesz budapesti kiállítása. A zalai emlékbizottság ekkor kezdte szorgalmazni egy olyan kiállítás-sorozat megrendezését, amely Lendvától – Zalaegerszegen, Pécsen át – Aradig ível. S ennek lett kurátora Szatmári Gizella művészettörténész, a Nemzeti Galéria munkatársa. Mi több, írt egy olyan katalógus szöveget,

amelyből kitűnik: nagyon ismeri kort és Zala György életművét. A katalógus elkészült, s én pedig megismerkedtem a tapasztalt, sokat látott szakemberrel. Kiderült, szinte titokban: a művészet-történész komoly kutatásokat folytatott Zala György életművével kapcsolatban, hihetetlen mélységű adatokhoz, összefüggésekhez és kevésbé ismert művekhez jutott. S ekkor jöttem én az ötlettel: adjunk ki egy újabb Zala György monográfiát. Szatmári Gizella előbb ódzkodott, a vállát vonogatta, aztán mégis vállalta ezt az iszonyatos munkát.

Jó öt év telt el, mire a kézirat elkészült 2014-ben. Több variáció után ez lett a címe: *Fény és árnyék – Zala György pályája és művészete*. Szerintem találóan foglalja össze az életmű lényegét. Több helyen bemutattuk. Budapesten a Litea Könyvesboltban, telt ház előtt L. Simon László – akkor államtitkárként – méltatta a kötetet, érdeme szerint. Jól volt hallani az elismerő szavakat, fogadni a gratulációkat. Valamit tettünk a mester jobb megismertetése érdekében.

A PANNON TÉRSÉG IRODALMI ÖSSZEFOGÁSA

Írtam arról, hogy Zalaegerszegré térülesemkor egyik elképzelésem volt a határ menti kultúrák összekapcsolása. Könnyű a képzőművészeknek, nem kell fordítani a műveiket. Ebben a kapcsolatteremtésben példamutató szerepet játszott a Gébárti Nemzetközi Művésztelep. Olasz, szlovén, osztrák és lengyel művészek meghívásával sikerült kitágítani a kis intézmény horizontját. Én némi szkepszissel figyeltem az alapító, Skrabut Éva szervezői erőfeszítéseit, ám utóbb rá kellett jönnöm: az anyagiak és a lehetőségek függvényében még ezek, az általa vezetett táborok voltak az igazán sikeresek. Az irodalmároknak sokkal nehezebb a dolga. Észre kellett vennem, Bence Lajos és barátai nem igyekeznek a szlovén költőket magyarul tolmácsolni. Kivéve Zágorec-Csuka Juditot, ő azonban nehezen kezelhető egyéniség, megvoltak a saját, külön bejáratott (sőt, kitaposott) útjai a szlovén irodalom, kortársai körében. És akkor feltűnt a láthatáron Lukács Zsolt, egy kanizsai ifjú ember. Szerzetes volt Esztergomban, onnan távozott el, s Ljubljanában szlovén filológia szakon is diplomát szerzett. Szinte minden gondunk megoldódott. Legalábbis egy bizonyos ideig.

Úgy tűnt, mindenkit ismer, aki a szlovén kultúrában számít, mindenkit fordít. Már nem is tudom, hogy ismerkedtünk meg, de ellátott bőven szlovén költők fordítási anyagával. Jó 6 év volt, amíg ő ezt Ljubljanából végezte. Kértem őt is, készítsen nyersfordításokat, amit a mi szerzőink – már azok, akik erre vállalkoznak – áttesznek magyar „költői” nyelvre. Sajnos, erre nem vállalkozott. Mi több, idővel belefáradt ebbe az irgalmatlan küzdelembe, hiszen a mellett, hogy nekünk adott fordításokat, könyveket adott ki, ösztöndíjakat szerzett. Magának is, másoknak is. A 2000-ig terjedő időben számos folyóiratban publikált, a szlovén irodalom valódi magyar nagykövetének bizonyult. És szinte az egyik napról

a másikra, egy reményteljes folyamat megszakadt. (Ahogy hallom, egy szlovéniai tejgyár alkalmazottja lett. Viszont nincsenek anyagi gondjai.)

Aztán feltűnt egy másik reményteljes fiatalember, Balazsek Dániel. A lendvai irodalmi társaság kétségbevonhatatlan tehetsége. Ő két nyelvű irodalmárnak indult, publikált szlovén lapokban és nálunk, valamint a Muratájban is. Úgy tartották számon, ő lesz az (egyik) folytatója a „halicanumi üzenetnek”. Jó magam is pártoltam, több versét is közöltük. Kötetének kiadására is vállalkoztunk volna. Sőt, kétnyelvű kötetet terveztünk esetében. Arra azonban aligha gondoltunk, hogy ő lesz az, aki egy lépéssel beljebb visz a szlovén irodalom szövevényébe. És volt egy láthatatlan mentorunk, a Murszombaton élő Joze Hradil. Magyar ismerősei – akik régóta kapcsolatban álltak vele – csak annyit mondtak, ha szóba került: Ja, a Radil Jóska? Én – néhányszor összejöttünk irodalmi találkozókon – soha nem szólítottam így. Nekem a szlovén neve szent volt, nem hívtam soha másként. Nos, Balazsek Dani hozott össze bennünket a maribori Pivec Kiadóval. És annak igazgatónőjével, Milena Piveccel, s munkatársával, ágensével, mindenesével Nino Fliszarral. Mint kiderült: akkor kezdtek egy új vállalkozásba, az Európai Költői Torna megszervezésébe, amely csatlakozott Maribor Európa Kulturális fővárosának státuszához. Örömmel társultunk a hat ország irodalmi rendezvényéhez, melynek csúcs eseménye a maribori gála lett volna az ottani Nemzeti Színházban. A tervek szerint a csatlakozó országok folyóiratai pályázatot hirdetnek, és a győztes vesz részt a maribori záró eseményen. Nos, meg kell mondanom, számos nehézséget kellett legyőzni a találkozó eredményes megszervezéshez. Ráadásul egy kiadványt terveztek a szervezők, amelyben hét nyelven jelentek meg a győztesek, illetve a maribori győztes versei. Első alkalommal 2011-ben rendeztük meg e versenyt. Győztes Ferencz Győző József Attila-díjas költő és műfordító lett. S nagy meglepetésre a torna a győztese is. Elnyervén a híres-nevezetes Vasrózsát és az Európai Költészet Lovagja címet. 2012-ben a magyar győztes Kabdebó Tamás lett, akinek verse becsülettel helyt állt a versenyen, angol fordításban is, ám győztes egy szlovén költő lett, Franci Novák. A kis kötet is

megjelent ebből az alkalomból. Az antológia magyar szövegének szerkesztésében mi is részt vettünk.

Utoljára 2013 novemberében rendeztük meg a magyar gálát, Zalaegerszegen, a magyar résztvevőkkel. A győztes Szalai Zsolt lett, aki részt vett a maribori döntőn is.

Sajnos, az együttműködés nem folytatódott. Ahogy én megítélni tudtam, egyre inkább érvényesült a szláv dominancia, az osztrák, olasz és magyar résztvevők mindinkább háttérbe szorultak. A Pannon térség egyik legígéretesebb kezdeményezése volt ez a Költői Torna, sokat tanultunk mindannyian, új kapcsolatok születtek, amelyek ígéretes új gondolatokkal termékenyítették meg a résztvevő országok irodalmi életét, folyóirat kultúráját.

Mellékelem azt a recenziót, amit a 2012-es hét nyelvű költői antológiáról írtam.

Egy antológia kapcsán

Hét nyelven szólva, egymásért, egymásnak

A Pannon Tükör az utóbbi tíz évben tudatosan kereste a határok menti irodalmi kapcsolatokat. S ennek jegyében elsősorban fiatal szlovén költőket sikerült közölnünk Lukács Zsolt műfordításában. Így jelentek meg nálunk Jurij Hudolin, Primož Čučnik, Aleš Šteger, Tomislav Vrečar és mások versei. Szoros szálak fűznek a maribori Dialogi folyóirathoz, s látogatásaink során sikerült megismerkednünk Milena Piveccel és Nino Flisarral, a Pivec Kiadó vezetőjével, illetve szerkesztőjével.

Így aztán a 2011-es, majd 2012-es együttműködésünk az Európai Költői Torna szervezését, lebonyolítását illetően, azt is mondhatnánk: nem volt véletlen. A „költői torna” a tavalyi őszen vált igazán izgalmassá, amikor a nemzeti döntők után, november 17-én, az Európai Kulturális Főváros, Maribor Nemzeti Színházában átadták a fődíjat, a nemzetközi zsűri döntése alapján – melynek a magyar Ferencz Győző költő, műfordító is tagja volt – a győztes szlovén Franci Novaknak. A kapcsolódó rendezvények szervezésében a Pannon Írók Társaságá-

nak is szerep jutott: november 15-én a zalaegerszegi Városi Hangversenyterem adott otthont a döntő előtti bemutatkozásnak. S a Pivec Kiadó gyorsaságát, szakmai rátermettségét dicséri, hogy erre az eseményre már el tudták hozni az Európai Költői Torna (EPT) 2012-es antológiáját, amelyben mind a hét résztvevő ország első helyezettjének műve hét nyelven olvasható. (A fordítások megszervezése nálunk sem ment könnyen, de sikerült a határidőt tartani, s versek magyarul is megjelentek.)

Az antológiát olvasgatva izgalmas szabadversekre, hasonló kelet-európai gondokra, gondolatokra találunk. Az osztrák Reinhard Lechner szürreális „mozaikverse”, csapongó, remek képek, metonimiák „árján”, a „műnappali fényben” identitásaink után nyomozva jut el a megállapításig: „legyünk egy nagy békesség felszínének intarziája”. A boszniai Tatjana Bijelić görbe tükröt tart a beszűkült, lokális művészi gondolkodás elé. A Helyi költő-ben megrajzolja az egyszerre szánalmas, komikus, de ugyanakkor tiszteletet parancsoló, befelé forduló alkotó alakját, aki önvizsgálatot tart a „háború után”, s akinek „fájdalma kerüli a régi rímeket”. A horvát Martina Vidaić nyomasztó gyermekkori emlékeket idéz, szörnyű gyümölcsöket termő kertet, melyben „a sötét tanulás termése feledésként ért be”. Kabdebó Tamás szívhez szóló – József Attilára utaló – szerelmes verse (Lassan, tűnődve) áradó mondatfoszlányok, dadogás, panteisztikus természeti képek sorjáztatása után jut el a kérdések kérdésig, amit a vágyott nőnek feltehet az ember: „szeretsz-e?”. Telitalálat volt az olasz Daniela Raimondi verse, aki az idősebb korosztályhoz tartozva, a második világháború idején élt nagyanyjának állít gyönyörű és fájdalmas emléket. Az Abesszíniában harcoló férjnek készült fotó, csoportkép a gyerekekről, a legszebb ajándék karácsonykor. A vers ezt a fotót ragyogtatja fel, melyen a szerző anyja is látható, tizenhárom évesen. S ez a fotó nemcsak a múltat idézi fel, összeköti az elszakadt generációkat, s az unoka szeretetteljes tekintetével simogatva, még egyszer megjelelti az örökre széthullott nagycsaládot. Meglepő, önkritikus verset olvashatunk a szlovák Mirka Ábelovától (Szlováknak lenni csodás). A harsány, tudatlan, nyelveket nem ismerő szlovák turisták elárasztják Európát, nem épp kedvező képet rajzolva magukról. Ahogy a költő írja: „Ha pocakos férfiakat látsz / nyakukban keresztel és egy ronda

asszonyossággal, / na, űk a nyaraló szlovákok.” (A karikaturisztikus képb n n m leg magunkra [is] ismerhetünk.) Végül a győztes vers, a szlovák Franci Novakt l. Az Akár a növények, az emberek egy számunkra kevesé ismert  rz  t, az Alpok megtapasztalását idézi fel. A sziklás hegyc  csok szemlélése, a magasság és mélység (halálfélelmet keltő) váltakozása egy családi kirándulás kapcsán, a „mohalepte kövek között”. S a növények kétségbeesett megkapaszkod  sa, növekedése sziklák kem  nyseg  n, a veszélyérzet, a kézfogások, az egymásra   gyel  s megindító felismerést fogalmaz a vers végén:

„mint kimondatlan mondat, mint jelölés a térben, amit férfi és nőként a gyerekek akartunk / elmondani / és amit a gyerek talán már tud; nekünk, embereknek akár a növényeknek / fel kell vállalnunk a felelősséget, hogy a porló k  vekb  l / új föld legyen, hogy teret hagyjunk a vet  snek, az es  nek, a gyümölcsök / pattogó h  j  nak, teret hagyjunk azoknak, akik útban vannak ide.”

Szép és etikus gondolat, a jövő tisztelete. Gyakran érik elmarasztaló vádak a modernizmust: itt és most éppen az bizonyosodik be, hogy modernizmusnak is van erkölcse, felelősségtudata, s mindez erőteljesen sugárzik egy kortárs szlovén költő versének magyar fordításából. S a ford  t   nem más, mint Balazsek Dániel, szerz  nk, régi barátunk, aki mindkét irodalomnak művelője, el  k  telezettje.   r  m forgatni ezt a kis kötetet, mely a közép-európai összefogás, a pannon (irodalmi) kézfogás sz  l  tte. Lapunkban is helyt adunk a „torna” döntés verseinek, anyanyelven, magyarul és szlovén fordításban, hogy olvasóink is megtapasztalják: mind a h  t ország költői, a nyelvi korlátokon t  l, nyugtalanító felismeréseket üzennek nemcsak a mának, de azoknak is, „akik útban vannak ide.”

Pannon Tükör, 2016/1

Kommentárok a 20. évfordulóhoz

Múlnak az évek, szinte észrevétlenül jutottunk el a huszadik évfordulóhoz. A Pannon Tükör próbaszáma 2005. december 17-én jelent meg. Én nem akartam ilyen későre halasztani az évforduló megünneplését. A december 5. is tökéletesen megfelelt nekünk. Megjelent a hatodik szám, végén jártunk az évnek. Akár elégedettek is lehettünk volna. A tíz éves tanácskozást és köszöntést nagyobb figyelem kísérte. Többen is eljöttek, Budapestről, Győrből, Fehérvárról és Veszprémből. Talán több pénz is jutott az akkori eseményre. Ugyanúgy a Göcseji Múzeum Kisfaludy termében rendeztük meg a visszatekintést és a lehetséges jövő felvázolását. Én próbáltam megadni a hangot dolgozatommal, és ha a körülöttünk seregülő, általunk kinevelt fiatalokra gondolok, nem alaptalanul: optimista hangot ütöttem meg. Főleg, ha visszagondolok egy-két válságos időszakra, pályázatokra, elszámolásokra, mindarra az erőfeszítésre, amely az új és jó kéziratok megszerzésére irányult... De nézzük inkább az értékelő visszatekintést, amivel előálltam a huszadik évfordulón.

Újabb évtizedek felé 20 éves a Pannon Tükör

Azt mondják, húsz év egy folyóirat életében – már felnőttkornak számít. Füzi László, a Forrás főszerkesztője mondja egy interjúbán: „Húsz-huszonöt éven át teremődik meg az arculata egy folyóiratnak”. Nagyon remélem, a miénk már megteremtődött. Úgy látszik, az alapítás 1995-ös dátuma szerencsésnek bizonyult. (Megjegyzem, a Parnasszus és a Hévíz is ebben az évben indult, s mindkettő egyértelműen jó pozíciónak örvend.) Annak idején, többszöri nekifutással vettük a gátat. Végül Pék Pál tárgyalásai sikerre vezettek, s az a bizonyos próbaszám, Nagykanizsán, 1995. december 16-án megjelent. Az alapvető koncepciót többszörösen megtárgyaltuk, a klasszikus szerepvállalás lebegett a szemünk előtt. Ennek jegyében kezdődött a munka.

Igaz volt az országos érdeklődésre való törekvés – a regionális és helyi értékek felmutatása mellett. Igaz az, ha tehetséges zalai szerző jelentkezik, akkor lehetőleg a következő lapszámban helyet adunk neki. És igaz annak bizonyítása, a Pannon végeken van igényes szellemi élet, kulturális teljesítmény és ennek meghatározó tükre – folyóiratunk. Ezt a szerepet vállaljuk, továbbvisszük, kiteljesítjük. Talán az indulás idején több volt az illúzió, a remény, nagyobb az odafigyelés – ezt tükrözi az első számban megjelent hitvallásszerű proklamáció, – melyet akkor több város és a megye vezetői írtak alá –, de ezek a lelkes pillanatok elmúltak, s mára a két megyei jogú város maradt meg támogatónak. Végigtekintve a 2003-ig terjedő időszakot, végül is a lap jól teljesített. Változatos témák, igényes szerzők, izgalmas írások vonják magukra a figyelmet. Kár, hogy ezt a felfelé törekvő ívet megtörte a Pék Pál ellen indított rágalomhadjárat, perek sorozata, s az ezt követő események nehezen begyógyuló sebet ütöttek a zalai irodalmi életen. Persze, lehet kifogásokat is említeni: a helyi szerzők túlzó szerepeltetése, a Kanizsa-centrikusság, a muravidéki magyarság iránt

tanúsított csekély figyelem. Ám ezekre van magyarázat, a helyi nyomás, melyet Pék Pál – szinte egyedül – nehezen tudott kivédeni. De a Pannon Tükör ezen időszaka mégis sikeresnek tekinthető, helyet és szerepet talált magának a lap a régióban, s tágabb körben is. Igaz, 2003-ra elfogytak a tartalékok, a lap beszűkült, egyenetlenül jelent meg. S az évi számok is négyre csökkentek.

De már ennek is tizenkét éve. Ekkor történt, hogy új stábbal vágtunk neki a további lapszerkesztésnek.

A folytonosság és megújulás jegyében. Ennek része volt, hogy a szerkesztőség Zalaegerszegre került, ahol megkapta az átszerveződéshez szükséges anyagi és egyéb segítséget. (Helyiség, felszerelés, infrastruktúra.)

Szerkesztői beköszöntőmben annak adtam hangot, hogy az átalakulás minden eddig elért értéket megtart, s fontos a hierarchia az irodalomban is. Az értékek tisztelete, a rang és teljesítmény figyelembe vétele nélkül nehéz az országos szerzői kört, szakmát megszólítani.

Úgy gondolom, az ott elhangzó ígéreteket – jelentős mértékben – valóra váltottuk. Stabilizáltuk a lap anyagi helyzetét, visszatértünk az évi hat szám megjelentetésére. S némi bizonytalanság után, a szerkesztői gárda is kialakult. S ebben helyet kapott Bence Lajos is, mint „külhoni”, lendvai-muravidéki mindenes munkatárs. Külön örömmel töltött el, hogy Pék Pál is szerepet talált az új felállásában, kedvvel válogatott és küldött anyagokat a szerkesztőségnek.

Ez nem történhetett volna meg, ha az anyagi háttér nincs biztosítva. Elégedetten észleltük, hogy a lap fenntartásában konszenzus jött létre, a megye és a két megyei jogú város vezetői között. És ez a konszenzus hosszú távúnak és tartalmasnak – nem csak látszott, annak is bizonyult.

Mindig számíthattunk a szerkesztőbizottság és elnöke, Vajda László segítségére, ha baj volt. Ha nehézségek elé kerültünk. Köszönettel tartozunk neki.

A zalai kulturális fórum e „védernyő” nélkül aligha működött volna sikeresen. Szerencsére utódját is megtaláltuk Balogh László, a kanizsai Batthyány Gimnázium igazgatójának személyében.

Az anyagiakról még annyit: a Nemzeti Kulturális Alap kezdetől fogva támogatott bennünket kb. egy millióval. Ami az itt folyó szakmai munka elismerését jelentette.

Nagyjából ez volt a helyzet 2003-ban és az azt követő években. Számunkra nem volt más feladat, mint a lapszámokra koncentrálni, s azt a néhány könyvet menedzselni, amelyek ekkoriban érdekkörünkbe kerültek. Mátyus Aliz és Kabdebó Tamás novellái, Major-Zala Lajos, Kardos Ferenc, Bence Lajos, Péntek Imre versei, Szemes Péter tanulmányai, kritikái.

Aztán jöttek a nem várt változások, úgy 2010 körül.

Számunkra a legkellemetlenebb volt a megyei támogatás megszűnése. Természetesen megértjük a funkcióváltást, ám nehezen értelmezhető, hogy a megye – és a Muravidék – térségét felvállaló lap a megyétől a jövőben nem jut támogatáshoz. Igaz, némi cél támogatást kaptunk néhány kötetre, de a korábbi milliókhoz ez aligha hasonlítható. Kis közjáték: az egyesületi kiadású lapunk mindig irigyelte azokat a kiadványokat, amelyek a város vagy megye égisze alatt jelentek meg. Az „intézményesülés”, a biztonság, a stabilitás jellemezte az ő helyzetüket. A mi kis egyesületünk és tevékenysége rendkívül törékenynek, sérülékenynek tűnt a jelen bizonytalanságai közepette. Ám a változások váratlanul minket igazoltak, az egyesületi formát: a városi és megyei kiadású folyóiratok tekintettek jelentős tortúra elé, élték át a sehova nem tartozás – átmenetileg – kellemetlen élményét, amíg fenntartóra nem akadtak. Közben még egy nem kis horderejű változás: újabb szereplő jelent meg központi támogatók körében, az MMA. Kezdetben nem kis ellenállással, ellenérzéssel fogadta a kulturális élet egy része felbukkanását, átmenetinek tekintve működését. Ám az utóbbi évek bebizonyították, az MMA képes kiegészíteni a jelenlegi támogatásokat, tudja ösztönözni, befolyásolni a sokszínű kulturális élet szereplőit. Ennek a felmérése, kitapasztalása is jelentős energiát igényelt szerkesztőségünkől. Mára már ezen túl vagyunk, az MMA pályázatai jelentős részét képezik költségvetésünknek.

Ám a teher fő súlyát Zalaegerszeg városa vállalta magára. Ezért csak elismerés és köszönet jár neki, nélküle nem lenne Pannon Tükör ezen a tájon. Önzetlen, az idei évben megnövelt támogatá-

sa teszi lehetővé, hogy évről-évre kiegészítsük az általa megítélt, lapra fordítható összeget. S nem kis elégtétellel nyugtáztuk, valami fönt is megváltozott: az utóbbi években sikerült „kitörnünk” az egymillió kvótából, ma már két-hárommillió támogatási összeget pályázhatunk össze az NKA-as folyóirat-kollégiumától. Az évi nyolc-kilencmillió Ft az, amivel jelenleg gazdálkodunk, s ami többé-kevésbé elegendőnek bizonyul a fennmaradáshoz.

2009-ben némileg átalakítottuk a kiadó írószervezetet. Szerintem az új név előnyösebb, s jobban kifejezi törekvéseinket. Ha másra nem, a történelmi Zala megyére, a Muravidékre gondoljunk, amelyhez ma is eltéphetetlen szálak fűznek. Pannónia pedig olyan virtuális (szellemi) térség, amely átnyúlik az országhatáron, s a kulturális integrációnak kikezddhetetlen és hiteles történelmi foglalatja és szimbóluma.

Több cikkben is hosszabban értekeztem a folyóirat struktúra szerepéről, csak megerősíteni tudom: ez a folyóirat-műhely rendszer, ami a rendszerváltás után kialakult, s aminek során főként a vidék zárkózott fel (a centrumhoz) – nagy értéke kulturális életüknek. A minőségi kultúra képviselője, közvetítője, elfogadtatása – lett legyen szó irodalomról, képzőművészetről, színházról, vagy más „testvérműzsárról” – folyóiratok működése nélkül elképzelhetetlen. A folyóirat szellemi köre, a meghatározó pontokat érintő kisugárzása, vonzása, kapcsolatteremtő ereje – mindig is középontja lesz a vidéki értelmiségi életnek. Ahogy egy filozófus barátunk, szerzőnk fogalmazott „az aranyos értelemiségnek”. A kultúraterritorium, a kultúrát pártoló rétegeknek. Annak a „kulturális diskurzusnak” – mely a jelentés megközelítéséről és az értelemadásról szól – szintén az ő fogalmazása – folyóirat kell, a minőség felmutatása és megtartása érdekében.

S távol a centrumtól, mi lenne ennél fontosabb? Azt a bizonyos „országos érdeklődést” csakis akkor tudjuk felkelteni, ha a minőség, a teljesítmény, az eredetiség jegyében szerkesztjük lapunkat.

A lap elkészítésének szerves része a laptervezés – régiesen tördelés – és a nyomdai kivitel. Ezen a téren is folyt a keresés, amíg megtaláltuk a megoldást, s végül Horváth Zoltán festőművészt bíztuk meg a dizájn, a stílus, a forma kitalálásával. Igaz, ő is so-

káig keresett és – talált. Ma a Pannon Tükör az ő elképzelései alapján készül, s nyugodtan mondhatjuk: az ország egyik legszebb folyóirata. (Mások is mondják, nem csak mi.) Mind a belső lap-tükör, mind a címlapok – igényességükkel tűnnek ki. S látszik, hogy képzőművész az alkotója, akinek finom kis tipográfiai-formai játéka teszik elevenné az oldalakat. S a nyomdákkal is szerencsénk volt. A zalaegerszegi nyomdák méltó partnerek tudtak lenni, s jó technikai színvonalon hozták ki a lapot. Ha volt rá költség, színes kivitelben.

Hát, igen, a terjesztés. Ez minden lapnak a gyenge pontja. Előfizetőink eltűntek, a hírlapokkal foglalkozó intézményeknek nem tétel a pár száz lap, amit felkínálunk neki, a speciálisan erre szakosodott boltok sem szívesen veszik át a felkínált anyagot. Folyóiratot, könyvet. Egy ideig felhordtuk Pestre, a Lapkerhez a folyóiratot, ám az eredmény siralmasnak bizonyult. S olykor komoly kötbért fizettünk, ha nem hoztuk el időben a remittendát. Szerencsére idővel mi is bekerültünk az NKA által támogatott körbe, vagyis azon lapok sorába, amelyeket a KELLO terjeszt, vagyis lapszámaink bekerülnek a nagyobb könyvtárak olvasói kínálatába. Ennél többet jelenleg aligha érhetünk el a rendelkezésre álló (nem álló) infrastruktúra segítségével.

Egyes lapok addig nem teszik fel az internetre a folyóiratot, amíg az új szám a „piacon” kering. Mi nem követjük ezt a példát. Szerintem ma a folyóiratot vagy a szerzőért vagy a témáért keresik az olvasók. Az egész lapszám nem érdekli őket. Ezt a szelekciót aligha tudjuk megkerülni, tehát az a pár hónap nem segít az értékesítésen, sem a hozzáféréseken. A kérdés: internet vagy nyomtatott forma – egyáltalán nincs eldöntve... Ahol jobb az anyagi helyzet, ott a nyomtatott és az internetes forma egyaránt megvan. Nálunk egyelőre a pdf-es formában olvasható a lap, letölthető, nyomtatható ingyen.

S igen, elérkeztünk a kérdéshez: milyen legyen a profil? A lap profilja? Mit preferáljon és mit ne? Annak idején mélységesen egyetértettünk Pék Pállal: a Pannon Tükör kulturális folyóirat, vagyis vegyes profilú periodika. Ebben helyet kap az irodalom mellett – még azt sem mondom, dominanciája mellett – a kép-

zóművészet, a színház, a fotó, alkalmasint a film, a helytörténet és történelem. Sajnos, nem engedhetjük meg magunknak sem a műfaji, sem az irányzatosság luxusát. Nem erre kaptunk felhatalmazást – sokkal inkább arra, hogy a lehető legszélesebb spektrumban szolgáljuk az itt lévő értékteremtő tevékenységet. Bármilyen művészeti ágról is van szó. S 2003 óta ennek az elgondolásnak a jegyében születtek lapszámaink. Volt, amikor az irodalom, máskor a helytörténet, valamilyen évfordulóhoz kapcsolódva adta a lap súlypontját, más alkalommal a képzőművészet kapott nagyobb hangsúlyt. Részemről nem vagyok híve a különszámoknak – bár, ha erre külön pénz adatik, akkor meggondolandó – nos, az a véleményem, a folyóirat – az folyjék, ne álljon, mindig legyen friss, időszerű – erről is sokat lehetne beszélni, hiszen mi ritkábban megjelenvén, lassúbb ritmusban követjük az eseményeket, de a követésről, az időszerűségről, a reflexióról – nem mondhatunk le.

Bár annak is megvan a módja, műfajilag (portré, jegyzet, napló), hogy bizonyos „álló anyagokban” jelenítsük meg az örök időszerűséget. (Szoktam volt mondani a megjelenést sürgető szerzőknek: mi az örökkévalóságnak dolgozunk.) De engedtessek meg, hogy néhány nagyobb összeállításunkra emlékeztessenek: huszonöt éves, harminc éves a Hevesi Sándor Színház, de volt marosvásárhelyi és Batthyány-összeállításunk, 2006-ban ‘56-os különszámmal jöttünk ki, készítettünk egy nagyobb József Attila összeállítást. Hasonlóan, a születési évfordulóhoz kapcsolódva, Kazinczy előtt tisztelegtünk emlékkonferenciája anyagának leközlésével, 2010-ben pedig az Utassy-búcsúztatókból állítottunk össze pályatársi emlékblokkot. Japán-összeállításunknak is sikere volt. 2014-ben pedig két különszámmal jelentkeztünk: köszöntöttük írországi munkatársunkat, a nyolcvan éves Kabdebó Tamást, majd egy első világháborús számot állítottunk össze. Végül 2015-ben Zrínyi Miklós emlékét, alakját idéztük fel, majd a zalaegerszegi holocaust eseményeiről készítettünk tartalmas összeállítást.

Tehát a különszámok, a nagyobb összeállítások sem hiányoznak a repertoárból.

Profilunk szerves része a szlovéniai Muravidék szellemi értékeinek integrálása a hazai szellemi életbe. Ebben vannak partnereink – Bence Lajost már említettem, de Halász Albert, Göncz László vagy Zagorec-Csuka Judit is komoly segítséget ad abban, hogy ne kerülje el figyelmünket semmi lényeges.

Szembe kellett néznünk még egy problémával: az irodalom megosztottságával. Ha megoldani nem is, enyhíteni tudtuk a feszültséget: nálunk megtalálhatók azok az írók, akik máskülönbén nem kommunikálnak egymással.

Szerzői gárdánk életkorát tekintve a középmezőnyből tevődik össze, de jelentős számban közlünk fiatalokat, pályakezdőket. Ezen a téren értünk is el szerény eredményeket. Néhány általunk indított szerző ma már több könyves, ismert alkotó, akiknek budapesti kiadók adják ki köteteiket.

Ha mindennapi munkánkra gondolok, hiányzik egy pár dolog. A hivatszerűbb működés. A megfelelőbb infrastruktúra. A rakározás gondjai is néha nyomasztóak. A feladatok időben való elvégzése, a határidők betartása. Mikor már azt hittük – nem vagyunk messze ettől, kínálkozik az idő és lehetőség – kitört a válság, amely elsőként a kulturális szférát sújtja. Persze, álszent dolog ezen sajnálkozni, amikor tényleg roppant nehéz helyzetben van az ország – és valóban, amin csak lehet, takarékoskodni kell. Nos, mi már beleszoktunk ebbe – s a nehézségek találékonnyá tesznek. S a végeredmény – ahogy eddig is, ez után is – megszületik. A lap megjelenik. A mindig következő szám. S ebben benne van mindannyiunk munkája és erőfeszítése. Az örökké fontos kapcsolatok. Levelek, e-mailek, s igen, néha egy tartalmas beszélgetés valameilyik kocsmában. Ezekről nem lehet lemondani.

Persze, a jövő, az újabb kihívások – minket is foglalkoztatnak. Hogyan tovább? Merre tovább? Az Internet alaposan feladja a leckét – a folyóiratok szerkesztőinek. Maradjon – de milyen arányban, példányszámban a hagyományos papíron nyomott lap – vagy térjünk át a webes megoldásra – ahogy ezt jó néhány lap már meg is tette. Költségvetésünk egy harmada – nyomdaköltség. Ha ezt az összeget honoráriumra költenénk, a legjobb szerzőket is meg tudnánk fizetni. Viszont – a hagyományos befogadás már megszok-

kott formája, a standokra, könyvtári polcokra kerülő lappéldány – lehet, hogy hiányozna... A terjesztés... Ki fog és mikor szállítani. És hová? Nem könnyű.

A Pannon Tükör húsz éve – akár hogy is nézzük, kivételesen sikeres történet. Az összefogásról, a kölcsönös előnyök felismeréséről szól. S hogy egy vidék, hosszú évek után, elnyeri a maga kulturális arculatát. Már nem csak befogad, hanem van mit kibocsátania is. Ennek a dél-nyugat zalai, muravidéki térségnek ilyen hosszú ideig, színvonalasan működő kulturális lapja, folyóirata, műhelye nem volt. Igyekszünk képből lenni, ezért ápoljuk kapcsolatainkat a szomszédos megyék lapjaival, a szombathelyi Életünkkel, a győri Ambrooziával, a veszprémi Vár Ucca Műhellyel, a fehérvári Várral, az egri Agriával. És ne feledkezzünk meg megyeiAPTársunkról, a Hévízről sem. S a ritkán megjelenő lendvai Muratájának is segítünk, kéziratokat adunk, szerzőket ajánlunk. Az eddigi eredmények alapján nem tehetünk mást, megcélozzuk az újabb tíz és húsz éveket, hisz hál' Isten az alapvető munkafeltételek biztosítottak, van utánpótlás, tehetséges fiatalok bukkantak és bukkannak fel, szerzőként, potenciális szerkesztőként, akik a kellő időben átveszik a stafétabotot. S a szerkesztés, a lapcsinálás, terjesztés, művészeti nyilvánosság elérése terén olyan perspektívák nyílnak meg előttük, aminőket a mi generációnk el sem tud képzelni. De az alapvető feladat nem változik – legalábbis őszintén remélem – a folyóirat azért van, hogy a kortárs művészeti életnek, teljesítményeknek, a mindig új és új műveknek, alkotóknak fórumot biztosítson. S a mi lapunknak, a Pannon Tükörnek sem lehet más a hivatása. Ma sem, holnap sem.

(A 2016-os 1-es szám volt az utolsó, ami a nevem alatt megjelent. 74 éves voltam ekkor. A körülmények is ellenemre dolgoztak. A munkatársaimmal nem találtam a hangot. Jobbnak láttam visszavonulni. A következő időben megjelentek köteteim, amelyek a szerkesztés miatt elmaradtak. Mi több: néhány szerény tervet is megfogalmaztam, hátha lesz belőlük valami. Egy drámakötet és egy naplószerűség, aminek az anyaga a gépemben gyűlt... Szerző lettem megint.)

A LÍRIKUS SZÁMVETÉSE

Soha nem tartottam magam költőnek. Maximum: egy versíró irodalmár vagyok, semmi több. Még a lírikus szó is idegen számomra. Gyakran váltogatjuk – a vers-szöveg szavakat, a személyesség, a személyes megközelítés többé nem (ön)érték. Persze, a visszaesés, az elgyengülés és az önsajnálát gyakran – engem is – eltérít, de ezt betudom a poetica licenciának. A tárgyiasságnak, a tárgyilagosságnak van létjogosultsága. Talán vers/szöveg író embernek tekintem magamat, aki – lazán – kapcsolódik az irodalmi szövegtermeléshez.

Nemrég, a rádió 2016-os *Versmaraton* felvételén, egy csoportba kerültem Kukorelly Endrével. Elhozta 2014-ben megjelent összegyűjtött verseinek vaskos kötetét. (Mind, átjavított, újabb, régiek – összegyűjtött versek, 2014. 436 oldal, Libri Kiadó.) Miután egymás mellett ültünk, zavaromban azt mondtam: *Megveszem. Megvan minden köteted.* Ami részben igaz is volt. Költőzködéseim során ritkultak meg a Kukorelly köteteim. Mindig is élvezettel olvastam versét és prózáját.

1995-ös, válogatott és új verseim kötete 252 oldalt tett ki. (Kényszer & képzetek, Széphalom Könyvműhely) A szerkesztő kérésére lerövidítettük, lett volna 300 oldal. S az óta írott új verseimmel biztos megvan nekem is a – 436 oldalnyi terjedelem. Utassy Dzsó *Tüzek tüze* – a Littera Nova kiadásában, 2001-ben – 358, Kiss Bence *Utak keresztye* könyve 536. Oláh János: *Belső tükör-je* 581 oldal. Mint hetven körüli poéták kitettünk magunkért: bár én ismét késésében vagyok. Még van egy dobásom, az összegyűjtött versek kötete. Ami kimarad, hát Istenem... (Máig nem jelentek meg Utassynak a napi sajtóban elvesző, kallódó versei.) S ahogy nézegettem a saját, alkalmi bibliográfiámat, nekem is akadnak ilyen helyi értékű megnyilatkozásaim.

De nem ezt akartam mondani. Hanem azt: a mennyiség megvan. Legalább. Az ötven év nem telt el hiába.

Sokáig nem volt „líraeszményem”. Középiskolás koromban József Attilát, Rimbaud-ot, Baudelaire-t, Swift-et olvastam. Ki tudja, miért – szorgalmasan tanultam, gyakoroltam az időmértékes verselést. Számos költeményt írtam a különböző versformákban. (Sajnos, barátaim nem értékelték ezen szömutatványaimat.) A kortárs költészetről kevés fogalmam volt. Az egyetemen szembe-sültem hiányaimmal, s ahogy lehetett, pótoltam a mulasztottakat. Emlékszem, a *le Journal* című Weöres verset Bella Istvántól hallottam először, s az óta is kedvenc verseim közé tartozik. Sőt, volt rá egy „megfejtésem” – a lóság és jóság párhuzama, ami a költő nem is túl nehezen megfejthető leleménye. S ekkor döbbsentem rá, tizennyolc évesen: vannak nagyszerű költőink. (Túl az iskolai tanulmányokon.) Mert hogy rosszak vannak, arról értesültünk a kollégiumban. Talán még a Ménesi úton került a kezembe a Tűztánc, Győri Zsiga jóvoltából. Az ‘56 utáni új költők antológiája. A néhány név: Kalász Márton, Ladányi Mihály, Váci Mihály elfogadható teljesítménye nem menti az egészet. Generációnk nem érdekelte a kortárs líra ezen fennkölt megnyilatkozása. Valami másra volt hangolva, nem erre a bizáncias hazai gyötrelemre. A nyugatos formakultúra mellett kellett valami más. Tisztaság, etikai hitel. Kritikus hang. Amivel Aczél György és korifeusai nem szolgálhattak.

Nézegettem első verseimet, az elvek és a valóság szembesítését. Tisztos szegénységben éltünk, amelynek megvolt a maga becsületkódexe. Amit nem illett megsérteni vagy átlépni. Úgy éreztük mindannyian, most a Kilencekre gondolok, hogy velünk ezt a kódexet akarják átléptetni. *Előszó egy rezignációhoz* című versben írtam:

*„Én, koszájő fia apámnak
nem voltam az idomítás csodája;
mindig fortyogott bennem elég düh,
hogy feldöntsem a vitathatatlan vályúkat.”*

Valahogy nem volt kedvünk lefetyelni a „vitathatatlan vályúkból”. Nem voltam sem munkásőr, sem párttag. Tudtuk, sejtettük, valami sajátos, „hatalom védte bensőségéből” vagyunk kirekesztve, de ez sem érdekelt. A kívülálló dacosságát nem lehetett elvenni, elvitat-

ni tőlünk. Bár a formalitásoknak olykor behódoltunk. A hetvenes években azért, mert elterjedt egy elv: belülről kell bomlasztani a rendszert. Én alapjában véve egyetértettem ezzel, de a gyakorlati megvalósításig nem jutottam el. Ahogy kikerültem a szerkesztőségből (a Naplóéból), már nem voltam érdekes. De megtanultam azt a kritikus hangot, ameddig el lehetett menni. (Mint említettem, jó tanárom volt Vilmon Gyula.) Többször is felmerült bennem a külföldi publikálás gondolata. Major-Zala révén – simán ki tudtam volna csempésztetni a kézirataimat. De emlékszem egy Csoórral történt találkozóra, aki erről lebeszélt bennünket. Hogy ne veszítsük el belső legitimációinkat, mert szükség van az új nemzedék hangjára. (Petri Györgyöt nem érdekelték ezek az érvek, ő publikált, Nyugaton, ahol csak a tudott.) Egy ideig hatottak Csoóri intelmei, később már nem. Igaz, ez az intellemtől elvált a totális fel lazulás idején. (És maga Csoóri sem tartotta ezt szentírásnak.) Én is írtam egy Nagy Imre verset, amelyet dugdostam itt-ott, több példányban lemásolva. Attól félve, hogy valaki illetéktelennek kerül a kezébe. Jól emlékszem, Bujdosó Alpáréknál láttam, olvastam Méray Tibor könyvét a magyar miniszterelnökről. Nagy hatással volt rám. Így született meg az *Elkésett sorok N. I.-nek*. Közeledett '86 októbere, a forradalom harmincadik évfordulója. Szándékom szerint ezt a verset is Lajosnak adtam, hogy juttassa el Borbándi Gyulához, s örömmel láttam, megjelentem az Új Látóhatárban, Lambéry Antal néven, '87-ben.

Az új magyar avantgárdhoz való közeledésem egy másik történet. Kétségtelen, vonzódtam az extra kifejezőmódhoz, a betűk vizuális elrendezéséhez – valószínű, a képzőművészet befolyása –, s láttam is egy-két ilyen jellegű művet. De sokáig nem gondoltam rá, hogy magam is megpróbáljam ezt a stílust követni. Aztán a baráti befolyás nem maradt el: Zalán, Gécz, Székely Ákos, Bíró József és mások arra ösztönöztek, én is tegyek valami hasonlót. (Ebben az is benne volt, hogy az „öreg” is képes arra, amire a fiatalok.) A *lemondóka* e jegyben született, ha nem is vállalta a legradikálisabb műveket akkor a Magvető. Ám ezek itt-ott megjelentek, főként Nyugaton, a Magyar Műhelyben és az Arkánumban.

Kaland volt-e ez? Önkényes kiruccanás? Engem vonzott – a felsoroltakon kívül –, hogy számos műben politikai tartalmak voltak elrejtve. Igen, a kimondhatóság. Sok mindent reméltünk ettől a csodától, szómágiától, s azt sem mondom, hogy kísérletünkől a közlés- és szólásformák nem változtak meg. S mégsem lettem „avantgárdista”, annak egy oka lehet: írni (és olvasni) fáradtságos ezeket a szőrejtvényeket. Lezsák Sándor írta zseniális versében: a *metaforában zsarnok él*. S valamiképpen kezdtük utálni zsarnokainkat. És a metaforák helyett a metonímia használatát kezdtük favorizálni.

S a rendszerváltás után pedig a politikai motiváció – ha nem is teljesen – elhalványult, más tájékozódási pontok kellettek. A posztmodern sok mindent lefedett, de jó néhányan kielégítetlenek maradtunk. Főként akkor, amikor már eluralta a kánont. És jószerivel klasszicizálódott. S elzárta a további útkeresést. Vagyis: meddővé vált. Az új kezdeményezések mind visszatérnek a klasszikus kifejezőmódhoz.

Ami a lírát illeti: én hiszek Szepes Erikának, aki a *mocskos mesterség* című kötetében a posztmodern pozíciók meggyöngítésére tett meggyőző kísérletet. Ahogy írja:

„A dekonstruktivista – hermeneutikus – posztmodern (az önmeghatározásokat sokáig sorolhatnánk) koncepció két fő támadási pontját láttuk eddig: a képviseleti elvet és a személyességet óhajtanák kiűzni a Parnasszusról. De mindahhoz, hogy ezt megtehessék, meg kell sebezniük a líra Akhillész-sarkát, a jelentést.”

Azt hiszem, a „meggyöngítés” a jó szó, a kizárólagosság elvetése. Az „együttműködő küzdelem” folytonosan jelen van a kortárs irodalomban. A pozíciók – bizonyos esztétikai irányultság esetén –, hol gyöngülnek, hol erősödnek. Nyilván nem függetlenül a tehetségtől, a kifejező erőttől, a publicitás médiabeli elfogadottságától.

Ennek a keresésnek, bizonytalanságnak, az új pozíciók kialakításának esélyét nem szabad korlátozni, nem szabad eltéríteni a maga kijelölte hivatásától. A pénz, a politika és befolyás megakaszthatja a természetes alakulásokat, de a mélyben húzódnó erők előbb-utóbb utat törnek. És helyreáll az egész természetes (elfojtott) dinamizmusa.

A kísérletezés és a konzervatizmus egyszerre és különböző pontokon hat, lehet, akár ihlető, kísértő, forradalmasító bármelyik. A kellő nyitottság, a befogadás újszerűsége, a merész (vagy bátortalan) alkotói attitűd megtermi azokat opciókat, amelyek az új mű létrehozásának elengedhetetlen feltételei. A lényeg: a (mindig) új mű, a konstellációk állásának, függvényének eredménye: a szavak (nyugtalanítóan) eltérő rendje. Én úgy látom, ennek a nyitott helyzetnek megteremtése zajlik szerte a művészetek, az irodalom világában. Ne a mű legyen „nyitott”, azok a szellemi pozíciók váljanak nyitottá, amelyek az újra való törekvés magatartását megkönnyítik. A szerkezet dinamizáló ereje az, ami nem szabad, hogy csökkenjen. Én azt szoktam mondani, nem a szakralizált, agyon törvényesített, többszörösen bebiztosított kánon teszi meg a dolgát, hanem a „versengő kánonok” adják a legjobb megoldást, a kortárs irodalomban is. A versengő kánonok azt jelentik, hogy kiegyensúlyozott támogatási rendszer kell, a pozíciók – értékrend szerinti – elosztása, a lehetőségek arányos, átgondolt és mérlegelt kiporciózása. És mutatkozzék ez meg a folyóirat támogatásban, a könyvkiadási tervek értékelésében, a díjak és egyéb jutalmak odaítélésében. Az áttekintés felelőssége a mindenkori vezetőké, a hatalmi játszmák nyerteseié. Ez a több pólusú közeg teremtheti meg a divatokat, a kánonok leszállását a köznapi szférába, mindazt, amit az olvasó első tekintetre, első nekifutásra előtalál. A recepció-esztétika, a befogadás, az olvasatok igénye és változatai színezhetik ezt a mezőnyt, de ne határozzák meg. (Az utólagos korrekciók csak szépségtapaszkok az utókor tükör előtti piperésében.) A többszólamúság, az árnyalatok elfogadása, a tolerancia, a széleskörű kitekintés hozhatja meg az ideális állapotot.

S úgy látszik, van energia ennek megteremtésére. Sokáig csak a Szép versek antológiája uralta a terepet. Aki nem került bele, az kimaradt az egyeduralkodó kánonból. Pár éve megjelenik Az év versei. Egy másik kánon megjelenítése, egy másik értékviszony lírai leképezése. És ez a jó és helyes. A versengő kánonok kínálata növeli az érdeklődést, megszünteti azt a meddőséget, amit minden monopolhelyzet előidéz. Növeli a játékeret, s növeli a kritika feladatát. A dicsérlek, mert az én oldalamon vagy – féle nézet aligha vezet valahova. Az ideiglenes paradicsomok, sok égi és földi kísér-

téssel, lázálommal, fantasztikummal látszólag a gonosznak kedveznek. De nem így van. Csak a küzdelem esztétikája teremthet valódi megváltást.

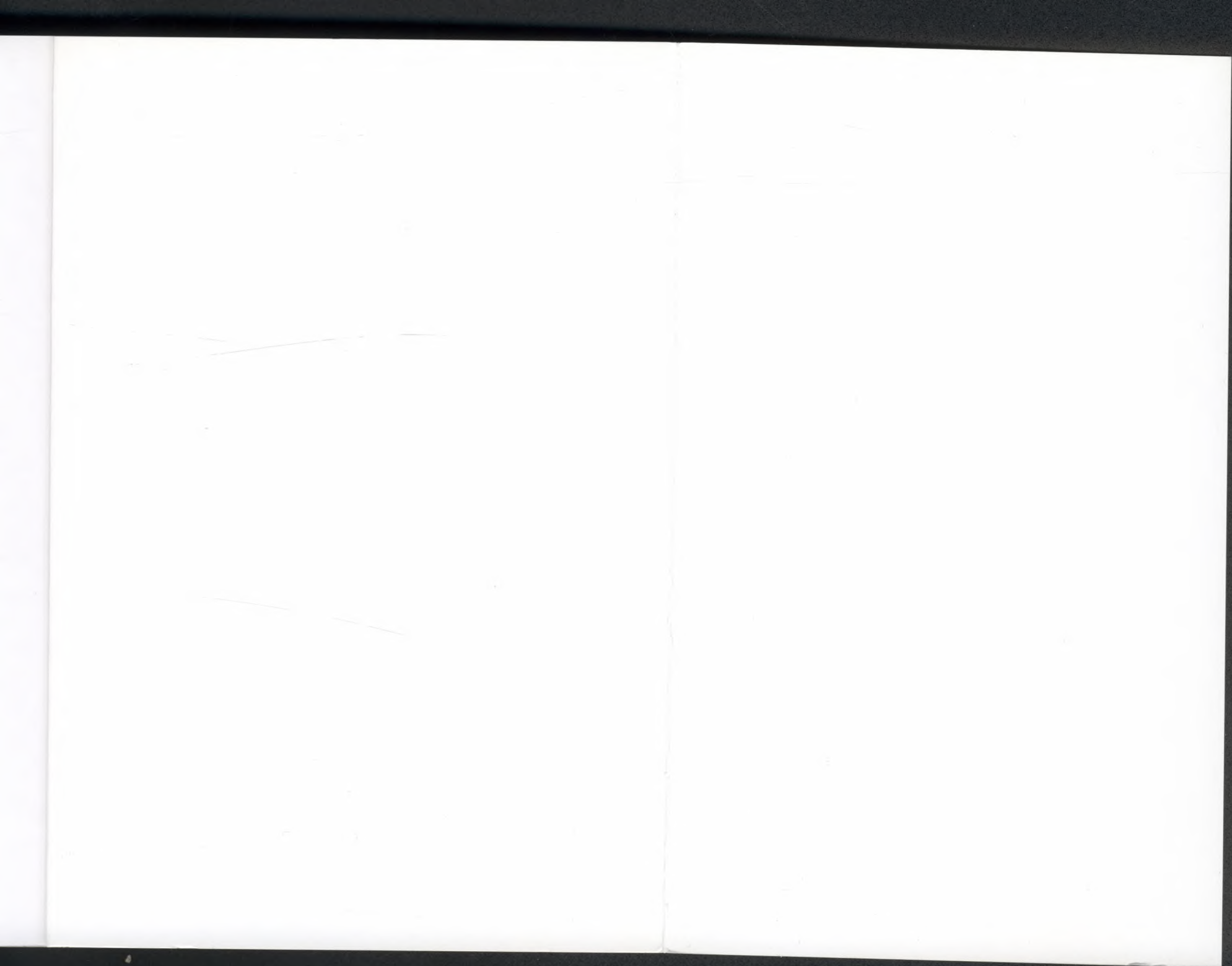

TARTALOM

FALUSI GYEREKKOR	7
TANULMÁNYOK	
A ZRÍNYI GIMNÁZIUMBAN	16
EGYETEMI ÉVEK.....	20
EGY KIS KÖZJÁTÉK, TANÍTÁSSAL	33
AZ ELTEMETKEZÉS (SIKERTELEN) PROGRAMJA	39
A MISKOLCI KÍSÉRLET	59
MI A NEVEM?.....	68
AZ ELSŐ KÖTET VISZONTAGSÁGOS SORSA.....	72
VESZPRÉMI KAVALKÁD	76
KESZTHELY, ÁTMENETI KIKÖTŐ	83
FEHÉRVÁRI ANTRÉ	112
A MÚLT FELFEDEZÉSE.....	124
EGY MEGSZŰNT (IRODALMI) LAP	
RÖVID TÖRTÉNETE.....	130
A KÖZNAPOK „ÁRJA”	136
A KÉPZŐMŰVÉSZET VONZÁSÁBAN	140
A FEHÉRVÁRI VÉGKIFEJLET	157
KÖZJÁTÉK: AZ ABA-NOVÁK PANNÓ.....	158
AZ ELTÁVOZÁS ÉS A MEGÉRKEZÉS KÍNJAI.....	161
ZALAI KEZDET(EK)	165
MAJOR-ZALA LAJOS KÖLTŐ,	
FRIBOURG ÉS HÉVÍZ KÖZÖTT	170
KABDEBÓ TAMÁS HŰSÉGE	172
A HELY ELFOGLALÁSA	174

8230/22

A PANNON TÜKÖR ZALAEGERSZEGI TEVÉKENYSÉGÉRŐL.....	177
BEREMÉNYI GÉZÁRÓL ÉS A SZÍNHÁZRÓL	180
ORSÓS JAKAB AZ ÍRÓ ÉS NAIV MŰVÉSZ.....	188
AZ UTOLSÓ ÉVEK UTASSYJA.....	191
EGY KIS ÁTRENDENZŐDÉS	197
NAGYKANIZSAI VISZONYLATOK.....	206
KÖNYVKIADÓI TEVÉKENYSÉGEM.....	210
A PANNON TÉRSÉG IRODALMI ÖSSZEFOGÁSA	215
EGY ANTOLÓGIA KAPCSÁN.....	217
HÉT NYELVEN SZÓLVA, EGYMÁSÉRT, EGYMÁSNAK	217
KOMMENTÁROK A HÚSZADIK ÉVFORDULÓHOZ	221
A LÍRIKUS SZÁMVETÉSE	229

Szerencsés ember vagyok.

Bár fiatalságom nem a legjobban kezdődött. Amikor a csehszlovák bevonulás miatt 1968-ban némi kifogásokat hangoztattam, feljelentettek izgatásért. A l-i rendőrségen. Óráimat elvették, lényegében nevelőtanári állást kaptam. Mint kezdő tanár, apa, családfő. L.-ből Budapestre menekültem, de priuszom mindenhova elkísért. Vissza kellett térnem Zalaegerszegre, ahol megbocsátott a politikai rendőrség. (Az irodalom már segített.)

Miközben velem ilyen kis atrocitások történtek, antológiánk, az Elérhetetlen föld a megjelenés felé hajózott. És 1969-ben megjelent. Ismert szerzőkké váltunk, mind a kilencen.

Én a brancsban hátul bandukoltam, már majdnem mindenkinek volt önálló kötete, nekem nem, de végül kiadott '74-ben a Magvető. S az újságíró szakmai is befogadott. Ahogy említettem: szerencsés ember vagyok.

Sőt, olykor a szerkesztőségi (bizalmi) állást is elértem, igaz, a pálya peremén, míg 1990-ben tudtam egy lapot alapítani, Árgus címmel. Tizenvalahány évet ért meg. El kellett hagynom Fehérvárt, nem önszántamból. Szerencsére, találtam egy másik lapot. Itt távozásomkor némi anyagi zűrbe keveredtem, de kívágtam magam, nem sajnálva a tanulópénzt. Néhány kötet után ismét szerző lettem. Így szép búcsúzni a pályától, az irodalomtól, a magas és mélypontoktól. Még a baráti árulásokat sem veszem rossznéven. Legfeljebb nem felejttem el.

De mégis szerencsés ember vagyok, mert lehetőségem nyílt megírni – a magam mentségére – ezt a rendhagyó önigazolást.

Péntek Imre

Ára: 3000,-

Péntek Imre • Elpergő évek

MB
293.12